

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Selçukluların Anadolu ve Doğu Akdeniz Siyaseti (1018-1243)

Arif Selçuk KISA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Saim Haluk KORTEK

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Selçukluların Anadolu ve Doğu Akdeniz Siyaseti (1018-1243)

Arif Selçuk KISA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Saim Haluk KORTEK

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Arif Selçuk KISA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet AK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Saim Haluk KORTEK (İmza)

Üye : Doç. Dr. Şahin DOĞAN (İmza)

Tez Başlığı: Selçukluların Doğu Akdeniz ve Anadolu Siyaseti (1018-1243)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : / / 2019

Mezuniyet Tarihi : / /2019

Prof. Dr. Tuncer DEMİR

Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Selçukluların Doğu Akdeniz ve Anadolu Siyaseti (1018-1243)” adlı bu çalışmamın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Arif Selçuk KISA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM AKDENİZ COĞRAFYASI

1. 1. Akdeniz'in Genel Yapısı ve Önemi.....	5
1. 2. İlk Çağ ve Ortaçağ'da Doğu Akdeniz ve Anadolu Kıyılarına Genel Bir Bakış.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ ve ANADOLU EKSENİNDE SELÇUKLULAR VE POLİTİKALARI

2. 1. Selçukluların Gelişinden Önce Anadolu'da ve Akdeniz'de İslam Varlığı.....	19
2. 2. Selçukluların Anadolu'yu Yurt Olarak Benimseme Sebepleri.....	26
2. 3. Selçukluların Anadolu İle Temasının Sebepleri ve Neticeleri.....	28
2. 3. 1. Türklerin İslamiyet'i Kabulü, Anadolu ve Sonrasında Akdeniz'e Giden Süreç..	33
2. 3. 2. Çağrı Bey'in Anadolu Akınları ve Keşif Hareketleri.....	44
2. 3. 3. Tuğrul Bey'in Batı Seferleri.....	47
2. 3. 4. Sultan Alp Arslan Dönemi.....	48
2. 3. 4. 1. Ani'nin Fethi ve Neticeleri.....	49
2. 3. 4. 2. Malazgirt Savaşı ve Sonuçları.....	51
2. 3. 4. 2. 1. Malazgirt Savaşı'ndan Önce Anadolu'nun Genel Durumu.....	52
2. 3. 4. 2. 2. Malazgirt Savaşı.....	55
2. 3. 4. 2. 3. Malazgirt Savaşı Neticesinde Anadolu'nun Genel Durumu.....	56
2. 3. 5. Sultan Melikşah Dönemi.....	60
2. 3. 5. 1. Melikşah Süveydiye'de.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU AKDENİZ VE ANADOLU COĞRAFYASININ SELÇUKLULARIN BÖLGEYE
GELİŞİNDEN SONRAKİ DURUMU

3. 1. Çaka Bey.....	64
3. 2. Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu ve Doğu Akdeniz Siyaseti.....	67
3. 2. 1. Kutalmışoğlu Süleyman Şah.....	68
3. 2. 2. Ebu'l Kasım.....	71
3. 2. 3. I. Kılıç Arslan.....	72
3. 2. 3. 1. Haçlılar.....	73
3. 2. 4. Şahinşah.....	83
3. 2. 5. I. Mesud.....	84
3. 2. 6. II. Kılıç Arslan.....	91
3. 2. 6. 1. Miryakefalon Savaşı Sonrası Anadolu'nun Genel Durumu ve Kıyı Kesimlerine Yapılan Akınlar.....	95
3. 2. 7. I. Gıyaseddin Keyhüsrev.....	99
3. 2. 8. II. Rükneddin Süleyman Şah.....	100
3. 2. 9. III. Kılıç Arslan.....	101
3. 2. 10. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İkinci Hükümdarlık Dönemi.....	102
3. 2. 11. I. İzzeddin Keykavus.....	105
3. 2. 12. I. Alaeddin Keykubad.....	109
3. 2. 13. II. Gıyaseddin Keyhüsrev.....	113
3. 2. 13. 1. Köseadağ Savaşı.....	116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SELÇUKLULARIN ANADOLU VE DOĞU AKDENİZ SİYASETİNİN TEMELLERİ

4.1. Askeri ve Siyasal Temeller.....	118
4.2. Sosyal ve Kültürel Temeller.....	124
4.3. İktisadi ve Coğrafi Temeller.....	131
SONUÇ.....	140

KAYNAKÇA	144
EK -HARİTALAR VE GÖRSELLER.....	157
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR LİSTESİ

DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Mad.	:Madde
çev.	:Çeviren
bkz.	:Bakınız
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TDK	:Türk Dil Kurumu
vb.	:ve benzeri
vs.	:ve saire
age	:Adı geçen eser
agm	:Adı geçen makale
ed.	:Editör
haz	:Hazırlayan
İÜEF	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
ASY	:Arkeoloji ve Sanat Yayınları
C	:Cilt
TKT	:Türk Kültür Tarihi
TDAV	:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Har	:Harita
Res	:Resim
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı

ÖZET

Türk tarihi genel olarak tek bir bölgede değil, muhtelif coğrafyalarda şekillenmiş, bu coğrafyalar ise geniş bir alanı kaplamıştır. Ancak ana vatanlarından bu kadar çeşitli ve geniş bölgelere yayılmış ve hüküm sürmüş olan Türklerin, Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyasına gelmeleri ile yüzyıllar boyu sürececek bir mücadelenin başlangıcını oluşturmuştur. Zira Anadolu'da günümüze kadar süregelen yaklaşık bin yıllık bir tarihin temelleri burada atılmıştır.

İslam öncesi Türk tarihinde yaşanan gelişmeler, ihtiyaçlar ve istekler, Türklerin İslamiyet'e geçişinden sonraki dönemlerinin rotasını çizmiş, sunduğu olanaklar bakımından Anadolu ise onların sürekli ilgi gösterdikleri bir coğrafya olmuştur. Büyük Selçuklular döneminde başlayan Anadolu üzerine akın hareketleri, Anadolu Selçukluları ile oldukça süratlenmiş, Moğolların etkinleşmeye başlaması ile doruk noktasına ulaşmıştır.

Doğu Akdeniz coğrafyası Türkler için çok yabancı oldukları bir bölge olmasına rağmen, Türkmenlerin uyumu süratli bir şekilde gerçekleşmiş, çevresel faktörlerden elde ettikleri bilgileri de planlı bir şekilde uygulayarak denizlerdeki tecrübesizliklerini giderebilmişlerdir. Özellikle Bizans ile temasa geçmelerinden sonra bu bilgi transferi hızla artmış, sayıları kimi zaman azalan kimi zaman da çoğalan yetenekli Türk denizciler tarihteki yerlerini almışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında mümkün olduğunca planlı bir şekilde batıdaki uç bölgelere yerleştirilen Türkmenler, Ege ve Akdeniz kıyı şehirlerine sürekli akınlar yapmak suretiyle bu bölgeleri zamanla kontrol altına almayı başarmışlardır. Ancak tüm bu gelişmeler 1243'te yaşanan Köseadağ Savaşı'na kadar sürebilmiş, sonrasında ise Anadolu'da bozulan siyasi birlik, Osmanlıların gelişine kadar tam anlamıyla sağlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Akdeniz, Selçuklular, Haçlılar.

ABSTRACT

Turkish history has been shaped not only in a single region but in various geographies, and these geographies covered a large area. However, it has been the beginning of a centuries-long struggle for the Turks, who have spread and spread in such a wide range of regions from their homeland, to the geography of Anatolia and the Eastern Mediterranean because the foundations of a history of about a thousand years in Anatolia have been laid here.

The developments, needs and wishes experienced in the pre-Islamic Turkish history have drawn the course of the periods after the transition of the Turks to Islam, and in terms of the possibilities offered, Anatolia has been a geography in which they constantly show interest. The movements of Anatolia started in the period of the Great Seljuks, with the Anatolian Seljuks, and the peak of the Mongolians.

Although the Eastern Mediterranean geography was a very foreign region for the Turks, the adaptation of the Turkmens took place in a rapid manner and they were able to eliminate their inexperience by applying the information they obtained from environmental factors in a planned manner. Especially after they came in contact with Byzantium, this information transfer increased rapidly, and sometimes the number of talented Turkish sailors, who decreased and sometimes increased, took their places in history.

Turkmens, who were settled in the western regions as planned as possible in the time of the Anatolian Seljuk State, managed to control these regions by means of continuous raids to the Aegean and Mediterranean coastal cities. However, all these developments continued until the war in Kösedag in 1243, and then the political unity that had deteriorated in Anatolia could not be fully achieved until the arrival of the Ottomans.

Keywords: Anatolia, Mediterranean, Seljuks, Crusaders.

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca dünyanın birçok yerinde fetihler yapan Türkler, muhtelif bölgelerde muazzam siyasi organizasyonlara imza atmışlardır. Bu organizasyonların hakimiyet süreleri değişken zamanlı olmuş ve çok geniş alanlara yayılmıştır. Tüm bu oluşumların mimarı olan Türklerin kendilerine yabancı coğrafyalar açısından en önemli girişimi, Anadolu ve devamında da kıyılardan denizlere açılmak suretiyle tüm Akdeniz dünyasıyla temas etmesidir. Bu gelişmeler yalnızca Türklerin değil, dünyanın da tarihini etkileyen mühim hadiseler doğurmuştur.

Türkler neden Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyılarında hakim olmak için bu kadar istikrarlı bir mücadeleye girişmişti? Tarihlerinin önceki dönemlerinde çok çeşitli topraklarda hüküm süren ve hüküm sürdükleri bu toprakları da yakından tanıma fırsatı bulan Türkler için Anadolu'yu ve Akdeniz'i daha önemli kılan hususlar nelerdi? Bu soruların cevaplanması uzun bir süreç ve çok yoğun araştırmalar gerektirmekle birlikte, bu tez ile Akdeniz coğrafyasının ve barındırdığı özelliklerin bir kısmı tanıtılmıştır. Sonrasında ise bu etkenlerin Türkleri cezbeden ve akınlarını sürekli olarak önce Anadolu, oradan da Anadolu'nun kıyı kesimlerine ulaştırmalarına iten sebepler ile karşılaştırılmıştır. Bunun için birinci el kaynakların yanında önemli Batılı şarkiyatçıların düşüncelerine ve aralarındaki fikir ayrılıklarına da değinilmiştir. Ayrıca söz konusu Akdeniz coğrafyası olduğu için ekonomik açıdan da değerlendirmeler yapılarak, Türklerin bu mücadeledeki hareketlerinin ve düşüncelerinin bir kısmını açığa çıkarılıp, Türklerin, Selçuklular ile birlikte ekonomi ve diplomasiye ağırlık vermeleri neticesinde, Türk-İslam tarihinde edindikleri yer de belirtilmiştir. Çalışmanın Selçukluları içeren kısmı 1018'de Çağrı Bey'in Anadolu üzerine yapmış olduğu ilk keşif hareketlerinden başlayarak, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki mücadelelere, Haçlılar ile kaçınılmaz olan siyasi münasebetlere, nihayetinde de 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'na kadar olan kısmı kapsamaktadır.

Tezin birinci bölümünde, Akdeniz'in dünya tarihindeki yeri ve önemi hakkında genel bilgilerin yanısıra, özellikle Anadolu coğrafyasının Ege ve Akdeniz kıyıları hakkında bilgiler verilmiştir. Akdeniz'in tanımı yapılmış ve sınırları belirtilmiştir. Ayrıca önemli liman şehirleri ve dolayısıyla ticaret hayatının önemi, bunun da kültür transferindeki etkinliğine değinilmiştir. Akdeniz coğrafyasını etkileyen dini akımlar, Müslümanların etkileri ve bu konuda özellikle bazı yabancı müelliflerin düştükleri fikir ayrılıkları belirtilmiştir. Ayrıca Batı Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu'nun oluşumu ve etkileri hakkında da birtakım önemli aktarmalar yapılmıştır.

Anadolu ve Doğu Akdeniz ile olan temaslarında Türklerin bölgeye gelişlerinden önceki durumları, geldikleri toprakları benimseme nedenleri ve bunların neticeleri ikinci bölümü oluşturmaktadır. Türklerin yaptıkları her akın onlara başka ufuklar açmış, her fetih ile de yeni deneyimler kazanmışlardır. Türkler, özellikle Anadolu üzerine yaptıkları akınlarda, bu toprakların kendi yaşam şekilleri için daha uygun olacağını görmüşler, kıyı kesimlere kadar giderek de buraların kendilerine ne kadar büyük bir fayda sağlayacağını anlamışlardır. Zira Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına gelen Selçuklular, buradaki ticari ve askeri potansiyelin süratle farkına varmıştır. İlerleyen yıllarda sürekli el değiştiren ve uğruna büyük mücadeleler verilen kıyı şehirleri, Türklerin bu durumun ne denli farkında olduğunun en büyük göstergesidir. Anadolu ile Türklerin münasebetleri Çağrı Bey ile başlamış gözükse de, aslında ilk temasların bu zamanda olmadığı, Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya geldiğinde bölgedeki Türklerle irtibata geçerek onların da desteğini alması ile Türklerin, daha erken tarihlerde batı yönüne doğru göç ve yerleşimde bulduklarını kanıtlamaktadır.

Melikşah'ın Süveydiye'ye gelmesi ise başka bir dönemin başlangıcına sahne olmuştur. Zira Selçuklular artık Akdeniz ile temasa geçmiş olmakla beraber, Akdeniz üzerindeki esas etkileri ve hakimiyet girişimleri Anadolu Selçuklu Devleti zamanını bulmuştur. İlk olarak elde ettikleri şehirlerin potansiyelini kullanan Selçuklular, ilerleyen zamanlarda bu gücü daha da geliştirerek, Hüsameddin Çoban'ın Suğdak'ı fethetmesi gibi denizaşırı seferlere girişmiş ve bunda da muvaffak olmuşlardır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde Türklerin Anadolu üzerinde ve sonrasında kıyı kesimlerde en etkin oldukları dönemden, bu dönemin siyasi gelişmelerinden ve uygulanan politikalardan bahsedilmiş, Anadolu'ya sürekli bir göç halinde olan Türkmenlerin faaliyetlerinden ve bunların yönlendirilmesinin ne gibi gelişmelerle neticelandığı incelenmiştir. Batı uçlarında akınlar yapan Türkmenler hem ekonomik kazanımlar elde etmişler, hem de buldukları bölgedeki iskan faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır. Bu sayede Anadolu'nun Türkleşme süreci hızlanmış, bu da o günün şartlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin, sonrasında Osmanlı Devleti'nin ve nihayetinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna vesile olmuştur. Ayrıca yapılan iskan faaliyetlerinde yerli halklara mümkün olduğunca zarar verilmemesi, hatta onların yerlerinde kalmaları için birtakım teşviklerin de uygulanması ve fethedilen şehirlerde imar işlerine girişilmesi, Selçukluların Anadolu'da kalmak için planlı bir politika uyguladığının en mühim kanıtlarındandır. Zira Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında daha kapsamlı olarak uygulanan bu politika ile Bizans'ın yerli halkı konumundaki kişilere destekler sağlanmış, yerli halk ise bu teklife sıcak bakarak Selçuklu

hakimiyetine geçmeye başlamış, neticede Bizans topraklarının zirai açıdan işlenebilirliği büyük sıkıntıya düşmüştür.

Dördüncü bölümde Selçukluların fetih hareketlerinin temelleri incelenmiş, siyasi ve askeri sebepleri ortaya konmuştur. Ayrıca fethettikleri coğrafyalara getirdikleri kültürel birikimi, sosyal ilişkilerini, hakimiyeti altına aldıkları topraklardaki inşa faaliyetleri ve bölge insanları ile aralarındaki ilişkilerin temelleri anlatılmıştır. Son olarak Türklerin iktisadi hayatının temelleri İslam öncesi dönemden başlanarak Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki ekonomik hayatın devamı ve sürekliliği için yapılan önemli icraatler belirtilmiştir.

Bu tezin hazırlanması sırasında benden yardımlarını esirgemeyen ve yanına gittiğim her zaman beni sabırla dinleyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Saim Haluk KORTELE'e teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca kıymetli fikirlerini benimle paylaşan ve yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Şahin DOĞAN'a da minnettarım. Benim yetişmeme ve aziz Türk milletinin naçiz bir hizmetkârı olmama vesile olduğu için merhum babam Em. J. Yarbay Çetin KISA'ya ve sunduğu tüm manevi desteği ile benim her daim yanımda olan sevgili annem Em. Öğretmen Rabia KISA'ya da şükranlarımı sunuyorum. Çalışmamızda kusurların ve eksiklerin olması muhakkak olmakla birlikte, kıymetli okuyucularının bu noksanları belirtmeleri ve bize iletmeleri, ileride daha muhteviyatlı çalışmalar yapmak için bizlere yol gösterecektir.

Arif Selçuk KISA

GİRİŞ

Dünya tarihinde, 15. yüzyıldan itibaren yeni kıtaya yapılan coğrafi keşif hareketlerine kadar dünya ticari, siyasi ve sosyo-kültürel hayatının büyük ve önemli kısmı Akdeniz civarında şekillenmiştir. Keşif hareketlerinden sonra bu çerçeve, yeni birtakım siyasi teşekküllerin dünya coğrafyasında kendisine yer bulmasına, bunun sonucunda da geniş alanlara yayılma ve yeni oluşumların meydana gelmesine neden olmuştur. Tabi burada bir hususu da göz ardı etmemek gerekir ki bu da, yeni keşfedilen kıtalar ve bölgelerdeki tarihsel verilerin yetersizliğidir. Bu sebepten ötürü kapsamlı bir araştırma ve kıyaslama yapmak çok güçtür. Ancak günümüz medeniyetinin temellerinin de Cebel-i Tarık Boğazı'ndan Atina'ya, oradan Girit ve Kıbrıs'a, oradan da Süveyş Kanalı ve Kudüs'e kadar olan Akdeniz coğrafyasında şekillendiği aşıkardır (Diamond, 2016, 1-18).

Medeniyet, Akdeniz coğrafyasının her tarafında farklı şekillerde ilerlemiştir. İnsanlık tarihinin değişik dönemlerinde, Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde çok güçlü ve muhtelif siyasi teşekküller kurulup yıkılmıştır. Ayrıca yoğun bir ticaret hayatının da bölge coğrafyasının neredeyse her köşesinde hakim olduğu söylenebilir. Bunların yanında demokrasi, cumhuriyet, imparatorluk gibi günümüz dünyası için de çok mühim olan birçok temel ve önemli kavram da, Akdeniz coğrafyası siyasi tarihinin bize bıraktığı önemli miraslardandır. Tüm bu ve benzeri faktörler bir araya getirilip düşünüldüğünde, Akdeniz'in çeşitli uygarlıklara ve medeniyetlere ev sahipliği yapması, bunların da günümüz modern hayatını etkilemesinin kaçınılmaz hale geldiği görülmektedir (Abulafia, 2005: 9).

Akdeniz, dünya ticaret hayatının geçmişten günümüze can damarını teşkil etmiştir. İçinde barındırdığı adalar bir yerleşim yeri olmalarının yanı sıra, aynı zamanda doğal bir liman vazifesi de görmüştür. Kıyılarında verimli topraklar bulduran Akdeniz, bu avantajını da kullanarak, piyasaya çıkardığı ve bazıları da dönemlerine göre son derece hayati öneme sahip ürünlerin deniz yoluyla transferleri için çok müsait bir yapıya sahip olmuştur. Burada iki önemli husus vardır ki günümüzde dahi etkileri görülmektedir. Bunlardan birincisi, İngiltere başta olmak üzere, diğer sömürgeci devletlerin ekonomik kaygıları neticesinde Akdeniz'de üstünlük kurma çabalarıdır. İkincisi Akdeniz'e açılan kapıların tek bir elde toplanması suretiyle bu büyük gücün diğer devletler için ciddi bir tehlike arz edecek olmasıdır. Zira burada Akdeniz'in diğer bir bağlantı noktası olan Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinde Rusya'nın baskıları, Türkiye Cumhuriyeti dönemine

kadar süregelen ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile sonuçlanan süreç, Akdeniz'e giriş çıkışların ne kadar hayati bir öneme haiz olduğunu göstermektedir (Armaoğlu, 2016: 356-363).

Peki Akdeniz nasıl bir üstünlüğe sahip oluştur? Onu diğer kara parçalarından ayıran ve medeniyetin gelişiminde bu kadar avantajlı hale getiren sebepler nelerdir? Burada diğer önemli bir soru da Türklerin bu bölgede tutunmaya çalışması ve Anadolu'yu yurt bilmelerinin temel sebebi hangi nedenlere bağlanabilir? Bilindiği üzere Selçuklular ile başlayan bu süreç Osmanlı Devleti ile devam etmiştir. Ancak coğrafi olarak çok geniş alanlara dağılan Türkler neden Anadolu üzerinde kalıcı olmakta mücadelelerine istikrarlı bir şekilde devam etmişlerdir? Neden bir Kafkasya'da değil, neden bir Kırım'da değil, neden bir Bereketli Hilal'de değil?

Asya'dan devam eden, kökenleri de 4. yüzyıla dayanan Kavimler Göçü olarak adlandırılan yoğun yer değiştirme hareketleri ile batı yönlü hareket eden Hunlar ve onların sürüklediği Cermen kavimler, bugünkü Avrupa medeniyetinin temellerini oluşturmuşlardır. Bu suretle özellikle bugünkü medeni ve siyasal düzenin ortaya çıkması olarak yorumlanabilecek temel, daha o günlerden süregelen bir göçün etkilerinin günümüze yansımalarını oluşturmuştur. Akdeniz bu sayede çevresinde çok mühim uygarlıklara ve şehirlere ev sahipliği yapmıştır. Mısır'dan Afrika'ya, İtalya'dan Libya'ya ve Balkanlar'a, oradan da Cebel-i Tarık'a kadar uzanan bir ticari ağ mevcuttur. Ayrıca bu etkileşimler yalnız ekonomik faaliyetlerle de sınırlı kalmamış ve çeşitli kültür etkileşimlerini de içinde barındırmıştır (Mitchell, 2016: 120-126).

Türk kavimlerin yaptığı ve diğer kavimleri etkilediği bu büyük yer değiştirme hareketleri neticesinde gerçekleşen muazzam göçler ne kadar hızlı bir şekilde olursa olsun, medeni ve siyasi hayata etkileri o kadar da hızlı olmamış, yüzyıllara yayılmak suretiyle dünya tarihindeki yerini göstermiştir. İnsanlık tarihinin en büyük siyasi teşekküllerinden birisi olan Batı Roma İmparatorluğu, Hunlar vesilesi ile yok edilmiş, Doğu Roma İmparatorluğu da Selçuklular tarafından oldukça yıpranmasına rağmen Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılarak tarihe karışmıştır.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti tarafından fethinden çok önceleri, yine Türkler tarafından ziyadesiyle yıpratılması, bunun üzerine Batı'ya yaptığı baskılar ve neticesinde de Avrupa'nın dünya tarihine Haçlı Seferleri olarak geçecek büyük bir askeri hareketliliği başlatması, Akdeniz'in siyasi yapısını etkileyen, bu suretle de Akdeniz'in önemini bir kez daha ön plana çıkaran diğer bir hadisedir. İslam'ın doğuşu ve ilerlemesi ile birlikte sınırları tüm Kuzey Afrika kıyılarından İspanya'ya kadar dayanmış, bu da Akdeniz'in ticaret hayatı için mühim değişikliklere neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasını müteakip tüm ticaret hayatı

sekteye uğramış ve neticesinde Avrupa'dan başlayıp Cebel-i Tarık Boğazı'ndan geçen, Anadolu ve Suriye kıyılarında neticelenen Akdeniz ticaret hayatının yanında, dini birtakım vazifelerini yerine getirmek isteyen insanların yolculukları da sonu belirsiz ve tehlikeli bir hal almıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken Akdeniz'de siyasi, ticari ve dini hayat İslamiyet ile son bulmamış, tersine Müslümanlar ile birlikte tekrar canlanmaya başlamış olmasıdır (Cahen, 2000: 170).

Türklerin Akdeniz ile tanışmaları Anadolu üzerinde yerleşmeye başlamaları ile mümkün olmuştur. Selçuklular, Anadolu coğrafyasında ilerlediği sıralarda denizlerde İtalyan şehir devletlerinin üstün olduğu görülmektedir. Bu devletler denizcilikte iyi bir bilgi ve teknoloji birikimine sahip olmuştur. Ancak Türklerin deniz faaliyetlerinin sınırlı olması sebebiyle özellikle surları kuvvetli ve bir kıyıyı denize dönük olan, Marmara ve Ege şehirlerinin zaptını ve kontrolünü zorlaştırmıştır. Bunun yanında Ege kıyılarına kadar gelen Türkler için diğer bir mühim mesele de Adalar konusu olmuştur.

Uzun yıllar boyunca özellikle siyasi teşekküller ve bunların faaliyetlerinin yoğun bir şekilde incelenmesine sahne olan Ortaçağ Türk tarihi, yakın bir zamandan beri daha kapsamlı ve çeşitli yönleriyle incelenmeye başlanmıştır. Osmanlı tarihinin kuruluş dönemi hariç kaynak varlığının yoğunluğu, Selçuklu dönemi için geçerli olamamıştır. Ancak mevcut kaynakların tetkiki, son bulgular ve araştırmalar neticesinde, Selçuklu Türklerinin sadece savaşlar ve fetihlerle değil, farklı birtakım önemli olaylara ve ilklere de öncülük ettiği görülmüştür. Zira Anadolu'ya gelene kadar bir kara devleti özelliği taşıyan Türkler, Batı'ya ilerledikçe denizlerin ve adaların önemini kavramışlardır. Zaman içerisinde bozkır yaşantısının yanında bu adaların da gerek askeri, gerekse ekonomik açıdan ne derece büyük bir öneme haiz olduğunu anlamışlar, bu çerçevede göç ettikleri bölgelerdeki kültürleri ve bilgi birikimlerini de kullanarak kendilerini hızlı bir şekilde yetiştirmişlerdir.

Selçuklular döneminde başlayan denizlerdeki bu hareketlenme, Anadolu Beylikleri döneminde de hızla devam etmiş, çoğu zaman rakiplerini zor duruma düşürecek şekilde başarılarla ulaşarak kendilerini duyurmuştur. Ayrıca Selçuklular, bölgelerinde etkin bir şekilde varlıklarını sürdüren diğer Türkmen beylerinin bilgi ve birikimlerinden faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Bizans himayesinde kalan önemli Türk komutanların ilerleyen zamanlarda, Bizans ordusundaki tecrübelerinden de yararlanmak suretiyle geleceklerine yön verme kabiliyetini gösterebilmiş olmalarıdır. Bu sayede sadece Bizans'tan Türklere değil, aynı zamanda Türkler'den de Bizans kültürüne etkiler gözlemlenmiştir.

Selçuklular başta olmak üzere Türklerin, Anadolu ve Akdeniz'e olan ilgisi geçmiş tecrübelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki tecrübeler Türkistan bölgesindeki yaşam tarzları, sosyal davranışları, inanış biçimleri ve kültürleri gibi birçok etkenden meydana gelmiştir. Türklerin çok geniş topraklarda at koşturmalarına rağmen Anadolu'da yerleşme ve burayı yurt edinme konusunda bu kadar uğraşmalarının sebepleri muhtelif olmakla beraber, Anadolu'nun da bu fetih hareketlerine müsait bir yapısının bulunması, Türklerin bu ilerleyişini nispeten kolaylaştıran etmenlerden biri olmuştur.

Konu ile ilgili olan kısım ortaçağ kaynakları ile beraber, güncel eserlerin bir derlemesinin oluşturulması üzerine yoğunlaşmıştır. Ortaçağ kaynaklarında olayların yaşanış şekilleri üzerinde durulmuş, doğumlar, ölümler, savaşlar, salgınlar ve sair doğal afetler belirtilmiş, güncel eserlerdeki düşünceler ile yorumlamalar yapılmıştır. Fakat bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki bir lider hakkında yazılan veyahut lidere ithaf edilen eserlerde, o lidere veya devletine dair olumlu yorumlar da görülmüş, fakat Prokopios gibi eserleri yaşadığı dönemin hükümdarını yerici yazılar yazan birtakım yazarlara da rastlanmıştır. Ancak Prokopios'un eseri imparatorun ölümünden sonra ortaya çıkabilmiştir. Tarihi vakaların gerçekleştiği anda nasıl bir etki yaptığını hesaplamak zor bir iş olmakla beraber gerçekleşen olayların etkileri genellikle uzun bir vadede toplumsal yaşamda etkilerini göstermektedir. Zira Kavimler Göçü, boyutuna göre süratli bir şekilde gerçekleşmişse de, etkilerinin açığa çıkması yüzyılları bulmuştur. Aynı şekilde Türklerin İslamiyet'i kabulü ve devamında Anadolu'ya yaptıkları akınlar, gördükleri ve yaşadıkları olaylar, onların ilerleyen dönemlerdeki hareketlerini değiştirmiş ve bunun etkileri günümüze kadar sürmüştür.

Hazar Denizi'nden Anadolu'ya, oradan da Akdeniz kıyılarına kadar uzanan bu uygarlığın izlediği yolları ve Türk-İslam tarihi açısından önemli noktaları belirtilen bu tezde, konu itibarıyla Akdeniz, Türkleri ve Selçukluları Akdeniz'e götüren süreç, Akdeniz'deki ilk temasları ve neden bu coğrafyada istikrarlı bir şekilde mücadelede buldukları temelleriyle incelenmiştir. Bu çerçevede incelenen coğrafya da, ağırlıklı olarak Doğu Akdeniz ve Anadolu coğrafyasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ COĞRAFYASI

1. 1. Akdeniz'in Genel Yapısı ve Önemi

Toprak ve insan birbirinden ayrılamaz iki hakikattir. İnsanların buldukları coğrafya ve bu coğrafyaların fiziki şartları milletlerin tarihsel süreçteki yollarını belirlemektedir. Coğrafi etkilerin neticelerini dikkate almayan, haritalara önem vermeyen bir tarihçi için hata yapma olasılığı fazladır. Eğer coğrafyaya önem verilmez ise insanların göç hareketleri, kavimlerin kaynaşmaları ve benzeri birçok mühim konu doğru bir şekilde açıklanamayacaktır (Ligeti, 2011: 13).

İnsanlık bir bütün olarak ya da parçalar halinde, dünya üzerinde her daim bir bölgede varlığını sürdürmüştür. Yaşadıkları bölgelerdeki şartlar da tabiatıyla beşerin kendi yapıları üzerinde etken olmuş, bunun neticesinde de farklı kültürleri ve medeniyetleri ortaya çıkarmıştır. Dünya coğrafyasıyla ilgili önemli bir eseri bulunan Jared Diamond'ın sorduğu “Neden Avrupalılar Amerika'yı keşfetti de Amerikalılar Avrupa'yı keşfetmedi?” sorusu da bu noktada düşündürücüdür. Kendisi bu konuyu medeniyetin farklı bölgelerde farklı şekillerde geliştiği, ancak halkların biyolojik açıdan farklılaşmadıkları şeklinde açıklamıştır (Diamond, 2016: 18). Burada asıl belirtilmek istenen Akdeniz'in coğrafi keşiflere kadar olan süreçte, dünya siyasi ve kültürel hayatındaki üstünlüğüdür.

İbn Havkal, Akdeniz'in sınırlarını Endülüs'teki Cebel-i Tarık adasından başlatmış Mağrip dağlarına getirmiş ve sonunda Mısır'a, Şam'a ve Trablus'a vardirmiştir. Sonrasında Rum diyarına çıkarmış ve Marmara'ya, Atina'ya, Roma, Fransa sahillerinden geçerek Galiçya'da bitirmiştir. Endülüs'ten Şam'a kadar olan mesafeyi ise o dönemin şartları dahilinde dört aylık bir yol olarak belirtmiş, ayrıca bu yolun Fars Denizi'ndeki yoldan daha iyi şartlarda gidildiğini aktarmıştır (İbn Havkal: 24-25, 185-186).

Coğrafyacı ve tarihçi Mesudî de tıpkı İbn Havkal gibi İspanya kıyılarından, Tanca ve Septe'den Endülüs arasındaki boğazdan girmiş ve bu sayede Akdeniz'i okyanustan ayırmıştır. Ayrıca bu boğazın tam ara noktasında Herkül tarafından yaptırıldığını belirttiği bir fenerden de bahsetmiş, bu fenerden sonra yol ve izin bilinmediği sonsuz bir okyanus olduğunu belirtmiştir (Mesudi a: 90).

Ortaçağ alimlerinin yanında güncel teknik veriler ile tanımlandığında Akdeniz, Cebel-i Tarık'tan başlayıp, İspanya ve Fransa'nın güney kıyılarından devam ederek Türkiye, Lübnan ve

İsrail'e ulaşmaktadır. Sonrasında ise Kuzey Afrika kıyılarını takip ederek Septe'ye varmaktadır. Ancak bu coğrafyayı yalnızca kıyılara göre tanımlamak önemli eksiklikler yaratır. Zira Akdeniz coğrafyası, içerisinde tarihi öneme haiz çok sayıda ada barındırmaktadır. Sicilya, Sardinya, Girit, Kıbrıs, Santorini ve Elba bu adaların önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında çok sayıda ve farklı büyüklüklerde adalar¹ bulunmaktadır (Abulafia, 2005: 11). Yüzölçümü olarak 2,5 milyon km²'yi geçen ve dünyanın en büyük iç denizi olan Akdeniz, 1869'dan itibaren Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kızıldeniz ile bağlanmış ve dolayısıyla da Hint Okyanusu ile birleşmiştir. Cebel-i Tarık Boğazı'ndan Suriye'ye kadar olan uzunluğu 3800 km olup, dünyada bu şekilde başka bir deniz yapısı mevcut değildir. Bu özelliğinden dolayı "karalar arasındaki deniz"² şeklinde adlandırılmış ve birçok Avrupa dilinde yerleşmiştir (Tuncel, 1989: 229-231).

İnsanoğlu, varoluşuyla birlikte yerleştikleri ve yaşadıkları bölgelerde birtakım izler bırakmışlardır. Bu izlerin görüldüğü yerler ise, insan neslinin sürekliliği ve halihazırda yaşayanların hayat kalitesi için uygun olan yerlerdir. Yerleşim yerlerinin nereleri olacağı konusundaki kararları ise, tabiatıyla insan hayatının devamı için ana unsur olan su kaynaklarına yakın olarak belirledikleri görülmektedir. Neticede yaşamın ve medeniyetin de ilk olarak su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmaya çalışıldığı görülür (Memiş, 2016: 3, 5). Akdeniz, konum itibarıyla yoğun olarak akarsular tarafından beslenmektedir. Bu akarsuların ve nehirlerin etrafını mesken tutan insanlar, Akdeniz'i de yavaş yavaş öğrenmeye çalışmış ve onun nimetlerini de keşfetmeye başlamıştır.

Akdeniz'de yerleşik insanlar da tarih boyunca hareketli bir gelişim süreci göstermişlerdir. Örneğin yaklaşık olarak M.Ö. 8500 yıllarında ilkel tarım yöntemlerini kullanmaya başlamışlar, fakat benzer iklim özelliklerine sahip olan dünyanın diğer kesimlerinde ise yiyecek üretimine geçilmesi için uzun bir zaman dilimi geçmesi gerekmiştir (Diamond, 2016: 135). Bunun yanında Bereketli Hilal insanları da 32 farklı tahıla ek olarak 13 cins evcilleştirilebilir hayvanı yaşamlarında kullanabilmişlerdir (Marr, 2018; 43). İşte Akdeniz coğrafyası da tarihi veriler incelendiği vakit görülecektir ki, içinde yaşattığı uygarlıklar sayesinde tarihteki değişikliklere çok önemli etkiler

---

¹ Bu adalar, Ege Denizi'nde bulunan yaklaşık olarak otuz adadan oluşan ve toplam kara alanı 2523 km² olan Kyklad Adaları'dır. Dokumacılık, meyve, fındık, buğday, demir cevheri, tütün vb. faaliyetler yapılmaktadır (Goetz, 1994b: 144).

² İngilizce'de "Mediterranean Sea", Almanca'da "Mittelländisches Meer", Fransızca'da "Mer Méditerranée".

yapmış olmakla birlikte, günümüzde dahi bu etkiyi sürdüren gelişmelere sahne olacak kaynakları teşkil etmiştir.

Bugünkü dünya siyasi, ekonomik, kültürel, dini, hukuki ve daha nice medeni faktörlerin temellerinin yoğun olarak bu coğrafyadan çıktığı gözlemlenebilir. Zira gerek para kullanımı, gerek semavi dinler, gerekse insan hayatının devamlılığı için en önemli unsurlardan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin de bu bölgede gelişmiş olması, coğrafi açıdan Akdeniz'in günümüze kalan mirasının yapı taşları olmuştur. Ayrıca Mezopotamya'dan Suriye kıyılarına kadar hükmeden ünlü Babil kralı Hammurabi'nin meşhur kanunları da Doğu Akdeniz'de yazılı hukukun ilk örneklerinden olması bakımından önemli kaynaklardandır (Harari, 2017: 114-115). İlk defa bu coğrafya çerçevesinde şekillenen mühim gelişmeler, zaman içerisinde gelişerek bugünkü toplumun oluşmasında katkı sağlamıştır.

Akdeniz ticareti de dünya ekonomik hayatının ve iktisadi tarihinin ana omurgasını oluşturmuştur. Ortaçağ ticaret hayatı açısından Akdeniz'in mühim değeri hem Batılı, hem de Doğulu tarihçiler ve coğrafyacılarda kabul edilmiş bir gerçektir. Örneğin Fernand Braudel 15. yüzyıla "Akdeniz'in dünya ekonomisi" adını vermiştir. Geniş kapsamlı ticaret ve takas sisteminin şehirlerde ve içeriğinde ekonomik etkileri büyük bir hacme ulaşmıştır. Büyük çoğunluğu denizler vasıtası ile yapılan bu ticarete, Avrupa'nın Atlantik kıyılarından Doğu Akdeniz limanlarına kadar bir ağı birleştirdiği önemli bir ekonomik ve kültürel güzergah oluşturmuştur. Günümüzde dahi bu birikimin mirası birçok ülke açısından oldukça mühim bir yere sahip olmuştur (Eco, 2017c: 30-31,163).

Bugün Süveyş Kanalı'nın olduğu bölge, eski çağlardan itibaren aktif bir şekilde kullanılmıştır. Zira Mısır'dan elde edilen buğdayı Arabistan'a daha kolay ve düşük maliyetli taşımak, ancak Kızıldeniz'in kullanılması ile mümkün olmuştur. Kanal açık olmasa da Kızıldeniz'in en kuzeyinde bulunan Kulzum, bu transferlerin başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Mısır başkentine bir kanalla bağlanan bu bölge, 8. yüzyıldan itibaren kanalın tekrar kumlarla dolmaya başlaması ve Mısırlı yöneticilerin Medine'ye giden yiyecek akışına zarar vermek istemesi yüzünden işlemez hale getirilmiştir. Bu yol işlevsel olduğu zamanlar, Akdeniz'e mal götürmek isteyen tüccarlar ürünlerini Kahire'ye getirmişler, buradan da Nil'i kullanmak suretiyle Akdeniz'e göndermişlerdir. Süveyş'te bir kanal yapma fikri çok eskilere dayanmakla birlikte Harun Reşid de bu konuyu düşünmüş, fakat ulemanın bu açılacak yolun Rumların eline geçmesi halinde Mekke ve Medine için ciddi bir tehdit olabileceği hakkındaki uyarılarını dikkate alarak bu fikirden vazgeçmiştir (Heyd, 2000: 46-47).

Mısır'da yapılan zirai üretim, tüm Afrika kıtası içindeki en önemlilerinden olup, Nil ve civarı Kuzey Afrika'nın en verimli topraklarını oluşturmuştur. Nil, sadece sulama için önemli olmayıp, Mısır'ı çöl ikliminden koruması bakımından da ehemmiyet teşkil etmektedir. Sulama Nil sayesinde sağlanmış olsa da, tarım alanları yine de geniş olmayıp, yerel halk tarafından dikkatli bir şekilde kullanılmış, tarlalar sulak toprakları işgal ederken, mezarlarını ise çöl kısmında tutmuşlardır (Kuhrt, 2017: 153).

Akdeniz ticareti, Atlas Okyanusu'na Cebel-i Tarık Boğazı ile açılması sonucu Kuzey Avrupa'ya uzanmış, ilerleyen dönemlerde Süveyş Kanalı'nın kullanılmaya başlanması neticesinde ise Avrupa ve Hindistan arasında çok önemli bir ticaret güzergahı oluşmuştur. Arabistan kıyılarından geçen Kızıldeniz, Fars sahillerini de geçerek Hint ve Çin memleketlerine ulaşır. Buradan gelen ürünler de aynı yolu kullanmak suretiyle Süveyş'e gelirler (İbn Havkal: 55). Buradan ise Doğu Akdeniz kıyılarına açılır, Avrupa'nın muhtelif limanlarına giderek Batı dünyasını Doğu'nun önemli ürünlerine kavuşturur. 19. yüzyılda bile dönemin güçlü devletlerinden Fransa ve İngiltere, Süveyş Kanalı için yoğun bir diplomasi trafiği ve çekişmeli bir mücadele yaşamışlardır. Fransa'nın 1854 yılında Kanal'ı açmak için Osmanlı Devleti'nden imtiyaz alması ve bunun neticesinde İngiltere ile yaşadığı diplomatik kriz de, Akdeniz'e giriş ve çıkışların bu ülkeler için mühim avantajlar sağlayacağına farkında olmalarındandır. İlerleyen süreçte Fransa'nın Kanal için kurduğu şirketin hisselerini ele geçiren ve Osmanlı-Rus gerginliğinden yararlanıp Kıbrıs'a yerleşen İngiltere için, Hindistan ticaret yolu ve Akdeniz giriş çıkış kapıları her zaman hayati bir önem taşımıştır (Armaoğlu, 2016: 274, 356-367).

Ortaçağ'da özellikle burjuvaların talep ettikleri lüks tüketim malları için Doğu ve Batı arasında ticaret yapılması kaçınılmaz olmuştur. Zira güzel kumaşların, halıların ve çeşit çeşit baharatın en önemli imalatçıları olan Doğu dünyasının ustalarının ellerinden çıkmış, bu ürünler de ticari faaliyetler ile Avrupa'ya taşınmıştır. Ticaret rotalarının belirlenmesinde genel olarak eskiçağ tüccarlarından ve coğrafyacılardan kalan bilgi birikimini kullanan ortaçağ tüccarları, Doğu'daki bu ürünleri elde edebilmek için Akdeniz'i kullanmak suretiyle amaçlarına ulaşmaya çalışmıştır. Sadece tek noktada yapılan bir ticareten bahsetmek eksik olabilir. Çünkü bu tüccarlar, Akdeniz'de kullandıkları yollar boyunca muhtelif şehirlerde kurulan ve eskiçağlardan beri varlıklarını sürdüren pazarlara da uğrayarak alışverişlerine çeşitlilik katmışlardır. Akdeniz liman kentlerinden olan İskenderiye, Beyrut, Antakya, Kıbrıs gibi şehirler bu pazarlardan bazıları olmakla beraber, Karadeniz üzerinden gelen ve Akdeniz'e bağlanan Bizans ve Trabzon gibi önemli ticaret yollarının da bu alışveriş ağında etken olduğu söylenebilir (Heyd, 2000: 4-5). Ayrıca Ortaçağ İslam dünyası

yalnızca ticari değil, birtakım bilimsel birikimlerin de aktarılmasını sağlamıştır. Örneğin tarım alanında yapılan uygulamalar, İslam fetihleri genişledikçe gidilen ülkelere de aktarılmış, o coğrafyalardaki teknikler de tüm İslam topraklarını ve ticaret sayesinde Akdeniz civarındaki birçok şehri de etkilemiştir (Cahen, 2015: 218).

Atina'nın ve Kudüs'ün de Akdeniz'in dini ve felsefi hayatı üzerindeki etkilerini belirtmek gerekir. Zira günümüz Batı dünyası, temellerini Yunan düşünce yapısından, yani Atina'dan aldığı iddia etmektedir. Atina bu özelliği ile öne çıkarken, günümüz Ortadoğu'sunun temel dini kökenlerinin de Kudüs'te bulunduğu söylenebilir. Batı dünyası felsefeyi öğrenmiş, fakat bunu geliştirmek suretiyle kendi teknik yapılarına uydurmayı da başarmıştır. Ancak Kudüs ve Ortadoğu coğrafyası kendi değerlerini koruyup yaşatmaya çalışmıştır (Braudel, 2013: 165).

Demokratik yönetim şeklinin aşamalı olarak hayata geldiği, meclislerin zaman zaman azalan, bazen de çoğalan etkileri, önce Yunan coğrafyasını etkilemiş, devamında ise yavaş yavaş civarındaki bölgeleri de etkilemeye başlamıştır. Bu kararların alınmasında ve uygulanmasında ise her zaman demokratik koşullar etkili olamamış, Salamis Savaşı gibi kargaşa ortamları da bu kavramların olgunlaşmasına sebep olabilmıştır. Tabii olarak hayatın sürekliliği gibi, kurumların ve kavramların sürekliliği de sağlam duran temellere bağlıdır (Aristoteles: 27,34).

Akdeniz'de kıyıları arasındaki iletişim, yalnızca ekonomik alanla da sınırlı kalmamış, semavi dinlerin tanınmasında ve yayılmasında da etkili olmuştur. Semavi dinlerin yayılması, çoktanrılı ve pagan inançların etki sahasını azaltmış, devletler arasında da kitleler halinde inanç değişikliklerine sebep olmuştur. Bir yandan eskiçağa damga vurmuş Atina'nın felsefi öğretileri eski güçlerini kaybetmişlerse de diğer bir yandan, özellikle Hristiyanlığın ilk yıllarında paganizm ritüelleri ile bezenen inanç şekilleri halk arasında yoğun talep görmüştür. Bunu engellemek için konsiller aracılığı ile ortak bir paydada buluşmaya çalışan Hristiyan dünyası ise, birtakım kazanımlar elde etmişlerse de genel bir başarı sağlayamamış, ayrıca bu konsiller yüzyıllarca sürececek ayrılıklara ve çatışmalara sebep olacak organizasyonlardan başka pek de bir işe yaramamıştır (Abulafia, 2005: 152). Ancak Bizans İmparatoru Konstantin, bu konsiller sayesinde İstanbul'u yüceltmekle kalmamış, aynı zamanda kurulan imparatorluğun dini yapısı ile de ilgilenmeye çalışmıştır. Fakat bu girişimler, çoğunluğu yöresel inanışlara bağlı olan halka nüfuz etmekte kısmen zorluklar göstermiş ve Hristiyanlık üzerinde muhtelif görüşlerin meydana gelmesine sebep olmuştur (Vasiliev, 2016: 58-59). Bu karışıklıklar başlangıçta Bizans için bir sorun teşkil etmiş olsa da, devamında Batı ve Doğu arasındaki iletişimi de derinden etkilemiş ve çeşitli kopukluklara yol açmıştır.

Akdeniz'in beşeri hayata olan mühim etkileri ise, yaşam şartlarında ve insan ilişkilerinde kendisini göstermesi bakımından ziyadesiyle önemlidir. Lakin söz konusu coğrafyanın tarihin farklı dönemlerinde ve değişik kavimler tarafından sürekli olarak etki altında bulunmuş olduğunu belirtmek icap eder. Göçler marifetiyle yerlerini ve yurtlarını değiştiren kavimler, gittikleri bölgelere yenilikler kattığı gibi, bu bölgelerden de yeni ve farklı kazanımlar elde edebilmişlerdir. Akdeniz'in etrafında kurulan çeşitli uygarlıkların, günümüz toplumlarının beşeri ve kültürel özelliklerinin çoğunun kaynağını oluşturduğunu da söylemek mümkündür. Unutulmamalıdır ki kültür, insanların geçmiş davranışlarının birikimi ve bunun neticesinin yaşayış şekillerine olan etkisidir (Turan Ş, 2014: 17). O halde, eğer bugün hayatımızın parçası olan ve sıradan bir hale gelen çoğu kavramın kökeninin de Akdeniz coğrafyasından çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira Eskiçağ yapıtları incelendiği vakit bu hakikat somut bir şekilde gözler önüne serilir. Burada genel bir bakış açısı ile zikredilen kültür, Türklerde kendisini "töre" olarak göstermiştir. Zira Selçuklular ve Osmanlılar da atalarından kalan birtakım esaslara töre demişlerdir (Gökalp, 2014: 19). Bu kavramın Türklerde gelişmesi de Türkistan Bölgesi'nden itibaren yaşadıkları, gördükleri ve duydukları olayların zincirlerinden oluşmuş bir bütünü temsil etmektedir. Asya'nın bozkırlarından yoğun göç dalgaları ile geldikleri Batı'da yerleşmelerinden itibaren kendi kanun ve uygulamalarını sürdürmekle beraber, gerek İslam dinini seçmeleri, gerekse temas halinde oldukları diğer unsurlardan öğrendikleri ve onlara öğrettikleri kavram ve uygulamaları yaşayışlarına da uygulayabilmişlerdir.

Bu etkileşimler hakkında uzmanlar arasında devam eden çeşitli tartışmalar da halen sürmektedir. Örneğin Mehmet Fuad Köprülü bu konuyu ele almış ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasındaki etkileşimlere eğilmiştir. Kendisi özellikle İstanbul'un fethini müteakip Osmanlı hayatında Bizans'ın mühim tesirleri olduğu fikrine karşı çıkmış, olayı bu şekilde sunan kişileri de tenkit etmiştir (Köprülü, 2014: 11-23). Etkileşimler elbette kaçınılmaz bir durumdur. Fakat bu kavram hiçbir zaman tek taraflı olmayıp, iletişim kuran herkesi kapsamaktadır.

1. 2. İlk Çağ ve Ortaçağ'da Doğu Akdeniz ve Anadolu Kıyılarına Genel Bir Bakış

Akdeniz, dünya coğrafyası içerisinde kara parçaları tarafından sıkıştırılmış bir içdenizdir. Bilinen ilk eski uygarlıklar Cebelitarık'tan Hindistan'a kadar olan coğrafyada şekillenmiştir. Dağlar, ovalar, vadiler, akarsular ve daha nice coğrafi oluşumlar ise bu denizin çevresel yapılarını oluşturmuştur. Öyle ki bu deniz çevresinde başlayan dağlar, anakaralar içerisindeki büyük

sıradağların da başlangıçlarını oluşturur. Bu yüzden Akdeniz ve coğrafyasını yalnızca belirli bir gıda zincirinin üreticisi, birtakım şehirlerin oluşturucusu olarak görmek yeterli gelmeyecektir. Zira kıyılarda meydana gelen ve karalar boyunca ilerleyen birtakım fiziki oluşumların kökeni de Akdeniz coğrafyasının insanlara bıraktığı bir mirastır (Braudel, 2017: 49-53).

Akdeniz anlatılırken Anadolu coğrafyasının da önemini vurgulamak icap eder. Zira önce de belirtildiği gibi bilinen ilk medeniyetler su kenarlarında ve verimli topraklar çevresinde şekillenmeye başlamıştır. Anadolu’da ise ilk yerleşmeler yaklaşık olarak 10.000 yıl önceye kadar uzanmakla birlikte, geniş kapsamlı yerleşim alanlarının günümüzden 5.000 yıl öncesinde³ kurulmaya başladıkları görülür. Günümüzden 5.000 yıl önce birtakım şehirleşme çabalarının yanında, oldukça iyi korunan ve çevrelerindeki en etkin güçlerden olan *Truva* bu yerleşimlerin örneklerindedir (Mansel A, 2014: 28).

Anadolu, Asya ve Avrupa arasında köprü vazifesi gören bir yarımada olması sebebiyle, tarih boyunca çeşitli kavimler tarafından kontrol altında tutulmak istenen bir ticaret bölgesi olmuştur. Ayrıca verimli topraklara ve çeşitli kaynaklara sahip olması da bu coğrafyaya sahip olma arzusunu artırmıştır. Bu toprakları kontrol altında tutanlar öncelikle “Kafkasya, Kıbrıs, Suriye, Mezopotamya, Ege ve Akdeniz” ile birtakım dış ticari ilişkilere girişmişlerdir (Tabakoğlu, 2017: 65, 68-69, 71).

Ortaçağ’da Akdeniz üzerindeki uzun mesafeli ticaretin kontrolü ise daha çok Yahudi tüccarların elinde olmakla beraber, bunun ana sebebini de kilisenin ruhban sınıfı için ticareti yasaklaması ve aynı zamanda para yönetimi ile ilgili birtakım kazançlı işleri de günah ilan etmesi söylenebilir. Yahudiler kendileri için uygun olan bu ortamdan faydalanmak suretiyle Fransa’dan Çin’e kadar ticaret yapmayı başarmışlardır. Kullandıkları ticaret yollarının genel itibari ile ortak güzergahı ise Fransa’dan başlayarak Mısır, Suriye ve Bizans İmparatorluğu ile devam etmiş ve Kızıldeniz’i kullanarak – veya Basra Körfezi – Hint ve Çin memleketlerinde neticelenmiştir (Eco, 2017a: 282). Ancak deniz yoluyla yapılan ticaret nispeten rahat bir şekilde yapılabilmıştır. Karadan süren ticaret kolay bir şekilde değil, oldukça güç şartlar altında yapılmıştır. Yerel beylerin keyfi

---

³ Burada son yılların en önemli arkeolojik keşiflerinden olan ve Şanlıurfa ilinin sınırları dahilinde bulunan Göbeklitepe’yi belirtmemiz gerekir. Göbeklitepe, Şanlıurfa kent merkezine 18 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Burası 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversitesi ortak çalışmasıyla bulunmuş, 1994 itibari ile de gerçek önemi ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, Göbeklitepe’nin 12000 yıl önce bir uygarlık merkezi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44420/gobeklitepe-arkeolojik-alani-sanliurfa.html> erişim tarihi 14.03.2019.

vergi ve gümrük uygulamalarının yanı sıra bakımsız yollar, haydutluk faaliyetleri de karadan yapılmak istenen ticaretin önündeki en büyük engellerden olmuştur (Pirenne, 2018: 103-104). İslamiyet'in yayılması ve Kuzey Afrika boyunca etkin bir yapıya bürünmesi sonucu ise ticaret hayatı da bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Akdeniz iki farklı ticaret rotası üzerinde yapılanmaya başlamıştır. Bu durum neticesinde ise Akdeniz'in kuzey ve güney sahillerinde iki yolun oluşmasına neden olmuştur. Mısır'dan başlayarak Tanca'ya uzanan ticaret güney kesimi kapsarken, Şam ve Anadolu'dan başlayan hat ise İstanbul, Roma, Fransa kıyıları boyunca dolanır ve Endülüs'te durur, zira orası İslam egemenliği altındadır (İbn Havkal: 71). Ancak bu rotalar birbirlerinden kopuk olmayıp kendi aralarında da ticari münasebetlerde bulunmuşlardır.

Bu ticaret hacmi her zaman büyümemiş, zaman zaman da durağan bir seviyede seyretmiştir. Bunda demografik unsurların da etkisi mevcuttur. Örneğin Ortaçağ'ın geç dönemlerine doğru yaşanan veba salgını neticesinde Avrupa mühim miktarda nüfus yitirmiş, doğal olarak bu da ticaret ile birlikte tüm beşeri hayatı da olumsuz etkilemiştir (Eco, 2017c: 169). Zira nüfusun azalması talebi azalttığı gibi, üretim alanındaki insan sayısının azlığı arzı da azaltmış, doğal olarak ticaret yapan insanlar da üreticiden tüketiciye giden zincirdeki zedelenmeler ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Ayrıca ticari faaliyetlere katılan tüm limanların ve şehirlerin de refah ve yaşam şartları bakımından aynı seviyede olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Trablus'ta gece gündüz çalışan aktif bir liman bulunmasının yanında verimli topraklara sahiptir ve ayrıca içinde önemli çarşıları barındırır. Ancak Süveyş bölgesinde su durumu sıkıntılı olmakla beraber bu iş taşıma usulü ile halledilmektedir. Ticari hayat aktif olmakla beraber balıkçılardan ziyade pek kalan olmadığı belirtilmiştir. Tarım açısından ise az miktarda hurma ağaçlarına sahiptir (İbn Havkal: 58, 76).

Anadolu'nun sahip olduğu ticaret potansiyelinin diğer bir önemli kanıtı da İzmir şehridir. Şehir konum itibari ile Asya kıtasının Akdeniz'deki en batı noktasında bulunmakta ve fiziki yapısı sayesinde gemiler için doğal bir liman vazifesi görmektedir. Ayrıca İzmir Körfezi'ndeki su derinliği de büyük gemilerin kıyılara kadar yaklaşabilmesini sağlar. Bu imkanı ile İzmir, tarihte olduğu gibi günümüzde de çok mühim bir liman şehri olabilmıştır (Mansel P, 2011: 23). Bu liman şehri, Karadeniz'den başlayıp Akdeniz'e açılan ticaret rotalarının uğrak bir dinlenme ve yükleme noktasını oluşturmuştur. Bugün Balıkesir, Manisa, İzmir, Bursa, Kütahya ve Çanakkale illerimizin çeşitli bölümlerini kaplayan sınırları ile *Mysia* bölgesi, Makedonyalı Büyük İskender'in İran ordularını yendiği mühim bir konuma ve tarihi bir öneme sahiptir. İskender'in ölümüyle (İÖ.323) bölge Seleukos Krallığı'na bağlanmış, sonrasında ise Romalılar bölgeyi Bergama Kralı II.

Eumenes'e bağışlamışlardır. Günümüzde Aydın ve İzmir'i, ayrıca Sakız ve Sisam adalarını da sınırları dahilinde tutan İonia bölgesi de Ege'yi Akdeniz'e bağlayan ticari rotaların muhafazasında bulundurduğu için oldukça kıymetli bir diğer yerleşimdir. Ayrıca bu konumunu kullanan İonia kentleri, deniz aşırı bölgelerde birtakım ticari koloniler kurmayı da başarmışlardır. *Karia* bölgesi ise günümüzün Aydın, Muğla ve Denizli illerinin bir kısmını kapsayan alandır. Bu bölge adını Karlar'dan almıştır. Bölge insanları engebeli arazi yapısı nedeniyle iç kesimlerde yaşamlarını sürdürmüşler, ancak Ege-Akdeniz ticaret rotasında bir geçiş noktası olmasından dolayı farklı güçlerin ilgisini üzerinde tutmuştur. Günümüz Antalya'sının batısı ve Muğla'nın bir kısmını kapsayan bir diğer önemli bölge de *Lykia*'dır. İsimlerini tarihte ilk defa Kadeş Savaşı'nda Hititlerin yanında yer alarak duyurmuşlardır. İlk olarak Rodos ile birtakım ilişkiler kurmuşlardır. Bünyesinde birçok antik kenti bulunduran bölge önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Yine Antalya'nın doğu bölgesinde olan Pamphylia da Akdeniz'in diğer bir önemli kıyı noktasını teşkil etmiştir. Bölgede kara ulaşımı sıkıntılı olsa da gerek iklim özellikleri, gerek verimli toprakları ve gerekse Akdeniz ulaşımındaki önemli konumu dolayısıyla Akdeniz bölgesinin en eski yerleşim bölgelerinden birisi olmuştur. Diğer bir önemli bölge de günümüz İzmir, Manisa, Kütahya ve Uşak illerinin büyük kısmını kapsayana *Lydia*'dır. Adını Lydler'den alan bu bölgenin sakinleri, içeriğinde 26 harf barındıran bir alfabeyle sahiptir. Ayrıca zenginliği ile bilinen ve dünyanın en şöhretli kişilerinden olan Kroisos da bu uygarlığın son hükümdarıdır (Sevin, 2016; 49-51, 95-97, 126-129, 159-160, 162, 197-199, 211-213).

Tüm bu kültür birikimlerinin izleri yalnız karalarda değil, denizlerin içinde dahi karşımıza çıkmaktadır. Ege ve Akdeniz'de sualtı arkeolojisi ile gün yüzüne çıkan birtakım kalıntılar eski dönemlere ışık tutmuştur. Bunların en önemlilerinden birisi olan Antalya'daki Uluburun batığı, başta ticari hayat olmak üzere kendi dönemindeki yaşam tarzını aydınlığa kavuşturmuştur. Yakın bir zamanda bölgede faaliyet gösteren sünger avcılarının dikkati sayesinde keşfedilen bu batık, içinden çıkarılan tam 15.000 parça ile MÖ 1325'lerdeki Akdeniz için günümüze aktarılan büyük bir bilgi hazinesi olmuştur (Broodbank, 2016: 34, 74, 399).

Anadolu, Akdeniz hayatında sadece kıyı bölgelerinde kapalı kalmamış, kuzey-güney yönlü olarak da Karadeniz üzerinden gelen ürünler, Anadolu toprakları köprü vasıtası ile kullanılmak suretiyle güney bölgelere indirilmiş ve buradan da Akdeniz'deki ticari rotalara katılmıştır. Hititler döneminde ise yerleşim yerlerinin sayısı artmış ve değişik bölgelerde iskanlar yayılmaya başlamıştır. Bu olay neticesinde de ticaret olumlu etkilenmiştir. Ancak bu gelişmeler MÖ. 1200'lere kadar sürmüştü, sonrasında Anadolu'da yaşanan siyasi karışıklıklar neticesinde Hitit

Devleti yıkılmış, devamında ise bu topraklar yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır. Tüm bu karışıklıklar Anadolu'nun sosyal yapısını değiştirmede etkili olmuştur. Zira bu aşamadan sonra ana değişim sosyal alanda olmakla birlikte, yeni birtakım siyasi organizasyonların da kurulduğu görülmektedir (Goetz, 1994a: 351-352).

İlk Çağ'da kurulan büyük siyasi teşekküllerin sonraki kuşaklara yeni tecrübeler sağladığı, imparatorluk kurumu sayesinde de bu toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerinin yeni ve farklı boyutlara taşındığı söylenebilir. Zira özellikle imparatorlukların kurulu olduğu dönemlerde yeni birtakım kavramlar⁴ türemiştir ki, bunlar yüzyıllar boyunca insanlık tarihinde önemli yer tutmuştur ve bu terimler günümüzde dahi etkili olabilmişlerdir.

Ayrıca Akdeniz tarihi açısından Eskiçağ dünyasındaki Yunan ve Roma kültürlerinin de birbirlerinden etkilendikleri, bu uygarlıklardan ise günümüze kadar gelen birtakım politik kavramları içerisinde geliştirdiği görülmektedir. Bu gelişmeler, halen günümüz dünyasını etkilemekle beraber, özellikle Yunan şehir devletlerinin birbirleri ile olan diplomatik ilişkileri, bugün dahi ülkelerin siyasi hayatlarına mühim örnekler teşkil etmektedir (Mitchell, 2016: 1-2).

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer mühim konu da kurulan ve gelişen büyük imparatorlukların, Akdeniz'i bir bütün halinde kullanmaya çalışmak ve karmaşık bir yapıya bürünmesini engellemektir. Zira bu şekilde ticarete istikrar sağlanarak limanlara giden rotalar da güvenliğe alınmak istenmiştir. Akdeniz'i kontrol altına almak, Akdeniz'de kurulan siyasi teşekküller için adeta bir sigorta görevi görmekteydi (Pirenne, 2016: 11).

Müslümanların Akdeniz coğrafyasında etkin olmaya başlamaları ile beraber Bizans'ın da ticari hayatının en mühim yolları tıkanmış ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan ticaret rotaları da Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Bizans ekonomisi ciddi çöküntüler yaşamıştır (Fukuyama, 2016: 230). Bizans merkezinde o dönem için eşsiz binalar, kiliseler ve bu yoğun ticaretin etkisi ile oluşan, çeşitliliği bakımında da oldukça zengin olan pazarları bulundurması (Gırnati: 94-95), Akdeniz ticaretinin el değiştirmeye başlaması ile tehlikeye girmiştir.

Roma İmparatorluğu döneminde ise bölgede kapsamlı ve daha geniş siyasi bir organizasyon yapısı oluşması nedeniyle, bu oluşum içerisinde yer alan şehirler, birbirleriyle yaşadıkları etkileşimler neticesinde mevcut kültürel ve siyasal değişimlerden haberdar olmuşlar, dolayısıyla da etkilenmişlerdir. Burada İtalya'nın konumunun da önemi belirtilmelidir. Zira İtalya'nın,

---

⁴ Monarşi, kölelik, krallık vb.

Avrupa'da Akdeniz'e açılan üç yarımadasından biri olması bu durumu açıklamaktadır. Bu coğrafi açıdan bir ayrıcalık sağlamış olsa da bunun olumsuz tesirleri de olmuştur. Örneğin kıyı şeridinin uzunluğu, bölgenin güvenliğini sağlamada büyük zorluklar çıkarmıştır (Demircioğlu, 2015: 1-4). Roma İmparatorluğu ile alakalı diğer bir önemli konu da, hem Akdeniz coğrafyası, hem de Avrupa'nın istikbali için önemli bir dönüm noktası olan doğu halklarının istilasını olmuş, zira gelen kişiler kendi kültürleri ve birikimlerini de getirmişler, elbette birçok kazanım da elde etmişlerdir. Roma'nın yıkılmasından sonra ise bu birikim neredeyse Avrupa'nın tüm noktalarında görülmeye başlanmıştır (Heyd, 2000: 3).

Akdeniz'in batısında Batı Roma İmparatorluğu tüm ihtişamıyla uzun yıllar var olmuş, fakat generallerinin çekişmesinden cermen kavimlerin saldırılarına kadar birçok negatif etkiden dolayı çökmüştür. Doğu'da ise 330'da Konstantin, konumu ile Karadeniz ve Akdeniz arasındaki ticaretin en stratejik noktasında olan, Türklerin ve Müslümanların tarihlerinde de önemli bir yer tutan Bizans'ı kurmuştur (Abulafia, 2012: 263-265). İleriki yıllarda sürekli baskı altında olan Batı Romalılar tüm güçlerini yitirecek ve tarihe karışacaklar, fakat Bizans olarak isimlendirilen Doğu Roma İmparatorluğu Ortaçağ'ın sonuna kadar varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir (Stathakopoulos, 2018: 45-47). Bizans, kuruluş yıllarını müteakip hızlı bir şekilde güçlenmiş ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetim tecrübesini de kısmen kendilerine aktarmayı başarmakla beraber, yeni coğrafyanın durumuna göre bir siyaset planlamışlardır. Mesudi'ye göre Anadolu toprakları Bizans döneminde 14 kısma ayrılmış, kendisi de Anadolu'yu büyük bir ülke olarak tanımlamış ve kendi konumlarına göre kuzeylerinde ve doğudan batıya uzanan bir coğrafyaya sahip oldukları şeklinde nakletmiştir (Mesudi b:130).

Akdeniz liman kentlerinin –özellikle Doğu Akdeniz- Doğu ile Batı arasındaki ticari potansiyeli, bu şehirlerin her dönem büyük bir cazibe merkezi halinde kalmasını sağlamıştır. Bu noktada Mısır'ın önemini de belirtmek gerekir. Mısır, Bizans için hayati bir öneme haiz bir bölge olmakla beraber onu vazgeçilmez kılan özelliği ise imparatorluğun yalnızca bir liman noktası değil, aynı zamanda Akdeniz'in en verimli tahıl ambarlarından biri olmasıdır (Eco, 2017a: 116). Ayrıca yine Mısır'da özellikle sanayi üretimi için muhtelif bitkiler de yetiştirilmekteydi. Keten, pamuk, papirüs kamışı, yün ve ipek üretimi bunlardan birkaçı olup, ortaçağ dünyasında katma değeri yüksek ürünler olduğu için büyük talep görmüştür (Cahen, 2015: 220). İslamiyet'in Mısır'da etkin olmaya başlaması ile birlikte Bizanslılar buradaki bereketli ve stratejik topraklarını kaybetmişler, bu ise imparatorluk hazinesine ve iâşe tedarikine büyük bir darbe indirmiştir (Abulafia, 2005: 153).

Ortaçağ'ın başlarından sonlarına kadar Doğu'da sanayi ürünlerinin üretimi daha yoğun olmakla beraber, Batılılar da bu ürünlere her zaman ilgi duymuştur. Özellikle ipeğin bilinen ilk üretim yerinin Çin olması, Çin ile Batı arasında bu ürünün ismi ile anılan bir ticaret yolunun oluşmasına dahi neden olmuştur. İpeğin yanında çeşitli kokular, baharatlar ve kuyumculuk ürünleri de Batılıların talep ettikleri diğer önemli ticari ürünler arasında yer almıştır (İzgi, 2014: 203). Çin'in yanında Hindistan içlerinden gelen muhtelif ürünler de vardı ve bunlar da Avrupalıların talep ettikleri ürünleri içermekteydi. Asya'da hazırlanan kervanlar, İran'dan da eklenen ürünler ile birlikte Doğu Akdeniz liman kentlerine getirilir ve oradan da gemiler vasıtasıyla Akdeniz'in önemli ticaret noktalarında değiştirilerek büyük bir pazarın son halkaları tamamlanmış olurdu (Heyd, 2000: 8-9, 13, 19, 26).

Görüldüğü üzere Akdeniz çevresindeki bu gelişim ve kıyılarında kurulan büyük devletlerin temellerinin dayandığı en önemli hususlardan biri de ekonomik kaygılardır. Önemli liman kentlerinin deniz ticaretinde öne çıkmaları dolayısıyla ekonomik açıdan önemli bir farkındalık yarattıkları, bu gücün de devlet idaresi ve askeri hareketlerde diğer devletlere karşı büyük bir ayrıcalık sağladığı söylenebilir. Eski çağlarda ekonomi hayvancılık ve tarıma bağlıyken, zamanla üretim fazlası ürünlerin ortaya çıkmasıyla değiş tokuş başlayarak ticaretin temellerini oluşturmuştur. Ticaret için ise nakliye ve el değiştirme işlemlerinin kolay yapılabilmesi merkezler ihtiyacı duyulmuştur. İspanya, İtalya ve Yunan Yarımadası bu ticari hareketlerde Akdeniz'in kuzeyi için önemli ticari merkezleri olmuşlardır. Kartacalılar da bu ticarete Roma için ciddi bir rakip olmuş (İplikçioğlu, 2015: 127-130), neticesinde de meşhur Pön Savaşlarına sebebiyet vermiştir (Demircioğlu, 2015: 209, 214-215). Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Akdeniz'de Bizans'ın deniz varlığı da sınırlı olarak mevcudiyetini sürdürebilmiş, ancak ileriki zamanlarda bu gücünü geliştirebilmek suretiyle denizlerde aktif olmaya başlamıştır (Abulafia, 2005: 155-156).

Ortaçağ dünyası, Hristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere iki büyük dinin hızlı bir şekilde geliştiği ve yayıldığı bir dönem olmuştur. Hristiyanlık ile birlikte Batı Roma İmparatorluğu'ndan kalan pagan inanışları ve dolayısıyla putperest kültürleri etkinliklerini yitirmiş, özellikle Avrupa toprakları farklı bir nizama bürünmüştür. Hristiyanlık adına durum bu şekildeyken Doğu'da yeni filizlenen ve kısa zamanda tüm Akdeniz dünyasını etkisi altına alacak olan İslamiyet doğmuş, kısa sürede topraklarını ve inanışlarını yaymayı başarmıştır (Turan, 2014b: 153). Bu gelişmeler Doğu ve Batı arasında meydana gelecek çekişmelerin ve etkileri günümüzde dahi sürececek olan birtakım çatışmaların fitilini ateşlemiştir.

Uzun süre hüküm sürmüş olan büyük imparatorlukların zaman zaman bunalım ve kırılma dönemleri olması olağandır. Doğal olarak Bizans İmparatorluğu için de durum bundan pek farklı olmamıştır. Özellikle 7. yüzyıldan itibaren İslam orduları tarafından uğradığı yoğun baskılar neticesinde Bizans, yeni stratejiler geliştirmek zorunda olsa da sonrasında gelecek olan Türk akınları neticesinde iyice zayıf düşmüş ve sınırlarını yeniden güncellemek zorunda kalmıştır (Herrin, 2016: 302). Halife Mutasım zamanından itibaren özellikle Maveraünnehir halkının İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra *gaza* hareketlerine başlayan Türkler, Bizans için mühim bir tehdit unsuru olarak ön plana çıkmıştır (Köprülü, 2014c: 61). Ayrıca burada Müslüman olan kimseleri diğerleri ile karıştırmamak için Türkmen adı verilmiştir (Sümer, 2016: 79).

Bizans İmparatorluğu'nun yaşamı özellikle Selçukluların Anadolu üzerine başlattıkları akınlar üzerine oldukça değişmiştir. 1025'ten itibaren hız kazanan bu akınlar, Malazgirt Savaşı neticesinde oldukça büyük bir yoğunluğa ulaşmıştır. İmparatorluğun bu denli zor bir sürece girmesinde Balkanlar'da yaşadıkları Norman faciası da etkili olmuştur. Devamında ise Peçeneklerin oluşturduğu istikrarsız ortam imparatorluğu yıpratın diğer bir husus olmuştur. Tüm bu karışıklıklar ve özellikle de Türklerin gündün güne artan yoğun baskısı neticesinde Avrupa'dan Papa aracılığı ile yardım isteyen Aleksios, bu çağrısına icabet eden Haçlılarla da yoğun bir diplomasi yaşamış, ayrıca Haçlı ordularının kendi hakimiyetindeki topraklardan geçerken yaşattığı yıkımlarla da baş etmek zorunda kalmıştır (Cameron, 2015: 49).

1058'de Bağdat'a giren, sonrasında da Ani'nin fethi ve Malazgirt Savaşı neticesinde Anadolu topraklarında hızla ilerleyen, Ege ve Akdeniz sahillerine kadar ulaşın topraklarda at koşturan Selçuklu Türkleri, tüm tecrübe ve birikimlerini de bu coğrafyalara taşımışlardır. 1258 Moğol istilasında dahi bu Türk ve Moğol birikimleri ile yine birtakım Asya adetleri Doğu Akdeniz coğrafyasına taşınmıştır (Burbank-Cooper, 2011: 473).

Selçuklular 1064'te Sultan Alp Arslan hükümdarlığında Rey'den Azerbaycan'a hareket etmiş, burada bölge hakkında coğrafi bilgiye sahip Tuğtekin adında bir Türkmen emiri ile tanışmış, bu emir de Alp Arslan'ı Anadolu toprakları üzerine gitmeye teşvik etmiştir. Alp Arslan, Tuğtekin ve onun mahiyetindeki askerler ile beraber dağ yollarını izleyerek Nahçıvan'a varmış, Aras Nehri'ni geçmek için gemilere ihtiyaç duymuş ve gemi yapılmasını emretmiştir. Burada da belirtildiği üzere Selçukluların Batı'ya yönelmeleri, onların daha Anadolu'nun giriş noktalarındaki nehirlerde dahi hareket kabiliyetine ihtiyaç duymalarından mütevellit gemi yapımına zorlamıştır. Zira özellikle Ani şehri, yapısı itibarıyla su akıntıları ve Aras Nehri ile çevriliydi (İbnü'l Esir a: 234-236).

1095'te Clermont Konsili'nde alınan karar uyarınca sefere katılmak isteyenler hazırlıkları tamamlamış ve Keşiş Pierre l'Ermite önderliğinde, Papa'nın hareket tarihi olarak belirlediği 15 Ağustos 1096'da yola çıkmak üzere beklemeye başlamışlardır. Ancak belirlenen tarihin gelmesine kadar sabredemeyen ve fanatiklerden oluşan küçük bir Fransız grubu, Meteliksiz Gautier'in önderliğinde ve Paskalya'nın bitimini müteakip yola çıkmışlardır. Bunlar hızlıca Macar topraklarına girmiş ve aynı hızla Bizans topraklarına gelmişlerdir (Demirkent, 2013a: 12).

Bu gruptan sonra Keşiş Pierre l'Ermite liderliğindeki ve Anna Komnena'nın aktardığına göre "kum tanelerinden ve yıldızlardan daha çok sayıda" silahlı ya da silahsız, ayrıca omuzlarında haçlar taşıyarak yürüyen, coşku ve atılganlıkla hareket eden büyük bir Haçlı ordusu daha İstanbul önlerine gelmiştir. Bu ordunun iskan ve ikmal bakımı, amatörlerden oluştuğu için çok zor olmuştur. Yine Anna'nın ifadesiyle geçtikleri bölgelerde "çekirgelere" benzetilmişlerdir (Anna Komnena: 303-304).

Bu iskan ve ikmal sorunu sadece fanatiklerin oluşturduğu gruplar için değil, aynı zamanda soyluların ve lordların himayesindeki profesyonel orduların yapısı için de söylenebilir. Zira 23 Aralık 1096'da İstanbul'a gelen Godefroi de Bouillon ile İmparator Aleksios Komnenos arasında meydana gelen bağlılık anlaşmazlığında Haçlıların iaşesi kesilmiş ve bunun üzerine Godefroi'nin kardeşi olan Baudouin'in hızlı bir atağı ile İstanbul civarının yağmalanmaya başlanması, Aleksios tarafından dehşetle karşılanmış ve kendisinin tavır değiştirmesine sebep olmuştur. Aleksios'un tüm kuvvetleri ile Godefroi ve Baudouin'in üzerine yürümeyi ima etmesi ve arkadan gelecek olan Haçlı grubunun gecikme haberi, Godefroi ve Baudouin'in Aleksios'a vassallık yemini etmesini sağlamış ve 5 Nisan 1097'de söz konusu yemin edilmiştir (Demirkent, 2013b: 4).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ VE ANADOLU EKSENİNDE SELÇUKLULAR VE POLİTİKALARI

2. 1. Selçukluların Gelişinden Önce Anadolu'da ve Akdeniz'de İslam Varlığı

İslamiyet, 7. yüzyıldan itibaren doğuşu ile Doğu Akdeniz ve Anadolu'da da yayılma sağlamıştır. Bu gelişme Türk dünyasının gelecekteki siyasi pozisyonunu da dolaylı olarak etkileyecek bir gelişme olmuştur. Zira 10. yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslamiyet'e geçen Türk kavimleri, daha önceden Doğu Akdeniz'de bulunan İslam dünyasının birikimlerinden de faydalanmışlar, gaza ve cihad⁵ gibi ortak kavramların da etkisiyle hareket kabiliyetlerini hızlandırarak gündün güne geliştirip hüküm sürdükleri bölgelerde bunu kullanmayı bilmişlerdir.

Batı Roma ile doğu arasındaki çatışmalar da, İslamiyet öncesinde dahi bazı istisnalar dışında⁶ sürekli olarak devam etmiştir. Bu kargaşa ortamı da sınırlar için sürekli bir değişkenliğin mevcut olması ile neticelenmiştir. Ancak yine de, Müslüman ordularının ilk saldırılarına kadar olan dönemde iki taraf arasında ortalama bir sınır olduğu da söylenebilir (Honigmann, 1970: 1).

Anadolu toprakları yüzyıllar boyunca Rum toprakları olarak anılmıştır. Bu tanımlama Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce Müslümanlar, Türklerin gelişinden sonra da bizzat Türkler tarafından uzun yıllar kullanılmıştır. Aslında Rum diyarı terimi geniş bir alanı ifade etmekle birlikte yalnızca Anadolu için sınırlamak doğru olmaz. Zira Havkal, Rum ülkesi tanımını Fransa'dan Roma'ya, oradan da Atina ve İstanbul'a kadar olan bölge için kullanmıştır (İbn Havkal: 27).

Akdeniz'de Müslüman ordularınca yapılan ilk temaslar, Türklerin ileriki dönemlerde gelecekleri bölgelerde bu birikimden faydalanmalarına ve rahat hareket kabiliyetine sahip olmaları açısından önemlidir. İlk yıllarında Arabistan coğrafyasındaki Yahudiler ve putperestler üzerine yoğunlaşan İslam etkileri, sonraları tüm Akdeniz havzasına yayılarak büyümüştür. Tek Tanrı inancının hakim olduğu Yahudilik ve Hristiyanlık ile zamanla yumuşayan ilişkiler kurulmuş, bu durum neticesinde de özellikle Mısır ve Suriye'deki Monofizit Hristiyanların bir kısmı İslamiyet'i

---

⁵ Arapça "cehd" kökünden türeyen bu kelime "güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkanları kullanmak" anlamına gelmektedir. İslamî literatürde "dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" şekliyle anlamlandırılırken fıkıh terimi olarak genellikle gayr-i Müslümlerle savaş, tasavvufta ise nefsi yenme çabasıdır.

⁶ Ernst Honigmann, Bizans'ın doğu ile herhangi bir çatışma yaşamadığı dönemleri birkaç on yıl ile sınırlamıştır.

seçmişlerse de, aynı durum İspanya'da yaşanmamış ve orada İslamiyet büyük bir direnişle karşılaşmıştır (Abulafia, 2005: 153).

İslam ordularının Halife Ebu Bekir zamanında gayrimüslimlerle yaptıkları ilk savaş Filistin topraklarında olmuştur. Peşinden de önemli bir bölge olan Gazze fethedilmiştir. Sonrasında Muaviye'nin orduları bir ilki gerçekleştirmiş ve İslam orduları Akdeniz'de ilk defa deniz savaşı yapmışlardır. Çeşitli başarılar yaşayan Müslümanlar, Kıbrıs'a çıktıklarında hakimiyetlerini de oraya kadar götürmüş, Kıbrıs valisi tarafından barış istenmiş, bunun üzerine fidye karşılığında anlaşmaya varmışlardır. Ancak bu anlaşma ilerleyen zamanlarda bozulmuş, 653 yılında Muaviye Kıbrıs'ı fethetmiş ve önceden yapılmış olan antlaşmanın devam etmesini sağlamıştır. İslam ordularının diğer bir önemli komutanı olan Amr b. El-As ise, Mısır'da fetih hareketlerine girişmiş ve oradan İskenderiye'ye geçerek burayı da 641 yılında İslam alemine kazandırmıştır. İskenderiye'den sadece bir yıl sonra, Trablus da yine aynı komutan tarafından fethedilmiştir. Musa b. Nusayr ise İslam fetihlerini Fas'a (Belazuri: 162, 178, 243, 252, 258-259, 263), meşhur seyyah İbn Battuta'nın doğum yeri olan Tanca'ya kadar götürmüştür. Böylece İslam orduları Cebeli Tarık'a kadar gitmiş ve İspanya'da etkin bir hale gelmeye başlamış oluyordular (İbn Battuta: 21).

Araplar, İslamiyet'ten önceki dönemlerinde denizcilik faaliyetlerinde neredeyse hiç etkin olmamakla birlikte yalnızca, Himyer ve Sebeliler gemileri aracılığıyla ticaretle uğraşmaktaydı. Ancak Hicaz Arapları gemi ile yapılan ulaşımına rağbet etmemiş, bu sebeple de herhangi bir filo kurma ihtiyacı da hissetmemişlerdir. Fakat İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren, özellikle de Mısır ve Şam Müslümanların eline geçtikten sonra, kendileri Rumlardan etkilenmiş ve denizcilikle de uğraşmaya başlamışlardır. Ayrıca yine İslamiyet'in ilk yıllarında gemi yapımında daha tecrübeli olan Rumlardan yararlanmışlar, teknikleri öğrenmeye başladıktan sonra ise Afrika ve Endülüs kıyılarındaki denizcilik ve tersanecilik faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamışlar, buralarda birçok tersaneler kurmuşlardır. Bu tersanelerde ticaret ve savaş için gemiler inşa edilmiştir. Savaş gemileri büyüklükleri ve güçleri bakımından birbirlerinden farklı olmakla birlikte savunma ihtiyacı için üzerlerine kuleler dahi yapmışlardır. Yunan ve Romalılardan aldıkları gemicilik sanatını ilerleten Müslümanlar, zamanın ihtiyaçlarına göre mevcut teknikler üzerinde de değişiklikler yapmışlardır (Zeydan, 2016: 265-266, 271-272).

Günümüz tarihçilerinin bazıları Müslümanların bu faaliyetlere girmesi neticesinde İslamiyet'i ortaçağ Avrupa'sında yıkıcı bir etken olarak görmüştür. Bu bakış açısı aslında talihsiz bir yaklaşım olup, Avrupalı müellifler bile birbirleri ile aynı olmayan fikirleri öne sürmüşlerdir. Örneğin Belçikalı tarihçi Henri Pirenne, İslamiyet'in Akdeniz'de ekonomik hayatı yok ettiğini

belirtmiştir. Kendisi 7. yüzyıldan itibaren başlayan İslam fetih hareketleri ile Avrupa gölü olarak nitelendirdiği Akdeniz'in sıradan akışının değiştiğini, Doğu ve Batı arasında yüzyıllar boyunca bir köprü vazifesi görmüş olan Akdeniz'in de, İslamiyet'in Akdeniz'de yayılması ile birlikte bu misyonunu yitirdiğini söylemiştir. Ayrıca Akdeniz'de bulunan tarihi Roma kentlerinin de Müslümanların yüzünden işlevselliğinin eskisi gibi olmadığını belirtmiştir (Pirenne, 2018: 10, 13). Ancak bu görüşe katılmayan Claude Cahen ise Akdeniz'deki hareketliliğin İslam'dan çok önce gerilemeye başladığını, hatta bu durağanlığın Müslümanların ticaret hayatına verdiği önemle düzelmeye başladığını aktarmıştır (Cahen, 2000: 170). Ayrıca Arap fetihleri döneminde antik Yunan şehirlerinin ve Helen uygarlığının eski etkinliği kalmamış olup, çarpık şehirleşme ve yönetim bozukluklarından dolayı düzenleri de sarsılmıştı. Avrupa'da merkezi bir otoritenin eksikliğinden faydalanan şehir devletleri ve küçük çaplı yönetimler ortaya çıkmışsa da bunlar genellikle kısa ömürlü olmuşlardır (Cahen, 2015: 242). Arapların ilk fetih dalgası bittikten sonra şehirlerin sürekliliği ve yenilerinin kurulması için çabalar sarf edilmiştir. Fas ve Gence şehirleri bu gelişimlere güzel bir örnek olur (Köprülü, 2014b: 52). Doğu halkları ve yöneticileri hakkındaki batının bu negatif bakış açısı için Edward Gibbon'un tanımlaması da açık bir örnektir. Zira kendisi doğu insanlarını sivri kenarlı kişiler olarak tanımlamış, bunun yanında kaprisli bir yöneticinin iki dudağının arasında bir hayat sürmeye meyilli insanlar olduğunu aktarmıştır (Gibbon, 1995: 207). Bu fikir ayrılıklarının odak noktası olan antik Yunan devletleri, Akdeniz ve Roma bakiyeleri, işlevselliğini İslamiyet'in doğuşundan önce zaten yitirmiş, Roma İmparatorluğu'nun batısı yıkılmış, doğuda ise Roma'nın yeni bir yüzü gelişmeye başlamıştır. Tabii bu noktada Mehmet Fuad Köprülü'nün konunun Osmanlı dönemi hakkında yapılan yorumları ile ilgili yaptığı tenkitleri de göz ardı etmemek gerekir. Batılı birçok müellif Türklerin medeniyet oluşumunda yetersiz kaldığını belirtmiş, ancak Köprülü sunduğu kanıtlarla bu tezin doğru olmadığı konusunda örnekler vererek durumu eleştirmiştir.⁷ Zira Selçuklulardan sonra Osmanlı Devleti dönemi ile ilgili negatif yorumlar devam etmiş, yine Köprülü tarafından Avrupa'da uzun yıllar rağbette olan H.A.Gibbons'un, Osmanlıların özellikle kuruluş dönemi ile ilgili yorumlarını da teşhis ve tenkit etmiştir (Köprülü, 2015: 51).

İslam ordularının yaptıkları fetihlerde savaş ortamı oluşmasından mütevellit birtakım tahribatlar söz konusu olmuştur. Ancak gerek gittikleri yerlerdeki ekili alanların muhafazası olsun,

---

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz Mehmet Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Alfa Tarih, 2014.

gerekse ele geçirdikleri bölgelerdeki idari faaliyetlerinin titiz bir şekilde uygulanmaya çalışılması olsun, aslında bu uygarlığın yapıcı olmak için titizlendiğini göstermektedir. Zira mevcut sistemlerin korunması ve daha da geliştirilmesi, ekonomik açıdan İslam ordularına ve hiyerarşisine büyük katkılar sağlamıştır. İslam orduları topraklarını genişlettikleri ve bölgelerinde düzeni sağladıklarında, o bölgelerde yaşayan halk da bu sisteme ayak uydurup eski faaliyetlerine ve yapmakta oldukları işlere süratle geri dönmüşlerdir. Ticaret konusunda da önemli bir birikimi olan ve hareketli yaşam tarzını seven Araplar, İslamiyet'ten önce dahi Hindistan'a kadar ticaret yapmayı başarmışlar, ayrıca Mekke'de düzenli bir ticari kervan dolaşımına da ev sahipliği yapmışlardır. W. Heyd'in yazdıkları da Henri Pirenne ile örtüşmemekte olup, tam tersine İslamiyet'le birlikte Mekke'deki hac faaliyetleri ile birtakım ticari organizasyonların da bir arada yapılmaya başlandığına işaret etmiştir. Hatta sadece bölgeye gelen hacıların değil, bazı seyyahların da kendi ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım malları yanlarında bulundurduklarını, bunları da konaklamak ve yiyecek ihtiyacı için satarak bu ticari hayata bir fayda ve çeşitlilik sağladıklarını da eklemiştir. Bu ticari faaliyetler aynı zamanda kültür transferi için de uygun bir zemin hazırlamış, tüccarlar ve seyyahlar hem geldikleri bölgenin kültüründen çeşitli kazanımlar elde etmiş, hem de kendi kültürlerinden o bölgeye yeni bir şeyler katmışlardır (Heyd, 2000: 29-30). Özellikle ortaçağın sonlarına doğru bu bilgi ve kültür akışı çoğalmıştır. Kahve, satranç, muhtelif tekstil ürünleri, kağıt, cerrahi aletler ve çeşitli sağlık materyalleri de doğudan batıya geçen önemli ticarî emtiadır (Al-Hassani, 2007: 12, 18, 132, 136, 164, 188). Bu bilgi ve kültür transferlerini yalnızca İslamiyet dönemi ile başlatmak ya da sınırlandırmak konuda noksanlık yaratabilir. Zira Kavimler Göçü esnasında Hunların Tuna'ya gelişinden önce birçok kavmi de beraberlerinde sürüklemelerinden dolayı, bugünkü Ukrayna'nın olduğu coğrafyanın muhtelif kültür varlıklarının da Avrupa'ya geldiğini belirtmek gerekebilir. Hunlarla beraber büyük bir nüfus kitlesi Avrupa'ya gelmiş ve kültürlerini de taşımışlardır (Ögel, 2014b: 106-107).

Burada eklenmesi gereken diğer bir önemli husus da İslam şehirlerinin kendine has önemli özellikleridir. Zira mevcut ya da sonradan kurulmuş olan İslam şehirlerinde olmazsa olmaz iki şey vardı ki bunlar cami ve pazarlardan oluşmaktadır. Şehir etrafındaki savunma hatları da bu düzeni korumak için yapılan bir diğer uygulama olmuştur (Cahen, 2015: 240). Ayrıca İslamiyet 7. yüzyıldan itibaren özellikle Doğu Akdeniz kıyılarında hızla yayılmasının neticesinde Yunan kültürünün kaynaklarıyla doğrudan iletişime geçebilmiş, bu sayede Yunanca eserler Hindistan'a kadar ulaşarak gerek Ortadoğu, gerekse Asya'nın fikri ve ilmi hayatına etki etmiştir (Eco, 2017a: 415). Bu canlılık ise yüzyıllarca varlığını sürdürebilmiştir. Özellikle eski çağlardan beri süregelen

birtakım icatlar silsilesi Çin'den Ortadoğu'ya, oradan da tüccarlar aracılığıyla tüm Akdeniz coğrafyasına dağılmıştır (Ülgen, 2016: 14-36). Ayrıca İslam fetihlerinin çok hızlı ve kapsamlı bir yayılma içerisine girmesi, hatta Velid'in saltanatı zamanında Cebel-i Tarık Boğazı'nı geçerek Vizigot İmparatorluğu ile temas etmesi, bu genişlemenin en mühim hadiselerinden birisi olmuştur. Bu hareketlilik Haçlı Seferleri sırasında da kendisini göstermiş, çeşitli askeri uygulamalar Akdeniz coğrafyasına yayılmışlardır. Ayrıca İspanya'da kurulacak olan İslam medeniyeti, birçok bilimsel unsurun da yeşermesine vesile olacak bir siyasi yapıya bürünmüştür. Edebiyat, tıp, felsefe gibi alanlarda muazzam eserler verilmiş, bu eserler de ortaçağ dünyasının aydınlık yüzü olmuştur (Brockelmann, 2018: 67, 162-166).

Batı'da bu gelişmeler yaşanmış ve yaşanırken, 330 sonrasında Bizans, Akdeniz'in doğu tarafında Sasaniler ve sonrasında İslam orduları ile mücadele halindeydi. Hz. Muhammed döneminden itibaren başlayan siyasi ilişkiler, mektuplaşma şeklinde devam etmiştir. Hulefa-yi Raşidin döneminde ise, İslam orduları süratle sınırlarının ötesinde fetih hareketlerine girişmiş, bunun neticesinde ise Bizans bu dönemde Anadolu ve Kuzey Afrika'nın Akdeniz sahillerinden toprak kaybetmiştir. Ayrıca Filistin, Mısır ve Suriye bölgelerini de İslam ordularına terk etmek zorunda kalan Bizans, bu kayıpları neticesinde çok ciddi ticari kayıplara da uğramıştır. Ekonomik olarak Mısır'ın kaybedilmesi, Bizans'a bunu en çok hissettiren olay olmuştur. Mısır kültürel geçmişi, Nil sayesinde oldukça verimli toprakları, ileri tarım yöntemleri (Herodotos: 119-120, 124) ve Akdeniz'in önemli bir kenti olmasından dolayı, güç odaklarının yüzyıllar boyunca sürekli bir mücadele sahası olmuştur. Emeviler ve Abbasiler döneminde aralıklı da olsa yine de sürekli bir şekilde devam eden savaşlar ve üstünlük mücadeleleri, özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasını uzun yıllar etkisi altında bırakmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Emeviler döneminde İstanbul'un Müslüman ordularınca kuşatılması, Bizans'ın yaşadığı dönemin zorluklarına önemli bir örnek teşkil etmektedir (Avcı, 2015: 44-46, 53-54, 61-62, 73, 79).

Akdeniz hakimiyeti, İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra etkinleşerek denizlerde de faaliyet göstermesi neticesinde, 7. yüzyıldan başlayarak özellikle Doğu Akdeniz'deki ticari ve askeri alanlarda Bizanslılar ve İslam orduları arasında sürekli el değiştirmiştir. Ancak zamanla İslam ordularının ve Bizans'ın da zayıflaması neticesinde, Haçlı Seferleri zamanında Doğu Akdeniz hakimiyeti Cenova, Pisa ve Venediklilerin eline geçmiştir. Özellikle II. Basileios'un ölümünden sonra mühim karışıklıklar yaşayan Bizans, I. Aleksios'un iktidara gelmesiyle biraz toparlanmışsa da, onun zamanında Venedik ile yapılacak olan ve Venedik lehine birçok avantaj sağlayacak bir antlaşma, Bizans'ın ekonomik açıdan çöküşünün de miladı olmuştur. Haçlı Seferleri

esnasında, Bizans üzerindeki Venedik baskısı daha da artarak devam etmiştir. Birçok İtalyan şehir devleti Haçlılara yardım sözü vermiş, deniz kuvvetlerinin öneminin farkında olan Haçlı komutanları da onlarla iyi geçinmeye ve muhtelif ittifaklar yapmaya çalışmışlardır (Demirkent, 2012: 221-222).

İslamiyet ile Türkler arasındaki ilişkiler ise, Türklerin yoğun şekilde ve büyük gruplar halinde farklı dinlerden etkilenmeye başladıkları yıllara rastlamıştır. Uygurlar, Hazarlar ve Tuna Bulgarları bu din değiştirmelerine örnek olmuş, Mani, Yahudi ve Hristiyanlık dinlerinin yayılmasını sağlamışlardır. İslamiyet ise Maveraünnehir’de 8. ve 10. yüzyıllarda etkin bir faktör olmaya başlamıştır. Diğer dinlerin arasında en etkili olan İslamiyet, diğer inanışların da çoğunu etkisi altına almayı başarmıştır (Turan, 2014b: 161). Ancak Türklerin İslamiyet ile ilk temasları, Türklerin İslamiyet’i tercihlerinden öncelere dayanmaktadır. Araplar, Türklerin askeri kabiliyetlerinden yararlanmak istemişler ve özellikle Abbasiler döneminde bu konuya oldukça önem vermişlerdir. Türklerle yakınlaşmalarındaki en mühim sebeplerden birisi de evlilik yolu ile birtakım akrabalık tesis edilmesinden ileri gelmektedir. Bahsi geçen Türk askeri kuvvetleri o kadar çoğalmış ve yayılmıştır ki, buldukları bölgelerde yerel halk ile aralarında sürtüşmeler olmaya başlamış, bunun üzerine de Türklerin askeri kabiliyetlerinden mahrum kalmak istemeyen Abbasiler bu konu için çözüm düşünmeye başlamıştır. Neticede Mutasım, 836’da Bağdat’a yüz kilometre uzaklıktaki Samarra şehrini kurarak Türklere tahsis etmiş ve orada kalmalarını sağlamıştır. Bu sayede Türklerin askeri gücünden faydalanabildiği gibi, onları bir düzen içinde de tutmayı başarmış, kendi aralarında evlilikler tesis etmesini sağlamış, asayiş olaylarının da önüne geçmiştir (Brockelmann, 2018: 106-107).

Akdeniz’deki ticaret hayatı ve güvenliğinde önemli bir avantaj sağlayan adaların fethi hakkındaki ilk gelişmeler ise Emeviler döneminde olmuştur. Muaviye zamanında İslam donanmaları Sicilya’ya kadar ulaşmışlar ve burada birçok şehri zapt etmişlerdir. Abdullah b. Kays, Sicilya’dan büyük ganimet toplamış ve bu topladıklarını Muaviye’ye göndermiştir. Ayrıca yine Muaviye zamanında verimli arazilere sahip ve aynı zamanda da stratejik bir konumda olan Rodos Adası’na da donanma gönderilmiş, birtakım başarılar elde edilmişse de, Rodos’ta uzun süre kalıcı olunamamıştır. Girit üzerine de giden İslam orduları, aynı akıbetle karşılaşmış, kısmi başarılar elde etmiş olsalar da kalıcı bir otorite kurmayı başaramamışlardır (Belazuri: 269-270). Ayrıca yine Muaviye, Bizanslılar ile savaşmayı en önemli görevlerinden biri olarak görmüş, hatta Hz. Ömer zamanındaki valilik görevi esnasında dahi Bizanslılar ile harp etmeye başlamıştır (Brockelmann, 2018: 60).

Bizanslılar, İslam fetihleri neticesinde eski kazançlarının birçoğunu kaybetmiş olsalar da, ürün çeşitliliği bakımından Avrupa pazarında daha avantajlı bir duruma gelmişlerdir. Araplar yalnızca hakimiyetlerindeki mevcut bölgelerde düzeni sağlamak için çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni şehirler de kurmak suretiyle ticarete istikrar sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin, Abbasiler Fırat ve Dicle kıyılarında Bağdat'ı kurup ihya etmişlerdir. Öyle ki bu şehir Asya, Suriye, Arabistan ve Mısır arasında büyük bir değişim noktası olmuş, Buhara'dan ve İran'dan gelen tüccarlar da bu şehre yoğun bir ilgi göstermişlerdir. Yine Abbasiler döneminde Arap tüccarlar Seylan adasını dahi geçerek Çinliler ile ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Burada deniz yoluyla yapılan ticaret büyük önem kazanmış ve kara ticaretinin ikinci plana atılmasına sebep olmuşsa da, kara yolunu tercih eden tüccarlar da kervanlarının başında eski ticaret yollarını kullanmaya devam etmişlerdir. Burada bir noktayı da belirtmek gerekir ki bu ticaret hayatı neticesinde Arapların sosyal ve kültürel hayatlarında radikal değişiklikler olmuş, Hz. Muhammed dönemindeki mütevazı yaşam şekline kopmalar görülmüştür. Özellikle İran ve Çin ürünlerinin de etkisiyle lüks tüketim mallarının kullanımı yaygınlık göstermiş ve büyük talep görmeye başlamıştır (Heyd, 2000: 31, 33, 42, 45).

Batılılara göre daha büyük bir ticaret piyasasını kontrol eden Bizanslılar, bu avantajlarını da uzun bir zaman boyunca sürdürebilmişlerdir. Neredeyse Asya'nın tümünden gelen ticaret kervanlarının bitiş noktalarına sahip olan Bizanslılar, Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz'den gelen ürünlerin Batı'ya transferi konusunda oldukça avantajlı bir konuma sahip olmuş, bu avantajlarını da 7. yüzyılda Arapların etkin bir siyasi güç olarak Bizans İmparatorluğu'nun elinde tuttuğu mühim ticaret merkezlerini ele geçirinceden itibaren sürdürmüştür (Heyd, 2000: 27-28). Ancak II. Velid'in ölümü sonrasında zor duruma düşen Emeviler, Mervan'ın Horasanlılar üzerine yürümesi sonucunda yaptığı bir muharebede ölümü üzerine tamamen etkilerini yitirmiştir (Brockelmann, 2018: 81-85). Emeviler'den sonra iktidarı ele geçiren Abbasiler ile yeni bir dönem başlamış ve bu dönemin en önemli faktörlerinden birisi de Türkler olmuştur.

Tüm bu ticari faaliyetler ve askeri ilişkiler sonucu bazı şehirler ve bölgeler zarar görmüşse de, neticede yeni birtakım yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelere komşu olan Bizanslılar, Avrupa ile Asya arasında köprü vazifesi görmekle birlikte, tabii olarak yeni gelişmelerden de ilk haberi olan taraf kendileri olmuştur. Bu sayede ticaretin yanında kültürel gelişimin de merkezi haline gelmiştir (Agibalova-Donskoy, 2017: 56). Bu gelişimlerindeki diğer bir önemli etken de, Yunan kültürü ve medeniyetiyle iç içe bulunmaları sebebiyle olmuştur.

2. 2. Selçukluların Anadolu'yu Yurt Olarak Benimseme Sebepleri

Dünya üzerinde birçok toprağı görmüş ve yaşamış bir topluluk olan Türkler, neden Anadolu'da ve devamında da Akdeniz kıyılarında kalmak için bu kadar çok mücadele etmişlerdir? Bu soru genel kapsamlı değerlendirilmesi gereken bir konu olup, özellikle Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki yaşayışlarına da dikkat etmeyi gerektirir. Zira Asya topraklarında iken yaşadıkları hayat, Türklerin üzerinde olumlu ve olumsuz birçok tesirde bulunmuştur. Asya bozkırları hakkında genel bilgilerin tekrardan gözden geçirilmesi ve karanlıkta kalan birçok konuya da açıklık getirilmesi gerekir. Zira İslam öncesi Türk toplumlarında hayvancılığın yaygın olmasıyla birlikte tarım yapılmadığına dair bir izlenim olmakla beraber, bu tezin tam doğru olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira Göktürkler döneminde dahi, Çin ile yapılan antlaşmalarda Türk tarafının birtakım zirai aletler talep ettiği, bunun yanında tarımsal ürünlere de ilgi gösterdiği görülmektedir.

Asya'dan batı yönlü yapılan göçlerin içinde en önemli sebeplerden birisi de, Türklerin iklim şartlarından kötü etkilenmeye başlaması ve hayvanları için yeterli otlak bulamayışları olmuştur. Ancak yine de, tüm sebepleri bu otlak yetersizliği ve iklim unsuruna bağlamak da konu hakkında eksik yorumlamalar yapılmasına sebep olabilir. Zira söz konusu kuraklık tüm Asya'da gerçekleşmemiş olmakla birlikte, oldukça geniş bir coğrafyayı da etkilemiş olduğu aşikardır. İstisnai durumlardan birisi de Doğu Türkistan'da gerçekleşmiş, orada yaşayan nüfus günümüze çoğalarak gelmiştir (Togan, 2019: 193-195). Ancak yine de istisnalar, genel içerisinde ufak bir yüzdeye sahiptir. Bir gerçeklik varsa o da, gündün güne artan nüfusları ve buna paralel artan hayvanları ile her gün katlanarak gelen gıda ihtiyaçları Türklerin, daha iyi tabiat koşullarına ve daha bereketli topraklara sahip yeni coğrafyalara yelken açmalarına sebep olduğudur. Bu girişimleri de, neredeyse tüm toprakları, iklimin içeriğine göre verimli olan Anadolu coğrafyasına gelmeleri ile neticelenmiştir. Ayrıca yine İslam öncesi Türk inanışlarında bulunan birtakım kavramlar da Türklerin Anadolu coğrafyasını benimsemesine sebep olmuştur. Örneğin Türk mitolojisinde bulunan "hayat suyu, okyanus" için kullandıkları birtakım isimlendirmeler, Türklerin kültüründeki önemli motiflerden olmuştur (Ögel, 2014: 120, 502-504). Ancak, bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, büyük siyasi organizasyonlar olarak Türklerin ana hareket yolu ilk zamanlar Anadolu olmamış, Bizansın yapmış olduğu ve içerisinde yaşadığı birtakım olaylar, Türklerin Anadolu coğrafyasına gelmelerine ve daha yakından tanıyarak benimsemelerine sebep olmuştur.

Anadolu coğrafyası ise Türklerin hem hayvancılıkla uğraşmalarına, hem de zirai faaliyetlerde bulunmalarına olanak vermesi açısından Batı'ya yapılan göçlerin kesişim noktası olmuştur. Anadolu'da yerleşmelerinden sonra hızlı bir şekilde Akdeniz kıyılarına ulaşmayı başaran

Türkler, bundan sonra kendileri için çok da tanıdık olmayan denizcilik faaliyetlerine girmek durumunda kalmıştır. Çünkü denizlerde hakimiyet kurmak ticarete öne çıkmak ve ayrıca askeri açıdan da çok önemli bir güç avantajı olarak karşılıklarına çıkmıştır. Türkler de bunun öneminin hızla farkına varmak suretiyle denizcilik faaliyetlerinde kısa zamanda mühim başarılar elde etmişlerdir. Ancak yine de Türklerin İslamiyet öncesi devirlerinde bir denizcilik faaliyetleri olduğu söylenemez. Zira yaşadıkları coğrafya bunun önünde en büyük engel olmakla birlikte, dere ve göller ile tanışık olduklarından dolayı iyi yüzücü oldukları da belirtilebilir (Kesik, 2017a: 215).

Hayvancılık ve tarım konularında Türklerin uğraşları hakkında nadir olmakla birlikte birtakım detaylı bilgiler bulunduğu gibi, hayli ilginç tespitler de söz konusudur. Bu tespitler Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonraki hayat alışkanlıklarının değişimine de örnek teşkil etmektedir. Tabii bu değişimler de farklı ihtiyaçları, farklı ihtiyaçlar da yeni birtakım koşulları gerektirmiştir. Örneğin İslamiyet öncesi Türklerin ana geçim kaynağı hayvancılık olmakla beraber, bu hayvancılık çok büyük bir çoğunlukla büyük ve küçükbaş hayvan beslemek suretiyle devam etmiştir. Fakat arıcılık üzerinde pek durulmamış, üretimine konargöçer bir hayat tarzı sebebiyle rağbet edilememiştir. Ancak arıcılık faaliyetleri Çin’de çok eski zamanlardan beri yapılmakta olup Türklerin de bundan habersiz olması mümkün gözükmemektedir. Fakat Türklerin İslamiyet’i benimsemeleri ve yerleşik hayata geçmelerini müteakip bal üretimine de ağırlık vermeye başladıkları görülmektedir. Bunun İslamiyet ile alakası ise Kur’an-ı Kerim’de bal ile ilgili olan ve şifalı olduğu aktarılan bir besin olduğudur.⁸ Bu konuyu belirtmekteki amacımız ise İslamiyet ile yaşayış şekilleri birtakım değişikliklere uğramış olan Türklerin, bu yeni alışkanlıklarına hitap edecek ve isteklerini de karşılamalarını sağlayacak olan topraklara ihtiyaç duymasıdır. Bu da, özellikle dört bir tarafında insanlarına cömertçe sunduğu verimli arazilere sahip Anadolu’nun, Türklerin bu coğrafyada kalmak için verdikleri haklı mücadeleyi açıklamaya küçük ve ilginç bir örnek teşkil etmesidir (Tryjarski, 2016: 136-137).

Anadolu’da Türk akınlarının özellikle Bizans yönüne ısrarla devam etmesi ise, birçok nedene dayanmakla birlikte, ana sebep olarak ekonomik kaygılardan dolayı gerçekleşmiştir. Malazgirt Savaşı neticesinde Anadolu coğrafyasını ve tabiatıyla Bizans İmparatorluğu’nu daha iyi tanıma fırsatı bulan Türkmenler, yaptıkları akınlardan çeşitli ekonomik kazanımlar elde etmişlerdir. Örneğin Niketas Khoniates’in, II. Kılıç Arslan dönemi ile aktardıkları Türkmenlerin bu amacını doğrular niteliktedir. Khoniates’e göre Kılıç Arslan’ın hükümdarlığı sırasında Bizans

---

⁸ Kur’an-ı Kerim Nahl Suresi 68,69’da konu ile ilgili açıklama mevcuttur.

topraklarına yapılan akınlar Türkmenlere muazzam gelir sağlamış, bu durum da Türkmenlerin Bizans arazilerinde sürekli olarak huzursuzluk çıkarmaları ile sonuçlanmış, Manuel Komnenos'u da sık sık Selçuklulara karşı sefere çıkmaya zorlamıştır (Niketas Khoniates a: 121). Tabii bu kaynaklarda Türklerin aleyhinde bilgiler içerebileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Zira burada Türklerin yegane amacının ganimet elde etmek olduğunu belirtmek, İslamiyet'e geçtikten sonra ibadetleri için daha yerleşik bir düzene ihtiyaç duymalarını görmezden gelmek bir eksiklik olabilir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da Türklerin yaptığı göçlerin yalnızca batı yönüne doğru olmayıp, güney bölgelerine doğru da büyük muhaceret hareketlerinde bulduklarıdır. Zira Hindistan, Afganistan ve Çin'in belirli bölgelerinde azımsanmayacak çoğunluklara ulaşabilen Türkler, bu bölgelerde üstünlüğü ele geçirebilmişlerdir. Ancak bunların bir kısmı, içlerinde buldukları toplumların genel özelliklerine bürünerek kendi öz benliklerini kaybetmişler ve onların içinde eriyip gitmişlerdir. Fakat bir kısmı da kendilerini muhafaza etmeyi başarmışlar ve büyük siyasi teşekküller –Gazneliler ve Babürler gibi- kurabilmişlerdir (Togan, 2019: 205-211). Ancak bu noktada şunu da ilave etmek gerekir ki güney yönüne yapılan bu göç hareketleri, hiçbir zaman batıya yapılanlar gibi kalıcı olamamış, Türklerin birçoğunun zaman içinde buldukları toplum içerisinde kaybolması ya da anayurtlarına geri dönmeleri ile neticelenmiştir. Anadolu başta olmak üzere batıya yapılan göç hareketleri ise bunun tersi bir seyirde gerçekleşmiş, Anadolu'ya gelen Türkler yalnızca kendilerini değil, kültürlerini de bu coğrafyaya getirmek suretiyle Anadolu'nun Türkleşmesine ve devamında da İslamlaşmasına vesile olmuştur.

2. 3. Selçukluların Anadolu İle Temasının Sebepleri ve Neticeleri

Türkler, tarih sahnesine ilk çıktıklarından beri yaşayış şartları bakımından hareketli bir politika izlemişlerdir. Buldukları iklim koşulları, uğraştıkları ekonomik faaliyetler ve kendi aralarındaki siyasal etkileşimler, bu hareketli yaşam tarzının mühim sebeplerinden olmuştur. Ancak hayat şekli gelişigüzel bir şekilde olmayıp, coğrafi koşullar göz önüne alınarak belirli bir plan ve program dahilinde yapılmıştır. Zira bozkırda yaşam koşulları sert olup bu, o iklimde yaşayanların kişiliklerine de nüfuz etmiş, bu suretle de hareketlerini titiz bir şekilde yürütmeye çalışmışlardır.

Büyük Türk göçlerinin ana sebebini oluşturan olay Kıtaylar'ın Türkistan'da yaptıkları saldırılar olmuştur. Bu suretle hareket haline geçen Türk kavimleri, birbirleri ile karışarak göç dalgalarına sebep olmuşlardır. Kıtayların olayları söz konusu olmadan önce, bu bölgede böyle

büyük bir göç hareketi görülmemiş olup, 922’de bu ülkelerden geçen İbn Fadlan da böyle bir durumdan söz etmemiştir. Oğuzlar bu baskılar neticesinde Hazar sahillerine kadar gelmişler, ayrıca geldikleri ve geçtikleri bölgelerdeki diğer Türk kavimlerini de göçe zorlamışlardır (Turan, 2014a: 37).

Oğuzlar, yerleşme ve göç hareketlerinde sadece siyasi bir örgütlenme olarak değil, buldukları bölgelere daha sonra gelecek olan Türkler için de göç güzergahları üzerinde kolay hareket kabiliyeti sağlamıştır. Zira Çağrı Bey’in meşhur Anadolu keşif hareketi esnasında, maiyetiyle birlikte geldiği Rum topraklarında, önceden bölgeye gelmiş ve yerleşmiş birtakım Türk toplulukları görmüş, bazı stratejik hareketlerini, önceden bu bölgelerde yaşayan Türk unsurları da kendi gücüne katmak suretiyle planlamış ve yüklüce bir ganimetle tekrar yurduna dönmeyi başarmıştır. Bu konuya benzer diğer bir örnek olarak da, Sultan Alp Arslan’ın Malazgirt Savaşı esnasında Bizans saflarından Selçuklu saflarına geçen Peçenek süvarileri verilebilir. Zira Peçenekler Selçukluların Anadolu’ya gelmelerinden de önce Bizans ordusunda ücretli askerlik vazifesi yapmaktaydılar. Hatta komuta kademelerine gelmiş ünlü Peçenek komutanları dahi bulunmakta ve bunlar savaşçı nitelikleri ile Bizans soylularının ve halkının takdirini toplamışlardır.⁹ Türklerin bu vazifelere girmesine ek olarak belirtilmesi gereken bir diğer mühim husus da, Cahiz’in de belirttiği gibi Türklerin savaşçı özellikleri olmuştur. Cahiz, Türklerin ömürlerinin yarıdan fazlasını at üzerinde geçirdiğini, günlerce at sürdüğünü, eğer yürümek isterse de günlerce yürüyebildiğini, yaptıkları seyahatlerde gördükleri hedeflere ok attıklarını, düz ve engebeli yollarda bir tercih yapmak gerektiğinde ise, Türk’ün engebeli yoldan geçerek takip edilme riskinin önüne geçtiğini aktarır (Cahiz: 100-101). Bu suretle Türk askeri, her daim diğer ordulara göre avantajlı bir yapıda olmuş, ordunun en ayırt edici özelliği ise at üzerinde giderken her yöne ok atabilme kabiliyeti olmuştur.

İslamiyet öncesi Türklerde bu göç hareketlerinin temelleri görülür. Bu göçler şekil itibari ile iki farklı türde yapılmakla birlikte ağırlıklı olarak fütihat denilen planlı ve muntazam bir şekilde yapılmıştır. İslamiyet’ten önce Hunlar ile başlayan göç dalgaları Göktürkler ile devam etmiş, ancak Oğuzların dalgalar halinde gelişi ile çok farklı bir boyuta taşınmıştır (Togan, 2019: 145-146). Oğuzlar, eski bir Türk boyu olmakla birlikte Orhun Yazıtlarında kendilerinden bahsedilmektedir. Oğuz boyları, ilk olarak Moğolistan coğrafyasından batı tarafına doğru Aral Gölü civarına göç etmişlerdir. Bu hareketleri esnasında İbn Fadlan Oğuz boylarına denk gelmiş ve kendilerinden

---

⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2016.

bahsetmiştir. Onların arasındaki farklılıklarından ve birtakım adetlerinden de örnekler vermiştir (Gordlevskiy, 2015: 61). Oğuz terimi 10. ve 11. yüzyıllarda, güneybatı Türk kolu ses özelliklerini konuşan ve yabgular vasıtasıyla birleşen arazileri Rusya'nın güney sınırlarına kadar büyüten kavimlerin bütününe kapsar (Tolstov, 2017: 122). Abu'l-Farac Yunanlılara göre Oğuzların, Selçuklular ile birlikte Hun diyarından geldiklerini, bu bölgenin de kuzeyde ve Hazarların bulunduğu bölge olduğunu belirtmiştir. Yine Farac, patrik Mar Michael'in Oğuzlar ile ilgili tafsilatlı yazılar yazdığını ve onların Nuh'un oğlu olan Yafes'in oğlu Magog'un soyundan geldiğini belirtmiştir (Abu'l-Farac: 292). Oğuzların batıya gelişleri yerleşik olmuş, geldikleri bölgelerde tutunmakta zorlanan kavimlerin yanında bu yönü ile istisnai bir durum teşkil etmiştir. Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklular da bu göçlere liderlik etmek suretiyle özellikle ileride bir Türk yurdu olacak Anadolu coğrafyasının iskanında liderlik misyonunu üstlenmişlerdir.

Türklerin tarih boyunca çok hareketli bir yaşam sürdüğü, geniş coğrafyalarda yaşamlarını devam ettirdikleri, ayrıca buldukları alanların birçoğunda da hakimiyet kurdukları bilinmektedir. Bundan dolayı Türk topluluklarına ve buna mensup olan boyların alanlarını belirlemek ne kadar zor olsa da, birtakım kaynaklardan Oğuzların bulunduğu bölgelerin nereleri olduğu tespit edilebilmektedir (Ağacanov, 2015: 69). Oğuzlar, Altay Dağları'ndan 10. yüzyıldan itibaren Volga'ya kadar olan steplerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kendiler buldukları konum itibariyle hem Bizans, hem de Çinliler ile temas halinde olmuşlar, bu sayede İslam ileri gelenleri ve tüccarları ile iletişim içinde yaşamışlardır. Bu sayede İslamiyet ile de tanışmış, bir kısmı da bu dini seçmişlerdir. İslamiyet'i seçen Türkler, Türkmen adıyla anılmış ve Gaznelilerin hüküm sürdükleri topraklara kadar yayılmışlardır (Cahen, 2012: 1).

Selçukluların bölgelerinde etkin bir hale gelmesi ise Gazneliler ile olan mücadelelerinden sonra gerçekleşmiştir. Gazneli Mesud döneminde Selçuklular Horasan'da ayaklanmaya başlamıştır. Bunda Mesud'un Hindistan'a gitmek istemesi ve bunun için ordularını tanzim etmesi önemli bir sebep olmuştur. Zira bölgelerindeki otorite boşluğunu iyi değerlendiren Selçuklular, civarlarındaki diğer unsurların da bu hareket yönünde ilerlemesi üzerine kendilerine uygun bir ortam yaratmışlardır. Devlet erkanının uyarılarını dikkate almayan Sultan Mesud Hindistan tarafına doğru hareket etmiştir. Bu seferi esnasında Tuğrul ve Çağrı Beyler Horasan üzerinde etkin olmayı başarmışlardır. Yaşanan bu gelişmeler, Sultan Mesud'un 1037'de geri dönmesi ile neticelenmiştir (Mirhand b: 136-137). Fakat Sultan Mesud başarısız olmuş, bu sayede de Selçuklular Horasan'da daha etkin ve kalıcı bir pozisyona gelmişlerdir. Bu başarısını müteakip

Tuğrul Bey, Bağdad Halifesi Kaim bi-Emrillah'ın daveti üzerine Irak'a hareket etmiş ve 1038-1039 yıllarında Irak'ı kontrol altına alarak orada bir süre yerleşmiştir (Mahmud: 51).

Gazneliler, Selçuklu ordusu ile 1035'te Nesa bölgesinde karşılaşmış ve ilk büyük yenilgisini burada almıştır. Burada birtakım anlaşmalar ve toprak taksimleri yapılmasına rağmen verilen sözlerin tam olarak tutulmaması neticesinde ise yeni bir savaş kaçınılmaz olarak 1038'de tekrarlanmıştır. Serahs bölgesinde yapılan bu savaş da Selçukluların galibiyeti ile neticelenmiştir. Bu zaferin önemi büyüktür ve Selçuklular'da müstakil bir devlet kurma düşüncesinin oluşumunda etkin olmuştur.

Selçuklular ve Gazneliler'in Serahs Savaşı sonrasında da tam bir anlaşma sağlayamaması da yeni bir savaşın habercisi olmuştur. Zira Serahs sonrası yapılan anlaşmaları daha çok iki tarafa da zaman kazandırmak için yapıldığı görülmektedir. Gazneli ve Selçuklu orduları arasındaki en mühim karşılaşma ise Dandanakan Kalesi yakınlarında 1040 yılında yapılmıştır. Yoğun bir şekilde ve tüm kanatlardan hücumu uğrayan Gazne ordusu yenilmiş (Beyhaki: 586), bu savaş neticesinde ise Selçuklular kesin olarak Gazneliler'e üstün gelmişlerdir. Ayrıca bu savaş Selçuklular'ın müstakil bir devlet teşkil etme hususunda çok önemli bir dönemeç olmuştur. Bu savaştan kısa bir süre sonra Sultan Mesud öldürülmüş (1041) ve Muhammed tahta çıkarılmıştır (Merçil, 2013: 47, 54-56). Dandanakan Savaşı ile Gazneliler Horasan'daki hakimiyetlerini kesin olarak kaybetmişlerdir (Barthold, 2017a: 318). Dandanakan ile bölgelerinde kesin olarak iktidar sağlayan Selçuklular, bundan sonra teşkil ettikleri siyasi teşekkülü yaymak için çabalamışlardır.

Bağdat'ta halifelik makamı ile de iyi ilişkiler kuran Selçuklular için bu durum, halifenin bizzat Tuğrul Bey'e saltanat ahidnamesi vermesinden ve kendisine "Rüknü'd-devle Ebu Talib Tuğrul Bey Yeminu Emiri'l-mü'minin" lakabını takmasından anlaşılmaktadır (Anonim a: 20). Görüldüğü üzere Tuğrul ve Çağrı Beylerin zamanında yaşanan mühim olaylarından birisi de Abbasi Halifeliği ile ilişkilerde kendini göstermiştir. Zira özellikle el-Kadir Billah'ın vefatı üzerine yerine geçen oğlu el-Kaim Biemrillah zamanında mühim ilişkiler tesis edilmiştir. Örneğin 1063'te Sultan Tuğrul'un Bağdat'a hareket etmesi ve Halife'nin kızı ile evlenmesi bu ilişkilerin yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir (İbnü'l-Esir a: 35, 225). Ancak bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, halifeler ile Selçuklu hükümdarlarının arasındaki ilişkide, sultanların halifeye olan bağlılıkları göstermelik olmaktan ileri geçmemiş (Kurpalidis, 2011: 67), aradaki ilişkinin büyük çoğunluğu saygı çerçevesinde şekillenmiştir. Zira Bağdat'ın sağlam bir askeri yapısı bulunmamakla birlikte, Selçuklular halifeliğin de yegane koruyucusu durumuna gelmişlerdir.

Büveyhoğulları'nın etkisi altında kalan Abbasiler, Selçuklular ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu sayede Şii Büveyhoğulları'na karşı bir müttefik elde eden Abbasiler, Sünni kabul ettikleri Selçuklu Türklerini, başlarında Tuğrul Bey olduğu halde 1055'te Bağdat'ta kabul etmişlerdir. Halife, Tuğrul Bey'i onurlandırmış ve sultan unvanını vermiştir (Cahen, 2012: 2).

Göç hareketleri Türklerde yalnızca ekonomik bilinci geliştirmemiş, esasen kendi siyasal varlıklarının devamı için mücadele eden bir organizasyon şeklinde örgütlenmelerini sağlamıştır. Türkler bu mücadele ve örgütlenmeleri neticesinde diğer kavimler arasında dağılmaktan muhafaza olmaya çalışmışlar, bu sayede de milli bir duruş sergilemişlerdir (Togan, 2019: 181-183).

Türklerin Batı'ya göç etmeden önceki merkezleri de, arkeolojik buluntular ve destanlara göre Balkaş, Aral ve Isık göl civarında olduğunu göstermektedir. Kutsal kitaplardaki, Nuh peygamberin oğullarından olan Yafes'in, Ceyhun nehrinin ardındaki toprakları alması ve kendisinin buraya yerleşmesi de rivayetler bakımından kalıntılar ile örtüşmektedir (Turan, 2014b: 42-43). Bu ilk ortaya çıkış coğrafyası farklı yazarlar tarafından genişletilip daraltılabilmektedir. Zira Carl Brockelmann Türkleri Çin, Sibirya, Fin, Hazar ve Altay Dağları'nın arasındaki bölgede, Moğol ve Tunguzların içlerinde ve civarlarındaki küçük konargöçer topluluklardan birisi olarak göstermiştir. Bu şekil bir coğrafyada ve diğer kavimlerin yanında meydana gelmesine rağmen Türkler kendilerine has birtakım hususi özelliklere sahiptiler. Bu özellikler yalnız davranışsal ve karakteristik değil, fiziksel açıdan da diğer Asya topluluklarından ayrılmıştır (Brockelmann, 2018: 134-135).

İbn Havkal'a göre Hazar Denizi'nin bir iç deniz olup diğer denizlerle herhangi bir bağlantısı yoktur. Ayrıca yine Hazar bir bölgenin adı olup başkenti de Etil'dir ve bu şehir iki bölümden oluşmaktadır. Havkal'ın zamanında bu bölgenin hükümdarının batıdaki büyük kısımda olduğu ve kendisine "Bek(Bey)" denildiğini de aktarmıştır. Havkal, bölgede ayrıca üç adet mescit bulunduğunu, binalarının dağınık olduğunu, çarşı ve hamamlarının da olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hükümdarın ise farklı inanışlara göre yedi adet hakime sahip olduğunu ve talepleri olan kişilerin önce hükümdara değil, bu hakimlere başvurduklarını aktarır (İbn Havkal: 337, 339-340). Hazar bölgesine Oğuzların gelişlerinden önceki durumu bu şekilde gözlemlenmiştir.

Hazar bölgesine gelen Oğuzlar, sahillerde ikamet eden diğer Türkleri bu yörelerden uzaklaştırmış, kendi yerleştikleri "Siyah-kuh" yarımadasına da "Mankışlag Min" adını vermişlerdir. Buraya gelen Oğuzlar, Hazar ve Ural nehirleri boyunca hakimiyetlerini genişletmiş ve özellikle Hazar'ın doğu bölgelerine yayılmış, dönemin İslam kaynaklarında da bu topraklar Oğuz çölleri ismiyle zikredilmiştir (Turan, 2014a: 37-38). Bu bozkır ortamında yaşayan Oğuzlar,

etraflarında var olan mühim siyasi organizasyonların arasında ve büyük bir çoğunluğu da konargöçer olarak bulunmaktaydı. İşte bu siyasi baskılar da Oğuzların batıya, sonrasında ise Anadolu'ya göçlerinin diğer bir mühim sebebi olmuştur (Çetin, 1990: 61-62). Zira doğu onlar için bir bilinmez değildi ve oraya giderlerse ne ile karşılaşacaklarının da farkındaydılar.

Yüzyıllar boyu yapılan göç ve fetih hareketleri neticesinde Türkler, diğer bölgelerin coğrafi koşulları hakkında da tafsilatlı bilgiler edinebilmişlerdir. Bu suretle bir sonraki yürüyüşlerini ona göre planlamış, önceki bilgilerinin kılavuzluğunda daha bilinçli bir şekilde icra etmişlerdir. Ayrıca gittikleri bölgelerdeki ekonomik potansiyelleri de fark ederek, fetih hareketleri esnasında bu bölgelerde yoğunlaşmaya çalışmışlardır (Togan, 2019: 165-166).

2. 3. 1. Türklerin İslamiyet'i Kabulü, Anadolu ve Sonrasında Akdeniz'e Giden Süreç

Selçuklu Türkleri, 10. yüzyıldan itibaren Aral Gölü ve Maverâünnehir bölgesinde tarih sahnesine çıkmış ve İslam dinini benimseyerek hızlı bir yükseliş içerisine girmişlerdir. İlk zamanlarında hayvancılıkla geçimlerini sağlamış, sonrasında da hızlı bir teşkilatlanma sürecinden geçerek civarındaki siyasi teşekküllere göre daha etkin bir konuma gelmişlerdir. Bu hızlı yükselişlerinde askeri kabiliyetlerinin de etkisi büyüktür. Özellikle at üzerinde kullanma kabiliyetine sahip oldukları yay ve okları, onlara önemli bir avantaj sağlamış, atlarını sürerken ileri ve geri atış yapabilmeleri ise onları, diğer ordular arasında en önemli güçlerden biri haline getirmiştir (Norwich, 2013a: 268). Selçuklular, Anadolu üzerinde tıpkı Emevi, Abbasi ve Osmanlı gibi bir saltanata isim veren bir kültüre ev sahipliği yapmışlardır (Lewis, 2015: 4). 10. yüzyıldan çok önceleri dahi, özellikle Karadeniz'in kuzeyi ve civarında, Türkistan'dan gelen muhtelif kavimler görülmüş, fakat 4. yüzyıldan itibaren ise Kuzey Kafkasya ve Karadeniz, Türklerin daimi bir ikametgahı haline gelmiştir (Kurat, 1972: 1).

Anadolu topraklarının her bir karıştı farklı türde üretimler için elverişli olup özellikle kıyı kısımlarına yakınlaştıkça üretilebilecek olan ürün yelpazesi de genişlemiş, bu da denizlere yakın olan toprakların önemini ve kıymetini artırmıştır. Eski Türkler ağırlıklı olarak hayvancılıkla uğraşmışlardır. Bunun yaşadıkları bozkırlar ile yakından ilişkisi vardır ve yaptıkları bu faaliyet onların konargöçer bir yaşam tarzı sürmeleri ile sonuçlanmıştır. Hayvancılık sadece ticaret için değil, bizzat Türklerin şahsi tüketimleri için de gerekli olmuş, hayvanın kendisinden ve verdiği ürünlerden muhtelif gıda maddeleri elde etmişler, kurutma işlemi sayesinde depolamışlar, derileri sayesinde de giyim eşyalarını üretmişlerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus eski Türklerin sadece hayvancılık değil, tarım da yapmış olduklarıdır. Zira Çinliler, Türklerin tarım da

yaptıklarından bahsetmekle beraber yapılan birtakım arkeolojik çalışmalar neticesinde Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda su kanalları¹⁰ ve bazı tarımsal çalışmalarda kullanılan aletler bulunmuştur. Bunların yanında arpa, buğday tohumları, kavun ve karpuz çekirdekleri de diğer buluntular arasındadır. Su kanallarını tarımsal faaliyetleri desteklemek için açmışlardır. Yine Çin kaynaklarında Türklerin darı yetiştirdiklerinden ve Çin ile yaptıkları ticari faaliyetlerde tarım aleti takasına girdiklerinden bahsedilmiştir. Göktürk Hakanı olan Kapgan Kağan, Çin’i işgal ettikten sonra geri çekilirken Çinlilerden “bir milyon kilo darı, üç bin ziraat aleti ve bol miktarda demir” almıştır. Yine kendisi diğer bir seferinde “üç yüz bin kilo hububat, üç bin ziraat aleti ve elli bin top ipek kumaş” ile geri dönmüştür. Uygurlar döneminde ise tarım ile ilgili terimler çoğalmıştır. Türklerin tarım faaliyetlerine girmesindeki ilk sebeplerin hayvanlarının beslenmesi olarak düşünülmeyle birlikte zamanla kendi ihtiyaçları için de üretim yaptıkları anlaşılmaktadır (İzgi, 2014: 66-69). Türklerde hayvancılığın yanında tarım ile de ilgilenilmesi, Anadolu coğrafyasının kendilerine tüm bu nimetleri bir arada sunmasından etkilenmiş ve Anadolu topraklarındaki kıymetin elde tutulmasının gerekliliğini kendilerine göstermiştir. Zira Anadolu toprakları özellikle sahil kesimlerine doğru Türklerin tüm taleplerine cevap verebilecek potansiyele sahip olmasının yanında, denizcilik faaliyetleri neticesinde de daha farklı besin zincirleri ve ekonomik kazanımlar ile karşılaşmasına olanak sağlamıştır.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da Türklerin yapmış oldukları göç ve fetih hareketlerine maruz kalan topraklar, iktisaden yıpratılmamaya çalışılmış, hatta ele geçirilen bölgelerin kalkınmasına büyük önem verilmiştir. Ticaret yollarının güvenliği, hanlar ve piyasa uygulamaları ile ekonomik faaliyetler desteklenmeye çalışılmış, bu faaliyetler neticesinde de gelir elde edilmiştir (Togan, 2019: 167-168).

İslamiyet’in Asya’da yayılmasından önce özellikle konargöçer Türkler arasında Gök Tanrı dini hakim olmakla beraber, Türkler bu inançtaki tabiat unsurlarını kutsal salsalar da aslında tek bir Tanrı’ya taptıklarını, bu suretle de İslamiyet öncesindeki Türklerin din anlayışları hakkında İslamiyet ile mühim temas noktaları yakalanmış olduğu söylenebilir (Turan, 2014b: 70-71). Bu

---

¹⁰Hunlar yoğun bir şekilde at yetiştiriciliği ve avcılık yapmalarının yanında az miktarda tarımla da uğraşmaktaydı (Eberhard, 1996: 94). Altay bölgesinde açılan ve Tötü Irmağı’ndan beslenen bu kanallar, Hunlar zamanında aktif bir şekilde kullanılmıştır. Göktürkler tarafından da kullanılan bu kanal on kilometreye yakın bir uzunluğa sahip olmakla birlikte o gün için ileri bir teknikle yapılmıştır. Ruslar dahi 1935’te bu kanalı kullanmaya karar vermişlerdir (Kafesoğlu, 2014b: 314).

nokta özellikle Selçukluların da içinde bulunduğu Türklerin İslamiyet'e geçişleri hakkında önemli bir etken olmuştur.

Selçuklular ile ilgili olan tarihi vesikaların azlığı özellikle Selçuk Bey'den önceki dönemin daha karanlık bir yapıda olmasına sebep olmuştur. Ancak özellikle Selçukluların yaşadığı bölgelerde, 20. yüzyılın başından itibaren yapılan ve günümüze değin süren yoğun araştırmalar neticesinde bu karanlık dönem bir nebze olsun aydınlatılabildiği. Ayrıca Selçukluların İslam dinini seçmeleri ve zamanla güçlenerek Müslüman olan coğrafyaları da etki altına almaları ile bu bölgelerdeki önemli ilim insanları da Selçuklular üzerine araştırmalar yapmışlardır ki, bunlar Selçuk Bey öncesi dönem için en önemli kaynakları teşkil etmişlerdir.

Türklerin kurmaya muvaffak oldukları devletler içerisinde çok mühim bir yere sahip Selçuklular, İslamiyet'i kabul etmesi sonrasında Türk tarihinin yeni bir döneme girmesini sağlamışlardır. Bunun etkileri ise tüm dünya tarihi açısından ziyadesiyle önemli tesirlere neden olmuştur. Bu tesirlerin en mühim nedenlerinden biri ise Türklerin tarih boyunca çok geniş coğrafi alanlara dağılmış şekilde siyasi teşekküllerini genişletmiş olmalarıdır. Söz konusu coğrafi yayılmaya bakıldığında Türkistan bölgesinden Avrupa'ya kadar olan bölgelerde Türklerin hüküm sürdükleri görülebilir (Köymen, 2016a: 17).

İslamiyet'in 7. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlaması sonrasında, bu yayılma Türkistan'a kadar ulaşmıştır. Türkler, tarihlerinin başlangıçlarından bu yana, çeşitli dinlerin inanış sahalarına girmişlerdir. Bu dinleri benimseyen Türklerin, tabiatıyla mensubu oldukları dinin yaşayış şekillerine ayak uydurması sonucu, kültür hayatlarına da etkileri kaçınılmaz olmuştur.

Selçukluların, o günkü Oğuz hakimiyetinde bulunan ve aynı zamanda bir uç vazifesi gören Cend şehrinde yaşadıkları bilinmektedir. Bu bölgenin ahalisinin de çoğunlukla Müslüman ve Türk oldukları bilinmektedir. Ayrıca Cend şehrinin uç vazifesinden kaynaklanan konumu sebebiyle bu bölge, aynı zamanda bir gaza ve cihad sahası olmuştur. Selçuk Bey ve maiyeti, emrinde yüz atlı, bin beş yüz deve ve elli bin koyun olduğu halde bu coğrafyaya gelmiş ve çadırlarını kurmuştur. Selçuk Bey'in, Afrasyab'ın neslinden olduğu söylenmektedir. Hamdullah Müstevfi-i Kazvini'nin Tarih-i Güzide'de aktardıklarına göre Afrasyab'ın otuz dördüncü neslidir. Yine Kazvini'ye göre Selçuk Bey'in dört oğlu vardı ve "İsrail, Mikail, Musa Yabgu, Yunus" isimlerini taşıyorlardı. Ayrıca toprak sıkıntılarında ve otlak yetersizliklerinden dolayı Soğd-i Semerkand ve Nur Buhara'ya geldiklerini de ifade etmiştir (Kazvini: 16-17). Ancak İbnü'l-Esir de Selçuk Bey'in Arslan, Mikail ve Musa adlarında üç oğlu olduğunu aktarır (İbnü'l-Esir a: 77). Reşidü'd-din Fazlullah, Selçuk'u güzel ahlakıyla ön plana çıkmış bir kişi olarak tanımlar ve yine otlak

yetersizliği nedeni ile Türkistan'dan Maveräu'nnehr'e geldiklerini, kışlıklarının Nur Buhara, yaylaklarının Soğd-i Semerkand olduğunu aktarmıştır (Fazlullah: 71-72).

Bölgenin Müslüman yapısından etkilendiği anlaşılan ve bunu İslam dinini seçerek tasdikleyen Selçuk Bey, bu münasebetle Müslüman olmayan Oğuz Türkleriyle irtibatını da önemli ölçüde kesmiştir. Selçukoğulları ayrıca Samani, Gazneli ve Karahanlılar arasındaki çatışmalarda da taraf olarak bölgede aktif bir konumda bulunmuşlardır (Brockelmann, 2018: 141-142).

İslam'a geçiş hadisesinde birtakım unsurlara da dikkat etmek icap etmektedir. Zira bu olay Selçuk Bey'in münferit bir kararı olmayıp, tüm kabile tarafından etraflıca tartışıldıktan sonra çoğunluğun rızasına uyularak verilen bir karar olmuştur. Ayrıca bu din değiştirme sürecinin birtakım mantıki izahı da vardır. Türkler, geçmişlerinde birkaç defa büyük din değişikliklerine gitmiştir (Turan, 2015: 15-16). Selçuk Bey'in İslamiyet'i kabul ettiği bilindiği gibi, atası olan Dukak'ın da İslam'a geçtiği hakkında rivayetler mevcut olsa da (Anonim a: 17) bu konu herhangi bir kesinlik kazanmamıştır.

Türkler arasında İslamiyet'in yayılması özellikle Abbasiler döneminde hız kazanırken Halife Mutasım, Türklerden ve Acemlerden müteşekkil büyük bir ordu kurmuştur. Ancak bu durum Bağdat'ta yaşayan yerli nüfusu tedirgin etmiş, halkın kendi arasında çatışmalarına sebep olmuştur. Mutasım da buna bir çözüm olarak Samarra şehrini kurmuş ve Türklerin burada iskanını sağlamıştır. İnşaatı 836'da başlayan bu şehrin yapımı kısa sürede tamamlanmış, bu şehir de İslamiyet döneminde yapılan büyük yerleşim merkezleri arasında yerini almıştır (Mesudi b: 250-251).

Buna göre yaşadıkları bölgenin İslam nüfuzu altında olması ve buna uygun kanunlarla yönetilmesi sebebiyle, Selçuklular bu düzene uyum sağlamak ve kendilerini bu toplumdan ayırmamak için İslamiyet'e geçmeye sıcak bakmışlardır. Zira bu sebepler göz ardı edilerek eski dinlerine olan itaatlerine devam etmeleri durumunda, bölgede saygı kazanmaları ve bu sayede kendilerine taraftar bulmalarının zor olacağının tabiatıyla farkında idiler. Netice itibariyle, Selçuk Bey yaşadıkları bölgenin valisine haber göndererek kendisinin ve maiyetinin İslam dinine girmek istediğini, bunun için kendilerine bu konu ile ilgili bilgi sahibi olan bir alim gönderilmesini istemiş, bu isteği memnuniyetle karşılanmış ve kendisine alimin yanında birçok hediye de gönderilmiştir. Müslüman olduktan sonra gayrimüslim Oğuzlara vergi ödemek istemeyen Selçuk Bey, kendisine gönderilen vergi memurlarını kovmuştur. Bu olay neticesinde de Oğuzlar ile savaş yapmayı göze alarak aynı zamanda Müslüman olmanın verdiği sorumluluk duygusu neticesinde gaza yapmak zorunluluğu hissedilmiştir. Selçuk Bey, İslam'ın bütünleştiriciliği altında bölgesindeki

Müslümanları da kendi çatısı altında toplamaya muvaffak olmuş ve bu sayede ne kadar iyi bir teşkilatçı olduğunu da kanıtlamıştır (Turan, 2015: 27-33).

İslam topraklarında 10. ve 11. yüzyıllarda kurulan Türk devletleri ile birlikte, kamu ve hukuk kavramlarında, sivil otoritenin ve bunun kanun koyucu gücünde büyük bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Türkler, devlet otoritesinin bağımsızlığı konusunda oldukça titizlenmiş ve daima kendilerinin devlet ve hukuk anlayışlarına göre örgütlenmeye çalışmışlardır (İnalçık, 2016: 6).

Türklerin kitleler halinde İslamiyet’i kabul ettikleri 10. yüzyıla gelinceye kadar “Totemcilik, Ruhçuluk, Gök Tanrı, Budizm, Maniheizm, Yahudilik, Hristiyanlık” gibi inançları benimsediği görülmektedir. Bütün inançların içerisinde Türklerin İslam öncesi en yaygın olan inanç şeklinin Gök Tanrı inancı olduğu söylenebilir. Zira bu inanış şeklinde “Tek bir Tengri” ye inanmışlar ve bu da, İslamiyet’e geçiş döneminde birtakım benzer unsurları içerisinde barındırmasından mütevellit, İslamiyet’e geçiş sürecini hızlandırmış, geniş kitleler halinde kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.

İslamiyet ile ilk kez 7. yüzyılın ikinci yarısında, Arap ordularının İran’ı fethetmesi (642) ile tanışan Türkler, o dönemde yaygın olarak Gök Tanrı inancı ve Budizm’e inanmaktaydılar. İslamiyet’e geçiş süreçleri, Emeviler döneminde yürütülen siyaset neticesinde yavaş olmakla beraber, Abbasiler döneminde hızlanmış ve özellikle 10. yüzyıldan itibaren doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle Abbasilerin Türkleri İslam ordusunda görevlendirmeleri neticesinde Türkler, askeri konulardaki maharetlerinden dolayı yavaş yavaş İslam sancaktarlığı vazifesini de sahiplenmişler ve bu görevi devam ettirmişlerdir (Turan Ş, 2014: 123-138). Selçukluların etkinleştiği andan itibaren kendileri siyasi ve askeri meselelerle; halife de dini işlerle uğraşmaya başlamış, bu suretle iki farklı kurum gibi çalışmışlardır (Klausner, 2019: 49).

Türkler arasında İslamiyet’in yayılmasında muhtelif sebepler olmakla beraber, en baskın sebeplerin başında askeri yapıda bir toplum olmaları gösterilebilir. Ancak diğer bir önemli faktör olan ve konargöçer hayat yaşayan toplumların ortak sıkıntısı olarak görülen, medeni ülkelerle olan ticaret ve giyim kuşam malzemesine duyulan ihtiyaç neticesinde konargöçerler, özellikle Müslüman tüccarların yaşadıkları şehirlerin sınırlarına kadar gelmişler ya da onların bozkırlara gelmesini beklememişlerdir. Bu sayede de İslam dininin hüküm sürdüğü toprakları yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu, Türklerin sadece İslam dinini değil, aynı zamanda İslam medeniyetini de incelemelerine ve bundan etkilenmelerine sebep olmuştur (Barthold, 2017b: 56-57). Ayrıca İslamiyet bir yandan Türklerin manevi dünyalarını genişletirken, diğer bir yandan da maddi kazanımlar elde etmelerine sebep olmuştur. 8. ve 11. asırlarda Maverünnehir’den Doğu

Türkistan'a, oradan da Karadeniz sahillerine kadar birçok bölgede yaygınlaşan İslamiyet'in de etkisiyle yerleşik hayat cazip hale gelmeye başlamış, bunun neticesinde de ticaret ve kültür hayatı olumlu etkilenmiştir (Turan, 2014b: 84).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ile öncesinde yaşamış ve inanmış oldukları inanç şekilleri arasında hızlı bir geçişten söz etmek yanlış olur. Zira yüzyıllar boyunca sürekli hareket halinde ve doğayla baş başa olan Türklerin inanış şekilleri de ona göre gelişmiştir. Bunun neticesinde "Türk-İslam sentezi" denilen bir bileşim ortaya çıkmıştır. Oğuzlardan başlayarak Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ile devam eden süreçte, Anadolu Türkleri genel olarak Sünni İslam inanışını benimsemişlerdir. Kuran'a, Sünnet'e, Hadisler'e ve Hz. Muhammed'in davranışlarına kesin olarak uyan kola Sünni, bunun dışındaki görüşler ise Şia olarak adlandırılmıştır. Bu ayırım yalnız inanç değil, devlet ilişkileri ve yönetim mekanizmalarında da etkisini ziyadesiyle göstermiştir. Bu gelişmeler neticesinde İslam toplumlarında "Sünni görüş, Harici görüş, Şia-ı Ali" olmak üzere üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerle birlikte 13. yüzyıla gelene kadar Anadolu coğrafyasında felsefi ve dini bir akım olarak Tasavvuf, bu coğrafyadaki düşünce hayatına egemen olmuştur. Bu egemenlik neticesinde, Babailik, Mevlevilik, Bektaşilik gibi Anadolu coğrafyasına özgü yeni tarikatlar da oluşmuştur (Turan Ş, 2014: 142-143). Mezhepsel farklılıklar ve inanış şekillerindeki bireysellikler, Türk tarihini de ileride bir tarafın koruyuculuğu ile görevlendirmiş, bu taraf ise Abbasilerin Bağdat Halifeliği olmuştur. Ayrıca yaşanan bu din eksenli gruplaşmalar, Anadolu Selçuklu Devleti ve devamında da Osmanlı Devleti'nde görülecek birtakım kargaşa ortamlarına da zemin hazırlamış, bu suretle siyasi mekanizmayı zor durumda bırakmıştır.

Genel itibari ile Türklerin İslam dünyasına hizmetleri özellikle Haçlı Seferleri sırasındaki askeri faaliyetlerinde ön plana çıkmış olsa da, sadece bu alanda kısıtlı kalmamıştır. Bilim alanında da Türklerin içinden yetişen Farabi gibi ilim adamları da, İslam dünyası için önemli bir övünç kaynağı olmuşlardır (Hilmi, 2018: 385).

Ancak Selçukluların İslamiyet'i seçmeleri ile doğal olarak birtakım alışkanlıklarında da önemli değişiklikler yaptıkları görülmüştür ki, bunlardan bir tanesi de kendilerinde konargöçer bir hayattan yerleşik bir düzene geçme ihtiyacı doğmuş olmasıdır. Zira İslamiyet, ibadet şekillerinin uygulanması açısından cami, mescit vb. sabit yapılara ihtiyaç duymaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Türklerin bu şekilde bir dönüşüm yaşamaları İslamiyet'e geçişleri kadar hızlı olmamış, yavaş bir şekilde kendisini göstermiştir. İbn Fadlan'ın Seyahatnamesi, bu geçiş dönemi açısından içerdiği ilginç örnekler sebebiyle önemli bir kaynaktır. Bu eserin tetkiki neticesinde 10.

yüzyılın ilk çeyreğinde Hazar ve Batı Asya bölgelerindeki Bulgarlar, Hazarlar, Oğuzlar ve Rusların yaşam şekilleri hakkında çok mühim ve ilginç bilgiler elde edilmektedir.¹¹ Bu sayede Selçukluların mensubu oldukları Oğuzlar hakkında o dönemin şartları çerçevesinde önemli birtakım özellikleri ortaya çıkarabilmekte ve İslam dininin Türkler tarafındaki ilk dönemlerinde tesirlerinin ne derece etkili olduğu hakkında fikir sahibi olunabilmektedir.

Askerlik görevi ile Türklerin vazifelendirilmesi ilk olarak Abbasi halifesi Mansur zamanında olmuşsa da bu devirde Türklerin sayıca azlığından dolayı çok etkin olamamışlar, ancak Harun Reşid döneminde ortaya çıkan rekabetten sonra yavaş yavaş Arapların devlet yönetimindeki nüfuzu azalmaya başlamıştır (Zeydan, 2015: 462).

Türklerin İslamiyet ile tanışmasını mukabil Araplarla hareketlenen ilişkiler, özellikle Abbasiler döneminde kendisini göstermiştir. Örneğin Abbasi halifelerinden olan Mutasım'ın annesi Sogd bölgesindeki Türklerdendi. Mutasım bu sebepten ötürü Türklere büyük yakınlık beslemiş ve hatta Arap askerlerine karşı güvensizlik yaşamıştır. Kendisine hediye olarak gelen Türk ve Ferganalı çocuklardan çevresine mühim bir grup toplamış, sayıları 18.000'lere ulaşan bu kişiler için Samarra şehrini kurarak kendilerini burada ikamet etmek için yönlendirmiştir (Zeydan, 2016: 443-444). Savaş konusunda tecrübeli ve yetenekli olan Türkler, aynı zamanda birçok Arap müverrih tarafından da kayda alınmıştır. konargöçerler arasından kazanılan bu kuvvetli askeri yapı, Abbasi ordusunun ana gücünü oluşturmuştur. Ayrıca Mutasım, kurduğu Samarra şehrinde yaşayan Türklerin kendi aralarında evlenmelerini şart koşarak, bu savaşçı özelliklerinin kaybolmaması için çabalamış, ayrıca askeri bir kast sistemi oluşturmayı da başarmıştır (Fukuyama, 2016: 198). Türklerin yaşadığı bölgelerden getirilen askerler, sadece cengaverlikleri ile değil, giyim kuşam şekilleri bakımından da örnek gösterilecek kadar başarılıydılar. Zira ipekli elbiselere, parlak kemerlere sahiptiler ve bu sayede görünüş açısından da dikkate değer bir birlik olarak öne çıkmışlardı (Turan, 2014b: 163).

Tarih boyunca inişli ve çıkışlı bir hayat süren Türkler, hızlı yükseliş ve gerileme dönemlerini tecrübe etmişlerdir. Kendilerinin ağırlıklı hayvancılıkla uğraşmalarından mütevellit belirli bir sabit ikametgahları olmayıp, verimli otlaklar bulabilmek için sürekli göç etmeleri gerekmiştir. Birbirlerine yakın ya da uzak şekilde yaşamlarına devam etmelerine rağmen, savaş gerektiren şartlarda birleşerek düşmanlarına bir bütün olarak karşı koymayı da başarmışlardır. Selçukluların, Türklerin önderi pozisyonuna geçmesi ile bu siyasi organizasyon hızla güçlenmiş,

---

¹¹Ayrıntılı bilgi için bkz. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

birçok devleti hakimiyeti altına almış ve tüm doğuyu yöneten bir güce ulaşmıştır. Büyük fetihlerinin birçoğunu da, Haçlı Seferleri'nden yaklaşık otuz kırk yıl kadar önce yapmışlardır. Ayrıca Suriye ve Kudüs'ü de kontrol altına alabilmişlerdir (Willermus Tyrensis: 35-37).

Türkler, kara savaşlarında atlı ve yaya birliklerini muntazam ve etkili bir biçimde kullanmış olsalar da, zaman zaman denizcilikteki tecrübesizlikleri savaş alanında bu kara kuvvetinin etkilerini azaltabilmiştir. Örneğin İkinci Haçlı Seferi'nde Menderes kıyılarına kadar gelen Fransa kralı 7. Louis, nehrin kenarına geldiğinde hiçbir kayık ve köprü görmemiş, ayrıca yine nehir üzerinde köprü kurulmamış olduğunu gözlemlemiştir. Buna rağmen Türk kuvvetleri karşı kıyıda düzen almış bir vaziyette kendilerini beklemiştir (Niketas Khoniates a: 45).

Selçuklular'ın Anadolu'ya giden süreçte yaşadığı en mühim dönüm noktalarından birisi de Malazgirt Savaşı olmuştur. Zira asıl hedefi güneye inmek olan Alp Arslan, Bizans ordusunun kendi üzerine geldiği haberini duyunca planlarını değiştirmiş, bunun neticesinde de Malazgirt'de Bizans ordusunun ağır bir yenilgi alacağı savaş yapılmıştır. Ancak savaş neticesindeki gelişmeler, özellikle de Alp Arslan ile Romanos Diogenes arasındaki anlaşmanın Bizans tarafından bozulması, Anadolu üzerine Türkmen akınlarının devamında en etken sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanos Diogenes, Selçuklu esiri olduğu sırada yıllık vergi, kurtuluş parası, esir iadesi ve gerektiğinde Selçuklu kuvvetlerine yardım için Alp Arslan ile anlaşmıştır (Ostrogorsky, 2015: 319). Fakat Malazgirt Savaşı sonrası Selçuklu nezaretinde Bizans topraklarına ulaşması sağlanan Romanos Diogenes'in öldürülmesi, Selçuklular ile Bizans arasında yapılan antlaşmalarını da geçersiz kılmıştır (Nikephoros Bryennios: 55-57). Burada etken olan mühim faktör ise Sultan Alp Arslan'ın kendisi olmuştur. Mikhael Psellos, Alp Arslan'ın yaptığı savaşlarda her daim sultanın ordusunun başında olduğunu ve onun üstün liderlik özelliklerinin, bu katıldığı savaşların gidişatını oldukça olumlu bir şekilde etkilediğini aktarmıştır (Psellos: 265). 1072'de ise Sultan Alp Arslan'ın bir kale komutanı tarafından öldürülmesi neticesinde (Köymen, 2016b: 42) Melikşah tahta geçmiştir. Melikşah imparatorluk merkezini İsfahan'a taşımış ve fetih işlerine girişmiştir. Malazgirt'i müteakip Alp Arslan'ın Anadolu'nun fütuhata hakkında verdiği emri uygulayan Kutalmış'ın oğulları Süleyman Şah, Mansur, Alp İlig ve Dolat, emrindeki kuvvetleri ile Anadolu topraklarına muntazam akınlara devam etmişlerdir (Kafesoğlu, 1972: 62-63).

Romanos'un yerine geçen VII. Mikhael Dukas'ın, Selçuklular ile yapılan antlaşmayı dikkate almayarak yok sayması, Selçuklu akınlarının sürekliliği için en önemli sebeplerden birisi olmuştur. Bu durumda harekete geçen Türk kuvvetleri, Bizans içerisindeki karışıklıkları da fırsat

bilerek akınlarını hızlandırmış ve Marmara kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. 1080'lerde Sultan Melikşah Anadolu üzerinde büyük topraklara sahip olmuştur. Batı Anadolu ve Karadeniz sahillerinin bir bölümü hala Bizans topraklarına dahil olmuş olsa da imparatorluğun birçok önemli tarım alanı Selçuklu kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bu gelişmeler sonucu İstanbul'da yüksek enflasyon oluşmuş ve halkın alım gücü önemli miktarda azalmıştır (Norwich, 2013a: 281-282). 1084'te Süleyman Şah, hakimiyeti altındaki bölgelere idareciler bırakmış ve kendisinin bulunduğu İznik'i de Ebulkasım'a emanet ederek Antakya'yı fethetmek üzere yola çıkmıştır. Süleyman Şah'ın yaşamı boyunca Anadolu'da Selçuklu varlığı bu şekil bir düzende ilerlemesine rağmen 1086'da Suriye Selçukluları ile yaptığı mücadele sonucu ölmesi üzerine Ebulkasım İznik'te kendi hükümdarlığını ilan etmiş, kardeşi olan Ebulgazi'yi de Kapadokya civarının yönetimi ile vazifelendirmiştir. Bu esnada Suriye'nin kuzeyindeki karışıklıkları gidermek amacıyla Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah da 1086'da İsfahan'dan Musul'a, oradan da Haleb'e geçerek buraları maiyetindeki komutanların idaresine vermiştir. 1087'de diğer bir komutanı olan Bozan da Urfa'yı fethetmiş, Melikşah Urfa'nın kontrolünü de Emir Bozan'a bırakmıştır. Sonrasında Antakya'yı teslim alan Melikşah, burayı da Yağsıyan isminde bir Türk beyinin idaresine vermiş, o sırada Antakya'da bulunan Süleyman Şah'ın hanımı ve oğulları olan Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı da İsfahan'a göndermiştir (Demirkent, 2014: 1-2). Bizans ve Selçuklular arasındaki ikinci büyük geçiş dönemi ise Haçlı Seferleri olmuştur.

Haçlı Seferleri başladığı esnada Bizans imparatoru olan Aleksios Komnenos 1081'de bir devrim ile iktidara geçmiştir. Kendisi iktidara geldiğinde Anadolu'nun iç ve doğu bölgelerinin neredeyse tamamı Selçukluların elinde olmasının yanında Balkanlar'da da Normanlar Apulia Dükü Robert Guiscard ve oğlu Bohemund önderliğinde Bizans için muazzam bir tehdit oluşturmuştur. Aleksios, ileride Batı Hristiyanlarından isteyeceği yardım gibi o gün de yine bir Batı hükümdarı olan Germen Kralı IV. Heinrich'in yardımına ihtiyaç duymuştur. Fakat Heinrich, ülkesindeki iç problemlerden dolayı bu çağrıya olumlu yanıt verememiş olsa da Venedik Aleksios'a müspet bir cevap vermiştir. Tabi ki bu yardımın karşılığında Aleksios, San Marco Cumhuriyeti'ne büyük bir ticari taviz vermek durumunda kalmıştır. Kurulan ittifak yetersiz kalmış ve Robert Guiscard'a karşı bir başarı elde edememiştir. Ancak İtalya'da meydana gelen karışıklıklar sonucu Guiscard geri çekilmek zorunda kalmıştır. Sonraki teşebbüslerinde de bir başarı elde edemeyen Normanlar, Bizans için bir tehlike olmaktan çıkmışlardır. Ancak bu tehlike yerini daha büyüğüne bırakmış, ilerleyen dönemlerde Aleksios yoğun bir Peçenek ve Türk baskısına maruz kalmıştır (Vasiliev, 2016: 430, 435-436, 438). Norman tehlikesi tam anlamıyla ancak 1085'te Robert Guiscard'ın

ölümü ile ortadan kalkabilmiştir. Bu tehlikeden sonra Batı'da Peçenekleri de kontrol altına almayı başaran Aleksios için en büyük tehdit, Doğu'dan yoğun bir şekilde baskı yapan Selçuklu Türkleri olmuştur (Eco, 2017b: 141-142).

Avrupa'da coşkuyla karşılanan Haçlı Seferi çağrısı, Anadolu'da da tedirginlikle karşılanmıştır. Bu tedirginlik yalnızca Türkler için geçerli olmamış, Bizansı da kapsamıştır. Zira Türklerle karşı önemli güvenlik zafiyetleri ve toprak kayıpları yaşayan Bizanslılar arasında, Batılıların yapacakları büyük seferin, Allah'ın Müslümanlara karşı bu şekilde savaşmak istediği şeklinde düşünülmüşse de heyecan ve korku ile netice beklenmeye başlanmıştır (Mateos: 187).

Şunu da belirtmek gerekir ki Selçukluların Anadolu topraklarına girmesi, Anadolu'da mevcut düzeni bozmuş ve Haçlı Seferlerinin oluşumunu da tetiklemiştir. Fakat Haçlı Seferlerinin Anadolu üzerinde yapmış olduğu tahribat ile Selçukluların bölgedeki yerleşimlerinin arasında mühim farklar vardır. Zira Selçuklular Anadolu üzerinde yerleşerek İslam medeniyetini yaymaya çalışmış, fakat Haçlıların öncelikli hedefi bölge zenginliklerini yağmalayıp, düzenli bir sömürge haline getirmek olmuştur (Turan, 2015: 42-43).

Kendisi yalnızca Anadolu'daki Türk orduları ile değil, aynı zamanda Balkanlar'da da Normanlarla savaş halinde idi. Apulia Dükü Robert Guiscard, Aleksios Komnenos idaresindeki Bizans yönetimi için oldukça ciddi bir tehdit oluşturmakta idi.

İstanbul'a ilk gelen Haçlı kafilesi, bünyesinde fanatikleri ve halk kesimini barındıran Keşiş Pierre ve maiyetindekilerden müteşekkil olan gruptu. Bunlar, hızlı bir şekilde Bithynia'nın kuzey tarafına nakledilmişlerdir. Bu grubun içerisinde aceleci davranarak daha fazla ganimet elde etmek isteyen birtakım kişiler Türk saflarına saldırmakta acele etmiş, organize olmadan yapılan bu saldırılar ise bu kişiler için yenilgi ile noktalanmıştır (Cheynet, 2018: 70).

Fakat fanatiklerden oluşan ilk Haçlı askerlerinden sonra gelen ve soylulardan müteşekkil olan ordu, ilk saldıranlar gibi ihtiyatsız davranmayacak ve organize bir şekilde ilerleyerek hızla Kudüs topraklarına doğru ilerleyecekti. Geçtikleri bölgelerdeki birtakım iç karışıklıklar da onların işlerini kolaylaştırmış, özellikle 1098'de Antakya'nın düşmesinden sonra hızla güneye inmişlerdir. Kudüs'e geldiklerinde ise burayı işgal etmeye çalışan Mısırlılar ile karşılaşmışlar, onlardan da ciddi bir karşılık görmedikleri için 1099'da Kudüs'ü teslim almışlardır (Brockelmann, 2018: 182-183).

Selçukluların kökenine bakılacak olursa Oğuzların Kınık boyundan gelmektedirler. Selçukluların atası olarak bilinen ve acı kuvveti sebebiyle kendisine "Demir Yaylı" (Temür Yalğ) denilen Dukak (Tukak), Oğuz Yabgu Devleti içerisinde yaşamış ve önemli bir komutan olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, eski Türklerde yayın

(Demir Yaylı) hakimiyet göstergelerinden olarak kabul edilmesidir (Kafesoğlu, 1972: 4). O, askeri görevinin yanında aynı zamanda sözüne itibar edilen bir kişiydi ve Oğuz Yabgusunun da kendisi ile görüşmeden önemli kararlar almadığı bilinmektedir (Sevim-Merçil, 2014: 19). Ayrıca Dukak'ın sadece bir kabile şefi değil, doğruluğu ve cesareti ile önemli devlet işlerinde yer aldığını da kaynaklar göstermektedir (Köymen, 2013: 23). Yine Dukak'ın son derece zeki olup Oğuzlar arasında son derece söz sahibi olduğunu (Burslan, 2016: 57), ayrıca bölgede alınan kararlarda oy sahibi olduğu da kaynaklarda aktarılmıştır (El-Hüseyni: 1). Dukak, Oğuz Türklerinin başı tarafından fikirleri her zaman dikkatle dinlenen mühim bir komutandı. Oğuz Yabgusu ile arasında bir dönem çatışma yaşanmışsa da, Dukak'ın adamlarının onu kollaması ve onun çevresini etkilemekteki mahareti ile bu düşmanlık uzun sürmemiştir. Dukak Bey'in ölümünü müteakip yerine oğlu olan Selçuk Bey geçmiştir (İbnü'l-Esir a: 76).

Selçuk Bey babasını kaybettiğinde 18 yaşlarında olduğu sanılmaktadır. Kendisi, tıpkı babası gibi mühim bir komutanlık vazifesi olan sübaşı makamına getirilmişti. Kendisinin Türkmenlerin ileri gelenlerinden birinin kızı ile evlendiği ve dört oğlunun olduğu bilinmektedir. Bunlar; Mikail, Arslan, Yusuf ve Musa'dır. Mikail genç yaşında savaşta öldüğünden dolayı, ileride Selçuklu Devleti'nin istikbalini değiştirecek olan oğulları Çağrı ve Tuğrul, dedeleri olan Selçuk Bey'in gözetiminde yetişmişlerdir. Ayrıca Oğuz idari yapılanma adetlerine göre Arslan Bey Yabgu olarak, Yusuf Yinal olarak ve Musa da İnanç unvanları ile konumlanmışlardır (Kafesoğlu, 1972: 7, 12). Dukak Bey'in oğlu Selçuk, Oğuz Hakanı tarafından yanında tutulmuş olsa da, Hakan'ın karısının Selçuk Bey'in özgüvenli hareketlerinden çekinmesi üzerine merkezden uzak tutulmasını istemiş, bunu haber alan Selçuk Bey de maiyetiyle birlikte Oğuz diyarından uzaklaşmıştır (Abu'l-Farac: 293). Selçuk Bey Cend'de yüz yedi yaşında ölmüş ve yine Cend şehrinde toprağa verilmiştir (İbnü'l-Esir a: 77). Selçuk Bey'in kaybını müteakip, dedeleri tarafından onun terbiye ve tecrübesiyle büyütülen Mikail oğlu Çağrı ve Tuğrul Beyler (Kafesoğlu, 1972: 12), Selçukluların başına geçip mühim zaferler kazanmasında öncülük etmişlerdir (Köymen, 2016a: 97).

Tuğrul Bey, tıpkı Sultan Alp Arslan gibi aile içerisinde yetişerek Sultan olmuşsa da Oğuz adetlerini ve törenlerini de ihmal etmemiştir (Uzunçarşılı, 1988: 21). Selçuk Bey'in ölümü ile Selçuklular Buhara civarına doğru göçmüşlerdir. Selçuk Bey'in oğlu olan Mikail'in çocukları Tuğrul ve Çağrı ise aile içerisinde iyi bir şekilde yetiştirilmiş ve amcaları olan Arslan'ın da hakimiyetini tanımışlardır.

Ancak Arslan'ın Gazne hükümdarı Sultan Mahmud'un daveti üzerine bu davete icabet etmesi, verilen yemek davetinden sonra ise yakalanarak Hindistan'daki Kalincar Kalesi'ne esir

olarak gönderilmesi üzerine Tuğrul ve Çağrı Beyler yönetime geçmişler ve amcalarını kurtarmak için teşebbüslerde bulunmuşlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. Tüm Selçuk ailesi yedi yıl esir kalan ve sonrasında da vefat eden Arslan İsrail için intikam almak istemişlerdir (Fazlullah: 77-80).

Diğer bir taraftan ise Selçukluların günden güne kuvvetlenmeleri Karahanlıları tedirgin etmiş ve Maverünnehir’de hüküm süren İlek Nasr’ı endişelendirmiştir. Buna rağmen zaman zaman Selçuklular ile ittifak kuran İlek Nasr, ara sıra da onları karşısına almıştır. Tüm bu çekişmelere nihai bir son vermek isteyen İlek Nasr, Selçukluları bölgeden çıkarmak için hazırlıklara girişmiştir. Durumu öğrenen Tuğrul ve Çağrı Beyler ise ailelerini de yanlarına alarak, diğer bir Karahanlı Hükümdarı olan Buğra Han’ın hüküm sürdüğü topraklara doğru yola çıkmışlardır.

Selçuklu devlet teşkilatının sağlam ve uygulama konusunda başarılı olması ise devlet esaslarını Karahanlı, Samani, Gazneli, Abbasi ve kısmen Oğuz adetlerinden örnek almak suretiyle birleştirip uyguladıklarından kaynaklanmaktadır. Selçuklu Devleti’nde topraklar birtakım kısımlara ayrılmış ve sınırları Türkistan’dan Ege Denizi, Suriye ve sonunda da Akdeniz’e kadar dayanan büyük bir imparatorluk halini almıştır. Ayrılan mıntıklar ve bölgeler Selçuklu ailesinin ileri gelenlerine ve yine birtakım önemli komutanlara emanet edilmiştir. Ayrıca devletin ilk dönemlerindeki Türkmen kuvvetleri terk edilmiş, bunun yerine daha profesyonel ve maaşlı bir askeri yapılanmaya gidilmiştir. Bunun ana sebebi ise Selçuklularda ordunun devletin ana omurgasını teşkil etmesi ve sultanın yanında meliklerin de maiyetlerinde önemli miktarda asker bulundurmalarıydı (Uzunçarşılı, 1988: 24, 49, 52).

Selçukluların Müslüman olmasından sonra geçen sürede ise bölgeleri büyük bir göç hareketine sahne olmuş, bu sayede Anadolu’da ve Yakındoğu’da Türk varlığının etkileri görülmeye başlanmıştır. İslamiyet’in Türkler arasında hızla yayılmasını müteakip başlayan bu göç dalgaları sayesinde Türk askerleri hızlı bir şekilde Türkistan’dan akın akın Akdeniz sahillerine varmışlar, iç karışıklıklar neticesinde zayıflayan İslam dünyasına da önderlik etmeye başlamışlardır (Turan, 2014b: 180, 187).

2. 3. 2. Çağrı Bey’in Anadolu Akınları ve Keşif Hareketleri

Bölgelerindeki tehlikelerden ve baskılardan bunalan Selçuklular, kendi civarlarındaki durumun da farkındaydılar. Doğu onlar için kendisini göstermişse de batı daha tam anlamıyla keşfedilmemiş ve bakir bir durumdaydı. Çağrı Bey bunun farkında olan bir komutan olarak 1016 yılında kavmine yeni bir yurt bulmak maksadıyla birtakım teşebbüslere girişmiş, bölgelerinde bir türlü huzuru yakalayamayan Selçukluları için Batı adeta bir umut kapısı olmuştu. Çağrı Bey’in bu

görevi bizatihi üstlenmesi ise, aslında iki kardeşin takdire şayan uyumu ve iyi bir iş taksiminin sonucuydu. Zira siyasi kabiliyeti daha üstün olan Tuğrul Bey kendisini geri planda tutarken, askeri yeteneği rakipleri tarafından da saygıyla karşılanan Çağrı Bey silahlı gücü koordine ediyordu. Tuğrul Bey askeri çatışmalardan mümkün olduğunca uzak tutulmak amacıyla geri bölgelere çekilerek güvenliği sağlamış, Çağrı Bey ise bu mühim vazifede askeri idareyi üstlenerek vazifesini yerine getirmek üzere pozisyon almıştır (Kafesoğlu, 1972: 15-16).

Selçukluları bu keşif hareketlerine zorlayan sebeplerden biri de buldukları bölgelerdeki diğer kuvvetli siyasi teşekküller olmuştur. Kendi yörelerinde bulunan güçlü siyasi yapıların baskıları Selçukluların sivrilmelerini ve geçimini engellemiş, bunun üzerine Çağrı Bey de, Türkmenlerden müteşekkil bir ordu hazırlayarak daha verimli topraklar elde edebilmek için harekatlara başlamıştır (Abu'l-Farac: 293). Ayrıca bu noktada Ioannes Zonaras'ın Türklerin mevcut durumlarını tarifi de bu akınları destekler niteliktedir. Zira kendisi Türkleri, Anadolu'nun tepesinde büyük bir güç, Kuzey Kafkasya civarlarında çok kalabalık ve bağımsız bir kavim olarak zikretmiştir (Zonaras: 88). Bu da, her geçen gün büyüyen nüfusun yeni yaşam alanlarına olan ihtiyaçlarını artırmasına yönelik Zonaras'ın önemli bir tespiti olmuştur.

Ermeni müverrihlerinin Tuğrul Bey sandıkları ama esasında Çağrı Bey önderliğindeki atlı keşif grubu, 1018 yıllarında Doğu Anadolu sınırlarını geçmek suretiyle Emeni Vaspuragan Krallığı üzerine yürümüştür (Yinanç, 2013: 31).

Çağrı Bey'in yaptığı bu keşif fikri üzerine yapılan sefer, aynı zamanda Selçuklular ve Ermeniler arasındaki ilk ilişkilerin de başlangıcını teşkil etmiştir. Bu seferin yapıldığı sırada Bizans ile vasal konumundaki Gürcü ve Ermeniler arasında da önemli sorunlar bulunmaktaydı. Çağrı Bey, maiyetindeki kuvvetler ile Azerbaycan ve Horasan üzerinden Doğu Anadolu bölgesine hareket ederek keşif faaliyetlerine başlamıştır (Sevim, 2002c: 4).

Ermeniler Selçuklulara karşı durmaya çalışsalar da bunda muvaffak olamamışlardır. Ermenilerin kullandıkları kılıçlara Türkler ok atışlarıyla karşılık vermişler, bu da Türklere savaş meydanında mühim bir üstünlük sağlamıştır. Durumun farkına varan Ermeni kuvvetleri geri çekilmiş ve Türklerin bu silahlarına karşı koyabilecek koruyuculu giysiler giymeyi düşünmüşlerdir. Fakat bu fikri uygulamaya koymakta tereddüt ettikleri için çekilme fikri daha baskın gelmiştir. Bu sayede yaşanan çatışmalar, Selçuklular lehinde neticelenmiştir (Mateos: 48-49).

Ayrıca yapılmış olan bu keşif faaliyetleri ile Selçuklu cihad ve gaza politikasının temelleri atılmış ve aynı zamanda kendi kavimlerinin gelecekte alacağı muazzam teşkilatlanmaya da zemin

hazırlamıştır. Kendilerine güvenli bir alan yaratan Selçuklular, gelecekte kendilerine birçok Türkmen'in de katılımını sağlamış ve bu suretle müspet bir gelişme sergileyebilmişlerdir.

Bu keşif hareketleri esnasında Çağrı Bey'in maiyetinde 3000 kişilik bir süvari (atlı asker) birliği bulunmaktaydı. Bu sefere başladığında durumu haber alan Tus Valisi –ki kendisi Gazneliler'e bağlıydı- Çağrı Bey'in yakalanmasını emretmiştir. Ancak Çağrı Bey'in önderlik ettiği kuvvetlerin muazzam sürat ve manevra kabiliyetleri neticesinde Tus Valisi Arslan Cazib'in çabaları hüsrarla neticelenmiştir. Süratli bir şekilde Gaznelilerin topraklarından geçen Çağrı Bey için artık Rum diyarına kadar önünde başka bir engel kalmamıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki Gazneli Mahmud, Çağrı Bey'in elden kaçırılışına bir hayli sinirlenmiş ve Arslan Cazib'i de yoğun bir şekilde eleştirmiş ve hatta Çağrı Bey ile işbirliği ile suçlamıştır.

Rum diyarına varan Çağrı Bey ise buradaki sınır bölgelerinde yaşayan Türkmenler ile karşılaşmıştır. Bu olay neticesinde aslında Türklerin daha önceleri bu bölgelere geldikleri ve orada birtakım faaliyetlere giriştikleri söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Çağrı Bey'in Rum diyarına gelen ilk Türklerden olmadığı, ancak teşkilatlı ve ihtiyaca yönelik yapılan bir hareket silsilesinin ilk tohumlarını ektiğidir.

Yaptığı bu keşif seferi neticesinde Çağrı Bey diğer Türkmen beylerinin de saygısını ve güvenini kazanmıştır. Ayrıca bu sefer Anadolu'da yaşayan halklar için de birçok ilkin başlangıcı olmuştur. Zira gaza yapmak amacıyla Ermenilerin üzerine giden Çağrı Bey'i, Ermeni tarihçiler değişik saç tipleri, kullandıkları savaş aletleri ve uyguladıkları harp teknikleri neticesinde oradaki halk üzerinde bıraktıkları etki itibarıyla eserlerinde net bir şekilde betimlemişlerdir.

Çağrı Bey bu seferin devamında Şeddadoğulları Devleti ve Gürcü bölgelerine de uğramış, son olarak Ani bölgesinde Ermeniler ile karşılaşmış, burada bir muvaffakiyet sağlayamasa da ciddi bir ganimetle birlikte ortalama beş yıl süren bu seferi sonlandırarak Maveraünnehr'e dönme kararı almıştır.

Seferin sonuçları ise Selçuklu ve dolayısıyla da Türk tarihi açısından mühim sonuçlar doğurmuştur. Gidilen bölgelerde yaşayan halkların durumları ve savaş kabiliyetleri tartılmış, yapılan saldırılar neticesinde zayıf yönleri tespit edilmiştir. Selçuklular da bu sayede kendilerine uygun yerleşim yerleri ve yolları saptamaya çalışmışlardır. Ayrıca bu seferler Oğuzlar için muazzam bir ganimet kazancı da sağlamıştır (Köymen, 2016a: 104-111).

2. 3. 3. Tuğrul Bey'in Batı Seferleri

Selçukluların Anadolu'da Bizans kuvvetleri ile ilk karşılaşmaları, Çağrı Bey'in Anadolu'da yaptıkları keşif hareketleri neticesinde, Bizanslıların Doğu Anadolu üzerinde ve özellikle de Ermeniler üzerinde yapmış olduğu tahribatı onarmak için Selçuklular üzerine gitmesi ile olmuştur. Dönemin tarihçileri Selçuklular ile ilk defa karşılaşan bölge halklarının düştükleri dehşeti ve şaşkınlığı ifade etmişlerdir (Ayönü, 2014: 8-9). Urfalı Mateos 1018-1019 yıllarında Türk olarak anılan bir milletin Ermenistan'ın Vaspurakan şehrine geldiğini ve bölge halkını kılıçtan geçirdiğini aktarmıştır. Bu olay üzerine Ermeni kral Senekerim'in oğlu Davit Türklere karşı harekete geçmiş ve iki taraf arasında çetin çatışmalar yaşanmıştır. Muharebe alanında daha önce gördükleri Türklere benzemeyen bir Türk süvari tipi ile karşılaşmışlardır. Mateos bu askerleri uzun saçlı, yaylı ve mızraklı olarak betimlemiştir (Mateos: 48).

Çağrı Bey'in gerçekleştirdiği batı seferi, Doğu Anadolu'da mevcut olan Ermenilerin ve Gürcülerin gücünün tespit edilmesinin yanında bu bölgelerdeki Bizans etkisini Selçuklulara göstermiştir. Bu seferler ileride gerçekleşecek Oğuz göçleri için önemli bir tecrübe olmuştur. Çağrı Bey'den sonra Anadolu üzerine ikinci önemli Selçuklu akını ise İbrahim Yınal gerçekleştirmiştir. 1043'te devletin merkezini Nişabur'dan Rey'e taşıyan Tuğrul Bey, önemli komutanlarını batı yönünde yapılacak yeni fetih hareketleri ile görevlendirmiştir (Telliöğlü, 2004: 63-64).

Çağrı Bey'in seferlerinden sonra da Türk kuvvetleri düzenli olarak Anadolu üzerine akınlarda bulunmuş ve belli başlı bölgelere yerleşmişlerdir. 1071 Malazgirt Savaşı'nın öncesinde dahi Anadolu'yu fethetmeye başlamışlardır. Bizanslılar Türklerin nereden, nasıl geldiklerini ve kim olduklarını şaşkınlıkla izlemişlerdir. Onlara göre Türkler, Don Irmağı ile Kırım Boğazı'ndan sonra ve Kafkas Dağları'nın kuzey bölgelerinden Anadolu üzerine gelmiş ve onların yanına kurulmuşlardır. Bizanslılar da tıpkı Ermeni müelliflerin belirttiği gibi (Mateos: 48) Türkleri savaşçı ve kalabalık bir ulus olarak tanımlamışlardır (Nikephoros Bryennios: 38-39).

Tuğrul Bey ise İbrahim Yınal'ın isyanını bastırmasını müteakip batı üzerine bir sefer tertip etmiştir. 1054'te (Çetin, 1990: 41) büyük bir ordu eşliğinde ilk olarak Tebriz'e gelen Tuğrul Bey, bölgeyi itaati altına almıştır (İbnü'l-Esir a: 169). Diyarbakır hâkimi olan Mervanlı Nasrud-devle'nin de sefere desteğini alarak yoluna devam etmiştir. Tuğrul Bey, Van Gölü'nün kuzeydoğu tarafında bulunan Muradiye şehrini zapt etmiştir. Erciş halkı ise kısa bir kuşatmadan sonra teslim olarak şehri teslim etmişler, böylece şehirlerini yağmadan kurtarmışlardır. Sonrasında Malazgirt'e gelen ve burayı kuşatan Tuğrul Bey, ordusunu üç kısma ayırmış ve bir bölümünü akınlar yapmakla

görevlendirmiştir. Malazgirt kuşatmasını kaldıran Tuğrul Bey, Erzurum'a kadar ilerlemiş, sonra geri dönerek Malazgirt'i tekrar kuşatmış, fakat Malazgirt'in Bizans Valisi Vasil'in kararlı savunması karşısında kuşatmasını kaldırarak Azerbaycan'a geri dönmeye karar vermiştir (Ayönü, 2014: 21-23). Tuğrul Bey geri dönse de Çağrı Bey'in oğlu Yakuti 1057'de Anadolu'ya çok kez akınlarda bulunmuştur. Aynı yıl içerisinde ise Tuğrul Bey Musul'a gelmiş, bu esnada Türkmenler de Diyarbakır'a kadar yayılmışlardır. Selçuklu emirlerinden Dinar 1058'de Malatya'yı zapt etmiş, 1060'da ise Kızılırmak civarını ve Sivas'ı kontrol altına almıştır. Yakuti ise Malatya'nın güney bölgelerindeki Bizans topraklarını yağmalamıştır (Çetin, 1990: 41-42).

Tuğrul Bey, bu seferi ile ilk defa Anadolu'ya girmiştir (Kırzioğlu, 1982: 25). Türk tarihi açısından çok mühim neticeler doğuracak olan bu hadise, daha öncesinde Türkmenlerin de Rum bölgesinde dağınık yerleşmeleri, daha sonraları akın akın Anadolu topraklarını dolduracak olan Oğuz boylarına hareket kabiliyeti sağlamış ve bölgede tutunmalarına da kolaylık sağlamıştır. Zira Azerbaycan'ı köprü olarak kullanmak suretiyle Anadolu topraklarına ayak basan Oğuzlar, buradaki diğer Türkmen unsurlar ile birleşerek daha organize bir şekilde Batı'ya doğru gidebilme kabiliyetine erişmişlerdir. 1028 ve 1029 yıllarında Oğuzların bir kısmı Rey şehrini terk etmişler, Azerbaycan ve Doğu Anadolu üzerine akınlar yapmışlardır (İbnü'l-Esir a: 8-9; Öngül, 2018b: 10). Bu sayede Anadolu akınları için bir aşama daha kaydedilmiştir.

2. 3. 4. Sultan Alparslan Dönemi

1063'te Sultan Tuğrul Bey'in ölümünü müteakip Büyük Selçuklu Devleti'nin başına Sultan Alp Arslan geçmiştir. Alp Arslan'ın tahta geçtikten sonraki ilk icraatı 1064'de vezir Kündüri'yi yakalatıp tutuklatmış, parasına el koydurup hapse attırmış, kısa bir süre sonra da öldürtmüştür. Kündüri'nin yerine Nizamülmülk vezir yapılmıştır. Tuğrul Bey'in hanımını da Bağdat'a geri göndermiştir. Bağdat'ta Sultan Alp Arslan adına hutbe okutulmuş ve ayrıca Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nin yapımına başlanmıştır. 1065'te ise Alp Arslan Harezm ve Maveräünnehr'e sefer düzenlemiştir. 1069'da ise Selçuklu komutanı Emir Afşin Anadolu'daki Bizans topraklarına bir harekatta bulunmuş, beraberindeki Oğuzlar ile birlikte rastlantı eseri Romanos Diogenes'den kaçan ve sonrasında tutuklanan patriklerinden birinin kardeşi ile karşılaşmışlardır. Afşin'e kardeşinin gördüğü zulümden bahseden patrikin kardeşi, Amorion'a¹² hile ile girerek sonrasında şehri Afşin'e

---

¹² Emirdağ yakınlarında bulunan şehir, İstanbul'un fethi için gelen İslam orduları tarafından 669'da fethedilmiş, sonrasında kaybedilmişse de Mutasım döneminde 838 yılında kesin olarak kontrol altına alınmıştır. Bilinen diğer adı

teslim etmek üzere sözleşmişlerdir. Bu durum aynen planlandığı gibi gerçekleşmiş ve Afşin şehirden birçok ganimet ve tutsak almaya muvaffak olmuştur. Sonrasında Antakya'ya yürüyen Afşin bu şehri de kuşatmış, kuşatmanın kaldırılması için de 20.000 altın istemiştir (İbnü'l-Cevzi b: 87-88, 90-91, 96-97). Bu süreçler Malazgirt Savaşı'na giden süreci hızlandırmıştır.

Azerbaycan, Selçukluların Anadolu'daki fetih hareketlerinde mühim bir yer olarak ön plana çıkmıştır. Anadolu'ya geçişlerde sağladığı elverişli coğrafi koşulların yanı sıra, bu bölgede önceden yerleşmiş olan Türk kuvvetlerinin de Selçuklu ordularına katılması büyük önem arz eder. 1063'de yanında büyük Türkmen kuvvetleri ile Sultan Alp Arslan'ın hizmetine giren ve Selçuklu ordusunda önemli bir komutan olan Artuk Bey bu hususa örnek teşkil etmektedir (Sevim, 2011: 46).

Sultan Alp Arslan, 1072'de Maveraünnehr'e yanında iki yüz bin süvari olduğu halde sefere çıkmıştır. Kendisi, Ceyhun Nehri üzerinde yaptırdığı köprüden ordusunu geçirdiği sırada askerler, Yusuf el-Harezmi denilen bir kale komutanını Alp Arslan'ın huzuruna getirmişlerdir. Sultan, Yusuf el-Harezmi'nin el ve ayaklarından, önceden çakılan dört adet kazığa bağlanmasını istemiştir. Bu duruma içerlenen el-Harezmi, Sultan'a "Ey muhannes! Benim gibi bir adam böyle öldürülür mü?" diyerek seslenmiştir. Sultan da bu söze sinirlenmiş ve el-Harezmi'nin bırakılmasını emretmiştir. Kendisi daha önceden hiç ıskalamadığı halde, eline aldığı ve el-Harezmi'ye attığı oku ıskalamış, bunu fırsat bilen Yusuf, Sultan'ın üzerine atılmış, ayağa kalkmak isteyen Alp Arslan da takılıp düşmüştür. Yusuf, bunun üzerine üzerinde saklamış olduğu bıçağı Alp Arslan'ın göğsüne saplamış, orada bulunan bir hizmetçi ise Yusuf'un başına topuzla vurmak suretiyle onu öldürmüştür. Sultan Alp Arslan da aldığı yara sonucu kısa bir süre sonra ölmüştür (İbnü'l-Esir a: 263-264).

2. 3. 4. 1. Ani'nin Fethi ve Neticeleri

Tuğrul Bey'in vefatından sonra tahta geçen Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ın hakkında muhtelif yorumlar olsa da, savaş meydanında mahir bir komutan olduğu hakkında birçok tarihçi hemfikirdir. Kendisi tahta geçtikten kısa bir süre sonra hazırlıklarını tamamlamak suretiyle Ermenistan üzerine büyük bir askeri hareket düzenlemiş ve ihtişamlı yapısıyla görenleri bugün dahi

---

Ammûriye'dir. 931'de Tarsus emiri tarafından tahrip edilmiş, bu tarihten sonra eski önemini kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA "Ammûriye" maddesi, Cilt 3, İstanbul, 1991, 79.

şasırtan Ani şehrini kuşatmıştır (Norwich, 2013a: 270). Bu fetih İslam dünyası için de çok büyük bir gelişme olmuştur.

Selçuklular 11. yüzyılın başından itibaren Bizans için, özellikle Anadolu ve Kafkasya topraklarını tehdit eden dikkat çekici bir unsur haline gelmiştir. Bizans İmparatoru IX. Konstantin Monomakos tarafından 1040'lı yıllarda Ani'nin yanında Ermenistan toprakları da kontrol altına alınmış ve imparatorluğa bağlanmıştır. Bu olaydan sonra Ermenistan toprakları Bizans ile Selçuklu arasında tampon vazifesi gören bir toprak haline gelmiştir. Dolayısıyla Selçuklular, Ermenistan topraklarına saldırdıklarında aynı zamanda Bizans topraklarına da saldırmış bulunmaktaydılar. Bu gelişme ise Bizans için büyük bir tehdit halini almıştır. Çünkü Türkler yaptıkları saldırılarda büyük başarılar elde etmişler, zaman zaman da Anadolu içlerine kadar akınlar yapabilmişlerdir (Vasiliev, 2016: 408).

Sultan Tuğrul Bey'in döneminde Buveyhilerin tehditleri ve Selçukluların iç karışıklıkları neticesinde, Anadolu üzerine yeterince ilgi gösterilememiş, devletin gücü isyan eden beyler ve Bağdat'ın muhafazası için kullanıldığından Anadolu'ya yapılan seferler kısıtlı kalmıştır. Tuğrul Bey, Anadolu'ya sınırlı bir sefer yapabilmiş, sonrasında zikredilen sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Ancak tüm bu problemlere rağmen, beylerinin akın yapmalarına müsaade etmiştir (Kırzioğlu, 1982: 28). Ancak Alp Arslan'ın saltanatında bu durum bir miktar değişiklik göstermiş ve Türkler yavaş yavaş Anadolu üzerine yoğunlaşmaya başlamışlardır.

Sultan Alp Arslan 1064'te büyük bir ordu ile birlikte Rey'den Azerbaycan'a hareket etmiştir (İbnü'l-Esir a: 234). Burada bulunmakta olan bazı Türkmenler, Sultan Alp Arslan'ın ordusuna dahil olmuşlardır (Yinanç, 2013: 51). Urfalı Mateos bu orduyu "korkunç dalgalarla çalkalanan bir denizi ve taşkın sularını ileriye atan azgın bir nehre" benzetmiştir (Mateos: 118). İlk olarak bazı Ermeni krallıklarını egemenliği altına almıştır. Bundan sonra yanında Melikşah ve Nizamülmülk olduğu halde Gürcistan'a girmiştir. Yol üzerlerinde bulunan ve ileride Anadolu'nun fethi için de mühim kolaylıklar sağlayacak birçok kaleyi zapt etmişlerdir. Bu fetihleri mühim kılan ise Melikşah'ın başarısının babasının takdirine mazhar olmuş olması ve ileride tahta geçmeye hazır bir naiplik olduğunu göstermesidir.

Ancak bu seferin en önemli neticesi, güçlü surlarıyla nam salmış ve Rumlar tarafından korunan Ani'nin 1064 yılında Türkler tarafından alınmasıdır. Bu olay hem Türk, hem de İslam tarihi açısından mühim neticeler yaratmıştır. Ani'nin fethi tüm İslam aleminde büyük yankı getirmiş, bu olay fetihnameler vasıtasıyla dört bir yana ilan edilmiştir. Bağdat'ta ise Ani'nin fethi üzerine fetihname halifelik sarayında okunmuştur. Halife bu başarısı için Alp Arslan'a dualarla

beraber övgü dolu bir mektup yazmıştır (İbnü'l-Esir a: 237). Ayrıca yine halife tarafından Alparslan'a "Ebu-l Feth" unvanı verilmiştir. Bu seferin mühim sonuçlarından biri de Anadolu ve Kafkasya arasında önemli bir duvarın yıkılarak, Türklere daha rahat hareket kabiliyeti sağlamasıdır. Ayrıca yine bu sefer neticesinde, Bizans İmparatorluğu, Alparslan ile anlaşma yolunu aramıştır (Kafesoğlu, 1972: 43-44; Kırzioğlu, 1982: 5).

İslam dünyası için bir zafer havası estiren bu fetih, Hristiyan dünyasında ise bir şok etkisi yaratmıştır. Ermeni halkı büyük dehşete kapılmış ve moralleri bozulmuş bir vaziyette bulduklarından, diğer topraklarını da koruma mukavemetini göstermekte zorlanmışlardır. Selçukluların Ani'yi alması Bizans'ı da dehşete düşürmüştür (Mateos: 119-122).

Aynı zamanda bu fethin başarı ile neticelenmesinin bir sebebi de, Bizans'ın yaşadığı iç huzursuzluklar ve askeri yapısındaki çözümlerdi. Bu da Selçuklu ordusuna Bizans'ın daha iç bölgelerine saldırı imkanı vermiş oluyordu (Ostrogorsky, 2015: 318).

Ani şehrinin düşüşü İslam dünyasında bir bayram havası estirmiş olsa da aynı durumu Hristiyan halk için de bir infiale yol açmıştır. Hatta Ermeni tarihçiler yaşanan bu hadiseden Ani halkının düşük ahlaklı bir hayat yaşamalarından dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Neticede Ani ile ilgili bu gelişme, Selçuklular önünde Anadolu'ya giden en önemli engellerden birini kaldırmış ve bu bölgeden geçen Türkmenler süratle Anadolu içlerine gidebilme imkanına kavuşmuşlardır. Ayrıca 1067'de Ani ile aynı kaderi paylaşacak olan Kayseri de Anadolu'ya açılacak olan Türkmen dalgasına vesile olmuş ve bu durum Bizans için çok önemli bir tehdit unsuru haline gelmiştir (Norwich, 2013: 270-271).

Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da 10. yüzyıl itibari ile Araplar tarafından İslam diniyle tanışan bu bölgelerin, Selçuklular ile birlikte bir Türk yurdu haline gelmesi olmuştur. Zira Sultan Melikşah zamanında Türklerin kesin bir şekilde Azerbaycan ve civarına yerleştikleri görülmektedir (Yılmaz, 2017: 61-62).

2. 3. 4. 2. Malazgirt Savaşı ve Sonuçları

Anadolu coğrafyasının Türklerle tanışmasının giriş tarihi olarak 1071'deki Malazgirt Savaşı'nı almak yanlış olabilir. Zira bu tarihten de evvel birçok Türk komutanının bölgede faaliyetlerde bulunduğunu ve bunların da belirli bölgelerde gayet etkin oldukları bilinmektedir. 1018'de Çağrı Bey tarafından Anadolu'ya yapılan keşif hareketleri sırasında, Çağrı Bey'in birçok Türkmen boyuyla karşılaştığını ve bunlarla çeşitli ittifaklar kurarak yüklü ganimetlerle evine döndüğü kaynaklarda belirtilmektedir. Buna göre 1071'e gelinceye kadar olan süreçte, özellikle

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Türkmenlerin sayılarının arttığını söylemek yanlış olmaz (Sevim, 2014, 27-30). İlk olarak İran ve Azerbaycan'ı geçerek Van gölü'ne ulaşan Çağrı Bey, burada birtakım muvaffakiyetler elde ettikten sonra Şeddadiler üzerine gitmiş, Nahçıvan'a geldiğinde Gürcüler onun karşısına çıkmaya cesaret edememiş, Horasan'a geri dönerken Ermeniye bölgesinde bir Türkmen grubu ile karşılaşmıştır. Bu grup, Gazneli Mahmud'un karışıklık çıkardıkları için, bizzat sultan tarafından daha önceden o bölgeye gönderilen Türkmenlerdir (Tellioglu, 2004: 61-62). Ayrıca bunların yanında bir de Bizans ordusu için paralı askerlik vazifesi yürüten Türkler, özellikle Peçenekler mevcuttu ki bunlar Malazgirt Savaşı esnasında Selçuklu tarafına geçerek savaşın seyrinde etki etmişlerdir.

Ayrıca bu savaş tüm dünya tarihini de etkilemiş ve artık yalnız Ortodoks Kilisesi değil, Katolik Kilisesi'nin de durumun ciddiyetinin farkına varmasını sağlamıştır. Bu ise İslam dünyasına karşı Haçlı Seferleri denilen büyük askeri hareketlilikle neticelenmiştir (Ortaylı, 2015: 146-150).

2. 3. 4. 2. 1. Malazgirt Savaşı'ndan Önce Anadolu'nun Genel Durumu

Malazgirt Savaşı'ndan önce imparator X. Konstantinos ölmüş, ölümünün öncesinde ise kendi soyunun iktidarının devam ettirilmesi ve karısı olan Eudokia'nın başka kimse ile evlendirilmemesini vasiyet etmiştir. Eudokia değişik bir politika izlemiş ve kendi evliliği için verilen kararın geçerliliğinin kaldırılması için muhtelif teşebbüslerde bulunmuş ve bunda da muvaffak olmuştur. Evlenmemesi üzerindeki kararın uygulanmaması için herkesi ikna eden Eudokia'nın Romanos Diogenes ile evlenmesi için önünde bir engel kalmamıştır. Romanos Diogenes ile Eudokia 1068'de evlenmiş ve yeni imparator IV. Romanos ismiyle tahta çıkmıştır. Bu suretle de Anadolu'daki askeri aristokrasi iktidara geçmiştir (Norwich, 2013a: 271).

Bizans İmparatorluğu, Anadolu'da Selçuklu fetihleri başladığı dönemlerde yaşadığı bu iç karışıklıklara ilave olarak birtakım siyasi oluşumların da saray ve iktidar üzerinde etkili olmayı çalışmasına sahne olmuştur. Tüm bu gelişmeler neticesinde merkezi otoritenin, özellikle sınırlara doğru olan imparatorluk toprakları ile ve askeri kanatla olan iletişimde büyük kopukluklar ve sorunlar yaşanmıştır. İmparatorluğun özellikle Anadolu kesimindeki topraklarında bulunan askerlerin çoğu zaman iase ve ikmalleri ihmal edilmiş, bu askerler bir süre sonra perişan bir konuma düşmüşlerdir. Bu sayede Anadolu toprakları üzerinde ilerleyen Selçuklu askerlerine karşı koyabilecek kapasitede bir Bizans mukavemeti neredeyse kalmamıştır. Askeri kanattaki bu kötü gelişmeler, Eudokia'nın Romanos Diogenes ile evlenmesine kadar sürmüştür. Zira askeri

aristokrasinin önemli bir figürü olan general Diogenes, zor durumda ve karmaşa içerisinde bulunan askeri mekanizmayı düzeltmek için gereken müdahaleleri yapmıştır (Sevim, 1971: 31-32).

Bizans İmparatorluğu'nda bu gelişmeler yaşanmakta iken, Selçuklular'da ise Tuğrul Bey'in ölümünü müteakip tahta çıkan Sultan Alp Arslan, ilk iş olarak iç karışıklıkları bastırması ve Kutalmış'ı saf dışı bırakmıştır. Bu sorunu ortadan kaldıran Alp Arslan 1064'te büyük bir ordu eşliğinde Azerbaycan'a gelmiş ve buradaki Türkmenlerin de desteğini alarak Kafkasya'da fetih hareketlerine girişmiştir. Kafkaslarda birçok önemli fetih hareketi yapılmış olmakla beraber buradaki en önemli gelişmenin Ani şehrinin fethi olduğu söylenebilir. Zira bu fetih sayesinde asla zapt edilemez denilen Ani şehri Türklerin eline geçmiş ve bu zafer tüm İslam alemini sevince boğmuştur. Bağdat'ta Halife, Sultan Alp Arslan'a "Ebu'l-feth" yani "fethin babası" unvanını tevcih etmiştir. 1065-1066 yıllarında da Fars bölgesine ve imparatorluğun Doğu topraklarına seferler düzenlenmiştir. 1067'de Kirman Meliki Kavurd'un isyanı üzerine hızla bölgeye müdahale eden Alp Arslan bu sorunu da bertaraf etmiştir. Kendisi bu işlerle uğraşırken Türkmen beyleri de Anadolu üzerine akınlarını sürdürmüşlerdir (Öngül, 2018b: 48-58).

Bu akınların yıpratdığı ve sürekli tedirginlik verdiği Bizans İmparatorluğu, tüm bu karışıklıklara son vermek amacıyla başlarında imparatorları Romanos Diogenes olduğu halde Anadolu üzerine sefere çıkmışlardır. Bu ordu başlarda güneye doğru hareket etmiş, ancak bir Türk ordusu tarafından Niksar'ın yağmalandığı duyulunca yolu değiştirilerek Kayseri üzerinden Sivas'a doğru yönelmiş ve Divriği civarında Türklerle karşılaşmıştır. Türkler bu savaşta geri çekilmişlerdir. Bu başarıdan sonra Bizans ordusu Göksun ve Maraş üzerinden geri dönmüş ve 1068'de Suriye'ye gelerek Menbic'i zapt etmiştir. Bir süre daha bu bölgede oyalanan imparator, sonrasında Anadolu topraklarına geri dönmüştür. Suriye'nin kuzeyinde bu gelişmeler yaşanırken Emir Afşin komutasındaki bir ordu ise orta Anadolu üzerine büyük bir harekatta bulunmuştur. İmparator Romanos, Afşin'in yaptığı bu akını kesmek istemişse de bunda muvaffak olamamıştır (Köymen, 2016b: 23-24).

1069'a gelindiğinde Afşin başta olmak üzere birçok komutanın önderliğinde Anadolu üzerine yapılan Selçuklu akınları devam etmiştir. İmparator Romanos bu akınları engellemek için komutanlarını göndermek suretiyle yaptığı ilk girişimleri başarısız olmuş, bunun üzerine bizzat kendisi bu harekate dahil olmuştur. Bu sayede Selçuklu güçlerine karşı mukavemet edilebilmiş ve geri püskürtülmeleri sağlanabilmiştir. Fırat civarına kadar askeri faaliyetlerine devam eden Romanos'un asıl hedefi ise Selçukluların Anadolu hareketi için ana üs olarak kullandığı Ahlat'ı ele geçirip, neticesinde Selçuklu akıncılarını saf dışı bırakmaktı. Kendisi bu planı uygulamaya

çalışırken Selçuklu askerleri de Malatya üzerine yürümüş ve bu şehrin kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmışlardır. Diogenes hareketine devam ettiği sırada Selçuklu askerlerinin Konya, Karaman ve daha birçok şehri işgal ettiğini öğrenmiş, bundan dolayı Selçuklu kuvvetlerinin yolunu kesmek üzere rotasını Kayseri'ye çevirmiştir. Ancak bölgeleri iyi tanıyan akıncılar, Bizanslıların tüm engellemelerine rağmen Halep'e gelmeyi başarmışlardır. Bu gelişmenin üzerine Diogenes, bu seferinden genel anlamda pek bir başarı kazanamamış ve İstanbul'a dönmüştür. Bu esnada Türk akıncıları devam etmiş ve bu akınlardan bunalan Diogenes 1070'de bir daha Anadolu üzerine sefer kararı almıştır (Sevim, 1971: 36-39).

1070'de diğer bir gelişme olarak Mekke Şerifi Muhammed b. Ebi Haşim, Sultan Alp Arslan'ın huzuruna çıkmış ve Mekke'de hutbenin Abbasi halifesi ve Selçuklu Sultanı adına okunduğunu bildirmiştir. Alp Arslan, Fatimi Devleti'nin veziri olan Nasırüddeve b. Hamdan'ın daveti üzerine bu ülkeyi ele geçirmek maksadı ile bir sefer planlamış ve Bizans topraklarına girerek Malazgirt ve Erciş'i ele geçirmiştir. Diyarbakır civarında da birçok önemli kale ve bölgeyi alarak o sıralar Bizans hakimiyetinde bulunan Urfa üzerine ilerlese de burada başarılı olamamış, kuşatmayı bir süre sonra kaldırarak Halep önlerine gelmiştir (Merçil, 2013: 61).

Şehrin idarecisi olan Halep emiri Mahmud, ilk başlarda sultanın huzuruna gelmemiş ve sadece topladığı paraları Alp Arslan'a göndermiştir. Ancak Alp Arslan ona bir elçi göndermiş ve isminin hutbede okutulmasına ve kendisiyle iyi geçinmesine rağmen niye yanına gelmekten imtina ettiğini sordurmuştur. Arada geçen diplomasi trafiği sonuçsuz kalmış ve ufak çaplı çatışmalar meydana gelmiş, bu çatışmalar ise Haleplilerin aleyhinde neticelenmiştir. Bunun üzerine Halep emiri Mahmud yanında annesi olduğu halde Alp Arslan'ın huzuruna çıkmış, sultan da onu sevgi ve ikramlarla karşılamıştır. Mahmud'la konuşan Alp Arslan sonunda Halep'i ona bırakarak Elcezire'ye gitmiştir. Bu esnada Bizans kuvvetlerinin Müslümanlar üzerine yürümek üzere bir ordu topladığı haberini alan Alp Arslan'ın, Suriye'den süratli bir şekilde ayrıldığı için yanında Bizans ordusuna mukavemet edecek sayıda askeri bulunmadığını, bunun için asker toplamaya girişmesinin de bir hezimet olacağını düşünmüştür. Bunun üzerine sultan veziri Nizamülmülk'ü, eşini ve tüm ağırlığını Hemedan'a yollatmış ve kendisine oradan asker tedarik edilmesini istemiştir. Kalan askerlerine ve komutanlarına ise eğer kendisine bir şey olursa oğlu Melikşah'ı sultan tanımlarını vasiyet etmiştir (İbnü'l-Cevzi a: 165-169).

2. 3. 4. 2. 2. Malazgirt Savaşı

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Malazgirt'e geldiği haberini alan Sultan Alp Arslan, yanındaki kuvvetlerin sayıca rakibinden düşük olmasına rağmen savaşa hazırlanmış ve Malazgirt'e yönelmiştir. Harp etmek için üç gün bekleyen Selçuklu kuvvetleri hazırlıklarını tamamlamış ve Cuma günü saldırıya geçmiştir (Mirhand a: 92-93, 95-97).

Aslında Alp Arslan, Bizans kuvvetleri ile çarpışmak istememiş, fakat Romanos'un savaş için ısrarlı tavırları neticesinde çatışma kaçınılmaz olmuştur. Alp Arslan savaş için muhtelif planlar hazırlamış, ordusunu parçalara bölmüş, savaş alanına tuzaklar ve pusular tatbik etmiştir. Rumların kuşatılmasını ve ok yağmuruna tutulmasını istemiştir (Nikephoros Bryennios: 54). Türk tarafı için olayların akışı incelendiğinde vakit görülecektir ki Malazgirt, bir saldırı savaşı olmayıp, savunma savaşı olarak gerçekleşmiştir (Anna Komnena: 18).

Malazgirt Savaşı'nın diğer önemli bir noktası da Bizans saflarında yer alan birtakım Türk kökenli kuvvetin savaş esnasında taraf değiştirerek Selçuklu askerlerine katılmış olmasıdır. Bu da Alp Arslan'ın elini kuvvetlendirmiş, Bizans kuvvetlerinde de şaşkınlık yaratmış ve mukavemetini bozmuştur (Mateos: 143).

Bu savaş hakkındaki diğer bir önemli husus da sonradan Bizans tahtına geçerek ve imparatorluğun makus talihini bir nebze de olsa değiştirmeyi başaracak olan Aleksios Komnenos'un da Romanos'un yanında olmak istemesi idi. Aleksios bu harekate katılmak istemiş, fakat ordunun Anadolu üzerine harekete geçeceği sıralarda Aleksios'un kardeşinin ölüm haberi Romanos'a ulaşmış, Romanos da Aleksios'un kendisi ile gelmesini istemeyerek annesinin yanına göndermiştir (Anna Komnena: 15). Bu olay tarihin akışı açısından mühim bir ayrıntıdır. Çünkü savaş neticesinde yenilen Bizans kuvvetlerinde Aleksios'un akıbetinin ne olacağı da meçhuldür.

Selçuklu askerleri arka arkaya saldırılar düzenleyerek düşmanın saflarının karışmasını sağlamış ve bu ortamdan da faydalanarak pek çoğunu öldürmüşlerdir. Selçukluların zaferiyle neticelenen savaştan sonra Bizans İmparatoru Romanos Diogenes yakalanmış ve Sultan Alp Arslan'ın huzuruna getirilmiştir. Burada aman dileyen Diogenes, Alp Arslan tarafından affedilmiş ve kendi tahtının yanına bir kürsü koydurup yanında oturtmuştur. Ayrıca Diogenes'in kızı ile Sultan'ın oğlu Melik Arslan ile evlendirmek suretiyle aralarında akrabalık tesis etmişlerdir. Ayrıca Selçuklu ve Bizans Devletleri arasında muhtelif antlaşmalar da yapılmıştır. Bu aşamadan sonra Selçuklu kuvvetleri eşliğinde Diogenes'in İstanbul'a ulaşması sağlanmış (Mirhand a: 92-93, 95-97), hatta bizzat Alp Arslan bir fersah mesafe kadar Romanos'u uğurlamıştır (İbnü'l-Esir a: 258).

Burada dikkat çeken bir diğer husus da İbnü'l-Esir'in aktardıklarıdır. Esir'e göre Alparslan, Romanos'un esir edildiğini duyunca huzuruna getirilmesini emretmiştir. Bizans İmparatoru huzura geldiğinde “Ben sana barış için elçi gönderdiğim halde sen bunu reddetmedin mi?” diye sormuştur. Romanos da ona “Beni azarlama; istediğini yap” demiştir. Bunun üzerine Sultan Alparslan “Sen beni tutsak alsaydın ne yapardın?” diye sormuş, Romanos da “fenalık yapardım” diyerek cevaplamıştır. Bunu duyan Alparslan, “Sana ne yapacağımı sanıyorsun” demiş, Bizans İmparatoru da kendisini “Ya beni öldürürsün ya da İslam ülkelerinde beni teşhir edersin, ihtimal uzak olmakla beraber bağışlayıp vergi alır ve beni naibin olarak kabul edersin” diyerek cevaplamıştır. Alparslan da “Ben de bundan başka bir şey düşünmedim” diyerek kendisiyle anlaşma yoluna gitmiştir (Sevim-Sümer, 1988: 25-27).

Abu'l-Farac ise Romanos'un, Alp Arslan'ın huzuruna çıktığında ona kendi elleriyle dört tokat indirdiğini ve yine sulh teklif edildiği halde neden kabul etmediğini sorduğunu aktarmıştır (Abu'l-Farac, 322).

2. 3. 4. 2. 3. Malazgirt Savaşı Neticesinde Anadolu'nun Genel Durumu

Malazgirt Savaşı, Bizans için büyük felaketler zincirinin ilk halkalarından birisi olmuştur. Bu savaş neticesinde imparatorluk, yıkılmasına kadar bir daha asla eski gücünü toplayamamış ve kalan yaşam süresini de büyük buhranlar ve karışıklıklar içerisinde geçirmiştir. Bu kargaşa ortamı Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra etkisini göstermeye başlamıştır. Mikhael Doukas'ın hakimiyeti ele geçirmesi, Romanos'un iktidardan uzaklaştırılması ve kısa bir süre sonra da ölümü üzerine, özellikle Romanos'a bağlı olan askeri kanat, hızlı bir şekilde bu durumdan hoşnutsuzluğunu ortaya koymaya başlamıştır. Zira askeri açıdan kuvvetli bir niteliğe ve çevreye sahip olan Romanos'un iktidarı kaybetmesi, ordunun kalan kısmı için de sıkıntılı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Romanos'un iktidarı ele almasından önce Bizans ordusu kötü şartlar altında yaşam mücadelesi veriyorken, Romanos ile birlikte bu düzen tersine dönmüş ve ordunun yapısı ile yakından ilgilenilmeye başlanmıştır. Ancak Romanos'un tahttan düşmesini müteakip ordu içindeki gerek Bizanslı unsurlar, gerekse de diğer milletlerden toplanmış kişiler, Bizans aleyhinde faaliyetlere girişmişlerdir. Örneğin Roussel de Bailleul, bu faaliyetlere girişen ilk kişilerden olup Norman asıllıydı ve Malazgirt'ten hemen sonra yıkıcı faaliyetlerine başlamıştır (Anna Komnena: 16).

Roussel'in yarattığı isyan dalgası mühim karışıklıklara yol açmış ve büyük bir savaştan yenilgi ile çıkmış olan imparatorluğun gücünü iyice zayıflatmıştır. Bizans bu kargaşaya karşı

koyamamış, fakat ileride tahta geçecek olan ve o sıralarda Rum orduları Başkomutanlığı görevini sürdüren Aleksios'un, Tutuş ile irtibata geçerek ona birtakım tekliflerde bulunmak suretiyle kendi tarafına çekmesi sonucu Tutuş, Roussel'i yakalamış ve Aleksios'a teslim etmiştir (Anna Komnena: 18-19). Bu Roussel olayı, Aleksios'un daha iktidara dahi gelmeden çıkarları için Türklerle işbirliği yapmaktan çekinmediğini göstermesi açısından önemlidir. Zira iktidara geldikten sonra da Türklerle olan ilişkilerini kullanmaktan çekinmeyecektir. Kendisi bu suretle imparatorluğundaki istikrarı sağlamaya çalışmış, kısmen de başarılı olmuştur.

Malazgirt'te Romanos Diogenes'e karşı Türklerin kazandığı zafer, Bizans'ın doğusundaki tüm kontrolü Selçuklulara kazandırmıştır. Bundan sonra Marmara'ya kadar süren akınlar ve Karadeniz sahillerindeki şehirler de Selçuklu galibiyetinden etkilenmiştir. Bunun yanında Ege ve Suriye kıyıları da Antalya yöresine kadar Türk akınlarına maruz kalmıştır (Anna Komnena: 25). Karadeniz sahillerindeki bu akınlardan engebeli arazi yapısı ve kayalıklarla çevrili olmasından dolayı nispeten Trabzon kurtulabilmiştir (Fallmerayer, 2011: 18).

Aslında Malazgirt Savaşı'nı Türklerin Anadolu'ya ilk girişi olarak göstermek çok da sağlıklı olmaz. Zira bu savaş neticesinde esas önemli olan, yakın zamanda Bizans'ın bir daha bu kadar büyük bir gücü toplayarak Türkmenlerin önüne çıkaramayacak olmalarıdır. Bu sayede Anadolu'da nispeten daha rahat hareket serbestisine kavuşan Türkmenler, zaman içerisinde de Bizans sınırlarına saldırarak ganimet elde etmiş ve İslamiyet'in de yayılmasına vesile olabilmişlerdir.

Malazgirt Savaşı'nın neticesinde artık Anadolu'da bir Bizans mukavemetinin kalmaması, Anadolu'ya yapılan göçleri hızlandırmıştır. Alparslan'ın savaş sonucunda Romanos ile yaptığı antlaşmayı Bizans'ın tanımaması üzerine Türklerin Anadolu'nun içlerine daha yoğun kütleler halinde girişlerine sahne olmuştur. Zira Türkler artık yalnız ganimet için değil, girdikleri yerlerde yerleşik bir hale gelmek için de çabalamıştır. Zaten 1071 sonrası yapılan göçlerin daha düzenli ve bilinçli olarak yapıldığı görülmektedir.

Bu göç hareketleri Anadolu'nun farklı bölgelerine yapılmasına rağmen, göç yolları gerek coğrafi şartlar, gerekse yol güvenliği açısından belirli geçiş noktaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Azerbaycan da bu köprülerden birisi olmuştur. Bu hareketlenmeler sadece Türklerin Anadolu'ya girişi sonucunu doğurmamıştır. Aynı zamanda Türklerin yerleştiği bölgelerdeki Hristiyan halk da hızla Batı taraflarına doğru kaymaya başlamıştır.

Tüm bu göç hareketleri ileride siyasi bir teşekkülün kurulmasına olanak sağlamıştır. Zira Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundaki etkin nüfus faktörü bu göç dalgalarıyla gelen insanlardan oluşmaktadır.

Bir Ermeni müellifi olan Mateos; “1080 yılı Mart’ına doğru Okyanus Denizi berisinde (Anadolu’da) bulunan Hristiyan memleketleri Türklerin istila ve tahribine uğramış; hiçbir vilayet bundan kurtulamamış idi... Birçok vilayetler boşaldı; artık Şark milleti mevcut değildi” demiştir. Türklerin bu hareketleri neticesinde Ermenilerin göçleri için de: “Tarsus’a, Maraş’a ve Deluk’e kadar civar bölgelerde kargaşa hüküm sürüyordu. Zira bu bölgelerde insanlar kütleler halinde birbiri üzerine atılıyor; binlerce kişi birbirlerinin yolunu tıkıyor; çekirgeler gibi yeryüzünü kaplıyor ve her taraf insan dalgaları ile doluyordu” diyerek durumun olağanüstülüğünü belirtmiştir (Turan, 2015: 50-53).

İmparator Romanos Diogenes’in yaklaşık üç buçuk yıl devam eden saltanatından sonra Dukaslar tarafından Eudokia ve Romanos etkisiz hale getirilmiş ve 1071’in Ekim ayında VII. Mikhael Dukas tahta geçirilmiştir (Cheynet, 2018: 61). Romanos Diogenes ise yaralarının enfeksiyon kapması neticesinde Proti (Kınalıada)’de ölmüştür (Psellos: 275).

Romanos’un ölüm haberinden ve iktidarın değişmesinden sonra Romanos ile yapılan antlaşmanın da geçersizliğini ilan eden Alp Arslan, Anadolu akınlarının devam ettirilmesini istemiştir. Bizans’ın gerekli mukavemeti gösterememesi bu akınların Marmara kıyılarına kadar sürmesini sağlamıştır (Kesik, 2017b: 35). Ayrıca Oğuzların o zamana kadar yapmış oldukları akınlar, Malazgirt Savaşı ile birlikte çatışmalardan ziyade yerleşime giden yolu açmıştır (Uzunçarşılı, 2016: 1). Artık Selçuklu Türkleri kolay ve hızlı bir şekilde Anadolu’nun iç taraflarına akabilmişler, zaman zaman Karadeniz, bazen de İstanbul yakınlarına kadar gelebilmişlerdir (Gordlevskiy, 2015: 26).

Ayrıca yine Sultan Melikşah dönemi, Anadolu’da Türk ve İslam varlığının iyice hissedilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Bu esnada Bizans İmparatorluğu’nda yaşanan iktidar kargaşaları da Selçukluların menfaatine olmuş ve onları Rum diyarında yerleşmelerini kolaylaştırmıştır. Bizans İmparatorluğu içindeki bu süreç Komnenos Hanedanı’nın iktidara gelişine kadar sürmüştür. 1081’de Bizans iktidarını eline geçiren Aleksisos Komnenos, Selçuklular, Normanlar ve Peçenekler ile yoğun ve meşakkatli bir mücadeleye girişmiştir. Etrafı sarılmış olan Aleksios Komnenos, zor bir karar alıp, düşmanca ilişkiler sürdürdüğü Batı ile bir ittifak yapmaya mecbur kalmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu yardımın yalnızca Bizans İmparatorluğu’na değil, anlaşma sonucunda Batı’dan gelecek olan Haçlı

ordularına da yarayacak olmasıdır. Zira bu ordular görünüşte kutsal yerlerin kurtarılması ve Türklerin Anadolu'dan çıkarılması gibi amaçlarla hareket ettiği söylene de, aslında büyük bir çoğunluğunun maddi kaygılar neticesinde bu hareketlere katıldığı, geçtikleri bölgelerde yaptıkları tahribat neticesinde net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde yaptığı çağrıya uyan birçok asilzadenin, dikkatli incelendiği vakit ekonomik ya da siyasal sıkıntılar çektiği görülmektedir. Zengin Doğu'nun hazineleri dilden dile dolaşmakta ve de büyük yokluk içerisindeki Avrupalı halkların iştahını kabartmaktaydı. Bu hayaller ile yola çıkan Haçlı orduları ilerledikleri yerlerdeki yerli Hristiyan halkların da mallarını yağmalamaktan kaçınmamışlardır. İstanbul önlerine geldiklerinde dahi bu uygulamalarına devam etmişler, bu da Bizans halkı ve soyluları tarafından korkuyla karşılanmıştır.¹³

Türklerin Anadolu üzerine yaptıkları göç hareketlerinin büyük yoğunluğu Azerbaycan toprakları üzerinden olmuştur. Türklerin Azerbaycan ile ilk temasları milattan önce 7. yüzyılda Sakalar (İskitler) ile başlamış, sonrasında da muhtelif Türk hükümdarlıklarında kalmıştır. Ancak Oğuzlar ve devamında Selçuklu Türklerinin özellikle Tuğrul Bey zamanında Azerbaycan üzerine yaptığı seferler burada Türk yolunu açmış, Alp Arslan'ın hakimiyet yıllarında ise bu bölge tamamen Selçuklu kontrolüne geçmiştir (Yeşilot, 2012: 16-17).

İslamiyet ile tanışmadan önceki Anadolu insanının dini yapısı ile ilgili bilgiler fazla olmamakla beraber, Ortodoks Hristiyanlığın baskın olduğu söylenebilir. Anadolu'nun fethi neticesinde bölgede Müslüman ve Türk yerleşmeleri oluşmaya başlamıştır. İlk safhalarda Ege ve Marmara hariç tüm Anadolu'ya yayılan bu Türkmenler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin de kurulmasıyla Ege Bölgesi taraflarında da hüküm sürmeye başlamışlardır. Bu yerleşmeler neticesinde hızla denizcilik faaliyetlerine girişin Türkmenler, Çaka Bey gibi önemli komutanlar sayesinde denizlerde mühim başarılar elde etmişlerdir (Yılmaz M, 2015: 37-43, 443-445).

Çaka Bey sayesinde Anadolu'ya geldikleri tarihe kadar denizcilikle pek ilgilenmemiş olan Türkler, bu komutanın başarılı seferleri neticesinde denizin ve denizciliğin ne kadar büyük bir stratejik öneme haiz olduğunu öğrenmişlerdir. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerine kadar etki etmiş, aradan geçen uzun yıllar neticesinde Türk denizcileri Akdeniz sularında düşmanlarına büyük zararlar vermişlerdir (Şahin, 2017: 91).

---

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Komnena, *Alexiad.*

1071'deki bu muazzam askeri başarı neticesinde Bizanslılar ciddi bir endişe ortamında kalmışlar, sonrasında ise Selçuklu kuvvetleri bu endişe ortamını da lehlerinde kullanarak Anadolu içlerine ilerleyişlerini hızlandırmışlardır. 1077 sonrasında Selçukluların Suriye'de ve Kudüs civarında elde ettikleri başarılar, Avrupa'daki soylular ve Hristiyan ileri gelenleri arasında infial yaratmış, bu da Hristiyanların düzenleyecekleri Haçlı seferleri için bir kıvılcım noktası teşkil etmiştir (Burbank-Cooper, 2011: 75). Ayrıca Doğu illerindeki mukavemetin kırılması neticesinde, özellikle 1080'de Anadolu üzerine büyük bir Türk göçü meydana gelmiştir. Mateos bu kalabalığı "Musa'nın denizden geçirmiş olduğu halktan ve Sina sahrasında beliren bıldırcın sürülerinden daha çoktular" diyerek betimlemiştir (Mateos: 155-156).

Malazgirt Savaşı, Bizans tarihinin ilk yedi yüz elli yıllık tarihinin en muazzam felaketi olmuştur. Bu savaşla birlikte Bizans ordusunun kaçmaktan başka bir şey yapamadığı da gözlemlenmiştir (Norwich, 2013a: 281). İmparatorluk Aleksios Komnenos dönemi ile bir miktar toparlanma eğilimine girmişse de bu toparlanma süreci mevcut düzeni korumaktan çok da ileriye gidememiştir.

2. 3. 5. Sultan Melikşah Dönemi

Alp Arslan Maveräünnehr'e doğru yola çıkmış, Ceyhun'u geçtikten sonra o civarda bulunan bir kaleye baskın yaparak Yusuf isimli kale komutanını esir etmişlerdir. Esir edilen bu kale komutanının yanında bulundurduğu bir bıçağı kullanmak suretiyle Sultan'ı şehit etmiştir (Mirhand a: 111-112). Sultan Alp Arslan'ın ölümü ile toplanan ordu mensupları Sultan'ın oğlu Melikşah'ı tahta oturtmuşlardır (İbnü'l-Cevzi b: 110).

Melikşah 1055'de doğmuş ve babası Alp Arslan'ın özel ihtimamı ile yetişmiş, onun yanında tecrübeler kazanmış ve önemli görevlerle vazifelendirilmiştir. Kardeşleri arasında en büyük olmamasına rağmen kendisi saltanat naibi olmuştur (Kafesoğlu, 2014a: 39, 42).

Sultan Alp Arslan, daha ölümünden önce oğlu Melikşah'ı veliaht olarak tayin etmiştir. Zira Alp Arslan, yanında emirleri olduğu halde Merv'den Rayegan'a gittiği esnada (1065-1066), emirlerinden, kendisi öldükten sonra Melikşah'ı sultan olarak tanıyacaklarına dair söz almıştır. Sonrasında Sultan yanındaki emirlere hil'atler vermiş, hükümdarlığı altındaki tüm topraklarda Melikşah'ın adına hutbe okutmuştur (İbnü'l-Esir a: 244).

Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle yine kendi vasiyeti üzerine Melikşah sultan yapılmıştır. Kendisi tahta çıktığı esnada on sekiz yaşında idi. İktidarı önceden Sultan Alp Arslan'ın çevresinde bulunanlar tarafından vasiyeti üzerine normal karşılanmışken, aile arasında birtakım karışıklıklara

sebepe olmuştur. Bu karışıklıkların en mühimi Kirman Meliki Kavurd Bey'in çıkardığı olaylardır. Bu isyanı bastıran Melikşah devri, Selçuklu tarihi açısından parlak bir dönemin yaşandığı çağ olmuştur.

Melikşah döneminde Dimaşk zapt edilmiş ve Mısır'a da sefer düzenlenmiştir. Diyarbakır'ın fethi de yine Melikşah döneminde olmuştur. Bu fetih ile Anadolu içerisinde varlığını sağlamlaştırmaya başlayan Selçuklular, Antakya'nın zapt edilmesinden önce kendilerine önemli bir mevzi elde etmişlerdir. Antakya'nın fethinden sonra Selçuklular Akdeniz ile temas etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra Kafkasya tarafına hareket eden Melikşah, bu sayede Doğu Karadeniz bölgesinde de Selçukluları etkili bir siyasi otorite haline getirmiştir. Kendisi her ne kadar Batıniler ile mücadele etse de, bu konuda tam bir başarı kazanamamıştır. Bu mücadeleler Melikşah'ın 1092'de vefatına kadar sürmüştür (Kafesoğlu, 2014a: 49-54, 63-65, 69-85, 118-120, 138-143).

Sultan Melikşah Türk ve Rum memleketlerinde uzun yıllar fetih hareketlerinde bulunmuştur. Hükmettiği topraklara melikler tayin etmiş, önemli komutanlarını¹⁴ görevlendirmiş ve bu sayede idarenin kontrolünü kuvvetlendirmeye çalışmıştır (El-Curcani: 80-81). Ayrıca Melikşah merhametli bir kişi olarak tanınmış, Hristiyanlara karşı yumuşak bir idare sistemi izlemiştir. Mateos onun Ermenistan bölgesine barış ve huzur getirdiğini belirtmiş ve yönetimi süresince de Allah'ın ona yardım ettiğini aktarmıştır (Mateos: 146).

Melikşah döneminin diğer bir önemli olayı da, sultanın ölümüne yakın sıkı bir mücadeleye başladıkları İsmaili hareketi olmuştur. Melikşah, Alamut ve Kuhistan'a sefer düzenlemiş, fakat bu hareketlerinde tam bir başarı sağlanamamıştır (Lewis, 1995: 40).

Melikşah'ın ölümü hakkında Abu'l-Farac onun şiddetli bir hummaya tutularak öldüğünü, fakat zehirlenmiş olabileceğini de aktarmıştır. Karısı Terken Hatun'un bu işte parmağı olabileceği gibi, zaten kendisi de hemen yönetimde etkin bir faktör olmaya çalışmıştır. Ayrıca Abu'l-Farac onun zeki bir kadın olduğunu da belirtmiştir (Abu'l-Farac: 334).

2. 3. 5. 1. Melikşah Süveydiye'de

Türkmenlerin Anadolu ile temasından önce ve bu etkileşimi müteakip İslam dinine mensup olmaya başlamalarıyla uçlarda gaza ve fetih olguları ile hareket etmeye başlamışlar ve kendi bölgelerine gelen düzenli Selçuklu birliklerine de katılmak suretiyle bu faaliyetlerde aktif rol oynamışlardır. Ancak bu hareketlerin sadece askeri unsurları içermediği, bu iskan politikalarında

---

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevim, 2011: 28-30, 46-50, 72-76.

çeşitli Türk derviş, zahit ve mutasavvıfların da etkili olduğu gözlemlenmiştir. İşte Anadolu'ya gelen ilk Türklerin inanç sistemi gazi ve dervişler marifetiyle yerleşik hayata geçmiş ve bu suretle de İslam'ın bölgelerinde daha hızlı yayılmalarına sebep olmuşlardır (Lewis, 2015: 18).

Suriye ve Filistin topraklarına Türklerin ilk girişleri Karahanlılar döneminde, Hanoğlu Harun komutası altındaki Oğuz atlı kuvvetleri ile gerçekleşmiştir. Bu hareketler neticesinde akıncılar, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geçmişler ve Selçuklulara bağlı bir vaziyette fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Harun yönetimindeki bu akıncılar, Mervanoğulları'nın kontrolünde bulunan Diyarbakır'ı ele geçirmişse de bir süre sonra çekilmek zorunda kalmıştır. Kendisi kısa bir süre esaret hayatı yaşadığından sonra Güneydoğu Anadolu'daki Bizans topraklarına akınlar yapmıştır (Sevim, 1989: 18-19).

Alp Arslan'ın vefatını müteakip Selçuklu tahtına çıkan Sultan Melikşah, 25 Kasım 1072 itibari ile görevine başlayarak iki yıl boyunca toprakları üzerindeki karışıklıklar ile uğraşır mevcut düzenin kurulması için çabalamıştır. İktidarının ilk anından beri yanında hazır bulunan veziri Nizam'ül-mülk'ün de tavsiyesine uyarak amcası Kirman meliki olan Kavurd'un isyanını bastırması, bu sayede iktidarını kuvvetlendirerek doğuya yönelmiş, Karahanlılar ve Gaznelileri de barış yapmaya mecbur etmiştir. Bu suretle Doğu sınırlarının güvenliğini sağlamış olan Sultan Melikşah, başkentini Isfahan'a taşıyarak Anadolu üzerine harekete geçmek istemiştir.

Kutalmışoğulları'ndan Mansur, Alp-İlig, Dolat tüm kuvvetleri ile Anadolu içlerine doğru gitmişlerdir. Bu yönelmenin önemli ve meşru sebebi ise Malazgirt Savaşı sonrasında Romanos Diogenes ile yapılan antlaşmaya yeni Bizans İmparatoru olan Mikhael'in uymaması ve serbest bırakılarak ülkesine gönderilen Diogenes'i öldürtmüş ve antlaşmayı geçersiz kılmış olmasıdır (Kafesoğlu, 1972: 61-62).

1086 yılına gelindiğinde Melikşah, büyük bir ordu ile Batı yönünde fetihler yapmak üzere harekete geçmiştir. Mateos'a göre Melikşah, geçtiği bölgelerdeki Hristiyan halka iyi davranmış ve babacan tavırları ile onları hoş tutmuştur. Bu şekilde birçok şehre savaş yapmadan sahip olmayı başaran Melikşah, Ermenistan ve Rum memleketlerine sahip olduktan sonra Antakya'ya gelmiş, bu şehirle birlikte Haleb'i de kontrol altına almıştır. Bu sayede Melikşah'ın hüküm sürdüğü topraklar Hazar'dan Akdeniz'e kadar uzanmıştır. Antakya zaptından sonra Süveydiye'ye gelen Melikşah, babası Alp Arslan'dan kalan toprakları daha da genişlettiği için Allah'a şükretmiştir. Kendisi Akdeniz kıyısına geldiğinde atını denize doğru sürmüş, kılıcını üç kere denize sokup çıkarmıştır. Melikşah orada namaz kılmış ve adamlarına denizden bir miktar kum almalarını

emretmiştir. Bu kumlar daha sonra Sultan Alp Arslan'ın mezarına götürülmüş ve oraya serpilmiştir (Mateos: 171-172).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ ve ANADOLU COĞRAFYASININ SELÇUKLULARIN BÖLGEYE GELİŞİNDEN SONRAKİ GENEL DURUMU

3. 1. Çaka Bey

Çaka Bey'in etkin olduğu yıllar, Türklerin Anadolu'da denizcilik alanında ilk faaliyetlerinin meydana geldiği dönemdir. Zira Bizans topraklarında kalan ve onların yaşam tarzını gözlemlemenin yanında bilgi birikiminden de istifade eden Çaka, Anadolu'ya geçtiğinde bu doğrultuda planlar yapmış ve bir organizasyon meydana getirmiştir. Bizans topraklarında kaldığı süre zarfında denizciliği ve bunun sağladığı ekonomik avantajı gören Çaka Bey, denizlerde sağlanabilecek bir üstünlüğün, aynı zamanda askeri bir avantaj olduğunu da bildiğinden bir filo hazırlatmış, ayrıca gemi yapımına da ziyadesiyle önem vermiştir. Yapılan bu çalışmalar ise, Türkmenlerin kıyılara yayılmasına ve denizcilik faaliyetlerini tecrübe etmesine vesile olmuştur. Ayrıca Çaka Bey'den sonra bölgeye gelen Türkmenler, daha önceki bu birikimden de faydalanmışlar ve Türk deniz kuvvetlerinin temellerini atmışlardır.

1048'de Hasankale Muharebesi neticesinde Trabzon ve civarından Karadeniz sahillerine ulaşmayı başaran Selçuklular, 1068 itibariyle de Sultan Alp Arslan'ın Kafkas bölgesine yönlendirdiği birtakım Türk kuvvetleri vesilesiyle tekrardan Karadeniz ile temas etmişlerdir. Malazgirt Savaşı neticesinde Anadolu'da yıkılan Bizans mukavemeti neticesinde ise Karadeniz kıyılarında Türk yerleşimleri başlamış, 1090'lara gelindiğinde ise Türkler, Anadolu'daki birçok kıyı şeridinde yerleşmeye muvaffak olmuşlardır (Akad, 2018: 50). Bu sayede Türkler deniz ve denizcilikle iç içe bir yaşam sürmeye de başlamıştır.

Anadolu'nun Doğu taraflarında bu gelişmeler yaşanırken Batı taraflarında ise 1050-1051 tarihlerinde Bizans, Balkanlar'da sürekli olarak hareket halindeki kavimlerin baskısı altında kalıyordu. Zira bu baskı halk ve saray tarafından büyük bir dehşetle karşılanmış, Bizans'ın maruz kaldığı bu saldırılar karşısında saray da çaresiz bir şekilde olan biteni izlemekle yetinmiştir. Bunun sebebi ise düşman askerleri ile kendi kuvvetleri arasında orantısız bir sayı farkından kaynaklanmaktadır. Bu çatışmalar, Bizans'ın düşmanlarının geri çekilmesine kadar sürmüştür. Sonrasında ise bölge halkı ve saray tekrar toparlanmaya başlamıştır (Mateos: 91-92).

Çaka Bey, Anadolu akınları sırasında Bizans komutanı Aleksandros Kabalika tarafından esir edilmiş, 1081 yılına kadar da İmparator Nikephoros Botaneiates'in yanında kalmıştır. İmparator tarafından gayet hoş karşılanan Çaka Bey, Aleksios Komnenos'un başa geçmesiyle

kendisine gösterilen bu iltiması kaybetmiştir. Bunun üzerine kendi maiyeti ve adamları ile birlikte İstanbul'u terk etmiş, İzmir ve civarına yerleşerek buradaki Bizans kuvvetlerini savuşturmuştur. Balkanlar'da yoğun Peçenek saldırılarına maruz kalan Bizans ise Anadolu'da devam eden Selçuklu akınları yüzünden yaşadığı sıkıntılara ilaveten bir de Ege bölgesinde ve özellikle İzmir civarında hüküm süren Çaka Bey'in yarattığı tehdit ortamını hissetmeye başlamıştır (Öngül, 2018a: 23-24).

Genel olarak Anna Komnena'nın Alexiad eseri sayesinde bilgi edinilen Çaka Bey, İmparator Nikephoros Botaneiates'in hükümdarlığı sırasında Bizans kuvvetlerince esir alınmış ve imparatora sunulmuş bir kişidir. Kendisi imparator tarafından sıcak karşılanmış ve taltif edilmiş, Çaka Bey de buna karşılık olarak imparatora sadık kalacağına söz vermiştir. Ancak sonraki imparator olan Aleksios Komnenos 1081'de tahta çıkana kadar bu sözüne sadık kalan Çaka Bey, Nikephoros Botaneiates'in yanından ayrılmamıştır. Komnenos iktidarının başlaması üzerine İstanbul'u terk ederek İzmir civarına gelen Çaka Bey, bu bölgede bulunan Türkmenlerin de yardımıyla İzmir şehrini ele geçirmiştir (Demirkent, 2014: 6). Bu noktada dikkatleri çeken ayrıntı ise İzmir civarında dahi Türkmenlerin olduğu ve Çaka Bey'in kuracağı kuvvetlere katkı sağlamış olmalarıdır.¹⁵

Bizans politikasını ve sıkıntılarını da yakından takip eden Çaka Bey, imparatorluğun batısında meydana gelen Peçenek akınlarını da dikkatle izlemiştir. Çaka Bey, İzmirli bir Rum ile tanışmış ve bunun da yardımlarıyla İzmir'de 40 gemilik bir filo inşa ettirmiştir. Bu gemilerini de usta savaşçılar ile doldurarak bulunduğu bölgede çok etkin olarak kısa sürede varlığını hissettirmiştir. Bu sayede de Urla ve Foça'yı ele geçirmiş, devamında da adalara doğru yönelmiştir. Sonrasında hızla Midilli'nin yöneticisi ile irtibata geçmiş, ona haber göndererek kentin kendisine teslim edilmesinin kendileri için daha faydalı olacağını belirtmiştir. Bundan tedirginlik duyan yönetici ise bir gece vakti kenti terk ederek uzaklaşmış, bunu öğrenen Çaka Bey de bu sayede hızlı bir şekilde Midilli'yi zapt etmiştir (Anna Komnena: 229-230).

Ege Denizi'ndeki faaliyetlerinde kısa sürede başarılı olup birbiri ardına birçok adayı zapt eden Çaka Bey, imparator Aleksios'u da telaşa düşürmüştü, bunun üzerine de imparator, Niketas Kastamonites idaresindeki bir filoyu Çaka Bey'i durdurması için görevlendirmiştir. Fakat bu filo

---

¹⁵ Bu kuvvetlerin sayısı hakkında net bir rakam verilemese de, Çaka Bey'in İzmir'den sonra yaptığı hareketlerde başarılı olmasından dolayı sayılarının kalabalık olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu Türkmenler denizcilik faaliyetlerinde de başarılı olduklarından dolayı, deniz hakimiyeti konusunda avantajlı olmanın da önemini farkında olmalı ve bu konu hakkında kendilerini geliştirmiş olmalılar.

da Çaka Bey'i durdurmakta başarılı olamamıştır. Ayrıca Çaka Bey bu duruma ilave İznik'te bulunan Ebulkasım ve Balkanlar'da baskın konuma gelen Peçenekler ile iletişime geçmiş, bu suretle de Bizans'a karşı bir ittifak kurmaya çalışmıştır (Demirkent, 2014: 7).

Bizans'a karşı yapılmaya çalışılan bu ittifakın önemli unsurlarından olan Peçenekler'e bakıldığında, Aral Gölü taraflarından Ural ve Volga nehirleri arasına gelmişler ve bu bölgede konargöçer bir yaşam sürmüşlerdir. 10. yüzyılın başlarında Hazar ve Oğuz akınları neticesinde bu bölgelerinden çıkmak zorunda kalan Peçenekler, Azak Denizi'nin kuzeyindeki Macarların olduğu bölgeye gelmişlerdir. Sonrasında batıya hareketlerine devam etmişler, 934'te Macarlar ile ve 944'te Rus Prensi İgor ile birleşerek, Bizans üzerine yıpratıcı saldırılarda bulunmuşlardır. 1026'da Tuna'yı aşmışlarsa da Konstantin Diyojen tarafından geri çekilmeye mecbur bırakılmışlardır. 1036'da Kiev'in Rus prensi Yaroslav'ın baskısıyla bozkırdan ayrılarak Bizans taraflarına gelmişlerdir. Bu baskıların yanında Oğuzların da etkisinde kalan Peçenekler, 1064'te Trakya'yı da geçerek İstanbul önlerine kadar gelebilmişlerdir (Grousset, 2014: 210-211). Bizans ile yaşadıkları şiddetli çatışmalar Aleksios Komnenos döneminde de devam etmiştir. Yaşanan bu çatışmalar neticesinde, Anadolu'daki Türk fetih hareketleri de olumlu şekilde etkilenmiştir (Kafesoğlu, 2014b:177-178). Zira askeri gücünün mühim bir kısmını Balkanlar'da istikrarı sağlamak için harcayan Bizans, Anadolu üzerine yeteri kadar askeri takviye yapamamıştır. Peçenekler, güçlü bir askeri yapıları olmalarına rağmen teşkilatlı bir devlet kuramamışlar, zaman zaman kendi içlerinde birleşmeler yaşamışlarsa da, bunu büyük bir siyasi teşekkül haline getirememişlerdir (Kurat, 1972: 59).

Peçenekler ile Bizans arasındaki esas kuvvetli çarpışmalar Aleksios Komnenos zamanında gerçekleşmiştir (Kurat, 1972: 63). İstanbul bu durumdan 1090-1091 yıllarında oldukça olumsuz etkilenmiş, neticede Aleksios'un Kumanlar ile anlaşmasına sebep olmuştur. Çaka Bey nedeni tam bilinmeyen bir nedenle Peçenekler ile yaptığı ittifakın dışında kalmış, bunu avantaja çeviren Kumanlar ise Peçeneklere saldırıp ağır kayıplar vermelerine sebep olmuşlardır. Peçenek kuvvetleriyle en önemli zamanda birleşmeyen Çaka Bey, Aleksios'a bu iki önemli düşmanını tek tek bertaraf edebilmek için bir fırsat yaratmıştır (Kurat, 2016: 238).

Bu durumdan daha güçlü olarak çıkmaya çalışan Çaka Bey, Anadolu Selçuklu sultanı olan I. Kılıç Arslan'a kız vermek suretiyle onunla akrabalık tesis etmiş ve bu suretle de güçlü bir müttefik kazanmayı hedeflemiştir. Ancak bu sırada Aleksios'un gönderdiği Yohannes Dukas karadan, Dalassenos da denizden Midilli üzerine saldırmış ve adayı savunan Çaka Bey'i üç ay boyunca muhasara etmişlerdir. Anlaşma yoluyla adadan çekileceğini söyleyen Çaka Bey ve

askerleri, anlaşma şartlarına uymayan Bizanslı kumandanlar tarafından uğradıkları saldırıda zor duruma düşmüşlerdir. Bu olay neticesinde Bizans'a bırakılan Midilli'den kısa bir süre sonra Sisam Adası da Bizanslıların eline geçmiştir. Buna rağmen yeni bir donanma hazırlamaya muvaffak olan Çaka Bey, kaybettiği topraklar ve adalarda hakimiyetini tekrar tesis etmiş, Çanakkale Boğazı'na kadar etkin olmayı başarmıştır. Bu gelişmeler Aleksios'un yeni tedbirler almasına sebep olmuş ve kendisi de Anadolu Selçuklu hükümdarı olan I. Kılıç Arslan ile irtibat kurmuştur. Kılıç Arslan'a yazdığı mektupta, Çaka Bey'in Bizans için tehlikeli olduğu kadar Anadolu Selçuklu toprakları için de büyük bir tehdit unsuru olduğunu belirtmiştir. Bu suretle Çaka Bey ve Kılıç Arslan'ı birbirine düşman etmeyi başaran Aleksios, denizden Bizans kuvvetlerinin, karadan da Kılıç Arslan'ın ordusuyla Çaka Bey'in üzerine yürümüşlerdir. Durumun aslını öğrenmek için damadının yanına giden Çaka Bey ise, tertip edilen bir ziyafet esnasında öldürülmüş, ölümünden sonra ona bağlı kuvvetler dağılmıştır.

Çaka Bey Türk deniz tarihi açısından çok önemli bir şahsiyet olup Ege'de ilk Türk tersanesini kurmuş ve bu suretle bir donanma hazırlamaya muvaffak olmuştur. Kendisi hüküm sürdüğü bölgelerde ve adalarda Türk yerleşimleri kurulmasına vesile olmuş, bu sayede de denizlerde ve kıyı kesimlerde ileride yapılacak olan fetih hareketleri için Türkmenlere bir tecrübe ve zemin hazırlamıştır (İlgürel, 1993: 186-188).

Çaka ile ilgili tehlikeyi savuşturmayı başaran Aleksios, bundan sonra Kumanları kullanmak vasıtasıyla Peçenekleri de 1091'de mühim bir yenilgiye uğratmış, bu olaydan sonra Peçenekler bir daha toparlanamamıştır (Kurat, 1972: 64). Çaka Bey'in ve Peçeneklerin baskısından kurtulmuş olsa da Türklere karşı ordusu yetersiz olan Aleksios, sonraki Türk akınlarını durdurabilmek için batıdan, yani Haçlılardan yardım istemiştir.

3. 2. Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu ve Doğu Akdeniz Siyaseti

Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklular, Türk tarihinde Anadolu'yu kontrol altına almayı başararak, burada günümüze de miras kalacak olan büyük bir devletin temellerini atmışlardır. Selçukluların başını çektiği bu yol, ilerleyen zamanlarda Anadolu'da ilerleyecek olan Türkmen göçüne de imkan sağlamış ve yol gösterici bir misyon üstlenmiştir (Kırzioğlu, 1992: 55). Birbiri arkasına gelen Türk göçleri, süratli bir şekilde uç bölgelere nakledilmeye çalışılmış, ayrıca bu göç hareketinde kullanılan yollar civarında da mühim Türkmen yerleşimleri kurulmuştur.

7. yüzyıldan itibaren İslam ordularının da akınlarına sahne olan Anadolu'nun, ilk önce Adana ve Toros bölgeleri Araplar tarafından ele geçirilmiştir. Yine Emevi ve Abbasi hanedanlıkları

zamanında da Karadeniz ve Eskişehir'e kadar Müslüman akınları olmuş, İstanbul ise kuşatılmasına rağmen ele geçirilememiştir. Bu suretle yıllarca doğu ve batı arasında meydana gelen savaşlar Bizans İmparatorluğu'nu oldukça yıpratmış olsa da, İslam dünyası lehine tüm bu gelişmeler 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tersine dönmüş ve Bizanslılar kaybettikleri toprakları geri kazanmaya başlamışlardır. Ancak son darbeyi Türklerden alacak olan Bizansın, Romanos Diogenes kumandasında yola çıkan orduları Sultan Alp Arslan'ın ordusuna yenilmiş, bu sayede de Türk beyleri, Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile birlikte tüm Doğu ve İç Anadolu'yu süratli bir şekilde fethetmişlerdir. Süleyman Şah da 1081'de ise önceden ele geçirmiş olduğu İznik'i başkent olarak benimsemiştir (Kuban, 1994: 104-105).

3. 2. 1. Kutalmışoğlu Süleyman Şah

Anadolu'ya özellikle Malazgirt'ten sonra yoğunlaşan Türkmen akınları, mümkün olduğunca Selçukluların sevk ve idaresinde batıdaki uç bölgelerine yönlendirilmiştir. Selçuklular bu sayede hem Bizans'ı sürekli meşgul edecek ve fetihler yapacak bir gücü elde etmiş, hem de Anadolu'nun Türkleşmesini sağlayan iskan politikalarını gerçekleştirmek için iyi bir yol bulmuştur. Burada zaman zaman kontrol dışına çıkan birtakım Türkmen grupları olsa da, genelde uygulama başarılı olmuş, Anadolu'nun süratle Türkleşmesi sağlanmıştır. Zira Anadolu topraklarındaki bu strateji ile çoğalan Türkler, zaman içerisinde daha iyi tanıdıkları ve faydalarını tespit ettikleri önemli liman şehirlerinden de faydalanarak kıyı kesimlerini de akınlar yaparak ele geçirmişlerdir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Selçukluların Anadolu'daki yerleşme döneminin dönüm noktası olup, aynı zamanda da Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olarak adını tarihe yazdırmıştır.

Büyük Selçukluların atası Dukak Bey'in oğlu olan Selçuk Bey'in dört oğlundan birisi Arslan Bey'dir. Arslan Bey'in oğulları Kutalmış ve Resultekin, babalarının Hindistan'daki Kalincar Kalesi'ndeki esareti ve devamındaki vefatı neticesinde Selçukluların idaresini ele alan Mikail oğlu Tuğrul ve Çağrı Bey'e karşı saltanat mücadelesine girişmişlerdir. Arslan'ın oğulları birtakım başarılar elde etmiş olsalar da Tuğrul Bey'in ölümünü (1063) müteakip Alp Arslan başa geçmiş ve bu iç karışıklar, Rey'e hareket edip sultanlık ilan eden Kutalmış'ın savaş alanından kaçarken düşüp yaralanması ve sonrasında da ölümü ile sonuçlanmıştır. Bu olayın neticesinde ise Kutalmış'ın kardeşi Resultekin, oğulları Süleyman ve Mansur tutsak edilmişlerdir.

Alparslan'ın 1072'de vefatı ve sonrasında Melikşah'ın tahta geçmesi neticesinde ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanan Kutalmışoğulları, Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet (Dolat),

Anadolu'ya geçerek Fırat ve Urfa civarında fetihlere girişmişlerdir. Sonrasında ise Bizans'ın iç karışıklıklarından faydalanarak Marmara'ya kadar ilerlemiş, Süleyman Şah ise 1075'te İznik'i fethederek burada devletin temellerini kurmaya muvaffak olmuştur (Sevim, 2015: 21-22, 27).

1072'de Güneydoğu Anadolu bölgesine gelen ve Diyarbakır ile Urfa civarına yerleşen Kutalmışoğulları, Suriye'nin kuzey bölgelerinde Atsız ile girdikleri mücadeleyi kaybetmeleri ve Melikşah'tan çekindikleri için, bu toprakları terk ederek, Büyük Selçuklu menziline uzaklaşmanın kendileri için daha iyi olacağını düşünmüşlerdir. Alp İlek ve Devlet'in Atsız'a esir düşmesi neticesinde yalnız kalan Süleyman Şah ve Mansur kardeşler, aralarındaki ilişkilerin kuvvetli olmasının da avantajıyla Batı'ya yönelmişlerdir. Antakya'yı kuşatsalar da burada başarılı olamamışlar ve Torosları aşarak İç Anadolu bölgesine girmişler, Konya ve civarını ele geçirmişlerdir. Özellikle Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu topraklarında organize bir askeri mukavemet ile karşılaşmamışlar, ayrıca Bizans'ın içerisinde bulunduğu siyasal kargaşa ortamından da faydalanmış ve hızlı bir şekilde hareket ederek İznik'e kadar ilerlemişlerdir (Yılmaz M, 2015: 24-25).

İznik'i fetheden Süleyman Şah, Bizans'ın içerisinde bulunduğu karışıklıklar ve İmparator Mikhael'in şahsına yapılan isyanlardan da faydalanmak suretiyle kendi topraklarını ve hakimiyet alanlarını genişletmek için uygun bir ortam bulmuştur. Özellikle 1075'te Nikeforos Bryennios komutası altındaki Bizans'ın Rumeli ordusunun ayaklanması, 1077'de Bryennios'un kendi hükümdarlığını ilan etmesine ve hatta İstanbul üzerine yürütmesine yol açmıştır. İmparatorun bu zor durumu Anadolu'da bulunan komutanı Nikeforos Botaniates'in, yanına Alp Arslan'dan kaçan Elbasan'ı da alarak, daha sonra da El-Basan marifetiyle Süleyman Şah ile anlaşarak imparatorluğunu ilan etmesi ile daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Botaniates, 1078'de Bizans tahtını ele geçirmiş, kendisine bu zaferinde eşlik eden Türkleri de İstanbul'da önce ağırlamış, sonra da Rumeli'deki Bryennios'un üzerine göndermiştir (Turan, 2014a: 84-85).

1079 ve 1080 yıllarına gelindiğinde Türk fetih hareketleri Akdeniz, Ege ve Karadeniz sahillerine kadar ulaşmıştır. Hatta Bizans ordusunun önemli generallerinden birisi olan Nikeforo Melissenos, Ege kıyılarına kadar gelen Türklerle birtakım ilişkiler ve dostluklar kurmuş, kendisi de tıpkı Botaniates gibi imparator olma hevesine kapılmıştır. Türklerle ittifak kurabilmek için bazı toprakları ve kaleleri Türklere teslim eden Melissenos, bu sayede Frigya ve Lidya şehirlerinin tamamının, İonya ve Karya civarındaki şehirlerin de bir kısmının Türk hakimiyetine geçmesini sağlamıştır. Türkler de buna karşılık onun Melissenos'un İznik'te hazırlık yaparak İstanbul üzerine yürütmesine müsaade etmiştir. Ayrıca Melissenos, Süleyman Şah'a da haber göndererek kendisi ile

ittifak yapmasını istemiş, Süleyman Şah da bu davete icabet etmiştir. Şiddetli bir savaş neticesinde Bizans ordusu yenilmiş, Melissenos da Süleyman Şah'ın himayesinde kısa bir müddet Misya civarında hakim olmuşsa da 1080'de Sultan tarafından kovulmuştur (Yinanç, 2013: 87).

Kuruluşunun ilk yıllarında devlet idaresini ağabeyi Mansur ile birlikte yürüten Süleyman Şah, ilerleyen yıllarda Mansur'un, o sırada Bizans İmparatoru olarak bulunan Nikephoros Botaniates ile Süleyman Şah aleyhine birtakım ilişkilere girmesi sonucu, Emir Porsuk'u görevlendiren Melikşah, Porsuk'un Mansur'u saf dışı bırakması sonucu, daha da güçlenmiş ve Bizans'ın hücumlarına ve Bizans'a karşı yaptığı hareketlerde daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Hatta Bizans'la 1081'de yapılan Dragos Suyu Anlaşması büyük bir başarı kazanmıştır.

Süleyman Şah, Dragos Suyu Anlaşması'nı müteakip daha çok Güney Doğu Anadolu bölgesinde Ermenilerin yapılanması üzerine yönünü bu bölgeye çevirmek suretiyle Ermenilere karşı da muvaffakiyetler elde etmiştir. Antakya, Tarsus, Adana, Misis, Anazarba'yı fethederek İznik'e geri dönmüştür. Bundan sonra güneye inmek için girişimlerde bulunmaya başlayan Süleyman Şah, İznik'i Ebu'l Kasım'a emanet ederek tekrar Doğu üzerine harekate başlamıştır (Öztuna, 1977: 426).

Süleyman Şah, İznik'e döndükten bir süre sonra Ermeni Prenslğine bağlanan Antakya'nın Türk asıllı valisi olan İsmail'in daveti ile Antakya şehri üzerine bir hareket düzenlemiştir. Yanına aldığı 300 atlısıyla¹⁶ birlikte geceleri hareket ederek, Anadolu'yu on iki gecede geçmek suretiyle Antakya'ya gelmişlerdir. Şehrin valisi İsmail'in de desteğiyle 12 Aralık 1084'de şehri fethetmiştir. Ancak bir ay daha dayanmayı başaran iç kale de 12 Ocak 1085'te Süleyman Şah'ın kontrolüne geçmiş ve böylece Antakya'da Anadolu Selçuklu hakimiyeti başlamıştır (Sevim-Merçil, 2014: 521-526). Antakya'ya gelirken gizli patika yollarını kullanan Süleyman Şah, dış kaleyi çabuk ele geçirmişse de iç kaleye toplanan halkı ele geçirmesi o kadar çabuk olmamış ve günlerce yaptığı

---

¹⁶ İsmail'in daveti üzerine İznik'te yerine Ebu'l Kasım'ı bırakarak yola çıkan Süleyman Şah'ın yanındaki küçük birliğinin sayısını Azîmî 300 kişi olarak belirtmektedir (Azîmî: 29). Ancak İbnü'l-Esir, bu 300 kişilik süvari birliğinin yanında çok sayıda piyade olduğunu da aktarmıştır (İbnü'l-Esir a: 312). Antakya halkı, şehre giren Türkleri ilk önce seferden dönen Philaretos'un askerleri sanmışlar, fakat çok geçmeden bu askerlerin Türk olduklarını anlamışlardır. Akabinde halkın bir kısmı içkaleye, diğer kısmı da surların dışına kaçmıştır. Antakya fethi sırasında Süleyman Şah'a "Mencekoğlu" isimli bir Türkmen Bey'inin de emrindeki süvariler ile katıldığı bilinmektedir (Sevim, 2000: 109-110). İbnü'l-Adim de Süleyman Şah'ın 300 atlısının az bir kuvvet olduğunu, bunun yanında Mencekoğlu emrindeki Türkmenlerin Süleyman Şah'ın kuvvetlerine dahil olduğunu ve bu suretle Selçuklu kuvvetlerinin daha güçlü bir hale geldiğini belirtmiştir (İbnü'l-Adim: 52).

kuşatma sonunda halkın açlık ve susuzluk çekmesinden dolayı bir anlaşma yapmak suretiyle iç kaleyi de teslim almıştır. Antakya'nın fethi ile tüm Kilikya toprakları Süleyman Şah'ın denetimine geçmiştir (Mateos: 161-162).

Antakya'nın fethi Süleyman Şah için müspet bir gelişme olsa da Suriye Meliki Tutuş ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Zira Antakya da dahil bölgenin birçok stratejik noktasını kontrol altına almayı başaran Süleyman Şah, 1086'da da Haleb'i kuşatmış, bu durum da Tutuş ile Süleyman Şah'ı savaşın eşiğine getirmiştir. Ayn Selm civarında meydana gelen savaş neticesinde Süleyman Şah kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğramışlardır (Kafesoğlu, 1972: 66). Abu'l-Farac, Süleyman Şah'ın savaştan sonra intihar ettiğini, cesedi bulunduğu vakit karın kısmında bir bıçak bulunduğunu aktarmıştır (Abu'l-Farac: 333). Neticede iki taraf da Türk olmasına rağmen çok kanlı geçen bu savaş neticesinde Süleyman Şah ölmüş ve oraya defnedilmiş, ayrıca Antakya ve civarı da Tutuş'un hakimiyetine geçmiştir (Mateos: 168-169).

3. 2. 2. Ebu'l Kasım

İznik'in fethinden sonra bu bölgenin idaresi Süleyman Şah tarafından Ebulkasım'a bırakılmıştır. Ebulkasım, yetenekli ve hareketli bir kişiliğe sahip olmasının yanında oldukça da hırslı bir kişi olarak tanınmıştır. Bu karakterinden dolayı Süleyman Şah'ın ölümünü müteakip bağımsızlığını ilan etmekle kalmamış, kardeşi olan Ebulgazi'yi de Kayseri ve çevresini kontrol etmesi için Kapadokya bölgesine göndermiştir.

Ebu'l Kasım'ın hırslı yapısı aslında daha Süleyman Şah hayattayken ortaya çıkmıştır. Kendisi Bizans'ın Balkanlar'da yaşadığı Norman tehdidini fırsat bilerek 1081'de Bizans ile yapılmış olan Dragos Suyu Antlaşması'nı bozarak Marmara kıyılarına kadar ilerlemiştir. 1085'te Norman tehlikesini bertaraf eden Aleksios ise Türk tehdidinin farkına vararak önlem almaya çalışmış ve Türk asıllı olan komutanı Tatikios'u Ebu'l Kasım'ın üzerine göndermiştir. Ebu'l Kasım bunun üzerine İznik'e sığınmış, ancak Tatikios komutasındaki Bizans kuvvetlerine karşı başarılı olamamıştır. Ayrıca bir haberci vasıtasıyla Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah'ın İznik'i kontrol altına almak için, Emir Porsuk idaresinde 50.000 kişilik ordusunun geldiğini öğrenmiştir. Bizans ile mücadeleye ne kadar devam etmiş olsa da kesin netice için bir donanmanın olması gerektiğinin farkına varan Ebu'l Kasım, bu düşüncesini hayata geçirebilmek için Gemlik şehrini ele geçirmiş ve burada bir filo hazırlama çabasına girişmiştir. Bunu haber alan Aleksios ise denizden Manuel Butumites, karadan da Tatikios komutasındaki kuvvetlerini Ebu'l Kasım'ın üzerine göndermiştir. Henüz kızaktayken yakılan gemilerini kaybeden Ebu'l Kasım, karada da

Tatikios'a yenilmiş ve İznik'e geri çekilmek zorunda kalmıştır (Demirkent, 2014: 8-10). Bizans komutanı Tatikios, bu savaşı kazanmasına rağmen İznik üzerine gitmemiş, ganimetleri toplamak suretiyle karargahına dönmüştür (Ayönü, 2014: 80).

Porsuk'un İznik'e yaklaşmakta olması ise Ebu'l Kasım kadar Aleksios'u da endişelendirmiştir. İki taraf da güçlerini birleştirmek suretiyle bu tehlikeyi bertaraf etmek istemişlerdir. Aleksios, Ebu'l Kasım'ı İstanbul'a davet etmiş ve bu durumun farkında olan Ebu'l Kasım da bu davete icabet etmiştir. Fakat bu davet ile Ebu'l Kasım'ın İstanbul'da olmasından faydalanmak isteyen Aleksios, durumu fırsata çevirerek İzmit'in kontrolünü ele geçirmek için burada bir kale yapılmasını istemiş, tüm gününü İstanbul'daki eğlenceler ve yarışlarla geçirmesi sağlanmış olan Ebu'l Kasım ise bu durumdan kalenin bitmesine çok yakın bir zamanda haberdar olmuştur. Ebu'l Kasım bu duruma çok gücenmiş olsa da yine de yaklaşan Porsuk ve Büyük Selçuklu tehlikesinden dolayı elinden hiçbir şey gelmemiştir.

Emir Porsuk'un İznik'e gelişinden sonra üç ay boyunca süren muhasaraya direnen Ebu'l Kasım ve İznik halkı, direnme kuvvetleri kalmayınca Aleksios'a haber göndermişlerdir. Bunun üzerine Bizans'ın en iyi birlikleri imparator tarafından bizzat Porsuk'un üzerine gönderilmiştir. Burada Aleksios'un asıl amacı Ebu'l Kasım'a yardımcı olmak değil, birbiriyle dövüşen iki rakibi arasında güçsüz olanı bertaraf etmektir. Fakat kendisi beklediğini alamamış ve Bizans sancaklarını gören Porsuk'un, imparatorun bizzat kendisinin geldiğini zannetmesi üzerine kuvvetlerini geri çekmiştir. Bunun üzerine Melikşah, İznik üzerine Emir Bozan'ı göndermiş ve aynı zamanda da Aleksios'a bir mektup ile imparatorun kızını en büyük oğlu ile evlendirmek üzere bir ittifak teklif etmiştir. Durumun kendi aleyhine döndüğünü fark eden Ebu'l Kasım, Sultan Melikşah ile anlaşmak istemiş olsa da Melikşah'ın bu duruma sıcak bakmaması üzerine ve yine bu iş için görevlendirdiği Emir Bozan'ın bu konuda yetkili kılındığını söyleyerek Ebu'l Kasım'ın bu girişimini boşa çıkartmıştır. Bunun üzerine Ebu'l Kasım, Emir Bozan ile görüşmek için yola çıkmışsa da yolda iken Bozan'ın gönderdiği düşünülen adamları tarafından tutuklanmış ve yay kirişi ile boğdurulmuştur (Anna Komnena: 198-203).

3. 2. 3. I. Kılıç Arslan

I. Kılıç Arslan dönemi, Türklerin Anadolu'da Bizans aleyhine ne kadar güçlenmeye başladığının en önemli göstergelerinden biri olan Haçlı Seferlerine şahit olmuştur. Zira sınırları Selçuklu ve diğer Türkmen unsurlar tarafından sürekli olarak tehdit edilen Bizans İmparatorluğu, kendileri için zor, ama aynı zamanda büyük ve önemli bir karar alarak batıdan yardım istemişlerdir.

Bu kararın alınması ise batı dünyasında da yankı uyandırmış, muhtelif sebeplerden dolayı Avrupa'da istikrar sağlayamamış olan on binlerce kişi, Kudüs'e gitmek için yollara düşmüştür. Aleksios Komnenos'un başında bulunduğu Bizans İmparatorluğu ise, eski haşmetli günlerini yakalamak için çabalamakta ve Aleksios ile başlayan önemli bir gelişme sürecine girmekte idi. Zira askeri kökenli bir aileden gelen Aleksios, imparatorluğun ileriki yıllarında da kullanılacak olan bir sistemin mimarı olmuştur (Gregory, 2008: 251).

Süleyman Şah, Suriye tarafına sefere çıkarken yanına eşi ve oğulları Kılıç Arslan ve Davut Kulan Arslan'ı da almış, İznik'in başına da Ebu'l Kasım'ı bırakarak yola koyulmuştur. Ancak Süleyman Şah'ın, Melik Tutuş ile arasındaki çatışmada ölmesi üzerine Melikşah, Süleyman Şah'ın karısı ve çocuklarını İsfahan'a götürmüştür. Kutalmışoğullarının yaratacağı tehditten çekinen Melikşah, Süleyman Şah'ın oğullarını ölene dek yanından ayırmamıştır (Ayönü, 2014: 86).

Melikşah'ın ölümünü müteakip Sultan Berkyaruk'un müsaadesi ile Anadolu üzerine yola çıkan Kılıç Arslan, yanında kardeşi Kulan Arslan olduğu halde İç Anadolu'da büyük bir ordu teşkil ederek 1093'te İznik'e gelmişlerdir. İznik'in idaresini Ebu'l Gazi'nin elinden alarak tahta çıkan Kılıç Arslan, ilk iş olarak babasının ölümü ile bozulan devletin birliğini tekrar sağlamaya çalışmış, sonrasında ise Çaka Bey'in kızı ile evlenerek faaliyetlerini onunla birlikte yürütmeye başlamıştır. Ancak Aleksios'un da araya girmesiyle Çaka ile arası bozulan Kılıç Arslan, 1095'te kayınpederini öldürtmüştür (Demirkent, 2002: 396-397). Bu olaydan kısa bir süre sonra da hem Türk, hem de dünya tarihini etkileyecek olan Haçlı Seferleri başlamıştır.

3. 2. 3. 1. Haçlılar

I. Kılıç Arslan döneminin en mühim olayı, dünya tarihini de derinden etkilemiş olan Haçlı Seferleri'nin başlangıcına tanık olması olmalıdır. Zira Papa'nın emriyle harekete geçen Avrupa memleketleri, tüm Hristiyan din adamlarının da insanlar üzerinde yarattığı heyecanla birlikte haç işaretlerini üzerlerine dikerek akınlar halinde Anadolu'ya ve oradan da Kudüs'e, Kutsal Mezar'a doğru yola çıkmışlardır (Anonim b: 49-50). Haçlı Seferleri ile Türklerin Anadolu'da yayılmalarının sürati azalmış, Selçuklular için büyük ve önemli bir uğraş çıkmıştır. Zira tüm güçlerini fetih hareketlerine harcayan Türkler, Haçlıların gelişinden sonra savunma yapmaya ve onlarla da mücadele etmeye başlamışlardır. İlerleyen zamanlarda Haçlıların birtakım siyasi organizasyonlar kurarak bölgede kalıcı olmaları ise, Selçukluların da siyasi yaşamını etkilemiş, zaman zaman Haçlı liderleriyle ittifaklar kurmak suretiyle yeni bir politika anlayışı geliştirmek durumunda kalmışlardır.

Haçlı Seferleri'nin başından itibaren İslamiyet'i sanki Hristiyanlığın en büyük düşmanı olarak zikreden birtakım batılı yazarlar, İslam için negatif bir imaj oluşturmuşlardır. Ancak Claude Cahen gibi objektif yazarlar, bu konunun üstünün örtüldüğünü, insanları yanlış yönlendiğini ve çağdaş tarihçinin de bunlarla mücadele ederek gerçeği belgeleriyle açıklaması gerektiğini savunmuştur (Cahen, 2013: 29).

Ortaçağ Avrupa'sının içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasal karışıklıkların yanında, ciddi şekilde etkilendikleri ekonomik darboğazlar Haçlı Seferleri için gereken zemin oluşmasında etken olmuştur. Haçlı Seferleri fikri dile getirildiği esnada Avrupa'nın genelinin büyük bir yoksulluk ve açlık çekmekte olması bunun en büyük göstergesi olmuştur. Buna ilave olarak ücretli askerlik anlayışı da hakimdi ve bunlar daha fazla ücret kazandırabilecek her türlü askeri organizasyona sıcak bakmaktaydı (Demirkent, 2012: 2). Diğer bir sebep de Avrupa'da soylular arasındaki veraset sistemi neticesinde soylu olarak kalan, fakat servetten yoksun bir hayat yaşayan asillerin oluşuydu. Bu asiller başlayacak olan seferlere oldukça rağbet göstermişlerdir. Selçuklu baskısı altındaki Bizans da, yaşadığı karışıklıklardan dolayı Batı'dan yardım istemek suretiyle oluşacak sefere diğer mühim bir sebep olarak karşımıza çıkmıştır. Tüm bunlar dini sebeplerin arkasına sığınarak yapılan hareketler gibi gözükse de, seferlerin ilerleyen zamanlarında asıl olarak ekonomik sebepler ön plana çıkmış ve seferlere katılım oranının yükselmesini sağlamıştır (Demirkent, 2013a: 1-2). Zira Avrupa nüfusunun büyük bir kısmı yeni bir umutla her zaman zenginlik hikayelerini duydukları doğuya, kilise kalkını altında gitme fırsatı bulmuşlardır. Haçlı Seferlerinin sebepleri ayrı bir inceleme konusu olmakla beraber, bir hususu daha belirlemek icap eder ki, bu da Avrupalıların kendileri için gittikçe büyüyen bir tehdit olarak gördükleri Türk-İslam baskısından dolayı duydukları endişeler sebebiyle, Avrupa ile aralarında bir sınır çizmek istemiş olmalarıdır (Eco, 2017b: 49-51).

Haçlı Seferleri'nin işlerliğinde önemli bir etken olarak kendi aralarındaki iletişimi de belirtmek gerekir. Şöyle ki; kutsal topraklara yapılan yolculuklarda Hristiyan hacıların yaşadıklarını iddia ettikleri saldırı söylentilerinin kulaktan kulağa dolaşması, Papa'nın yaptığı sefer çağrısının keşişler aracılığı ile Avrupa memleketlerinin en uçlarına kadar gitmesini sağlamıştır. Tabi ki bu noktada Avrupa'nın tam bir barış ve uyum ortamından da bahsetmek yanlış olabilir. Gerek ailevi gerekse devletlerarası birtakım çatışmalar hala devam etmekteydi (Le Goff, 2015: 71).

Diğer bir önemli mesele de Avrupa'da o zamanlarda uygulanmakta olan veraset sistemi olmuştur¹⁷ Avrupa'da o dönemde uygulanan veraset sistemine göre soylu ailelerin küçük çocuklarına herhangi bir miras intikal etmemiştir. Bu uygulamanın neticesinde ailelerin yaşça en genç üyeleri soyluluk unvanlarına sahip fakat toprak ve askerden yoksun bir şekilde yaşamlarını sürmüşlerdir. Örneğin Haçlı Seferi önderlerinden Godefroi de Bouillon'un küçük kardeşi olan Baudouin, herhangi bir mala sahip olamamış ve ailesi tarafından din eğitimi almaya yönlendirilmiştir (Demirkent, 2013b: 2).

Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Bizans topraklarında ise Türklerin yoğun baskısı, Haçlıların yardımına olan talebi çoğaltacaktı. Zira Bizans ordusu zor şartlarda bulunmasının yanında, bir de Malazgirt Savaşı neticesinde uzun yıllar toplanamayacak şekilde ordusu dağılmıştı. Ayrıca Alp Arslan'ın Bizans ile yaptığı anlaşmanın da geçersiz bir hale gelmesi sonucu yoğunlaşan Türkmen akınları neticesinde, Bizans toprakları neredeyse tüm sınır mukavemetini kaybetmiş ve arazileri Türklerin at koşturduğu bir alan haline gelmiştir.

Haçlıların böyle bir girişimde bulunması, Türklerin Anadolu üzerindeki hakimiyetlerini sarsacak bir gelişme olmakla birlikte, yine Anadolu toprakları üzerinde birlik kurma faaliyetlerine de zorunlu bir ara vermelerine sebep olmuştur. Zira özellikle I. Haçlı Seferi'nde ağırlıklı olarak Anadolu topraklarını kullanan Haçlı orduları, geçtikleri bölgeleri oldukça tahrip etmiş, sonraki seferlerinde ise Selçukluların güçlenmeleri ve daha etkin bir hale gelmelerinden dolayı deniz yolunu aktif bir şekilde kullanmaya başlamışlardır.

1095'te Clermont Konsili'nde kutsal çağrıya uyan Haçlı önderleri, Anadolu üzerinden kutsal topraklara yürümeye çalışmış, fakat seferlerin başladığı ilk yıllardan itibaren son sefere kadar Anadolu, geçmesi uzun ve tehlikeli bir güzergah olarak kalmıştır. Bunun üzerine Haçlı kuvvetleri Anadolu'yu geçmeye alternatif ve daha güvenli bir yol olarak gördükleri Akdeniz yoluna başvurmuşlardır. Tabii bunun için öncelikli ihtiyaç olan donanma ve gerekli altyapı için de planlamalar yapmaları gerekmiştir. Netice itibarıyla 4. Haçlı Seferi'ne gelindiğinde, denizcilik faaliyetlerindeki bu gereksinimleri için o çağın en ileri deniz ticaret ağına ve filolarına sahip olan Venedik'e başvurmuşlardır. Ancak bu dönemde bir problem baş göstermiştir ki, o dönemde Doğu Akdeniz'de deniz kontrolü Pisalılar ve Cenevizlilerin lehine bulunmakta ve özellikle Suriye civarında önemli bir ticaret kabiliyetine sahip olan Pisalılar ve Cenevizliler, doğal olarak bu düzenin zarar görmesini istememişlerdir. Aslında bu ticarettten Venediklilerin de payı vardı ve

---

¹⁷ Ayrıntı için bkz, Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*.

doğal olarak onlar da düzenin devamını istemişlerdir. Ancak Haçlı liderlerinin Venediklilere gemi kiralalarını ödeyecek paralarının olmaması başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Venedik ve Papa arasında bu gelişmelerden dolayı muhtelif sorunlar çıkmış, hatta Papa III. Innocentius Venediklileri aforoz etmiş, fakat bu kararını Haçlı Seferleri'nin motivasyonunun bozulmaması için tam anlamıyla uygulayamamıştır (Eco, 2016: 32-33). Ayrıca Venedik 11. yüzyılın başlarına geldiğinde güç ve servet¹⁸ bakımından muazzam bir gelişme göstermiştir (Pirenne, 2016: 69).

Haçlı Seferleri'nin dini sebeplerine bakılacak olursa dikkat çekici bir örnek olarak Tyrensis'in içinde bulunduğu psikoloji gösterilebilir. Bir din adamı ve Kudüs Krallığı'nda yüksek mevkiler elde etmiş olan Willermus Tyrensis, 1095'te ilan edilen Haçlı Seferleri çağırısına, bozulan dini yapı ve ahlaksızlıkların yol açtığını zikretmiştir (Willermus Tyrensis: 17-18, 49). Neticede 1095'in yaz aylarında Papa Urbanus'un Fransa'ya ulaşması ile hazırlıkların tamamlanmasını müteakip Clermont piskoposu, Urbanus'u piskoposluk merkezine götürmek için kendisine eşlik etmiştir. Bu yolculuk esnasında Fransa kilisesinin sorunları ile de uğraşan Urbanus, Clermont'a varmış ve konsil üç yüz civarı din görevlisinin de katılımı ile 18-28 Kasım 1095'te toplanmıştır. Bu konsil esnasında Urbanus, özellikle Hristiyanların Türkler tarafından sürekli baskı altında tutulduğu ve yine Türklerin Kutsal Yerler'e hakaretlerde buldukları iddialarını diğer kilise mensupları ile paylaşmış, bu durumun ortadan kalkması için tüm Hristiyanların üzerine düşen vazifelerini, zengin ya da fakir fark etmeksizin yerine getirmesini istemiştir. Urbanus, yaptığı bu konuşmadan sonra, kendisinin de tahmininden fazla bir coşku ve tezahürat ile karşılaşmıştır (Runciman, 2008: 83-85).

Esas amaçlarını kutsal topraklarını kurtarmak şeklinde gösteren Haçlılar, yapmış oldukları kıyımlar ve kutsal bölgelere yerleştikten sonraki yaşayış şekilleri itibari ile bu felsefelerinden farklı bir tutum izlemişlerdir. Ayrıca bu seferler esnasında özellikle İtalya'nın ve aslında tüm Akdeniz'in önemli ticaret kentleri olan Venedik, Pisa, Cenova, Amalfi gibi devletleri, Kudüs, Antakya ve Trablus'ta kurulan Haçlı devletleri sayesinde ticari faaliyetlerini bu bölgelerde de aktif olarak geliştirmişlerdir. İlk defa bu dönemlerde doğu şehirlerine yerleşmeye başlayan Avrupalı tacirler ise, daha yoğun çalışan ve güvenli bir ticari hat sağlayabilmek amacı ile özellikle daha nitelikli gemilerin inşası için gayretler sarf etmiş, bu da beraberinde denizcilik alanında mühim yenilikler getirmiştir.

---

¹⁸ III. İnnecentus, bu güç ve servetten mahrum kalmak istememiş, bu sebeple de Venediklilerin aforoz kararı tam olarak uygulanamamış olabilir.

Batı daha önceden İspanya ve Sicilya üzerinden Arap dünyası ile tanışmış olsa da, esas etkileşim bu Haçlı seferleri esnasında yaşanmıştır. Haçlıların bir kısmı, öncelikle ticaret hayatında daha başarılı olmak için Arapça öğrenmiş, bu sayede Arapça'da kullanılan bazı terimler Avrupa dillerine de yerleşmişlerdir. Arap coğrafyasında kullanılan yel değirmenleri, su çarkları, deniz pusulası, birtakım haritalar, şatolar, çift surlu duvarlar gibi birçok farklı konuyu kapsayan yenilikler ise, Haçlı seferleri sayesinde Doğu'dan Batı'ya aktarılmıştır. Hristiyanların, kutsal toprakları ele geçirmek için yaptıkları bu seferler, Avrupa tarihi için de mühim değişikliklere sebep olmuştur. Zira batının feodal yapısı, tüm Akdeniz coğrafyasında yeni ticari merkezler kurulması ve olanların daha iyi bir hale getirilmesine neden olmuştur. İspanya, Müslümanlardan aktarılan bilgilerin öncülüğünde ve Haçlı seferleri vesilesiyle yine Müslümanlardan muazzam teknik bilgiler almış ve bu bilgiler Avrupa'da uzun yıllar kullanılmış, devamında da daha modern bir hale getirilmiştir. Bu sayılan etkileşimler yalnızca askeri ve bilimsel anlamda değil, sanat giyim-kuşam, gıda gibi konularda da kendisini göstermiştir. İpek, şap, pamuk, çivit, şeker, pirinç, hurma, portakal, limon, incir gibi tüketim maddeleri de bu seferlerin sayesinde Avrupa'ya taşınmış ve orada tanınmıştır (Ülgen, 2016: 273-283).

Haçlı ordularına denizlerdeki ilk katılımlar, 1097'de Cenevizliler tarafından yapılmış, Haçlıları Antakya'yı kuşatmaları sırasında bir filo ile desteklemişler ve malzeme tedariki yapılmasını sağlamışlardır. Yalnız Cenevizlilerin bu yardımları aslında ticari bir kaygı ile yapılmış, 1098'de Bohemond'dan birtakım ticari imtiyazlar elde edilmesi de bunun göstergesi olmuştur. Bu olay özellikle Haçlılar tarafından elde edilen topraklardaki meydana gelen ticaret hayatının ilk tohumlarını atmıştır. Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Cenova, Akka'da bir ticaret kolonisi kurmayı başarmış ve bu suretle 1104'ten itibaren Akdeniz'in Doğu sahilleri ile ilişkilerini geliştirmeyi başarmıştır. Bu silsilenin bir diğer basamağını da 1136'da Akka'da önem kazanmaya başlayan Marsilyalılar yaşatmış, ayrıca Barselona şehri de gelecekteki ekonomik refahının temellerini atmıştır. Akdeniz bu sayede Hristiyanlar arasında bir ticaret bağına sahip olmuştur. Ancak Türklerin Urfa ve Şam'ı ele geçirmesi, sonrasında da Salahaddin'in Halep, Akka, Beyrut, Sayda ve Kudüs'ü Hristiyanlar'dan geri alması, Akdeniz'de Hristiyanların lehine süren üstünlüğü yıpratmakla beraber çok etkilememiş, Türk ve Müslüman dünyasının yaptığı bu ataklar yalnızca karalarda kendilerine bir avantaj sağlamıştır. Buna en büyük etken de Türklerin Akdeniz coğrafyasındaki ilk zamanlarında denizcilik faaliyetlerine pek ilgi göstermemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Kısmen Türklerle de anlaşmış olan İtalyanlar, Akdeniz ticaretinde etkin bir

faktör olmaya devam etmiştir. İtalyan gemileri Haçlı Seferleri'nin sonuna kadar aktif bir şekilde Hristiyanlara destek vermeye devam etmişlerdir (Pirenne, 2018: 40-42).

Papa II. Urbanus'un çağrısına uyarak kutsal topraklar üzerine sefer hazırlıklarına yalnızca soylular hazırlanmamıştır. Aslında Papa'nın emri doğrultusunda başta keşişler dahil olmak üzere birçok din adamı Avrupa topraklarında Haçlı Seferi'ne katılımı arttırmak için yoğun propaganda faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. 12 Nisan 1096'da Keşiş Pierre l'Hermite yanındaki adamları ile Köln şehrine gitmiştir (Runciman, 2008: 95). Bir hayli ilginç karakterine rağmen çok iyi bir vaiz olan l'Hermite, etrafındaki muazzam kalabalıklara hitap edebilmiştir. Pierre l'Hermite fiziksel açıdan çok gelişkin olmayıp aynı zamanda da yıkanmayı lüks bir iş olarak gören bir adam bile olsa, hitabet sanatındaki yeteneğini ustalıkla kullanması insanları heyecanlandırarak etrafında toplamasını sağlamıştır (Demirkent, 2013a: 11).

Papa'nın 1095'te askerlik mesleğinden anlayan ve kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarmak isteyen tüm Hristiyanlara çağrı yapması neticesinde ilk Haçlı Seferi başlamıştır (Tanilli, 2015: 235). Yalnız ilk Haçlı kafilesi Pierre l'Hermite idaresinde değil, Meteliksiz Gautier lakabıyla anılan Fransız Gauiter Sans Avoir önderliğinde hareket eden topluluktu. Bu grup sabırsız bir şekilde Paskalya'dan sonra yola çıkmış, Ren ve Tuna boyunca ilerleyerek Macaristan sınırına ulaşmışlardır. Macar kralı Koloman ile irtibat kuran Haçlılar, kendileri için erzak istemiş ve serbest bir şekilde Macar topraklarından geçmeyi istemiştir. Haçlılar buradan sonra Belgrad'a gelmiş ve Bizans sınırlarına dayanmışlardır (Demirkent, 2013a: 11-12).

Belgrad'dan sonraki Haçlı ilerleyişi ise şaşkıncı bir hal alarak devam etmiştir. Zira Belgrad'daki Bizans komutanı, gelen bu Haçlılar karşısında habersiz olduğu için şaşırmış, nasıl davranması gerektiğini bilememiştir. Niş Valisi Niketas'a haber göndermiş, fakat onun da bu konuda habersiz olduğunu görmüştür. Niş Valisi de bu olayı ivedi bir şekilde İstanbul'a bildirmiştir. Bu sırada yeterli erzak malzemesini sağlayamayan Haçlılar ise etraflarındaki yerleşimleri yağmalamaya başlamışlardır. Bu hareketler neticesinde Belgrad ordusu Haçlı kafilesine saldırmış ve Gauiter'in birçok adamını öldürmüşlerdir. Sonrasında harekete geçen Gauiter kalan adamlarıyla Niş'e gelmiş ve buradaki vali Niketas tarafından dostça karşılanarak iâşe ihtiyaçları karşılanmıştır. Kısa bir süre sonra tekrar harekete geçmişler ve Bizans askerlerinin nezaretinde Filibe'ye varmışlardır (Runciman, 2008: 96-97). Neticede Gautier idaresindeki Haçlılar 1096 Temmuz ayında, bir Peçenek birliğinin refakati eşliğinde İstanbul'a varmayı başarmışlardır (Demirkent, 2013a: 13).

Keşiş Pierre l’Hermitte idaresindeki grup ise Köln’den yola çıkmış, Tuna’ya ulaşmış, Gauiter gibi Macaristan topraklarına girmiştir. Macar Kralı Koloman, daha önceden tecrübe kazandığı için Pierre’i yanına çağırarak ihtiyaçlarının karşılanacağını, ancak herhangi bir yağma hareketinin de cezasız bırakılmayacağını belirterek kendisini uyarmıştır. Macar topraklarından olaysız bir şekilde geçmeyi başaracakları sırada yerli halk ile Pazar yerinde yaşanan bir anlaşmazlığın kavgaya dönmesi sonucu büyük bir çatışma yaşanmıştır. Bu olayda dört bin civarı Macar askeri öldürüldüğü için başlarına bir şey gelmesinden korkan Haçlılar, süratle Macar topraklarını terk etmişlerdir. Sonrasında ise Niş, Sofya ve Edirne üzerinden 1 Ağustos’ta İstanbul’a varmayı başarmışlardır (Runciman, 2008: 97-100).

Haçlıların İstanbul’a varışları ise İslam ülkelerinde duyulduğunda büyük bir panik ortamı yaratmıştır. Sayılamayacak derecede çok askerin İstanbul’a gelmesi üzerine ise Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan da hazırlıklara başlamış, savaş finansmanı için çeşitli vergiler koyarak asker toplamaya çalışmıştır (İbn Kalanisi: 1).

İlk gelen ve Halkın Haçlı Hareketi olarak bilinen askerler, Pierre l’Hermitte önderliğinde ve oldukça yoğun bir kalabalık halinde İstanbul’a giriş yapmışlardır. İmparator Aleksios Komnenos’un kızı Anna, gelen Haçlı askerlerini “kum tanelerinden ve gökteki yıldızlardan daha çok silahlı ve silahsız” insanlardan meydana geldiğini aktarmıştır (Anna Komnena: 304).

Aleksios Komnenos, bu ilk gelen Haçlı kfilesinin Civetot taraflarına hızlı bir şekilde naklini sağlamıştır. Ancak bunların içinden bazıları, daha hızlı zenginlik hayaliyle hızlı bir şekilde İznik üzerine gitmek istemişler, fakat bu şekilde maceraya atılanlar Türkler tarafından hazırlıksız yakalanıp öldürülmüşlerdir (Cheynet, 2018: 70). Normalde Haçlıların arkalarından gelen kuvvetleri beklemesi ve birlikte bir taarruz etmesi gerekirken, İstanbul ve civarındaki hanelere saldırıp yağmalamaya başlaması ve kilise çatılarındaki kurşunları dahi çalması sonucu Haçlılar, Aleksios tarafından ivedi bir şekilde transfer edilmek durumunda kalmışlardır (Anonim b: 52).

Halkın Haçlı Seferi olarak da tanımlanan bu organizasyon, Emir Muhammed ve aynı zamanda Kılıç Arslan’ın kardeşi olan Davut Kulan Arslan tarafından İzmit yakınlarında imha edilmiş, sağ olarak kurtulmayı başaranlar ise İstanbul’a kaçmak durumunda kalmıştır. Keşişler ve fanatiklerin oluşturduğu bu grup geri kaçarken, arkadan dük ve kontlardan müteşekkil ve içerisinde şövalyeleri barındıran profesyonel ordu harekete geçmiştir. Bunlar, hem ağırlıkları dolayısıyla, hem de İstanbul’da Aleksios ile aralarında geçen vasallık anlaşmazlığı yüzünden geride kalmışlardır. Ancak, Aleksios ile anlaşma yapmaları üzerine Bizans kuvvetlerinin de desteği ile İznik’i kuşatmayı başarmışlardır (Sevim-Merçil, 2014: 532-533).

Anadolu topraklarına ilk gelen ve fanatiklerden müteşekkil Haçlı grubunu zorlanmadan püskürten Kılıç Arslan ise, rakibin geri kalan kısmı içinde aynı düşüncelere kapılmış, İznik'i terk ederek Malatya kuşatmasına yönelmiştir. Sultan Kılıç Arslan'ın bu kolay galibiyeti, onun düşmanı küçümsemesine sebep olmuştur. Bu küçümseme neticesinde tüm Haçlı ordusunun böyle zayıf ve yetersiz olduğunu düşünerek, ailesini ve ağırlıklarını İznik'te bırakmak suretiyle Malatya üzerine sefere gitmiş, bu hareket de İznik'in kaybedilişi için mühim bir sebep olmuştur. İznik kuşatmasının ilk başlarında Türkler, göldeki mevcut gemileri vasıtasıyla şehrin ihtiyaçlarını tedarik edebilmişler ve Kılıç Arslan'a haber göndererek yardım istemişlerdir (Turan, 2014a: 128-129).

Kılıç Arslan, Ermeni Gabriel idaresinde bulunan ve iyi şekilde tahkim edilmiş Malatya önündeyken yardım çağrısını almıştır. İznik halkı ise Haçlıların yaptığı kuşatmaya yarma hareketleri yapmış olsalar da, tam bir muvaffakiyet sağlayamamışlar, ancak bu sayede Haçlılar da kuşatmalarını neticelendirememişlerdir. Bunun en büyük sebebi ise İznik şehrinin göl tarafından gemiler vasıtası ile sürekli tedarik edilmesi olmuştur. Bu durum üzerine Aleksios'a durumu arz eden Haçlı soyluları ondan gemiler istemiş, bu suretle de Türklerin tedarik hatlarını engellemeyi düşünmüşlerdir. Bunun üzerine imparator hafif gemilerden müteşekkil küçük bir filoyu Gemlik'e göndermiş, bu gemiler de arabalara yüklenmek suretiyle göle getirilmiştir. Bu sayede İznik'in yardım almasını engelleyen Haçlı kuvvetleri şehri zor durumda bırakmışlardır. Kılıç Arslan'ın girişimleri de sonuçsuz kalınca İznik halkı Haçlılara teslim olmuştur (Demirkent, 2013a: 29-33).

Lordların komuta ettiği zırhlı askerler ve şövalyelerden müteşekkil ana ordunun İznik'e gelmesi ve şehri kuşatması sonucu, 18 Haziran 1097 tarihinde İznik şehri teslim olmuştur. İznik'in alınması Haçlılar lehine mühim bir gelişmedir. Ancak Haçlı liderlerinin Aleksios ile yaptığı vasallık anlaşmaları neticesinde İznik şehri İmparator Aleksios'a kalmıştır. İznik'in alınmasını müteakip hızla Eskişehir'e doğru yola çıkan Haçlılar, 1 Temmuz 1097'de Eskişehir Savaşı'nı kazanmaları neticesinde önlerinde önemli bir engel oluşturamayan Sultan Kılıç Arslan, Haçlıların Antakya'ya kadar uzanan yolculuklarında, yalnızca yıpratma savaşları verebilmiştir. Bunun yanında Haçlıların geçtikleri yollardaki tarlaları yakmak ve su kuyularını zehirletmek gibi tedbirlere de başvurmuş, bu sayede Haçlı ordusunu zayıflatmaya çalışmıştır (Demirkent, 2014: 25-34).

Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlıların önünü kesmek için Anadolu'nun muhtelif yerlerinde onlarla çatışmaya tutuşmuş olsa da meydan savaşı yapmamıştır. Bunun yerine onların rotalarında bulunan, yiyecek ve su tedarik edebilecekleri tüm kaynakları tahrip etmişler, bu suretle de

düşmanın mukavemetini kırmaya çalışmışlardır. Örneğin Haçlılar Eskişehir'e geldiklerinde iâşe konusunda büyük sıkıntılar yaşamışlardır (Yinanç, 2013: 203).

Eskişehir'deki muharebe neticesinde Marmara'daki hakimiyetlerini kaybeden Türkler, Anadolu'nun orta kesimlerine çekilmeye başlamışlardır. Eskişehir'den yola çıkan Haçlı kafilesi ise Konya'ya doğru ilerlemiş fakat yolları üzerinde erzak ikmali yapabilecekleri tüm noktalar Türkler tarafından ya boşaltılmış, ya da tahrip edilmiştir. Bunun neticesinde Haçlılar bitkin ve yorgun bir şekilde ilerlemeye çalışmışlar, bunu fırsat bilen Kılıç Arslan ise askerlerini Ereğli'de toplamışsa da Haçlı ordusuna karşı herhangi bir saldırı yapamamıştır. Haçlı ordusu ise Ereğli'de ikiye ayrılmış, bir kolu Kilikya'ya, diğer kolu da Kayseri'ye doğru ilerlemiştir. Bir taraftan daha önceden Türklerin boşalttıkları Kayseri, Göksun ve Maraş üzerinden güneye ilerleyen Haçlılar, diğer bir taraftan da Adana ve Tarsus şehirlerini ele geçirmişlerdir (Turan O, 2014a: 133).

Haçlı orduları Adana'dan sonra 1097'de Antakya'ya doğru hareket etmişse de Baudouin de Boulogne, Urfa Ermenilerinin daveti sonrası aynı yıl ana Haçlı ordusundan ayrılmış ve Tell-Başir'i, sonrasında da Ravendan'ı ele geçirmiştir. 1098'de Urfa'ya gelen Baudouin, şehrin hakimi olan Ermeni Thoros'un bir suikast sonucu öldürülmesi neticesinde burayı da ele geçirmiş, 1098'de Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurmuştur (Öngül, 2018a: 35-36).

1098'de yaşanan diğer bir mühim hadise de, Danişmendli Gümüştegin'in Malatya üzerine yürümesi ve Malatya hakimi Gabriel'in Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'dan yardım istemesidir. Ancak yardıma gelen Bohemund, 1100'de Gümüştegin'e esir düşmüştür. Haçlı orduları ise 1099'da Kudüs Haçlı Krallığı'nı kurmuşlardır. Kudüs'te bir Haçlı Krallığı kurulması ise Avrupa'da büyük yankı uyandırmış, akabinde daha büyük bir Haçlı akınının hazırlanmasına neden olmuştur. Bu büyük Haçlı organizasyonu ile mücadele etmek için ittifak arayışına giren Kılıç Arslan, Gümüştegin ile irtibata geçmiş, o da Selçuklu ordusu ile kuvvetlerini birleştirmiştir. Diğer kuvvetlerin de katılımıyla büyüyen Selçuklu ordusu, Çankırı'da toplanmıştır. Haçlıları izledikleri güzergah boyunca saldırılara maruz bırakan Kılıç Arslan, neticede Merzifon yakınlarında Haçlı ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Diğer bir Haçlı ordusu da Konya civarında aynı akıbetle karşılaşmıştır. İznik üzerinden gelen üçüncü bir Haçlı kuvvetini de 1101'de Ereğli yakınlarında imha etmiştir. Bu suretle Haçlılara indirilen darbe ile Anadolu'nun büyük kısmında istikrar yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır (Demirkent, 2002: 397-398).

Gümüştegin ile Kılıç Arslan arasındaki ittifak ise, Gümüştegin'in 1101'de Malatya'yı zapt etmesi ve esir olarak ele geçirilen bazı kimselerin fidyelerinde yaşanan paylaşım sorunlarından dolayı yeniden bozulmuştur. Bu gelişmeler üzerine Kılıç Arslan ile Gümüştegin, 1103'te Malatya

yakınlarında bir savaşa tutuşmuş, Gümüştegin mağlup olmuştur. Bu savaş neticesinde otoritesi büyük ölçüde sarsılan Gümüştegin, kısa bir süre sonra 1104'de Sivas'ta vefat etmiştir. Kılıç Arslan ise Gümüştegin'in vefatını müteakip yerine geçen oğlunun yönettiği Malatya üzerine sefere gitmiş ve Gümüştegin'in oğlu Yağısayan'ın komutasındaki şehri muhasara etmiştir. Kuşatmaya fazla direnç gösteremeyen şehir 2 Eylül 1105'de teslim olmuştur (Öngül, 2018a, 44-47).

Malatya'nın hakimiyeti ile Anadolu'da etkinliği iyice artan Kılıç Arslan, bu sayede doğu sınırlarını daha da genişletmek için harekete geçmiş, 1106'da Urfa'yı kuşatmıştır. Ancak şehrin iyi tahkim edilmiş olması, bu kuşatmanın başarısız olmasına neden olmuştur. Kuşatmayı kaldırarak buradan Harran'a giden Kılıç Arslan şehri zapt etmiştir. Fakat kısa bir süre sonra rahatsızlanan Kılıç Arslan Malatya'ya dönmek durumunda kalmıştır (Demirkent, 2014: 59-60).

Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın emir Çavlı'yı Musul'a vali ataması ve onun da vali Çökürmüş'ü öldürmesi üzerine, Musul halkı Çökürmüş'ün oğlu olan Zengi'yi vali ilan etmişler ve Kılıç Arslan'a da haber göndererek şehri kendisine teslim edeceklerini bildirmişlerdir. Bu davete icabet eden Kılıç Arslan ise Musul'a girerek, Muhammed Tapar için okunan hutbeyi kendi adına okutmuştur. Bu sayede Musul'u da 19 Nisan 1107'de kendi devletinin sınırları içerisine dahil etmiştir. Ancak durumu haber alan emir Çavlı, Kılıç Arslan'ın üzerine yürümüş ve Habur ırmağı civarında bir savaş yapılmıştır. Savaş esnasında yanındaki beylerin ihanetine uğrayan Kılıç Arslan, kahramanca mücadelesine rağmen yenilmiş, kullandığı teçhizatın ağırlığından dolayı Habur ırmağını geçerken boğularak hayatını kaybetmiştir (Sevim-Merçil, 2014: 535-536). Cenazesi birkaç gün sonra Şemsaniye'de bulunmuş ve defnedilmiştir. Sonrasında ise Musul'a yürüyen Çavlı, herhangi bir mukavemet görmeden şehre girmiştir (İbnü'l-Esir a: 525).

Kılıç Arslan'ın Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında olduğu yıllar, Türklerin akınlar halinde Anadolu'ya geldiği, bu kargaşa ortamında da Selçukluların Doğu Anadolu ve Bizans topraklarında hakimiyet kurmaya çalışmalarına sahne olacakken, beklenmedik bir Haçlı Seferi, tüm planları değiştirmek zorunda bırakmıştır. Bu Haçlı saldırısı ise devletin daha çok İç Anadolu'da organize olmasına sebep olmuştur. Zira batıdan gelen ve sonu belli olmayan Haçlı orduları Selçuklular için büyük tehdit oluşturmuştur. Kılıç Arslan bu karışıklıklarla mücadele etmiş, devletin her köşesinden gelen düşman akınlarına mukavemet etmiş, hatta muhtelif hareketler ile yeni topraklar kazanmış ve devletini ihya etmeye çalışmıştır.

3. 2. 4. Şahinşah

Büyük Selçuklu Devleti'nin başında bulunan Muhammed Tapar'ın yanından kaçmak suretiyle Malatya ve Konya'da Anadolu Selçuklu tahtına oturan Şahinşah hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgilere pek rastlanılmamıştır. Ancak Şahinşah dönemi, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde hangi durumda olduğunu ve fetih hareketlerinin ne yöne yapılmak istediği hakkında ipuçları vermektedir.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünü müteakip şehzadeler arasında çekişmeler başlamış, bir müddet devam eden bu karışıklık dönemine ise Şahinşah, diğer şehzadeleri bertaraf etmek suretiyle kargaşalara son vererek idarenin başına geçmiştir (Yinanç, 2013: 227). Ancak kaynaklarda itilafli durumlar mevcut olup, Anna Komnena Şahinşah'tan nispeten daha tafsilatlı bahsederken Müneccimbaşı Ahmed Camiu'd-Düvel'inde, Şahinşah'tan bahsetmekle beraber, diğer bir rivayette de Kılıç Arslan'ın Mesud'dan başka bir oğlu olmadığını aktarmaktadır (Ahmed: 25).

Şahinşah, tahta geçtiği yıl olan 1110'da, siyasal anlamdaki ilk icraatı olarak Bizans'ın eline geçirmiş olduğu Alaşehir'e asker göndermiş, fakat başarılı olamamıştır. Bundan sonraki faaliyeti ise İmparator Aleksios'un rahatsızlığını da fırsat bilerek İznik'e kadar yaptıracığı sefer olmuştur.

Bu faaliyetlerinden sonra özellikle kıyı fetihleri konusunu ilgilendiren birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Önemli Selçuklu emirlerinden olan Muhammed ve Monolog, Bursa ve Ulubat'ın üzerinden fetih hareketlerini devam ettirmişler, bu suretle de Çanakkale'ye gelerek denize ulaşmışlardır. Bu seferleri sırasında Edremit ve Karaağaç'ı da kontrol altına almayı başarmışlardır (Anna Komnena: 479-481).

Selçuklu emirlerinin bu başarısını müteakip, önce Bizans'ın İznik valisi olan Komitzes'i görevlendiren Aleksios, valinin başarısızlığı neticesinde bizzat harekete geçerek Kütahya'ya ilerlemiş ve burada birtakım başarılı girişimlerde bulunmuştur. Ancak burada diğer bir dikkat çekici husus ise emir Muhammed'in Eskişehir civarındaki Türkmenlerin de katılımıyla Aleksios'u takip etmesi ve onun ordusuna zarar vermesidir (Sevim-Merçil, 2014: 538). Burada Türkmenlerin artık birçok yerde yerleşik pozisyona geçtiklerini ve askeri anlamda da etkin olabildiklerini görmek mümkündür.

İmparator Aleksios, Anadolu'da bir netice elde edemeyince Balkanlara bir sefer düzenlemiş, bu seferden sonra ise yeniden Anadolu için yoğun çalışmalara başlamıştır. Aleksios'un Anadolu üzerine tekrar harekete geçmesindeki önemli sebeplerden biri de Anadolu'ya sayıları günden güne artan Türk göçleri ve bu göçleri organize ederek Bizans üzerine saldırı ihtimalinin gündeme gelmiş olmasıdır. Aleksios, Anadolu'ya yapılacak sefere bizzat iştirak etmek istese de,

ayaklarında meydana gelen rahatsızlıklar neticesinde ordunun başında yer alamamıştır. Muhtelif milletlerden hazırlanan Bizans ordusuna karşı kendi hazırlıklarını tamamlayan Şahinşah da 1116'da harekete geçmiştir. Fakat Aleksios'un Bizans kuvvetlerinin başında olmayışı Türklerin arasında imparatorun korktuğuna dair çeşitli söylentilere yol açmış, bunu haber alan Aleksios ise hiddetlenerek, hastalığının da azalmasını fırsat bilmiş ve ordusunun başına geçmiştir. Bizans kuvvetleri Ulubat ve Manyas civarına gelmişler, fakat Selçuklu kuvvetlerinden bir karşılık görmemişlerdir. Ancak Selçuklu akıncıları Bizans yerleşim yerlerine saldırıda bulunmaya devam etmişlerdir. Bunun üzerine Aleksios, bir miktar Bizans kuvvetini, başlarında Kamitzes olduğu halde, emir Boğa'nın başında bulunduğu Bolvadin'e, ordusunun diğer bir parçasını da Seyidgazi üzerine göndermiştir. Ancak Selçuklu kuvvetleri başında Monolog olduğu halde Bizans kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamış, fakat Bizans askerlerinin başındaki Bardas geri çekildikten sonra Aleksios ile birleşmiş ve Akşehir'i işgal etmişlerdir. Bu sırada Selçuklular, Bizans ordusu üzerinde yıpratma stratejisi izlemiş, sonrasında ise Şahinşah'ın komutasındaki ordu ile Aleksios meydan savaşı yapmışlardır. Selçuklu askerleri, Bizans kuvvetlerine karşı yoğun ve baskın bir mücadeleye girişmişse de, Şahinşah'ın kardeşi olan Mesud'un kendisine karşı harekete geçtiğini öğrenmiş, bunun neticesinde de Aleksios'a barış teklifinde bulunmak durumunda kalmıştır. İmparator bu teklife olumlu cevap vermiş, ikisi arasındaki anlaşmada Aleksios, Şahinşah'a yüklü miktarda para ve kıymetli hediyeler sunmuştur (Öngül, 2018a: 55-58).

Tüm bu gelişmelerin gösterdiği gibi o tarihlerde Anadolu coğrafyasının batı bölgelerinde yoğun bir Türkmen yerleşimi mevcuttur, ayrıca bu yoğunluk aynı zamanda nitelikli bir askeri gücü oluşturabilecek kudrete de sahiptir. Zira Türkmenlerden toplanan orduyla birlikte Haçlı saldırıları ile zayıfladığı düşünülen Selçuklu ordusu, Bizans imparatorunun ordusunu tahrip edebilmiş ve onun İstanbul'a dönmesine neden olmuştur. Anadolu'ya süren yoğun göç ortamında Türk nüfusu sayıca fazlalaşmış dahi olsa, bunların sevk ve idaresinde kısa sürede başarılı girişimler yapılmış, ayrıca planlı bir şekilde hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Türk kuvvetlerinin en ufak bir fırsatı dahi kollayarak kısa zamanda deniz kıyılarına ulaşmaya çaba göstermeleridir.

3. 2. 5. I. Mesud

Sultan Mesud'un saltanatı uzun yıllar sürmüş olup hem Türk-İslam tarihi, hem de Hristiyan dünyasının Haçlı Seferleri dönemi açısından mühim gelişmelere sahne olmuş bir dönemi kapsamaktadır. Bizans'ın Komnenos hanedanı dönemindeki etkinliklerine sahne olan bu dönem,

Aleksios Komnenos'tan sonra tahta geçmiş olan Ioannes Komnenos'un Anadolu toprakları ve özellikle de Anadolu'nun sahil kesimlerindeki kontrolü elde etme çabalarına tanıklık etmiştir (Ioannes Kinnamos: 5).

Bu dönem ayrıca Anadolu üzerine gelen yoğun göç hareketlerinin de yavaş yavaş oturmaya başladığı ve bu nüfusun Selçuklular tarafından daha sistemli bir iskan politikası ile değerlendirilmeye başladığı bir zamanı kapsamaktadır. Zira Selçuklular iyice güçlenmeye başlamışlar, ilk zamanlar birtakım iç çatışmalar yaşamış olsalar da zamanla kendi aralarındaki çekişmelere son vermek istemişler, bu suretle de ortak düşmanları olan Bizans ve Haçlılara karşı daha sistemli bir mücadeleye girişmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Bizans kuvvetlerinin Anadolu'nun kuzey ve güney sahillerini kontrol altında tutmak için yoğun bir mücadeleye girdiği, imparatorluğun stratejik limanları ve bu suretle de ekonomik avantajları elinde tutmak için sarf ettiği çabalar gözlemlenmiştir. Bizans, özellikle kıyı kesimleri için Türklerle yoğun mücadelelere girişmiş, Türkler de her fırsatı kullanarak kıyılara ve bu suretle de Akdeniz'e açılmaya çalışmışlardır. Kastamonu'nun el değiştirmesi ve Antalya'yaya keşif hareketleri yapılması bu saltanatın içindeki mühim olaylardan olup, büyük kazançlar elde edebileceklerini öğrendikleri bu topraklarda, Türkler için kıyı kesimlerin önemi de gitgide artırmıştır.

Şahinşah'a karşı harekete geçen I. Mesud, Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğullarındandır (Kesik, 2003: 9). Mesud, Şahinşah'a karşı bir saltanat mücadelesine başladıktan sonra, Bizans ile yaptığı bir antlaşmadan yüklü bir ganimetle dönen kardeşini pusuya düşürmüş ve gözlerini kör ettirmek suretiyle Anadolu Selçuklularının başına geçmiştir. Ancak bu girişiminde başarıya ulaşmasında en büyük destekçisinin aynı zamanda kayınpederi olan Danişmendli Emir Gazi olduğu aşikardır. Bu noktada Şahinşah'ın kendi adamlarının ihanetine uğradığını da belirtmek gerekir. Zira Şahinşah'a yanlış malumat bildirmekle kendisini yanıltmışlar ve pusuya düşmesine neden olmuşlardır. Şahinşah, yakalanışından kısa bir süre sonra da boğdurularak genç yaşta hayatını kaybetmiştir (Turan, 2014a: 185-187).

Sultan Mesud dönemi Anadolu'da Danişmendlilerin güçlendiği bir döneme denk gelmekle beraber, zaman içerisinde Selçuklular durumu kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Danişmendliler özellikle I. Kılıç Arslan'ın ölümünü müteakip daha etkin bir hale gelmiş, Sultan Mesud ile tesis ettikleri akrabalık ilişkilerinin de avantajını kullanmışlardır (Kesik, 2017b: 83, 89).

Sultan Mesud'un iktidarı Anadolu Selçukluları arasında birtakım iç çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Danişmendliler ile Anadolu Selçukluları arasındaki Malatya çekişmesi bu karışıklıkların temel sebeplerinden birisi olmuştur. Zira Danişmendli Emir Gazi'nin

Malatya'yı alması esnasında Sultan Mesud'dan yardım görmesi, Selçuklular arasında I. Kılıç Arslan'ın politikasının yok sayılması olarak görülmüş, melik Arab, 30.000 askerden müteşekkil bir orduyla kardeşi Sultan Mesud'un üzerine yürümüştür. Yapılan ilk çatışmada melik Arab galip gelmiş, bunun üzerine Mesud ise Aleksios'tan sonra Bizans tahtına geçen Ioannes Komnenos'a gitmiştir. İmparator, Sultan Mesud'u iyi karşılamış ve yüklü miktarda para ile bir askeri birlik vermiştir. Sonrasında kayınpederi olan Emir Gazi'nin yanına giden Mesud, onunla da güçlerini birleştirmek suretiyle Konya'yı kuşatmış olan Melik Arab'ın üzerine yürümüş, 1126'da yapılan savaşı ise Melik Arab kaybederek Kilikya Ermeni hakimi olan I. Toros'un yanına kaçmıştır (Kesik, 2003: 38-39).

Bu galibiyeti müteakip Emir Gazi ve Sultan Mesud, yine birlikte hareket ederek 1127'de Ankara'yı da Melik Arab'ın hakimiyetinden almışlar, sonrasında ise mücadeleden vazgeçen Melik Arab, kısa bir süre sonra ölmüştür. 1130'da Emir Gazi ve Sultan Mesud, Ioannes Komnenos'un kardeşi Isaakios Komnenos ile birlikte kışı Malatya'da geçirmişler, sonraki yıl ise Sultan Mesud Uluborlu'ya kadar ilerlemiş, fakat sefer için hazırlıklarının yetersiz kalması neticesinde Konya'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Emir Gazi ise aynı yıl içerisinde Sultan Mesud'u da yanına alarak Karadeniz sahillerine akınlar düzenlemiş, buradaki başarılarından dolayı 1132'de Ioannes harekete geçerek, Bitinya ve Paflagonya üzerinden Kastamonu'ya gelmiş ve burayı ele geçirmiştir (Niketas Khoniates a: 13). Fakat Kastamonu'nun Karadeniz ticaretindeki önemi ve Bizans'ı tehdit altında tutabilecek bir bölge oluşunun farkında olan Sultan Mesud, aradan sadece bir yıl geçmişken tekrar Kastamonu üzerine yürüyerek 1133'de şehri teslim olmaya zorlamış ve kontrolü tekrar ele almıştır (Sümer, 2004: 340).

Kurduğu akrabalık bağı ve gücü ile Anadolu Selçukluları üzerinde etkin bir faktör olan Danişmendli Emir Gazi'nin ölümü ile Anadolu'da işler artık Selçuklular lehine değişmeye başlamıştır. Emir Gazi'nin ölümünü müteakip yerine geçmek isteyen oğulları arasında taht mücadeleleri başlamış, yerine Melik Gazi geçmiş, fakat o da kısa bir süre sonra 1134'de ölmüştür. Melik Gazi'nin dört oğlu olup, taht Melik Muhammed'e geçmiştir (Turan, 2014a: 194, 198-199). Sultan Mesud da akrabalık etkisini kullanmak suretiyle bu karışıklıklardan faydalanmak istemiş, Danişmendli topraklarından kendisine pay verilmesi için çalışmalara başlamıştır. Ancak Türkler arasındaki bu karışıklıklar Bizans imparatoru Ioannes'in de mevcut durumdan faydalanmaya çalışmasına ve Mesud ile ittifak yapmasına neden olmuştur. Bu ikili ittifak, Danişmendlilerin hakimiyetinde bulunan Çankırı'ya saldırmış, bunun neticesinde ise Melik Muhammed, anlaşma suretiyle Sultan Mesud ile Ioannes'in arasındaki ilişkiyi bozmuştur. Yalnız kalan Ioannes,

askerlerini geri çekse de, yaz mevsimi ile beraber tekrar Kastamonu ve Çankırı üzerine yürüyerek Çankırı'yı ele geçirmiştir (Kesik, 2003: 42-43). Ancak bu şehir kısa bir süre sonra İoannes'in başka işler ve hedeflere yoğunlaşmasını fırsat bilen Türkler tarafından tekrar ele geçirilmiştir (Niketas Khoniates a: 13-14).

Melik Muhammed, kardeşleri Yağan ve Ayn ud-devle'nin kendisine karşı harekete geçmesinden sonra Yağan'ı öldürmüş, Malatya'ya kaçan Ayn ud-devle ise Bizans ve Haçlı topraklarına saldırmaya başlamıştır. Sonrasında içişlerine geri dönen Melik Muhammed, Haçlılar ile Ermeniler arasındaki çatışmalardan faydalanarak 1136'da Maraş'a gelmiştir. Bu sıralarda Afşin kumandası altındaki bir diğer ordu da Lazkiye'ye kadar gitmişlerdir. Bu gelişmeler ise Haçlı liderlerinden Kont Baudoin'in imparator İoannes'ten yardım istemesine neden olmuştur. Bu yardıma olumlu cevap veren imparatorun büyük bir ordu ile geldiği haberini alan Melik Muhammed ise, ele geçirdiği Göksun şehrini bırakarak geri çekilmiştir. İoannes ise 1137'de Tarsus civarında Haçlı liderleri ile görüşmüş, sonrasında ise Adana, Tarsus, Anazarba ve Masisa'yı ele geçirmiştir (Turan, 2014a: 199-200).

Sultan Mesud, Bizans imparatorunun Kilikya bölgesine yaptığı seferini bitirip bir an önce İstanbul'a dönmesi için sürekli olarak Bizans topraklarına saldırmıştır. Mesud'un bu faaliyetleri neticesinde Suriye'ye kadar ilerlemiş olan İoannes, Kilikya'ya geri dönerek Sultan Mesud ile anlaşmış, sonrasında ise İstanbul'a geri dönmüştür. Sultan Mesud ise bu olaydan sonra Antalya üzerine akınlar düzenlemiş ve yüklü ganimetler elde etmiştir. Bu olay ise İoannes'in 1142'de Antalya'ya gelmesine neden olmuş, Antalya'da sükuneti sağlayan imparator İoannes, buradan Beyşehir yöresine giderek Türklere sanki Konya'ya gidecekmiş hissi vererek korkutmak istemiştir. Ancak böyle bir düşüncesi olsa bile buna ömrü yetmemiş ve Kilikya'ya geçen İoannes 1143'de ölmüştür. Onun yerine oğlu olan Manuel Komnenos Bizans tahtına geçmiştir (Sümer, 2004: 340).

Selçuklular için 1143 yılı, kendi menfaatlerine yönelik bir dönemin de başlangıcını teşkil eder. Zira Bizans'taki taht değişikliğinin yanı sıra, aynı yıl içerisinde Danişmendli Melik Muhammed'in de ölümü üzerine Danişmend topraklarında taht mücadeleleri başlamış, bu da Selçuklular için Anadolu mücadelesinde öne çıkma fırsatı yaratmıştır. Danişmendli Zunnun'u müdafaa etmek suretiyle bu taht kavgasına müdahil olan Sultan Mesud, Ayn ud-devle ve Yağı-basan'ın kurduğu ittifaka karşı mücadeleye girişmiştir. İki taraf arasındaki çatışmalar Ayn ud-devle'nin Elbistan ve Ceyhan bölgelerine sahip olması ile birlikte, Sultan Mesud'un Yağı-basan üzerine saldırarak Sivas'ı işgal etmesi ile devam etmiştir. Sonrasında ise Yağı-basan kaçmış, Sultan Mesud ise Ayn ud-devle ile anlaşmak istemişse de istediği karşılığı bulamayarak 17 Haziran

1143'de Malatya'yı muhasaraya başlamıştır. Yaklaşık üç ay süren bu kuşatmadan herhangi bir netice alamayan Sultan Mesud ise kuşatmayı kaldırarak, kendi toprakları üzerinden izin almadan geçen Bizanslılar meselesi ile uğraşmaya başlamıştır (Turan, 2014a: 204-205).

Malatya Meliki olan Ayn ud-devle'ye karşı 1144'de harekete geçen Sultan Mesud, Elbistan'ı ele geçirmiş ve burasının idaresini oğlu Kılıç Arslan'a vermiştir. Aynı yıl ölen Artuklu hükümdarı olan Davud'un oğlu Arslan Doğmuş, İmadüddin Zengi'nin yardımı ile tahta geçmek istemiş, bunun neticesinde ise diğer kardeşi olan Fahreddin Kara Arslan, Sultan Mesud'dan yardım istemiş, Mesud da ona 20.000 atlı vererek Fahreddin Kara Arslan'ın Harput hükümdarı olmasını sağlamıştır. Sultan Mesud aynı yıl içinde Malatya'yı kuşatmışsa da, Bizanslıların kendisine karşı harekete geçtiğini öğrenmesi üzerine kuşatmayı kaldırarak Bizans ordusu üzerine gitmiştir. 1146'da Bizans ordusu Konya önlerine gelmiş, çok çetin çatışmalar meydana gelmiş, Bizans ordusu da mühim kayıplar vermiştir. Fakat Manuel, Sultan Mesud'a yardım gelebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak ve aynı zamanda Avrupa'dan yeni bir Haçlı kuvvetinin geldiğinin haberini de alarak geri dönüş hazırlıklarına başlamıştır. Bizanslılar geri çekilirken ise Selçuklu orduları onları Büyük Menderes kıyılarına kadar izlemiştir (Sümer, 2004: 340-341).

1144 yılı aynı zamanda dünya tarihi için büyük bir hadiseyi de içinde barındırmaktadır. Bu dönemde Haçlıların yoğun faaliyetleri ve 2. Haçlı Seferi gerçekleşmiş, Kudüs'e giden yolun kontrolü ve birtakım ekonomik kazanımlar elde edilmek için yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bu yıl içerisinde Urfa Haçlı Kontluğu İmadeddin Zengi tarafından fethedilmiş, bu olay da Avrupa'da geniş bir yankı uyandırarak yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi ile sonuçlanmıştır. 4 Aralık 1144'de Urfa'yı Haçlılardan kurtaran İmadeddin Zengi, sonrasında ise civar bölgelere zarar vermeye başlayan Haçlılar ile de mücadeleye girişmiştir (İbnü'l-Esir b: 169).

Urfa'nın fethi ile ilgili batılı olan kaynaklar genellikle objektif bir yaklaşımdan uzak olmakla birlikte, bu fethin neticesi Haçlı seferi ile neticelendiği için konu ilgi çekmektedir. Ayrıca Zengi sadece Urfa'yı fethetmekle kalmamış, civar bölgelerini de ele geçirmiş ve bu bölgede Hristiyan varlığına büyük bir darbe vurmuştur (Demirkent, 1994: 139-140, 150-151).

Urfa'nın Haçlılar tarafından yaklaşık yarım yüzyıllık hükümdarlığına son verilmesi, Antakya ve Kudüs'te varlıklarını sürdüren Haçlı devletleri için de mühim bir tehdit oluşturmuştur. Papa III. Eugenius'un çağrısı üzerine hazırlıklarını tamamlayan Alman imparatoru III. Konrad ve Fransız Kralı VII. St. Louis'in önderliğinde toplanan Haçlılar, 1147'de doğu yönüne harekete geçmişlerdir. Orduları kozmopolit bir yapıya ve muhtelif sınıflardan toplanmış bir yapıya sahipti. Zira içerisinde piskoposlardan kanun kaçaklarına kadar her çeşit insan bulunmaktaydı (Altan,

2003: 10-18, 29). İlk harekete geçen Alman imparatoru idi ve İstanbul'a ilk varan da o oldu. İstanbul'da Haçlıların uzun olarak kalmasının önceki tecrübelerinden de sakıncalarının farkında olan Manuel Komnenos, Haçlıların ivedi bir şekilde Anadolu'ya geçirilmesini istemiştir. Ancak hızlı ve dikkatsiz yapılan bu sevk hareketi Alman Haçlı ordusunun, Eskişehir'de Sultan Mesud'un ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratılması ile sonuçlanmıştır. Alman ordusundan sonra İstanbul'a gelen VII. Louis kumandasındaki Fransız Haçlı ordusuna ise Alman Haçlıların uğradığı hezimetten bahsetmeyen Manuel, Fransızların da tıpkı Almanlar gibi hızlı bir şekilde İstanbul'u terk ederek Anadolu'ya geçmelerini istemiştir. Anadolu'ya geçen VII. Louis ise İznik'e geldiğinde III. Konrad ile karşılaşmış ve mevcut durumun aslını ondan öğrenmiştir. Bunun üzerine rotasında değişiklik yapan Louis, daha güvenli olarak düşündüğü Ege kıyılarından Akdeniz'e inmeye çalışmış, ancak güvenli gördükleri bu yolda dahi Türklerin akınlarına maruz kalmışlardır. Neticede büyük kayıplar vererek Antalya'ya ulaşan Haçlılar, burada da yerli Rumların kendilerine ihanet etmesi üzerine oldukça müşkül bir duruma düşerek tamamen etkisizleşmişlerdir (Turan, 2014a: 208-211).

II. Haçlı Seferi Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyası açısından mühim neticeler doğurmuştur. I. Haçlı Seferi'ne katılanlarla II. Sefere katılanlar arasında fikir ayrılıkları gözlenmiş, neticede Haçlıların bu mağlubiyetinden İslam dünyası güçlenerek çıkmış, Müslümanların birbirleriyle arasındaki birtakım iç çatışmaların azalması ile sonuçlanmıştır (Norwich, 2013b: 109).

1149'da Sultan Mesud, daha önceden Elbistan'ın yönetimi ile görevlendirdiği oğlu Kılıç Arslan ile beraber Maraş'ı zapt etmiştir. Sonrasında Tel Başir'i kuşatan Sultan Mesud, Kont II. Joscelin ile anlaşması sonucu bu kuşatmayı sona erdirmiştir. II. Joscelin ise 1150'de Halep hükümdarı olan Nureddin Mahmud Zengi'ye karşı bir başarı elde etmişse de, Türkmenlerin yardımıyla güçlenen Nureddin Mahmud onu yakalamış ve hapsedirmiştir. Sultan Mesud ise Keysun'a yürümüş ve herhangi bir zorlukla karşılaşmadan şehri teslim almıştır. Keysun'dan sonra Behisni, Raban Kalesi ve Merzban'ı ele geçiren Sultan Mesud, aynı zamanda damadı olan Nureddin Mahmud'un da yardımlarıyla Tel Başir'i kuşatmış, fakat muvaffak olamayarak ele geçirdiği yerlerin idaresini oğlu Kılıç Arslan'a bırakarak geri dönmüştür. 1151'de ise Nureddin Mahmud Tel Başir'i ele geçirmiş, Sultan Mesud ise Ayıntab'ı kendi sınırları içerisine dahil etmiştir (Sümer, 2004: 341). 1152'de Nureddin Mahmud Zengi'den intikam almak için toplanan Franklar ise Dülük'de Nureddin Mahmud tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmış, neticede Türklerin bu bölgede kalıcılıkları sağlanmıştır (Yinanç, 2013: 274-275).

Haçlı ve Bizans saldırılarını fırsat bilen Sivas hükümdarı Danişmendli Yağıbasan ise, 1151'de Karadeniz kıyılarının kontrolünü sağlamış, ayrıca Malatya hakimi olan Danişmendli Zülkarneyn'le de Sultan Mesud'a karşı bir anlaşma yapmıştır. Bu durum üzerine Sultan Mesud, Yağıbasan üzerine harekete geçmiş, Yağıbasan ise bundan çekinerek Mesud'a karşı itaat etmiş, ayrıca Zülkarneyn ile olan anlaşmasını da yok saymaya yemin etmiştir. Bu sorunu halleden Sultan Mesud, Malatya üzerine yürümüş, 24 Temmuz 1152'de şehri kuşatmıştır. Kuşatma boyunca sıkıntılı günler geçiren Malatya, Zülkarneyn ve annesinin Mesud'a itaat edeceklerini bildirmeleri üzerine Sultan Mesud şehrin idaresini eski hakimlerine iade etmiş, bu sayede Malatya Sultan Mesud'un kontrolü altına geçmiştir. Halihazırda Kayseri'de bulunan Zünnun'un da kendisine bağlı olması, Malatya'nın kontrol altına alınması ve Sivas'ın da itaat altına alınması ile Sultan Mesud, Anadolu Selçuklularını Türkiye coğrafyasının en mühim siyasi teşekkülü haline getirmiştir (Öngül, 2018a: 77-78).

Danişmendli baskısını da bertaraf eden Sultan Mesud, bundan sonra Anazarba, Misis, Tarsus ve Adana'yı işgal eden Ermeni prens II. Toros'un Bizans topraklarından sonra Selçuklu sınırlarına da saldırması sorunu ile ilgilenmiştir. Sultan Mesud, Danişmendli Yağıbasan'ın da desteğini alarak II. Toros'un üzerine yürümek istemiş, fakat II. Toros'un ona biat etmesi sonucu bu seferinden vazgeçmişse de, kısa bir süre sonra II. Toros'un Haçlılar ile bir ittifaka girip yeniden saldırılarına başlaması neticesinde, Sultan Mesud büyük bir ordu ile Osmaniye'ye kadar gitmiştir. Ancak kısa sürede çevresel faktörler ve salgın hastalıklar neticesinde ordunun mukavemeti bozulmuş, Sultan Mesud rahatsızlanmış, öleceğini hissetmesinden dolayı da devleti üç oğlu Kılıç Arslan, Şahinşah ve Dolat arasında bölüştürmüştür. Bu bölüşümden sonra Elbistan meliki olan oğlu Kılıç Arslan'ı ise tahta oturtarak, diğer kardeşlerinin ona itaat etmesini istemiştir. Sultan Mesud 1155'te ölmüş, yerine Sultan II. Kılıç Arslan devletin başına geçmiştir (Sevim-Merçil, 2014: 545-546).

Sultan Mesud döneminin diğer bir önemli gelişmesi de, aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti için bir son ifade eden Oğuzların isyan etmesi olmuştur. 1153'te meydana gelen isyan hareketlerini bastırmak üzere Sultan Sancar bizzat ordusunun başında hareket etmiş, fakat kendi soydaşlarına yenilerek onlara esir düşmüştür (Ayan, 2013: 23). Bu olaydan sonra Büyük Selçuklu Devleti toparlanamamış ve kısa bir süre sonra yıkılmıştır. Oğuz İsyanı neticesinde Büyük Selçuklu topraklarında meydana gelen siyasi karışıklıklar üzerine Anadolu yönüne büyük göç hareketleri yaşanmış, Anadolu Selçukluları yeni gelen bu göçlerin sevk ve idaresinde yetersiz kalmışlardır.

Türkistan'dan gelen ve Azerbaycan yolunu izleyerek Anadolu'ya ulaşan yoğun Türk göçleri, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecini hızlandırmış ve Türklerin bölgedeki sayısını hızla artmıştır.

Görüldüğü üzere Sultan Mesud döneminde, Anadolu'nun iç kesimlerindeki sorunların halledilmesini müteakip her fırsatta kıyı kesimlere akınlar yapılmıştır. Bu akınlar gelişigüzel bir şekilde değil, gidilen yerlerin ticari ve stratejik potansiyellerinin de farkında olarak şekillendirilmiştir. Aynı yerlerin birden fazla defa el değiştirmesi bunun en büyük ispatlarından. Örneğin Kastamonu için sürekli Bizans ile çatışmalar yaşanmış ve bölgenin kontrolü sağlanmak istenmiştir. Zira Kastamonu diğer Karadeniz şehirleri arasında ticaret hayatı için çok önemli olup, ayrıca Kırım'daki Suğdak Limanı'ndan gelen ürünler için de mühim bir geçiş noktasıdır. Karadeniz'in kuzeyinden gelen ürünler bu sayede Anadolu'ya ulaşır, güneye inen kervanlar ürünleri Antalya'dan Kıbrıs, oradan da Mısır'a kadar götüren büyük bir ticaret rotasını oluşturmuştur. Ayrıca Anadolu'da zayıflayan Bizans otoritesi de özellikle Fransız Haçlı ordularının Ege kıyılarını takip ederek Antalya'ya inme çabaları ön plana çıkmıştır. Zira Haçlıları Bizans egemenliğindeki sahile yakın bölgelerde dahi takip edebilen Türkler, Antalya'ya gelene kadar Haçlılara büyük kayıplar verdirilmiş, Antalya'da ise onları tamamen etkisiz hale getirmiştir. Bu da Türklerin Akdeniz sahil kesimlerini tanıdıklarına bir işaret olup, bölgeden geçen bir askeri kuvveti pusular vasıtası ile yıpratabilmeleri ile sonuçlanmıştır. Ayrıca bu durum Anadolu Selçuklularının sadece askeri değil, aynı zamanda kıyılarıdaki ekonomik birtakım gelişmelerin farkına varmalarına da vesile olmuştur. Bu tecrübeler ilerleyen yıllarda kıyı şehirleri uğrunda büyük mücadeleler vermeleri için Selçukluları teşvik etmiştir.

3. 2. 6. II. Kılıç Arslan

II. Kılıç Arslan, I. Mesud'un büyük oğlu olarak ve onun saltanatı sırasında Konya'da tahta çıkmıştır (Mateos: 312). I. Mesud, diğer iki kardeşin de II. Kılıç Arslan'a bağlı olmasını istemiştir (Özaydın, 2002: 399). Ancak I. Mesud'un ölümünü müteakip kardeşler arasında mücadele ve çatışmalar olmuştur. Ayrıca bu kargaşadan faydalanmak isteyen başta Manuel Komnenos olmak üzere Danişmendliler ve diğer Türkmen beyleri durumu yakından takip etmekteydi (Niketas Khoniates a: 80-81).

Selçuklu tahtı için meydana gelen karışıklıklardan ilk olarak Dolat sorunu bertaraf edilmiş, diğer küçük kardeş Şahinşah ise Ankara ve Çankırı taraflarında icraatlarına başlamış, bunu fırsat olarak kullanan Danişmendli Yağıbasan ise Kayseri'ye doğru harekete geçmiştir. Durumdan haberdar olan Kılıç Arslan ise Yağıbasan üzerine yürümüş, fakat araya din adamlarının girmesiyle

herhangi bir çatışma olmamıştır. Ancak Yağıbasan'ın ateşkese uymaması ve Elbistan'a girmesi üzerine Kılıç Arslan ikinci defa harekete geçmişse de yine din adamlarının araya girmesiyle savaş önlenmiştir. Neticede taraflar arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu karışıklıklar, Selçuklulara düşman diğer unsurları hareketlendirmiş, Ermeni prens Toros'un kardeşi olan Stefan, 1156'da Maraş'a girerek şehri tahrip etmiştir. Kılıç Arslan süratle bölgeye intikal edip kontrol altına almış ve halka merhametli davranmıştır. Sultan Kılıç Arslan, bu bölgedeki faaliyetlerinden muvaffak bir şekilde 1157'de ayrılmıştır. Sonrasında Musul Atabeği olan Nureddin Mahmud tehlikesini sezen Kılıç Arslan, Frank ve Ermeniler ile anlaşma yapmak istemiştir. Neticede Nureddin Mahmud birtakım faaliyetlere girişmişse de bunda muvaffak olamamış, elde ettiği toprakları Kılıç Arslan'a iade etmiştir (Turan, 2014a: 223-226).

Sultan II. Kılıç Arslan'ın iktidarının ilk yıllarında yaşadığı bu olumlu gelişmeler, kendisini güçlü görmek istemeyen rakipleri tarafından hoş karşılanmamış, ona karşı birtakım ittifaklara girişmelerine sebep olmuştur. Manuel Komnenos bu tarz ittifakların ana planlayıcısı konumunda olmuş, önceden Kılıç Arslan'a karşı başarısızlık yaşayan Nureddin Mahmud ile bir ittifak yapmaya çalışmıştır. Çukurova'ya 1158'de bir sefer düzenleyen Manuel'in bu girişimi, kendi topraklarında çıkan bir isyandan dolayı geri dönmesiyle sonuçlanmış, daha hızlı dönmek için Selçuklu hakimiyetindeki toprakları kullanmaya karar vermesi ise ona pahalıya mal olmuş, Bizans ordusu Türkmen saldırıları neticesinde büyük kayıplar vermiştir (Öngül, 2018a: 85-86). Bu olayın intikamını almak isteyen Manuel ise, ertesi yıl tekrar harekete geçerek Eskişehir üzerine yürümüş ve burayı zapt etmiştir. Manuel Eskişehir'de iken diğer müttetikleri Nureddin Mahmud Zengi Selçuklu topraklarına saldırmış, Danişmendli Yağıbasan da Elbistan'ı zapt etmiştir. Manuel bununla da kalmayarak Suriye'deki Haçlılardan da yardım istemiş, bu sırada kendisi de Menderes ovasına kadar gelmiştir. Yağıbasan ve Melik Şahinşah ile de ittifak yapan Manuel, Malatya Emiri Zilkarneyn'i de bu ittifaka katarak Kılıç Arslan'ı çok zor bir durumda bırakmıştır. Neticede Kılıç Arslan, Manuel'e barış teklif etmek zorunda kalmış, 1161'de de çatışmalar sona ermiştir. Ancak bu sırada Yağıbasan'ın Kılıç Arslan'a gelin getiren konvoyu saldırmaması, Kılıç Arslan'ın Yağıbasan üzerine saldırmamasına neden olmuş, fakat Kılıç Arslan bu saldırıda mağlup olarak 1162'de Manuel'in yanına gitmiştir (Özaydın, 2002: 399).

Manuel Komnenos, İstanbul'a gelen Kılıç Arslan'a muhteşem bir tören tertip etmiş ve onu çok güzel bir şekilde ağırlamıştır. Manuel, Kılıç Arslan'a hazinesinden çok kıymetli parçalar da vermiştir. Ancak Niketas Khoniates'e göre sultana bahşedilen bu hediyeler aslında imparatorun hazinesinin çok küçük bir kısmı olmakla beraber Kılıç Arslan'ın bunlara ulaşmasının zorluğundan

mütevellit onun için çok kıymetli olduğunu belirtmiştir. Tüm bu güzel ağırlama ve verilen hediyelere rağmen Kılıç Arslan, Manuel ile anlaşacağını açıklamışsa da, Konya'ya geldiği anda anlaşma şartlarını bozmuştur (Niketas Khoniates a: 81-83).

Bizans ve Selçuklu cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'da ise Yağlıbasan Harput ve Çemişkezek'i fethetmiş, 1163'te Kızan, Karsan gibi bölgeleri de kontrolü altına almıştır. Kılıç Arslan İstanbul'dan dönünce ilk hedefi olan Yağlıbasan ve saltanata ortak olmak isteyen kardeşi Şahinşah'ı bertaraf etmeye yoğunlaşmıştır. Kılıç Arslan ilk olarak Yağlıbasan üzerine yürümüş, peşinden de Sivas'ı zapt etmiştir. Yağlıbasan ise Şahinşah ile buluşmak niyetiyle Çankırı'ya gitmişse de 1164'de ölmüş ve Sivas'ta defnedilmiştir. Yağlıbasan'ın ölümü Kılıç Arslan'ın işine gelmiş ve onun gücünü arttırmıştır. Sultan bu gelişme üzerine doğrudan Şahinşah üzerine gitmiş, Çankırı ve Ankara'yı ele geçirmiş ve kardeşini de kaçırmaya mecbur bırakmıştır. Kılıç Arslan, bu bölgelerin kontrolünü sağladıktan sonra Danişmend topraklarına yönelmiş, Elbistan, Tohma Çayı, Darende, Gedük bölgelerini 1165'de ele geçirmiştir. 1169'da Kayseri ve civarındaki Zunnun idaresine de son vermiştir (Turan, 2014a: 228-229).

Şahinşah'tan, Ankara ve Çankırı'yı alan Kılıç Arslan, Anadolu'da tam bir hakimiyet kurmak için 1171'de Malatya'yı kuşatmış, bunun neticesinde Zunnun ve şehrin idarecisi Feridun, Nureddin Mahmud'a sığınmışlardır. Bunun üzerine Nureddin Mahmud harekete geçmiş, Kılıç Arslan ise Kayseri'ye dönmüştür. Nureddin 1173'te Ra'ban, Göksun, Behisni ve Maraş'ı ele geçirmiştir. Nureddin Mahmud'un Kılıç Arslan'a karşı hazırladığı ittifaka dahil olan Danişmendli ve Artuklu beylerinin yanında Sivas hakimi olan Danişmendli İsmail'in kıtlık yüzünden Sivas halkı tarafından öldürülmesi üzerine Zunnun Sivas'ın idaresini ele geçirmiş, Ceyhan nehri yakasında ise Kılıç Arslan ve ona karşı hazırlanan ittifakla karşı karşıya gelmiştir. Araya giren din adamları, çıkacak bir çatışmanın önüne geçmiş ve iki taraf arasında 1173'ün Temmuz'unda anlaşma sağlanmıştır. Ancak 1174'te en büyük rakibi olan Nureddin'in ölümü ile yeniden harekete geçen Kılıç Arslan, Sivas, Komana ve Tokat'ı ele geçirmiştir. Bu durum üzerine Mengüçükler de Kılıç Arslan'a boyun eğmişlerdir. Zunnun ve Şahinşah'ın tekrar Manuel'e sığınmaları ile Kılıç Arslan Anadolu'nun büyük kısmına hakim olarak Bizans için mühim bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır (Özaydın, 2002: 400).

Anadolu'daki durumun aleyhinde işlediğini gören Manuel, gerekli tedbirleri almak için harekete geçmiştir. Kılıç Arslan, Bizans'ın batı meseleleri ile uğraşmalarını fırsat bilerek bir ittifak kurmuş, Bizans topraklarına yürümek için çalışmalarına başlamış, Manuel de durumdan haberdar olarak hızlıca geri dönmeye çabalamıştır. Bu sırada da Kılıç Arslan'a elçiler göndererek zaman

kazanan Manuel, Haçlılar ile de haberleşmek suretiyle kendisine müttefik arayışına girişmiştir (Ioannes Kinnamos: 206-208).

Bizans üzerine yaptıkları akınlardan ekonomik anlamda fayda sağlayan Türkler, sık sık kargaşa çıkararak bu faaliyetler üzerine yoğunlaşmış, bu da Manuel'i Türkler üzerine sefer yapmaya kışkırtmıştır. Ancak bu noktada saldırıların tek taraflı değil, iki tarafın da savaşıma arzusunda hareket ettikleri için bu çatışmaların alevlendiğinden bahsedilebilir. Zira Niketas Khoniates, hem sultanın hem de imparatorun savaşıma konusunda çok arzulu kişiler olduğundan ve sürekli birbirlerini bu konuda tahrik ettiklerini aktarmıştır. Neticede Eskişehir'in¹⁹ tekrar imarı için harekete geçen Manuel, Kılıç Arslan'ın tepkisi ile karşılaşmış, elçiler vasıtasıyla bu girişimin nedenini sordurmuştur (Niketas Khoniates a: 121-122). Manuel bununla da yetinmemiş, Menderes ovasına inmiş ve Sublaion'daki kaleyi tamir ettirerek buraya askeri bir birlik yerleştirmiştir. İmparator bu sayede Türklere karşı iki aşamadan oluşan bir savunma hattı yapmayı amaçlamış, ancak bu planları pek de beklediği gibi neticelenmemiştir. Zira Türkmen saldırılarının arkası kesilmemiş ve anlaşma teklif eden Kılıç Arslan'ın bu girişimi olumsuz neticelenmiş, bunun üzerine sultan 1175'te bizzat sefer hazırlıklarına başlamıştır (Özaydın, 2002: 400-401).

Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu dönemde Anadolu ve Bizans tehlikeleri dışında düşünmesi gereken bir mühim konu daha vardı ki bu, Anadolu üzerine gelen yoğun Türkmen göçleriydi. Bu göçler Denizli, Kırkağaç, Bergama, Edremit ve özellikle Eskişehir tarafına yığılmakla birlikte, Denizli'deki kalenin tekrar onarılma çalışmaları zamanında Bizans askerleri için de büyük bir tehdit oluşturmuştur (Turan, 2014a: 231). Kalenin onarımı ve erzak tedariki için uzaklaşan Bizans askerleri, bu Türkmenler tarafından sürekli bir baskı altında tutulmuştur (Niketas Khoniates a: 122).

Manuel ilk olarak Şahinşah ve Zunnun'u kullanmak suretiyle birtakım girişimlerde bulunmuş olsa da, bu teşebbüsleri başarıya ulaşamamıştır. Neticede Anadolu coğrafyası tıpkı Malazgirt Savaşı öncesinde olduğu gibi Bizans'ın yoğun baskılarına ve bizzat imparatorun komuta ettiği büyük bir ordu ile ilerleyişine sahne olmuştur. İmparator, bu sefer sayesinde, Anadolu'daki Türkmenlerin baskılarını yok etmek ve kendisine rahat bir nefes aldirmek üzere, 1176'da

---

¹⁹ Hem Bizans hem de Selçuklu orduları tarafından sık sık Eskişehir üzerinde bir hakimiyet kurma girişimi görülmektedir. Bunun o dönemin şartları altında iki mühim sebebi vardır. Birincisi bölgenin stratejik konumu itibarıyla İstanbul ve Anadolu arasında önemli bir mevkiye bulunmasıdır. İkinci nedeni ise özellikle Türkler tarafından oldukça cazip olan geniş ovaları ve otlakları olmuştur. Ioannes Kinnamos Dorylaion'u ovalarının düzgünlüğü ve topraklarının bereketliliği hakkında oldukça övmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Historia*(1118-1176), s.211.

İstanbul'dan yola çıkmıştır. Manuel'in hazırladığı ordu, tıpkı Malazgirt Savaşı'nda olduğu gibi kozmopolit bir yapıdaydı. Kumanlar, Peçenekler ve sair diğer kavimlerden müteşekkil olan bu ordu ile Konya'yı muhasara etmek için yola çıkan Manuel, Phrygia ve Denizli'den geçerek Khoma ve Myriakephalon'a gelmiştir. Yol boyunca Türkmenlerin saldırılarına maruz kalan Bizans ordusu, rotaları boyunca bulunan su kuyularının tahribatı ve ekinlerin yakılması neticesinde oldukça bitap bir vaziyette olmalarının yanında, bir de askerler arasında salgın hastalık baş göstermiştir (Niketas Khoniates a: 123).

1176 Eylül ayında Bizans ordusu dar bir geçitte Selçuklular tarafından pusuya düşürülmüş ve çok ağır kayıplar verdirilmiştir. Bunun yanında Türkmenler büyük bir ganimetin de sahibi olmuşlardır. Tam bir kapana kısılan Manuel, bu vahim tablo karşısında kaçmak istemişse de askerlerinin baskısı sebebiyle bu düşüncesini gerçekleştirememiştir (Niketas Khoniates a: 126; Turan, 2014a: 234).

Bu galibiyet ile Malazgirt Savaşı'ndan tam 79 yıl sonra Anadolu'daki üstünlük tekrar Selçukluların olmuştur. Bu büyük zafere rağmen Kılıç Arslan'ın Manuel ile yaptığı anlaşma, Selçuklular lehine zayıf kalmıştır. Neticede Bizans kuvvetlerinin kalanı ile Manuel, Honas ve Alaşehir üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır. Ancak bu noktada dikkat çeken bir diğer husus da Kılıç Arslan'ın, Manuel'in İstanbul'a kadar olan yolculuğunda onu Türkmenlerden korumak için üç Selçuklu komutanını refakatlerine vermiş olmasıdır. Türkmen akınları o denli büyük boyutlu olmuştur ki Manuel, refakatlerinde bulunan Selçuklu beylerine durumu sormuş, onlar da Türkmenlerin kendilerine tabi olmadıklarını belirtmişlerdir (Turan, 2014a: 235).

Bu zafer neticesinde Türkler artık Anadolu'nun kontrolünde en etken faktör haline gelmiştir. Zira Kılıç Arslan, devletinin batısını güvene almış, Bizans ordusu ise bir daha eski gücünü toplayamamıştır. Ayrıca Papa için de Bizans'ın askeri açıdan pek bir önemi kalmadığı gözlemlenmiştir (Özaydın, 2002: 401-402).

3. 2. 6. 1. Miryakefalon Savaşı Sonrası Anadolu'nun Genel Durumu ve Kıyı Kesimlerine Yapılan Akınlar

Miryakefalon zaferi ile Türkmenler Anadolu'da daha rahat hareket kabiliyetine sahip olmuşlardır. Kırılan Bizans mukavemeti neticesinde süratli bir şekilde Bizans topraklarına akınlar yapan Türkler, Ege ve Akdeniz sahillerine kadar bu akınlarını sürdürmüş, Bizans ise bu durum karşısında artık yalnızca savunma yapabilir bir duruma düşmüş, bundan sonraki stratejileri ise Anadolu coğrafyasındaki hakimiyet düşüncesinin yerine mevcut durumunu muhafaza etmek

olmuştur. Ayrıca yalnız Anadolu tarafından gelecek bir tehlike değil, Balkanlar ve Trakya'dan gelebilecek saldırılar da Bizans için diğer bir muazzam problem durumuna gelmiştir. Zira ordusunun büyük kısmını Anadolu'da kaybeden Bizans, batıya karşı da savunulması güç bir pozisyona düşmüştür. Ege kıyıları haricinde Anadolu topraklarında hakimiyet Selçuklulara kalmıştır. Aynı zamanda Miryakefalos zaferi İslam ülkelerinde, özellikle de Bağdat'ta büyük sevinçle karşılanmıştır. Bizans, yaşadığı tüm bu olumsuzlukların yanında özellikle Manuel de büyük bir çöküntü yaşamış, ruhsal bakımdan çok müteessir bir duruma düşmüştür (Özaydın, 2002: 401-403; Turan, 2014a: 235-236; Niketas Khoniates a: 139).

Bizans tehlikesini bertaraf eden Kılıç Arslan, bu defa Danişmendlilerin hakimiyetindeki Malatya üzerine yürümüş, şehri dört ay muhasara altına almış ve 1178'in Ekim'inde şehri teslim almıştır (Kesik, 2017b: 145-146). Bu olay neticesinde Danişmendlilerin Malatya ayağı da ortadan kalkmış (Sevim, 2014: 130), bu suretle de Anadolu'nun bütünlüğü için mühim bir adım daha atılmıştır.

Malatya'da da kontrolü sağlayan Kılıç Arslan, Anadolu ve batıdan gelebilecek olan tehlikeleri savuşturmuş, bu suretle de doğuya karşı düşündüğü işleri yapmakta serbest kalmıştır. Atabeg Nureddin Mahmud'un yerine geçen Selahaddin Eyyubi ise, Kılıç Arslan'ın yeni rakibi konumuna gelmiş ve Kılıç Arslan'ın bundan sonraki faaliyetlerini yoğunlaştıracığı kişi olmuştur. Zira Kılıç Arslan, Malatya'yı ele geçirdikten sonra Selahaddin'e bir elçi göndererek Nureddin'in işgal ettiği Ra'ban Kalesi'ni istemiş, Nureddin'in oğlu olan Melik Salih'in de bunu uygun gördüğünü belirtmiştir. Fakat Selahaddin'in bu elçinin talebini reddetmesi üzerine Kılıç Arslan 20.000 kişilik bir orduyu kaleyi geri almak için göndermiştir. Ancak Kılıç Arslan'ın bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (İbnü'l-Esir b: 442). Doğuya yürüme konusunda yılmayan Kılıç Arslan, 1180'de bir ailevi meseleyi bahane ederek tekrardan doğuya ilerleyerek Artuklu hükümdarı Kara Arslan'ın oğlu olan Nureddin Muhammed'in üzerine gitmiştir. Bu faaliyetler Anadolu Selçukluları için gerekli sayılsa da, Selahaddin için ciddi bir tehdit unsuru ihtiva etmekteydi. Selçuklu ordusunun saldırısı üzerine Selahaddin'in yanına sığınan Kılıç Arslan'ın damadı Nureddin, Selahaddin ile Kılıç Arslan'ın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde elçiler vasıtasıyla yapılan pazarlıklar bir sonuç vermemiş ve Haçlı orduları ile anlaşan Selahaddin, Selçuklu kuvvetleri üzerine saldırılar yapmıştır. Fakat bu durum, Kılıç Arslan'ın veziri olan İhtiyarüddin Hasan'ın Selahaddin'in yanına giderek onu ikna etmesi üzerine karşı karşıya gelen iki tarafın bu Ermeni kuvvetlerine karşı birleşmesi sağlanmıştır. Ermeni III. Rupen'in Haçlılarla ortak şekilde, Bizans ordunun yenilgisinden de faydalanarak Bizans sınırları dahilindeki

Adana ve Misis'i ele geçirmiş, ayrıca Türklere karşı da saldırgan bir tutum izlemiştir. Bu olay üzerine Kılıç Arslan kuvvetlerini Ermeniler üzerine göndermek için Selahaddin ile bir ittifak yapmış, neticede ikisi birlikte Ermenilere karşı harekete geçmiştir. Bu ittifaka karşı çıkamayacağını anlayan III. Rupen, barış teklif etmiş, bunun üzerine 1180'de Selahaddin Mısır'a, Kılıç Arslan da Malatya'ya çekilmişlerdir. Bu olaydan sonra tekrar Bizans toprakları üzerine yoğunlaşan Kılıç Arslan ile Selahaddin arasında bir daha mühim bir gerginlik yaşanmamıştır (Turan, 2014a: 236-239).

Kılıç Arslan Bizans topraklarına akınlar yapmaya başlamış, Uluborlu, Kütahya ve Eskişehir'i devletinin sınırları içerisine katmıştır. Antalya ve Denizli'yi muhasara etmişse de, muvaffak olamamış, 1187'de Ermenilerin üzerine yürüyerek Sis'e kadar gitmeyi başarmıştır (Özaydın, 2002: 401).

Ömrünün çoğunu Anadolu'da bir birlik kurulması yolunda geçiren Kılıç Arslan için yaptıkları işler ne kadar önemliyse, ondan sonra yerini alacak kişinin de devletin bu mevcudiyetine sahip çıkması o kadar önemliydi. Zira kendisi daha hayattayken bu husus üzerinde düşünmüş, ölümünden önce ülkesini oğulları arasında taksim etme yoluna girişmiştir. Bu paylaşımın hangi tarihte yapıldığı net olmamakla birlikte 1182-1188 yıllarında gerçekleştiği genel kabul görmektedir (Kaya, 2006: 16-17). Neticede büyük oğlu Kutbüddin Melik Şah'a Aksaray ve Sivasi, Rükneddin Süleyman Şah'a Tokat ve Karadeniz'e kadar olan toprakları, Muhyiddin Mesud Şah'a Ankara ve Çankırı'dan Eskişehir'e kadar olan toprakları, Nureddin Mahmud Sultan Şah'a Kayseri ve civarı, Mugiseddin Tuğrul Şah'a Elbistan, Muizzüddin Kayser Şah'a Niksar ve Koyulhisar, Nizameddin Argun Şah'a Amasya, Sencer Şah'a Ereğli, Arslan Şah'a Niğde, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e de Konya'dan Kütahya'ya kadar olan toprakları ve Konya'yı vermiştir (Özaydın, 2002: 401-402; İbn Bibi: 41).

Bu taksimat ile asıl amacı, Anadolu'da kurulu düzenin devamı ve ihyası arzusunda olan Kılıç Arslan, aslında daha karışık günlerin başlangıcı olacak bir kararı uygulamıştır. Zira Gıyaseddin'in Konya'da bırakılması, diğer kardeşlerin her türlü imkana sahip olmalarına rağmen aralarında kıskançlıklara yol açmıştır. İbn Bibi diğer kardeşlerin aslında çok övünülecek ve sultanların dahi yaşamak isteyecekleri bir hayata sahip olduklarını aktarmıştır (İbn Bibi: 50). Ancak buna rağmen kardeşler arasındaki çekişmeler engellenememiştir.

Sultan II. Kılıç Arslan döneminin diğer bir önemli olayı, Selahaddin'in Kudüs'ü fethetmesi neticesinde başlayan 3. Haçlı Seferi olmuştur. Büyük bir ordu ile Kudüs önlerine gelen Selahaddin

bir müddet Kudüs'ü kuşatmış, Kudüs'te Haçlıların başında bulunan Balian²⁰ direnmeye çalışmışsa da sonunda Selahaddin ile anlaşma yaparak şehri İslam ordularına teslim etmek zorunda kalmıştır (Ernoul: 175). Bu askeri hareket her ne kadar Kudüs'ü Hristiyanların geri kazanmak için yaptıkları bir mücadele de olsa, güzergahları üzerinde Anadolu da bulunduğu için, Selçuklu topraklarını direk etkileyen bir husus olarak Türk tarihindeki yerini almıştır.

Yaklaşık olarak yüz yıla yakın bir süre Hristiyanların elinde kalan Kudüs'ün, Hittin Savaşı ve sonrasındaki kaybı, Avrupa'da büyük bir endişe ve üzüntü ile karşılanmıştır. Kudüs'ün kaybı üzerine ilk olarak Sicilya kralı olan II. Guillaume sefer hazırlıklarına başlamış, amiral Margaritus komutasındaki bir donanmayı da Suriye kıyılarına göndermiştir. Papa III. Urbanus'un ölümü üzerine yerine geçen VIII. Gregorius, mevcut durum üzerine hızlı bir şekilde tüm Hristiyanları Kudüs'ü geri almak için oluşturulacak yeni Haçlı ordusuna katılmaya çağırılmış, ancak o da iki ay sonra ölmüştür. Sonraki papa olarak başa geçen III. Clemens, Alman imparatoru olan Friedrich Barbarossa ile irtibat kurmuş, Fransa ve İngiltere'ye de haberciler göndererek yeni sefere davet etmiştir. Çağrılarının olumlu yanıtlarla sonuçlanmasına rağmen kendi iç problemlerinden dolayı sefer hazırlıklarının üzerine düşemeyen krallar, yine de ellerinden geldiğince doğudaki dindaşlarını desteklemişler, bu sırada da kendi hazırlıklarını da tamamlamaya çalışmışlardır (Demirkent, 2013a: 145).

Neticede Alman imparatoru Friedrich Barbarossa'nın komuta ettiği büyük Haçlı ordusu 1190'da Anadolu'ya gelerek Selçuklu hudutlarına girmiş, imparator ile Kılıç Arslan arasındaki diyalog sayesinde sorunsuz bir şekilde geçmeyi ummuşlardır. Ancak özellikle uç bölgelerindeki Türkmenlerin yoğun baskısı ile karşılaşan Haçlılar, Akşehir'de de esas Selçuklu ordusu ile karşılaşmışlar, iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaştan sonra Selçuklular Konya'ya çekilmişlerdir. Konya'da yapılan savaşta ise ağır zırhlı Haçlılara karşı duramayan Selçuklu askerleri barış yapmak zorunda kalmış, Haçlı askerleri de Karaman yolundan Çukurova'ya inmişlerse de, Friedrich Barbarossa Silifke çayında boğulmak suretiyle hayatını kaybetmiştir (Sevim-Merçil, 2014: 552-553).

Haçlı tehlikesinin Anadolu üzerindeki etkinliği azalınca yerini kardeşler arasındaki saltanat mücadelesi almış, bu çekişmeler esnasında hala hayatta olan Kılıç Arslan ise durumdan oldukça muzdarip olup sıkıntılı günler geçirmiştir (Turan, 2014a: 250). İlk olarak Melik Şah, Malatya meliki Kayser Şah'ı uzaklaştırmış, sonrasında Kayseri meliki Nureddin Sultan Şah'a yönelmiştir.

---

²⁰ Selahaddin'in Kudüs kuşatması sırasında Kudüs'teki Haçlı lordu.

Ancak Nureddin'in kuşatılması devam ederken Kılıç Arslan onun yanına kaçmış, fakat Nureddin'in de babasına baskı yapması üzerine Uluborlu meliki Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gitmiştir. Gıyaseddin'i veliaht tayin eden Kılıç Arslan, tekrar Melik Şah'ın üzerine yürümüş, Konya'yı ele geçirmiş ve Melik Şah'ın Aksaray'a kaçmasına sebep olmuştur. Oğlu Gıyaseddin ile Aksaray'ı kuşatan Kılıç Arslan burada hastalanarak 26 Ağustos 1192'de vefat etmiştir(Özaydın, 2002: 402).

Gürüldüğü üzere Sultan II. Kılıç Arslan'ın Anadolu Selçuklu tahtında geçirdiği süre ağırlıklı olarak Anadolu'da Bizans tehlikesinin savuşturulması ve Bizans etkisinin bertaraf edilmesi için harcanmıştır. Komnenos hanedanının bir üyesi olan Manuel Komnenos'un, Selçukluların ve sair Anadolu'daki diğer Türk kuvvetleri üzerine uyguladığı gerek politik gerekse askeri müdahaleler, Anadolu topraklarında huzursuzluğu arttırmış ve Türkmen güçlerinin birbirleri ile çatışmalarına sebep olmuştur. II. Kılıç Arslan, bu meselelerle uğraştığı için batıya gitmekte güçlükler çekmişse de her fırsatı değerlendirerek, özellikle de hükümdarlığının son yıllarına doğru batı ve güney bölgelerine yaptığı akınlar ile kıyı kesimlerine gelmeye çalışmıştır.

3. 2. 7. I. Gıyaseddin Keyhüsrev

Sultan II. Kılıç Arslan'ın ölümünü müteakip Konya'ya giderek hükümdarlığı ele geçiren Gıyaseddin Keyhüsrev²¹, herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan tahta çıkmıştır. Bunda Kılıç Arslan'ın ölümünden kısa bir süre önce devlet erkanının Gıyaseddin'e sadık kalmaları hakkında ettirdiği yemin de etkili olmuştur. Gıyaseddin tahta geçince uç bölgelerindeki Türkmenler de Konya'ya gelerek önce Kılıç Arslan'ın ölümü için taziyelerini sunmuşlar, sonra da ona bağlılıklarını bildirmişlerdir (Kaya, 2006: 42-43).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, özellikle uç bölgelerdeki Türkmenlerin ve diğer kardeşleri Muhyiddin Mesud ile Kutbeddin Melikşah'ın da desteklerini arkasına alarak, Bizans ve Haçlı kuvvetlerine karşı başarılı bir mücadele sergilemiştir. Kutbeddin Melikşah'ın ölümü ile en mühim taht ortağının baskısından kurtulmuştur.

Keyhüsrev bu ilk saltanatında Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos'un Konya- İstanbul hattında ticaret yapan Türk ve Rum tüccarların kabilelerine saldırması neticesinde batıya, Bizans üzerine sefere çıkmış, Menderes ırmağına kadar olan bölgede kontrolü sağlamıştır. Bu noktada çok

---

²¹ İbn Bibi, Gıyaseddin Keyhüsrev için, yaşının küçüklüğüne ve Kılıç Arslan'ın en küçük oğlu olmasına rağmen onun, büyüklerin bile sahip olamayacağı bir zeka ve akla sahip olduğunu belirtmiştir. Bkz. *El-Evamirü'l-Ala'iyye*: 59.

farklı bir strateji izleyen Gıyaseddin, aldığı esirleri Akşehir'e yerleştirmiş, onlara tarım yapmaları için gerekli olan materyal desteğinde bulunmuştur. Bunu duyan ve kendi topraklarında sıkıntılı bir yaşam süren diğer Hristiyanlar da kendi memleketlerini terk ederek Selçuklu topraklarına göç etmişlerdir. Bu da Bizans topraklarında ciddi istihdam sorunlarına yol açmıştır. Bu politika ile Selçuklu hükümdarlarının topraklarında uygun bir iskan ortamı sağlamak için nasıl bir çaba sarf ettiğinin de göstergesi olmuştur (Öngül, 2018a: 110-112).

Bu gelişmelere rağmen Gıyaseddin'in diğer bir kardeşi olan ve kudretli bir kişiliğe sahip olan II. Süleyman Şah'ın 1196'da Konya'yı alarak Selçuklu tahtına geçmesi ile Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı bir müddet kesintiye uğramıştır (Turan, 2014a: 265).

3. 2. 8. II. Rükneddin Süleyman Şah

Rükneddin Süleyman Şah, II. Kılıç Arslan'ın oğullarından olup, Kılıç Arslan'ın sağlığında Tokat'a melik olarak görevlendirilmiş, Bizans idaresindeki birçok bölgeyi fethetmiştir. Babasının ölümünü müteakip saltanatı ele geçirmek için girişimlerde bulunmuştur (Kaya, 2010: 105). Süleyman Şah 1196'da Konya'yı muhasara etmiş, Gıyaseddin ile yaptıkları anlaşma uyarınca şehre hakim olarak Selçuklu tahtına oturmuş ve bu suretle Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanat döneminin sonunu getirmiştir (Öngül, 2018a: 112).

İlk icraatı olarak İstanbul'a giden Gıyaseddin Keyhüsrev'in konvoyunu taciz eden kişileri yakalayıp astıran Süleyman Şah (İbn Bibi: 65-67), bu olaydan sonra yeğenleri olan İzzeddin Keykavus ile Alaeddin Keykubad'ı yanına getirtmiş, fakat yeğenlerinin kendi istekleri doğrultusunda babalarının yanına gitmesine izin vermiştir (Kaya, 2006: 65-66).

Sultan II. Süleyman Şah, Anadolu'da Türk birliğinin muhafazası yolunda çalışmıştır. İlk olarak iç sorunlarla ilgilenen Süleyman Şah, bu durumdan faydalanmak isteyen Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos'un bir filoyu Karadeniz'deki ticaret gemilerine saldırtması üzerine dikkatini bu işe vermek durumunda kalmıştır. Kendisi imparatorla anlaşma yolunu seçmiş, böylece Bizans ile Selçuklular arasındaki ilişkiler tekrar başlamıştır. Ancak bu sefer de Süleyman Şah'ın Bizans ile uğraşmasını fırsat bilen Kilikya'daki Ermeni hakim II. Leon, Ereğli'yi zapt etmiş ve Kayseri'yi de kuşatmıştır. Bunun üzerine 1199'da Kilikya üzerine bir sefere çıkan Süleyman Şah, Ermenilerin geriye çekilmesini sağlamıştır. Hem Ereğli Kalesi'ni hem de Adana'ya kadar olan bazı önemli merkezleri de ele geçirmiş, bu sayede de Ermeniler Selçuklulara tabi olmuştur (Kaya, 2010: 105-106). Ancak bu sırada Selçuklular ile yaptığı anlaşmadan memnun olmayan imparator Aleksios, bir Haşhaşi'yi Süleyman Şah'a suikast düzenlemesi konusunda büyük ödüller vererek kendi yanına

çekmiş²², onu Süleyman Şah'ı öldürmek üzere göndermiştir. Fakat bu suikast başarısız olmuş, Haşhaşi yakalanmış ve üzerinde imparatorun yazdığı mektup bulunmuş, bu da Bizans ile ilişkilerin yeniden bozulmasına sebep olmuştur (Niketas Khoniates b: 93).

1202'de Gürcistan üzerine yürüyen Süleyman Şah (Kaya, 2010: 107), Gürcü kraliçesi Tamara'ya bir elçi ile haber göndererek onun İslamiyet'e geçmesini ve kendisi ile evlenmesini istemiş, fakat Tamara bunu kabul etmemiş, hazırlanan Gürcü ordusu ise ani bir baskınla Selçuklu ordusuna mühim kayıplar verdirmiştir (Brosset, 2003: 406-409).

Gürcü seferinin başarısızlığa uğramasına rağmen Selçukluların mukavemetinde büyük bir bozulma yaşanmamış, Gürcüler de ilerleme girişiminde bulunmamışlardır. Doğuda yaşanan bu aksi durum, Selçukluların yayılmasını ve bölgedeki nüfuzunu azaltmamakla beraber, gelişimine de sahne olmuştur. Bu durum Süleyman Şah'ın ölümüne kadar sürmüş olmakla beraber, Gürcüler ancak onun ölümünden sonra birtakım askeri faaliyetlere girişebilmişlerse de, bunda da muvaffak olamamışlardır (Turan, 2014a: 283).

Selahaddin Eyyubi'nin oğlu olan el-Melikü'l-Efdal Ali ise Süleyman Şah'a bir elçi göndererek ona bağlılığını bildirmiştir. Bu gelişmeden sonra Süleyman Şah, Anadolu üzerindeki faaliyetlerinde daha etkin hale gelmek için dikkatini, Bizans'a akınlar yapmak suretiyle topraklarını Safranbolu'ya kadar genişleten kardeşi Muhyiddin Mesud'un üzerine yönlendirmiştir. Kardeşinin bu gelişmesini ve taht için rekabetini engellemek için Ankara'yı kuşatan Süleyman Şah, 1 Temmuz 1204'te şehri teslim almıştır. Mesud ve oğulları ise öldürülmüştür (Kaya, 2010: 107).

Ankara seferinden çok kısa bir süre sonra rahatsızlanan Sultan II. Süleyman Şah, 6 Temmuz 1204 tarihinde ölmüştür. Bu ölümü müteakip, 1196'da tahtı ağabeyi Süleyman Şah'a bırakan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemi başlamıştır (Kaya, 2006: 93, 97). Ancak çok kısa süreli de olsa bu ikinci saltanatından önce III. Kılıç Arslan tahta geçmiştir.

3. 2. 9. III. Kılıç Arslan

Çok kısa bir süre tahtta kalan III. Kılıç Arslan, Rükneddin Süleyman Şah'ın ani ölümü üzerine, maiyetindeki beyler tarafından tahta çıkarılmıştır. Tahta çıktığı sırada küçük yaşta olan Kılıç Arslan, bir yıldan daha az süren hükümdarlığında babasından kalan yönetim faaliyetlerinde

---

²² Niketas Khoniates imparatorun yapmış olduğu bu hareketi çok aptalca bulduğunu belirtmiş, yeminlerle sağlanan dostluğun zaten pamuk ipliğine bağlı olduğunu aktarmıştır.

pek bir aksama olduğu söylenemez. Zira Anadolu’da Selçuklu üstünlüğü söz konusu olduğu için ve Haçlılar da İstanbul’u işgal ettiği için Kılıç Arslan’ın rakipleri bir tehdit oluşturmaktan uzaktı.

Yaklaşık olarak sekiz ay kadar tahtta kalan Rükneddin Süleyman Şah’ın oğlu III. Kılıç Arslan, sonrasında tahtı Gıyaseddin Keyhüsrev’e bırakmak durumunda kalmıştır. Kendisinin devam eden yaşamı için pek malumat olmamakla birlikte öldürüldüğü hakkında birtakım kayıtlar da mevcuttur (Turan, 2014a: 288-290, 297).

3. 2. 10. I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in İkinci Hükümdarlık Dönemi

I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ikinci saltanat dönemi, Anadolu Selçuklularının artık birliklerini tam manasıyla kurmuş, dış etkenlerden ise daha az etkilenmeye başladıkları bir dönem olmuştur. Gerek doğuda, gerekse batıda Selçuklu ordusuna mukavemet edebilecek bir silahlı güç toplanamamış, bu da Gıyaseddin’in daha rahat hareket kabiliyetine sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca Anadolu coğrafyasını artık çok daha iyi tanıyan Türkler, deniz kıyılarındaki önemli merkezlerin kendilerine getirebileceği faydaların da farkında olarak yönlerini artık bu stratejide tayin etmeye başlamışlardır. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ikinci saltanat dönemi, bu politikanın baskın gelmeye başladığı bir dönem olup, kıyılarda ve sonrasında da denizlerde hakimiyet kurma çabalarına bir örnek teşkil etmektedir. Zira bu dönemde iki önemli liman şehrinin kontrolü için Türklerin müdahaleleri görülmektedir.

1196’da tahtı ağabeyine bırakmak durumunda kalan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, önce İstanbul’a gitmek istemiş, fakat yolda saldırıya uğraması neticesinde güzergahını değiştirerek Kilikya taraflarına yönelmiştir. Oğullarının Süleyman Şah’ın yanını terk ederek kendisine katılması ile Kilikya Ermeni hakimi II. Leon’un yanına gitmiş ve hoş bir şekilde karşılanmıştır. Oradan Malatya’ya, kardeşi Muizzeddin Kayserşah’a, sonra da Elbistan’daki kardeşi Muğiseddin Tuğrulşah’ın yanına gitmiştir. Burada bir süre ikamet ettikten sonra Eyyubi hükümdarı olan Haleb’deki Melik Adil’in yanına, oradan da Diyarbakır’a, sonrasında ise Ahlat’a gitmiştir. Fakat gittiği hiçbir yerde Süleyman Şah’a karşı bir ittifak desteği bulamamıştır. Neticede Ahlat’tan Canik’e geçmiş, oradan da İstanbul’a, III. Aleksios Angelos’un yanına giderek ona sığınmıştır. Burada Menderes hakimi Manuel Mavrozomes’in kızı ile evlenmiş, ancak 1204’te Latinlerin İstanbul’u ele geçirmeleri sonucunda kayınpederinin yanına gitmiş, Konya’ya dönene kadar da onun yanında ikamet etmiştir (Öngül, 2018a: 127-128).

II. Rükneddin Süleyman Şah’ın ölümü üzerine henüz küçük yaşta olan oğlu III. Kılıç Arslan tahta geçirilmiş, fakat Selçuklu Emiri Mübarizüddin Ertokuş ve bazı Danişmendli emirleri bu

duruma muhalefet ederek Gıyaseddin'e haber göndermiş ve tahtı devralması için Konya'ya davet etmişlerdir. Gıyaseddin Konya'ya gidip şehri muhasara ettiyse de bunda muvaffak olamamış, fakat Ilgın'a çekildiği sırada Aksaray halkı kendisini davet etmiş, bunu haber alan Konya ahalisi ise erken davranarak şehirde Gıyaseddin adına hutbe okutmuşlardır. Bunu haber alan Gıyaseddin süratle Konya'ya giderek 1196'da terk etmek zorunda kaldığı Selçuklu tahtına 1205'te yeniden oturmuştur (Anonim a: 39). Tahta geçtikten sonraki ilk icraatı ise oğlu İzzeddin Keykavus'u Malatya'da, Alaeddin Keykubad'ı Tokat'ta, Celaleddin Keyferidun'u Koyluhisar'da melik olarak atamak olmuştur (Sevim, 2002a: 348).

I. Gıyaseddin Keyhusrev'in bu ikinci saltanat dönemi, Anadolu'da ve çevresindeki rakiplerinin yaşadığı siyasal istikrarsızlıklardan dolayı kısmen zorlayıcı geçmediği söylenebilir. Bu ikinci döneminde rakiplerinin karışıklığı sayesinde otoritesi iyice artmış, birçok hükümdar kendisine bağlılıklarını bildirmiştir. Doğuda Artuklular ve Eyyubiler, Gıyaseddin'in adını hutbelerde okutmuşlar, Saltuklular ise her daim itaatlerini sürdürmüşlerdir. Ancak Gürcülerin 1205'te Azerbaycan'ı istila ve Erciş'i yağma etmesi üzerine Ahlat hükümdarı, yanında Tuğrulşah'ın ordusu olduğu halde Gürcülere sefer yapmış ve bu seferde muvaffak olmuşlardır (Turan, 2014a: 299-300).

4. Haçlı Seferi ise bu dönemin en mühim olaylarından bir diğeri olup, neticesinde İstanbul Latinler tarafından ele geçirilmiştir. Bu Haçlı Seferi, öncekilerinden farklı olup aslında Haçlıların gerçek amaçlarının ekonomik kaygılar olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnek olmuştur.²³ Zira kutsal toprakları kurtarmak amacıyla toplanan Haçlılar bunun yerine, daha önceki seferlerde zenginliklerini görüp etkilendikleri ve dilden dile dolaştırdıkları Bizans'ın zenginliklerini ele geçirmek için İstanbul üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar, İstanbul'u yağmalamışlar ve şehri ele geçirerek burada 1204'ten 1261'e kadar hüküm sürecek bir Latin Krallığı kurmuşlardır. Bu Haçlı Seferi'nin öncekilerden bir diğeri farkı da Müslümanlara neredeyse hiç zararı dokunmamış olmasıdır (Demirkent, 2013a: 167-180).

Haçlıların İstanbul'u ele geçirerek burada bir Latin krallığı kurması neticesinde Theodoros Laskaris, 1206'da İznik ve civarında bir devlet kurmuş, Komnenoslardan Aleksios ve David de 1204'te Trabzon'da, 1461'e kadar varlığını sürdüreceği bir devlet kurmuşlardır. Ancak özellikle

---

²³ Bu Haçlı Seferi'nde, kutsal topraklara gidilmesinin kendilerine kazanç sağlamayacağını ve bu sebeple de çıkarlarına uygun düşmeyeceğini düşünen Venedikliler, seferin rotasının İstanbul'a yönlendirilmesinde en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent *Haçlı Seferleri*, 170.

Trabzon'da kurulan bu devletin yayılcı bir politika izleyerek, Karadeniz ticaret yolunu tehdit etmesi, Selçuklular için önemli bir sorun olmuştur. Aleksios'un Samsun'u işgal faaliyetlerine başlaması ise Gıyaseddin için bardağı taşıran son damla olmuş ve bu duruma müdahale ederek, Samsun ve civarının Selçuklu toprakları olarak kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Gıyaseddin, aynı zamanda kayınpederi olan Manuel Mavrozomes'i Menderes vadisi dolaylarına yerleştirdiği için, Theodoros Laskaris'in yayılmasına da önemli ölçüde engel olmuştur. Gıyaseddin ticareti ve ticaret yapmak için de güzergahların güvenliğinin önemini bilen, Antalya'nın da bu ticaret mekanizması içinde ne kadar önemli bir yapıya sahip olduğunu, orayı ele geçirmesinin de devletine hem stratejik, hem de ekonomik faydalar sağlayacağını farkında olan bir sultandı (Sevim-Merçil, 2014: 558-560). Neticede Antalya'yı ele geçirmek için hızlı bir şekilde hazırlıklara girişen Gıyaseddin, 1206 sonlarına doğru şehri kuşatmayı başarmıştır (Kesik, 2015: 131).

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu ikinci saltanat döneminde Antalya, Aldo Brandini isimli bir İtalyan'ın yönetiminde bulunmaktaydı. Ancak tüm Anadolu coğrafyasında özellikle 4. Haçlı Seferleri neticesinde tamamen belirgin hale gelen Rumlar ve Latinler arasındaki gerilim, bu şehirde de hakimdi. Bu gerginlikler, tabiatıyla Akdeniz ticareti için de mühim tehlikeleri ve aksamaları beraberinde getiriyordu. Çeşitli korsanlık faaliyetleri, işleri Brandini açısından oldukça zor bir hale getirmiş, üstüne bir de Gıyaseddin'in şehri kuşatması, onun Kıbrıs'tan yardım istemek zorunda kalması ile sonuçlanmıştır. Brandini, Kıbrıs'tan aldığı yardımlar sebebi ile Selçuklu kuvvetlerine karşı bir direnç göstermeyi başarmışsa da, Anadolu'nun birçok yerinde yaşanan Rumlar ile Latinler arasındaki gerginlik, Antalya'nın da kaderini etkilemiştir. Zira Latinlerin hakimiyetinde olmak istemeyen Rumların desteği ile Gıyaseddin tekrar kuşatma faaliyetlerine başlamış, bu sayede de kısa bir süre sonra Antalya'yı 1207'de fethetmiştir (Sevim, 2002a: 348; Anonim a: 39). Kale kuşatması çok çetin geçmiş, şehir savaşarak kazanıldığı için asker üç gün yağma yapmıştır (Baykara, 1997: 37-38). Şehrin valiliğine ise Mübarizüddin Ertokuş'u atamıştır (İbn Bibi: 128).

Antalya'nın fethinden sonra, II. Süleyman Şah'ın ölümünü fırsat bilerek Selçuklu topraklarına ve ticaret kervanlarına saldırılar düzenleyen Çukurova Ermenileri üzerine Gıyaseddin, 1208'de bir sefer düzenlemiştir. Ermeni prensi olan Leon'un bu sefere karşılık veremeyecek durumda olmasından dolayı ikili arasında bir anlaşma tatbik edilerek, Ermenilerin Selçuklulara olan bağlılıklarının devamı ve ticaret kervanlarının güvenliğinin tehdit edilmemesi konularında anlaşmışlardır (Sevim, 2014: 139).

Ermeni sorununu da halleden Gıyaseddin Keyhüsrev, İznik'teki devletinin başında bulunan Theodoros Laskaris ile bir sorun çıkabileceğini düşünmekteydi. Zira gerek 1206'da Konya ve İznik arasında yapılan anlaşmanın içeriğinin yetersiz oluşu, gerekse Antalya'nın Türkler tarafından fethedilmesine sessiz kalan Laskaris'in bu tutumu, Gıyaseddin'i bu şekilde düşünmeye sevk etmiştir. Arada iplerin iyice gerilmesine sebep olan olay ise Gıyaseddin'in İstanbul Latinleri ile yakınlaşması, Laskaris'in de Selçuklulara ödemekte olduğu yıllık vergisini vermemesi olmuştur (İbn Bibi: 132). Latin işgali neticesinde İstanbul'u terk etmek zorunda kalan III. Aleksios, Antalya'daki sultanın yanına gelerek yardım istemesi ise Gıyaseddin'e harekete geçmek için bir fırsat vermiştir. İki tarafın ordusu Alaşehir yakınlarında savaşmış ve büyük kayıplar vermiştir (Ayönü, 2014: 220). I. Gıyaseddin Keyhüsrev bu savaşta yanına sokulan bir Bizans askerinin hançeri ile şehit olmuş, bu yüzden mukavemeti bozulan Selçuklu ordusu dağılmaya başlamış, Laskaris ise birçok esir ile geri dönmüştür (İbn Bibi: 139-140).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı, Selçukluların artık tamamen ekonomik faaliyetlere ve bundan elde edilecek gelirlere yönelmeye başladığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bundan sonraki devlet politikalarının da bu doğrultuda devam ettiği görülmektedir.

3. 2. 11. I. İzzeddin Keykavus

I. İzzeddin Keykavus saltanatı, Selçukluların ekonomik faaliyetleri ve diplomasiyi daha etkin bir şekilde kullanmaya başladıkları bir dönem olmuştur. Denizlerin ve liman şehirlerinin önemi daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmış, fetih hareketleri bu yönde yapılmak istenmiştir. Zira Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı fethinden sonra Doğu Akdeniz ticaret yolunda önemli bir yer edinen Selçuklular, bu durumdan ekonomilerini oldukça güçlendirerek çıkmışlardır. Gıyaseddin'in izinden giden İzzeddin Keykavus da ilk olarak Karadeniz'e önemli bir liman şehri olan Sinop'a yürümüş ve burayı fethetmiştir. Sonrasında ise iktidarın sekteye uğradığı Antalya'da tekrar hakimiyet kurmuştur. Bu gelişmeler artık Selçukluların da deniz ticareti ve donanma faaliyetlerinde bulunacağını en mühim göstergelerinden olmuştur.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in savaş alanında şehit olmasından sonra Kayseri'de buluşan devletin ileri gelenleri, Gıyaseddin'in büyük oğlu ve Malatya meliki olan I. İzzeddin Keykavus'u devletin başına geçmesi için Kayseri'ye davet etmişler, o da bu davete icabet ederek Kayseri'ye gelmiş ve devletin başına geçmiştir (Sevim, 2014: 140).

İzzeddin Keykavus'un Konya'ya gelerek Selçuklu tahtına çıkması, Alaeddin Keykubad'ın tepkisine sebep olmuş, kendisi muhtelif müttefikleri ile Konya üzerine yürümüşse de, bu

girişiminde muvaffak olamayarak Ankara'ya çekilmiştir. Alaeddin Keykubad Ankara Kalesi'ne sığınmış, bunun üzerine İzzeddin Keykavus Konya'ya geri dönmüştür (Sümer, 2002a: 352).

Alaşehir Muharebesi neticesinde İznik hakimi Theodoros Lascaris ile arası açılan Selçuklular, Lascaris'in İzzeddin Keykavus tahta geçtiği zaman kıymetli hediyelerle ilişkileri yumuşatma girişimlerine olumlu cevap vermişlerdir. İlişkilerdeki bu düzelme neticesinde, harp meydanında gömülmüş olan Gıyaseddin Keyhüsrev'in mezarı da Konya'ya getirilip defnedilmiştir (Turan, 2014a: 321).

Theodoros Lascaris ile olan problemini de çözen İzzeddin Keykavus, Ankara'da bulunan kardeşi Alaeddin Keykubad üzerine yürümüş ve Ankara Kalesi'ni kuşatmıştır. Alaeddin, şehri savunma pozisyonu almış ve direnmeye başlamıştır. Ancak erzak ve mühimmatın giderek tükenmesi üzerine şehir sakinleri Alaeddin'in huzuruna çıkmış, durumun aleyhlerine döndüğünü ve büyük sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir. Alaeddin de kardeşi ile anlaşma yoluna gitmiş, hem şehir halkının hem de kendisinin can emniyeti temin edilirse şehri teslim edeceğini İzzeddin'e bildirmiştir. İzzeddin Keykavus ise bu teklifi sevinçle kabul ederek şehir teslim almış (İbn Bibi: 162-166), Alaeddin'i de 1213'de Malatya yakınındaki Minşar Kalesi'ne hapsettirmiştir (Sümer, 2002a: 352).

Saltanatı muhafaza yolunda mühim başarılar elde ederek yerini sağlamlaştıran İzzeddin Keykavus, bundan sonra devletin ekonomik ve askeri muvaffakiyeti üzerine yönelmeye başlamış, bunu da babasının politikasına paralel bir şekilde yapmaya çalışmıştır. Akdeniz ticari hayatında çok önemli bir mevkide bulunan Kıbrıs ile ilişkiler kurmuş, 1214 Ocak ayında Kıbrıs kralı olan Hugue ile bir ticaret anlaşması dahi imzalamıştır.²⁴ Bununla da yetinmeyen Keykavus,

---

²⁴ Kıbrıs kralı Hugue ile İzzeddin Keykavus arasında yapılan bu anlaşma, yalnızca iki devletin arasındaki değil, genel olarak tüm Ortaçağ Akdeniz'inin ekonomik durumunu göstermesi açısından önemlidir. Anlaşma vesikalari beş adet mektuptan ibaret olup, bu mektupların dördü Hugue tarafından, biri Keykavus tarafından gönderilmiştir. 1214'te Kıbrıs kralından Keykavus'a yazılan birinci mektupta iki taraf tacirlerinin taraf memleketler arasında serbestçe ticaret yapabilecekleri belirtilmiştir. Kraldan sultana yazılan ikinci mektupta dostça ilişkilerin devam ettiği müddetçe serbest ticaretin devam edeceği bildirilmiştir. 1216'da yazılan ve yine kraldan Keykavus'a gönderilen mektupta dostluğun devamı belirtilirken kralın da üç yıl bu anlaşmaya sadık kalacağı belirtilmiştir. Ayrıca daha önceki yazışmalarda yer almayan bir madde bu mektupta belirtilmiştir. Bu maddeye göre "sultanın tebaası olan korsanların ele geçirdikleri bir geminin krallığa bağlı bir sahil veya kaleye getirilmesi, batan geminin de krala verilmesi mukabilinde içindeki insan ve emtianın sultana ait olacağı kabul edilmektedir". Bunun yanında "eğer bir gemi fırtınaya tutulur ve kazaya uğrarsa, yağmaya maruz kalmadan, insan ve eşyanın krallığa ait olacağı hususu beyan edilirken Türkiye sahillerinde vuku bulacak böyle bir hadisenin de, müteakabiliyet esası ve hukukuna göre bir muameleye tâbi tutulacağı" ilave edilmiştir.

Venedikliler ile de bir anlaşma yaparak, Anadolu Selçuklu Devleti'ni yavaş yavaş Doğu Akdeniz ticaret hayatına müdahil bir pozisyona getirmeye çalışmıştır (Öngül, 2018a: 145-146).

Bu dönemde Antalya Selçuklu hakimiyetinden çıkmış ise de, buna rağmen sultan ilk olarak Karadeniz'e, tam olarak Sinop'a sefer düzenleme işine girişmiştir. Trabzon Rum İmparatoru olan I. Aleksios Komnenos'un da yanında esir olarak bulunmasını avantaja çevirmek istemiş, yanında Aleksios olduğu halde Sinop önlerine varmıştır.²⁵ Aleksios'u serbest bırakması halinde şehri teslim edeceklerini bildiren Sinop halkı ile bir anlaşma yapan Keykavus, Sinop'u 1214 Kasım'ında teslim almıştır. Ayrıca bu tarihten 1243'deki Kösedag yenilgisine kadar Trabzon Rum İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı kalmıştır (Sümer, 2002a: 352). Bu fetih sayesinde Karadeniz ticaret yolunda önemli bir konum elde etmiş olan Keykavus, liman şehirlerinin Selçuklu ekonomisine ne denli katkı yaptığını bir kere daha kanıtlamıştır. Zira bundan sonraki hedefi de Antalya olmuş ve orada ayaklanan halkı dize getirip tekrar Selçuklu hakimiyetine sokmuştur.

Sinop'u fetheden Keykavus, sultanın bu işlerle uğraşmasını fırsat bilen Ermeni Leon'un Karaman ve civarında yaptığı işgal faaliyetlerini öğrenir öğrenmez 1215'te Leon'un üstüne yürümüş, Ermenilerce işgal edilen topraklarını geri kazanmıştır. Ayrıca bu sefer sayesinde Ermeniler de Torosların diğer yakasına gönderilmiştir (Sevim, 2014: 141).

Ermeni tehlikesini de bertaraf eden Keykavus, Antalya halkının bir gece baskını ile şehirdeki Türkleri katletmesi ve mallarını yağma etmesi sonucunda şehre hakim olmalarından dolayı, Antalya üzerine sefere çıkmış ve 1216'da şehre tekrar hakim olarak devletin ticaret hayatı için çok mühim bir aşama daha kaydetmiştir (Ayönü, 2014: 233). Antalya kuşatması yaklaşık olarak bir ay sürmüş ve askerlerin muazzam gayretine sahne olmuştur (Koca, 1997: 37).

İki taraf arasında serbest giriş ve çıkışların serbestliği %2 ve %3 oranlarında ödenecek vergiye tâbiydi. Tarihsiz olan dördüncü mektup ise kısa olup kralın Keykavus'a karşı dostça tutumunu teyit etmektedir. Beşinci ve son vesika ise 1216'da Keykavus tarafından krala gönderilmiştir. Antalya'nın fethinden yaklaşık olarak yedi ay sonra gönderilen bu mektupta kralın vermiş olduğu imtiyazlar Keykavus tarafından kabul edilmiş, iki taraf arasında geçerli olan vergi oranları dahilinde Kıbrıslı tüccarların serbestçe Selçuklu Devleti'ne girip çıkabilecekleri belirtilmiştir. Bu anlaşmalara rağmen Antalya'da meydana gelen isyanda Kıbrıslılar Selçuklulara karşı taraf tutmuş, 1225'de I. Alaeddin Keykubad'ın Kilikya seferinde ise Ermenilerle birlikte hareket etmişlerdir. Fakat bu gelişmelere rağmen ticarî ilişkiler devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara, 2014, 110-115.

²⁵ Burada bir diğer etken neden de, İznik hükümdarı olan Theodoros Laskaris'in İstanbul'daki Latinler ile çekişmeler yaşamaması, Keykavus'un da bu fırsatı değerlendirmek istemesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*: 233.

Antalya'nın yönetimini ise bu konuda tecrübeli olan ve halkın dilini de öğrenmiş olan Mübarizeddin Ertokuş'a vermiştir. Buradan zaferle ayrılan sultan sonrasında Konya'ya dönmüştür (İbn Bibi: 174).

1216'da Ermeniler ile Haçlılar arasında yaşanan gerginlikten faydalanmak isteyen Keykavus, Ermeni Leon'a karşı sefer düzenlemiş, Çinçin ve Haçin kalelerini fethetmiştir. Sonrasında Geben Kalesi önünde Ermeniler ile bir savaş yaşanmış, Ermeniler ağır bir yenilgiye uğrayarak pek çoğu esir olmuştur. Bu savaş, Ermenilerin Köseadağ Savaşı'na kadar Selçuklularla olan ilişkilerini muhafaza etmesi bakımından önemlidir. Aynı yıl içinde Kıbrıs kralı ile de bir ticaret anlaşmasında bulunan Keykavus, Antalya'ya giderek kışı orada geçirmiştir. 1218'de de Megüçüklü hükümdarı olan Fahreddin Behram'ın kızı ile evlenmiştir (Sümer, 2002a: 353).

Evlendikten sonra Antalya'ya gelerek burada bir vakit ikamet eden Keykavus, Antalya'da bulunduğu sırada Eyyubilerin aralarındaki iç ilişkilerini de yakından takip etmekteydi. Eyyubilerin arasındaki iktidar mücadelelerinden faydalanmak isteyen komşu devletler, Haleb'i elde etmek için muhtelif girişimlerde bulunmuştur. Durumun farkında olan Haleb yöneticileri ise bu tehlikeler dolayısıyla Keykavus'u Haleb'e davet ederek şehri teslim etmek istemişlerdir. Bu davet üzerine Keykavus harekete geçmiş, Eyyubi hükümdarı Efdal ile bir anlaşma yapmıştır. Ancak gelişmeler planlandığı gibi olmamıştır. Elbistan güzergahını takip ederek Merzuban, Telbaşir ve Raban kalelerini fetheden Keykavus, Telbaşir'i emir Nusretüddin'e vermiştir. Fakat bu durum Efdal'i, Haleb'in kendisine verilmeyeceğine dair bir düşünceye sevk etmiş, bunun üzerine Haleb hükümdarı Melikülaziz'in atabeki olan Şihabüddin Tuğrul, Diyarbakır hakimi Eşref'ten yardım istemiş, Eşref de Mardin Artuklu emiri Artuk Arslan ile güçlerini birleştirerek Haleb'e yönelmiştir. Keykavus ise bu gelişmelerin olduğu sırada Menbic'i fethetmiştir. Menbic'in fethi gerçekleştiği sırada ise Melikülaziz'in müttefiki olan Derbesak emiri Alemüddin Kayser ve Besni emiri olan Altunboğa, Keykavus'un saflarına katılmışlardır. Ancak Selçuklu kuvvetlerinin Eşref tarafından mağlubiyete uğratılması, Efdal'in Eşref ile ittifak yapması ve Keykavus'a karşı muhtelif casusluk faaliyetleri başlatılması, Selçuklu kuvvetlerinin Menbic'ten geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Geri çekilen Keykavus'u takip eden Eşref ise, sultanın fethettiği kaleleri geri almıştır. Bu yenilgi Keykavus'u derin düşüncelere ve yeniden sefer yapmaya yönlendirmiştir. İlk olarak kendisini zorlayan Eşref'in aleyhinde müttefik arayan Keykavus, bundan sonra topladığı büyük bir ordu ile Malatya'ya varmıştır. Ancak sultan tasarladığı bu seferi ilerleyen hastalığı sebebi ile neticelendirememiş, 1220'de Viranşehir'de hayata gözlerini yummuştur (Sevim-Merçil, 2014: 565-566).

3. 2. 12. I. Alaeddin Keykubad

İzzeddin Keykavus'a karşı yaptığı saltanat mücadelesini kaybederek hapse atılmış olan I. Alaeddin Keykubad, 1220'de Keykavus'un ölümü ile hapisten çıkartılarak Sivas'ta hükümdar ilan edilmiş, sonrasında törenlerle Konya'da tahta oturarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı olmuştur (Sümer, 2002a: 358; İbn Bibi: 224-244).

I. Alaeddin Keykubad sultan olarak devletin başına geçtiği sıralarda, doğuda büyük bir Moğol²⁶ tehdidi belirmiş, Kafkasya'ya kadar gelen bu tehlike, Anadolu'ya büyük bir göç dalgasının da tetikleyicisi olmuştur (Witteck, 1999: 14). Keykubad da bu tehlikelere karşı bir önlem almak amacıyla Sivas, Konya, Kayseri gibi mühim şehirlerin surlarını onartmış ve tahkimatlarını yaptırmıştır. Bu işlemler 1221'e kadar sürmüş, iş bitiminde de sultan tarafından bizzat denetlenmiştir (Öngül, 2018a: 162).

Antalya'nın fethi ile Doğu Akdeniz'in önemli bir limanını ele geçirmiş olan Selçuklular, bu konumda bir şehrin kendileri için sağladığı ekonomik ve stratejik faydalarını da iyice kavramışlardır. I. Alaeddin Keykubad bu konunun ziyadesiyle farkında olmakla beraber, Antalya'dan sonra Alanya'yı da Selçuklu topraklarına katarak, sahillerde gücünü daha fazla yaymak arzusunda olduğu aşikardır. Zira Moğol tehlikesine karşı gerekli tedbirleri aldıktan sonra hemen bu konu ile ilgilenmeye başlaması, bu isteğinin en önemli göstergesidir. Antalya'da vazifeli olan Mübarizeddin Ertokuş'un da telkinleriyle hazırlıklarına başlayan Keykubad, kara ordusunun yanında bir de Antalya'da hazırlanan deniz gücünün birlikte kullanılmasını uygun görmüştür (Uyumaz, 2003: 22-23).

Alanya önlerinde ordusunu üç bölüme ayıran sultan kıyıdan, kayalıklardan ve denizden saldırı yapılmasını planlamıştır. Alanya Kalesi'nin sahibi olan Kyr Vart ise, sultanın büyük bir ordu ile kapısına dayanmasından büyük endişe duymuş bir vaziyette kalesini savunmak için tüm hazırlıklarını tamamlamıştır. Ancak kuşatma hareketi, kalenin sağlam duvarları ve konumu itibari ile savaşmanın zorluğu neticesinde iki ay boyunca alınamamıştır. Selçuklu komutanları durumu sultana aktarmakla birlikte sultan da onların gönüllerini almak suretiyle metanetlerini bozmamaları konusunda yardımcı olmuştur. Bu gelişme üzerine Keykubad, sefere katılmış olan fakirlere

---

²⁶ Corci Zeydan Moğolları, Cengiz Han'ın başa geçişine kadar savaş ve yağma ile yaşamakta olan bir kavim olarak nitelemekle birlikte onların yayılışını, Arapların on beş yirmi yıl gibi bir sürede Arap Yarımadası çevresine yayılmalarına ve civar ülkeleri yönetimi altına almalarına benzetmiştir. Ayrıca bkz. Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi C 2*: 535-548.

yardımda bulunmak suretiyle²⁷ ordusunun maneviyatını arttırmıştır. Bu sırada Kyr Vart da kendi kalesi ve ahalsinin durumundan endişe etmekle beraber, morali bozuk bir vaziyette barış yaparak bu kuşatmayı sona erdirmeyi düşünmüştür. Bu amaçla bir habercisini Mübarizeddin Ertokuş'un yanına göndermiş ve kaleyi teslim etmeyi düşündüğünü aktarmış, Ertokuş da bu haberi alır almaz sultanın yanına giderek durumu kendisine iletmiştir. Keykubad bu haberden ziyadesiyle memnun olmuş, Ertokuş'a teklifi elçiye kabul ettiğini bildirmesini istemiştir. Ayrıca sultan, Kyr Vart'ın hitabetinden etkilenerek ona Akşehir'in emirliğini ve birkaç köyün mülkiyetini de bağışlamıştır (İbn Bibi: 263-272). Bu suretle Doğu Akdeniz'in diğer bir önemli noktası olan Alanya da, Selçuklu idaresine geçmiş ve Türklerin deniz kıyılarındaki hakimiyetinin giderek güçlenmesini sağlamıştır.

Sultan, Alanya Kalesi'nin fethini 1222'de tamamladıktan sonra yönünü Antalya'ya çevirmiştir. Ancak Antalya'ya giderken yolda Alara Kalesi'ni görmüş ve kalenin durumunu tetkik ettirmiştir. Bu tetkikin neticesinde kale yöneticisinin, Alanya Kalesi'nin eski hakimi olan Kyr Vart'ın kardeşi olduğunu ve bu kişinin dünyevi hayattan kendini soyutlamış, inzivaya çekilmiş bir kişi olduğunu öğrenmiştir. Kalenin yöneticisi ile irtibata geçilerek Alanya Kalesi ve oradaki kardeşinin durumu kendisine aktarılmış, Alara Kalesi hakimi de kaleyi sultana teslim etmeyi kabul etmiştir. Bu sayede Alara Kalesi hiç kılıç kullanılmadan fethedilerek Selçuklu hakimiyetine alınmıştır. Kalenin yöneticisi olan kişi ise yaşadığı olayların kendisine verdiği tedirginlikten ötürü felç geçirerek ölmüştür. (Koca, 2015: 71; İbn Bibi: 272-273).

Alanya'yı fethetmek suretiyle devletin Akdeniz sahillerindeki topraklarını genişleten Keykubad, bu fetihden sonra yönünü Moğol saldırılarından dolayı karışmış olan Kırım'daki Suğdak'a çevirmiştir. Zira Moğol tehlikesinden kaçarak Anadolu'nun Karadeniz sahillerine sığınan Suğdak halkı, bu önemli ticaret merkezinin mühim derecede boşalmasına sebep olmuş, bu durumdan haberdar olan Trabzon Rumları da Suğdak'ı ele geçirmek için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Ancak Keykubad'ın da durumdan haberdar olması Suğdak'ın kaderini değiştirmiş, Kastamonu Beyi Hüsameddin Çoban tarafından Suğdak fethedilerek 1224'de Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına dahil olmuştur (Sümer, 2002b: 358). Hüsameddin Çoban'ın donanması ile çıkartma yaptığı Kırım'da, ayrıca gönderdiği elçiler vasıtasıyla Kıpçak hanının ve Rus knezlerinin de Selçuklulara itaatini sağlamıştır. Aynı zamanda Hüsameddin Çoban Suğdak'ta birtakım imar faaliyetlerine de girişmiş, Kastamonu'ya da çok miktarda ganimetle dönmüştür. Ayrıca kendisi

---

²⁷ İbn Bibi bu yardımları yüz baş sığır, bin baş koyun ve on bin dirhem gümüş olarak aktarmıştır.

neredeysse tüm hayatını Karadeniz’de gaza yapmakla geçiren hem önemli bir uç beyi hem de denizcidir (Taneri, 1998: 523).

Anadolu Selçukluları’nın fetih politikasını ekonomi eksenli başlatan ve bu doğrultuda yürüten Keykubad, yalnızca önemli ticaret merkezlerini fethetmekle kalmamış, ticaret güzergahlarının da emniyetini sağlamak için birtakım çalışmalar yürütmüştür. Anadolu ve Suriye arasındaki kervanların Ermeni Leon tarafından saldırıya uğradığını öğrenmesi üzerine harekete geçen sultan, öncelikle zarara uğrayan tüccarların kayıplarını tazmin etmiş, sonra da Ermenilere karşı bir sefer düzenlemiştir. Ermeni Leon’un 1219’da ölümü ve Ermenilerin Franklar ile yaşadıkları husumet üzerine Antakya prensi Bohemond, dini sebeplerden dolayı çevreden istediği desteği alamadığı için Selçuklu sultanına bir ittifak teklif etmiştir. Keykubad bu teklife olumlu yanıt vermiştir. Bu esnada Ermeniler de Kıbrıs’taki Haçlılar ve Halep hükümdarı ile anlaşmışlardır. Neticede 1225’de savaş meydana gelmiş, Mübarizeddin Ertokuş’un da sahilden destek verdiği bu savaşta, şiddetli kara saldırıları sonucunda Ermeni ittifakı büyük kayıplar vermiş, artık Haçlıların da kendilerine destek veremeyeceğini anlayarak bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Bu anlaşmaya göre Ermeniler kontrolü altındaki toprakların ve kalelerin birçoğunu kaybetmişlerdir (Turan, 2014a: 363-368).

Mübarizüddin Çavlı ve Esedüddin Ayaz komutasındaki Selçuklu ordusu 1226’da Kahta, Adıyaman ve Çemişkezek Kalesi’ni Artuk Hükümdarı Melik Mesud’dan alarak Selçuklu yönetimine kazandırmış, ancak Mesud’un Keykubad’a kıymetli hediyeler göndererek ona tabiiyet arz etmesi neticesinde sultan tarafından affedilmiştir. Keykubad sonraki yıl da Eyyubi Hükümdarı olan el-Melikü’l-Eşref’in kız kardeşiyle evlenmiştir (Sümer, 2002: 358).

Sultan, Artuk ve Eyyubi hükümdarları ile olan sorunların çözümünü müteakip Mengüçüklü ili üzerine yürümüştür. 1228’de Mengüçüklülere ortadan kaldırmış ve Selçuklu topraklarına katmıştır. Ayrıca oğlu Gıyaseddin Keyhusrev’i de Mengüçüklü iline melik olarak atamış ve Antalya’da görevli Mübarizeddin Ertokuş’u da Keyhusrev’e atabeg olarak tayin etmiştir (Öngül, 2018a: 177-182; Sümer, 2002b: 358).

Doğu Anadolu’daki sorunlarla uğraşan Keykubad, bu durumdan faydalanmak isteyen Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Sinop’a kadar olan saldırıları ile karşılaşmıştır. Ayrıca Selçuklu gemilerine de saldıran Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev ve onun atabegi Mübarizeddin Ertokuş’u gönderen Keykubad, Sinop’tan Ünye’ye kadar olan kıyı kesimdeki Rumları temizlemiştir. 1228’de Trabzon üzerine giden Selçuklu kuvvetleri, uygun olmayan hava şartları ve gördüğü şiddetli direnç karşısında başarısız olmuşlardır (Sevim, 2014:

149-150). Ayrıca Rumlar Gıyaseddin Keyüsrev'i de esir almışlar, ancak kısa bir süre sonra esirler İmparator Andronikos tarafından Keykubad'a gönderilmiştir (Sümer, 2002b: 358).

Karadeniz kıyılarında bu gelişmeler yaşanırken Moğol tehlikesi büyüyerek Selçuklu topraklarına doğru yaklaşmış, Moğollar ve Selçuklular arasında yalnızca Harezmşahlar Devleti kalmıştır. Celaleddin Harezmşah, devlet içindeki siyasal çatışmalar ve Moğol baskısı sebebi ile birkaç defa yer değiştirmek zorunda kalmış, ancak 1224'te Kirman'a gelerek burada birtakım başarılar elde etmiş ve devletini yeniden canlandırmaya çalışmıştır. I. Alaeddin Keykubad ile başlangıçta iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, iki taraf arasında elçiler vasıtasıyla mektuplaşmışlar ve hediyeler gönderilmiştir (Uyumaz, 2003: 47-52).

Celaleddin Harezmşah ile Selçuklular arasında yaşanan bu müspet gelişmeler, bir müddet sonra Keykubad'ın Celaleddin'in Selçuklu topraklarına saldırabileceği şüphesi ile yerini gerginliğe bırakmıştır. Zira Keykubad, Harezmşahlar ile bir savaş yapmayı çok endişe verici buluyor, bunun için de topraklarında tedbirler alırken, kendisi de sürekli tedarikli hareket ediyordu. İki taraf arasındaki bu gerginlikler savaşı da beraberinde getirmiştir. Bu durum üzerine I. Alaeddin Keykubad, Eyyubiler ile de ittifak yaparak ordusunun başına geçmiş ve Erzincan üzerine doğru sefere çıkmıştır. Yassı Çimen'de gerçekleşen savaşın ilk safhalarında öncü kuvvetlerinin yenilgisiyle karşılaşan Keykubad, bu durumdan oldukça müteessir olarak bir miktar geri çekilip savunmaya geçmeyi dahi düşünmüşken, ilk öncülerin arkasından giden kuvvetlerin başarılı akınlarını görünce bu düşüncesini terk etmiştir. Bu öncü çarpışmalardan sonra asıl muharebe 10 Ağustos 1230'da gerçekleşmiş, savaş mutlak bir Selçuklu zaferi ile neticelenmiştir. Sultan bu zaferden sonra Kayseri'ye dönmüş ve büyük törenlerle karşılanmıştır (Turan, 2014a: 390-395).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kazandığı bu zafer, aslında görüldüğü gibi faydalı olmamış, bu savaştan sonra Moğollarla aralarında, Moğollara karşı mukavemet edebilecek herhangi bir siyasi teşekkül kalmamış, neticede bu hadise de iki büyük gücün karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanmıştır. 1232'de Moğollar, Sivas yakınlarına kadar sokulmuşlardır. Ancak Moğolların bu girişiminde Gürcülerin parmağı olduğu düşünülmüş, bunun üzerine de Erzurum subaşı Mübarizüddin Çavlı, Gürcü topraklarına girerek bazı kaleleri Selçuklulara kazandırmış, Gürcü Kraliçesi Rasudan'ın kızı ile de Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlendirilmesiyle barış tesis edilmiştir. Fakat Moğolların bu girişiminden ve daha büyük bir ordu ile gelmelerinden tedirgin olan Keykubad, Moğol hanına 1233'te kıymetli hediyeler göndermiş, ancak Han cevabında sultanın kendilerine tabi olmasını istemiştir (Sümer, 2002b: 359).

Bu gelişmeler yaşanırken Ahlat ve civarının önceden Eyyubilere ait olup, sonradan Selçuklu hakimiyetine geçmesi üzerine Eyyubiler, büyük bir ordu ile Anadolu topraklarına girmiştir. Bu girişim neticesinde Keykubad da sayıca Eyyubi ordusundan az olmayacak şekilde bir kuvvetle Eyyubilere karşı faaliyetlerine başlamıştır. Eyyubilerin güzergahı boyunca olan önemli geçitleri ele geçiren Selçuklu kuvvetleri Eyyubileri zor durumda bırakmış, ayrıca Eyyubi kuvvetleri arasında yaşanan birtakım olumsuz propaganda faaliyetleri neticesinde ordu, Besni ve Adıyaman dolaylarına çekilmiştir. Bu sırada Harput hükümdarı da savaşa dahil olmuş, Eyyubi ordusuyla buluşmuştur. Fakat Selçuklu komutanlarının yaptığı muazzam saldırılar neticesinde 1234'ün Ağustos'unda Eyyubiler büyük bir yenilgiye uğratılmış, Harput Artukoğulları emirliği de sona ermiştir. 1235'te de Anadolu'da Türk birliğini tesis etmek isteyen Keykubad, önemli komutanlarından Kemaleddin Kamyar'ı Kayseri subaşı olarak atamış, o da Güneydoğu Anadolu'da birçok önemli kaleyi Selçuklu hakimiyetine kazandırmıştır. Ancak bu kazanım kısa süreli olmuş, Eyyubiler bir süre sonra Selçukluların kazandığı bu bölgeleri tekrar ele geçirmişlerdir. I. Alaeddin Keykubad ise bunun üzerine Taceddin Pervane komutasında gönderdiği orduyla Amid Kalesi'ni kuşattırılmışsa da bu girişimi başarısızlıkla neticelenmiştir. Fakat Amid'i almayı kafasına koyan Keykubad, Kayseri'de büyük bir ordu hazırlamaya başlamış, ancak bu sırada Moğollardan kendisine bir elçi gelerek, Ögeday'ın kendisine bağlılığını sunarsa sultanla barış yapabileceğini bildirmiştir. Keykubad da bu teklifi sevinçle karşılamış, Ögeday'a kıymetli hediyeler göndermiştir. Bu esnada savaş hazırlıklarını da bitiren Keykubad, büyük bir şölen tertip ederek oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht yaptığını ilan etmiş, devlet adamlarına da bu kararına riayet ettirmek için ant içirmiştir. Ancak I. Alaeddin Keykubad bu şölen esnasında zehirlenerek 30 Mayıs 1237'de ölmüştür (Sevim, 2014: 151-153).

3. 2. 13. II. Gıyaseddin Keyhüsrev

Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev dönemi, Selçuklu tarihi açısından oldukça sıkıntılı geçen bir dönem olmuştur. Bir yanda Moğol tehlikesi, bir yanda iç isyanlar, diğer bir yandan da bürokratik çatışmalar, devleti bitap düşürmüş, ülke savunmasını güç bir hale getirmiştir.

I. Alaeddin Keykubad'ın bir ziyafetteki ani ölümü sonrası arkasında Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Süleyman isimlerinde üç oğlu kalmış olup, Gıyaseddin kardeşlerin en büyüğü konumundaydı. Alaeddin ise, ortanca oğlu olan İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht olarak ilan etmişti. Ancak Gıyaseddin'in babasının ölümü sırasında yanında Kayseri'de olması, devletin kaderini etkileyecek bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. Zira devlet

ileri gelenleri bu durumdan faydalanarak Gıyaseddin'i Kayseri'de tahta çıkarmışlardır (İbn Bibi: 443, 447-448; Öngül, 2018a: 206).

Gıyaseddin'in tahta çıkması, Alaeddin'in vasiyetine aykırı olmasına rağmen özellikle Saadettin Köpek'in başını çektiği devlet adamlarının bir kısmı bu işte önemli rol oynamışlardır. Ancak bazı devlet adamları yine de bu karara karşı çıkmış, fakat yaşadıkları yoğun baskıdan dolayı muhalefetleri uzun ömürlü olamamıştır. Keyhüsrev ilk olarak babasından kalan işleri tamamlamaya çalışmış, elçileri kabul etmiş, Ögedey Han'a da elçi göndermiştir. Sonrasında ise Eyyubiler ile devam eden ilişkilerin yenilenmesini sağlamış ve 1237'de Eyyubi hükümdarı Melikünnasır'ın kız kardeşi ile evlenmiş, ayrıca kendi kız kardeşini de Melikünnasır ile evlendirmiştir. Bu sayede Mısır Eyyubilerine karşı güçlü bir ittifak kurmuştur (Sevim-Merçil, 2014: 577).

I. Alaeddin Keykubad'ın üç oğlundan veliaht olarak İzzeddin Kılıç Arslan'ı göstermiş olmasına rağmen tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in en büyük destekçisi, Selçuklu devlet adamlarından olan Saadettin Köpek olmuştur. Devamlı olarak genç ve tecrübesiz sultanın yanında bulunan Saadettin, kendilerine muhalif olan diğer devlet erkanının bertaraf edilmesi için sultanı yönlendirmeye çalışmıştır. Bu amacıyla muvaffak olan Saadettin, birçok önemli devlet adamının etkisiz hale getirilmesini sağlamış, bu sayede de kendisi daha etkin bir pozisyona gelmiştir. Ancak izlenen bu politika birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle Kayırhan'ın zindana atılması ve akabinde de ölümü, Harizmlilerin büyük tepkisine neden olarak onların Urfa tarafına çekilerek çapulculuğa başlamalarına neden olmuştur. Sonradan kendilerine büyük bir Türkmen grubun da katılımıyla daha da güçlenmişler ve bir müddet Güneydoğu Anadolu'da bağımsız olarak yaşamışlardır. Bu şekilde muhalif devlet adamlarından kurtulan Saadettin Köpek ise, asıl amacını ortaya çıkarmada bir sakınca görmemiş, kendisinin Selçuklu hanedanından olduğu haberini yayarak taht için girişimlerde bulunacağını işaretlerini vermiştir. Ancak durumu kısa sürede fark eden Gıyaseddin Keyhüsrev, Sivas Subaşı olan Hüsameddin Karaca'nın da desteği ile 1238'de Saadettin Köpek'i ortadan kaldırmıştır (Turan, 2014a: 427-430; Sevim, 2002b: 349). Saadettin Köpek'in neden olduğu bu devlet adamı kıyımı, ilerleyen zamanlarda Moğollara karşı yapılacak olan siyasi münasebetlerin, devamında da Köseadağ Savaşı'nın kaybedilmesinin bir sebebi olmuştur.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin diğer bir önemli olayı ise Babai Ayaklanması olup, Selçukluları oldukça uğraştıran ve çok kan dökülen bir mesele olmuştur. Zira Anadolu'daki Türkmenlerin yoğun ve aktif bir şekilde içinde yer aldığı bu hareket, çok zor bastırılmış ve etkileri

uzun yıllar sürmüştür. Baba İlyas adında bir Türkmen şeyhinin liderliğinde başlayan bu harekete kısa süre içinde birçok Türk ve Kürt ahalinin iştirak etmesi, Baba İlyas'ın daha farklı bölgelere giderek bu gücünü genişletmeye çalışmasına sebep olmuştur. Neticede Amasya üzerinde faaliyetlerini yaygınlaştırmış olan Baba İlyas, müritleri tarafından neredeyse bir peygamber olarak addedilmiş, iktidarı ele geçirmek için yaptığı bu ayaklanmada en büyük destekçisi ise Baba İshak olmuştur. İlk dönemleri başarılı geçen ayaklanma ile Güneydoğu'da ve Orta Anadolu'da etkin duruma geçseler de, Amasya önlerinde ilk yenilgilerini almışlardır. Baba İlyas, Mübarizüddin Ertokuş tarafından Amasya Kalesi'nde yakalanarak idam edilmiştir. Bunun üzerine Baba İshak ve beraberindekiler Konya üzerine yürümüşlerse de, Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasında ikinci defa yenilmişlerdir. Bu savaşta Baba İshak da öldürülmüş, bu sayede isyan bastırılmıştır (Ocak 1991a: 368; Ocak, 1991b: 368-369; Kaymaz, 2014: 63, 69; Öngül, 2018a: 218-222).

Babai ayaklanması neticesinde Selçuklu Devleti zor zamanlar yaşasa da, civarında Moğollardan hariç kimse bu durumdan istifade edecek kudrete sahip değildi. Öte yandan devlet de bu isyanı bastırmasından dolayı kendisini etkili bir pozisyonda görerek bu rüzgarı yeni bir fetih süreci ile devam ettirmek istiyordu. Bu politika doğrultusunda Keyhüsrev, Meyyafarikin ve Silvan üzerinde yoğunlaşmıştır. Kayseri'de ordularını toplayan Keyhüsrev, 1242'de harekete geçmiş, Şam Eyyubilerinin de desteğini alarak, Meyyafarikin yakınlarında Melik Gazi'nin ordusu ile karşılaşmışlar ve buna mukabil şiddetli çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Ancak, iki ordu ve aslında tüm bölge için daha mühim bir tehdit olan Moğolların gelişi sebebiyle, dönemin Abbasi halifesi el-Mustansır Billah araya girerek bu savaşı engellemiştir (İbn Bibi: 482-487; Öngül, 2018a: 223-224).

Halife el-Mustansır Moğol tehdidinin yaklaştığını söylemiş, ancak bu tehlikeli durum sanıldığından da süratli bir şekilde Anadolu'ya ulaşmıştır. Aslında Moğollar süratli ve güçlü bir ordudan müteşekkil oldukları halde, Selçuklu Devleti'nin varlığından da çekinmekteydiler.²⁸ Ancak Babai ayaklanmasının ilk zamanlarında Selçuklu ordusunun yenilgiye uğraması, Moğolların bu düşünce yapısını değiştirmekle birlikte, yine de ihtiyatı elden bırakmamışlardır. Neticede 1242'de Baycu Noyan idaresindeki Moğol ordusu Erzurum önlerine gelmiş ve şehri kuşatmıştır. Erzurum'u ele geçiren Moğollar, şehirde büyük katliam ve yağma yapmışlar, bunun neticesinde de Anadolu'daki ilk istila hareketini de başlatmışlardır. Moğollar ile Selçuklular

---

²⁸ 1239 yılında Moğol orduları Gürcistan, Kars ve Ani bölgelerini ele geçirmiştir, ancak aynı yılda Selçuklu orduları da Diyarbakır'ı almıştır.

arasındaki ilk mühim karşılaşma Erzurum önlerinde yaşanmış olup, Babai ayaklanması dolayısıyla buradaki savunma kuvvetlerinin büyük bir kısmının ayrılması Selçuklu gücünün tam gösterilememesi ile sonuçlanmıştır (Turan, 2014a: 446-450).

3. 2. 13. 1. Köseadağ Savaşı

1242'de Erzurum'u yağmalayan Baycu Noyan, Mugan'a geri dönmüştür. Ancak Erzurum'un uğradığı bu akıbet, tüm Selçuklu şehirlerinde büyük bir hüznün ve endişe yaratmıştır. Yaşanan gelişmeler, yakın bir zamanda Moğollar ile Selçuklular arasında büyük bir savaşın cereyan edeceğini göstermekteydi. Nitekim Keyhüsrev bu konu hakkında toplantılar yaparak asker toplamaya çalışmıştır. Keyhüsrev, ordusunu Kayseri'de toplamaya karar vermiş, Halep Eyyubi melikliğinden gelen yardımcı kuvvetler de Sivas'ta Selçuklu ordusuna yetişmiştir. Tecrübeli devlet adamlarının Sivas önlerinde mevzilenme önerilerine Keyhüsrev aldırılmamış ve genç kumandanlarının düşüncelerine göre Sivas'ın 80 km kadar kuzeyinde bulunan Köseadağ'a gitmeyi uygun görmüştür. Ancak bu andan sonra yapılacak olan birtakım stratejik hatalar, Selçuklu kuvvetlerinin dağılması ile sonuçlanacak hareketler silsilesini başlatmıştır (Sümer, 2002c: 272-273).

Orduların sayıları göz önüne alındığında Moğolların Gürcü ve Ermeni askerlerince de desteklenmesine rağmen, yine de sayıca Selçuklu kuvvetlerinden daha az oldukları dikkat çekmiştir. Fakat aradaki bu fark, disiplini ve maharetli komuta kademesine sahip Moğollara pek bir eksiklik hissettirmemiştir (Freely, 2012: 93).

Selçuklu kuvvetleri Köseadağ'da mevzilendiği sırada, Baycu Noyan da Erzincan'ın Akşehir ovasına varmıştır. Sultan'ın yakın çevresindeki genç komutanlar ise bu durumun kendi lehlerinde bir durum olduğuna hükmetmiş ve deneyimli devlet adamlarının ikazlarına rağmen Keyhüsrev'i bu şekilde yönlendirmişlerdir. Bunun üzerine Keyhüsrev, ilk olarak ordusunu bölerek büyük bir öncü grubu Moğolların üzerine göndermiştir. Ancak Selçuklu askerlerine karşı geri çekilme taktiği uygulayan Baycu Noyan, rakibinin kendisini galip sanarak ileri atılmasını fırsat bilerek oradaki Selçuklu kuvvetlerine karşı kesin bir galibiyet elde etmiştir (İbn Bibi: 497- 499).

Selçuklu öncü kuvvetlerinin yaşadığı bu hezimet, diğer askerlerin de mukavemetini bozmuş, çoğu safları bozarak geri çekilmeye başlamıştır. Sultan da bu durumdan müteessir bir vaziyette Antalya'ya kaçmış, hatta İstanbul'a gitmek için dahi girişimlerde bulunmuştur. Neticede Selçuklu ordusu genç ve deneyimsiz komutanların, yine tecrübesiz sultanı yanlış yönlendirmeleri sonucunda 4 Temmuz 1243'de Moğollara karşı büyük bir yenilgiye uğramıştır. Baycu Noyan bu

savaş sonrasında Sivas'a yönelmiş, ancak Sivas kadısı Necmeddin'in Baycu Noyan'a kıymetli hediyeler sunarak itaat arz etmesi ile şehir kıyımdan kurtulsa da üç gün boyunca yağmalanmaktan kurtulamamıştır. Ancak Kayseri'nin sonu Sivas gibi olmamış ve şehir yağmalanmakla birlikte büyük bir kıyıma tutulmuştur. Ayrıca Moğollar Azerbaycan'a dönerken Erzincan'ı da yağmalayarak, burada büyük bir katliam yapmışlardır. Bu suretle Anadolu'daki Selçuklu üstünlüğü büyük bir darbe almış, Moğollar da etkin bir pozisyona geçmişlerdir (Sevim-Merçil, 2014: 582-583).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELÇUKLULARIN ANADOLU VE DOĞU AKDENİZ SİYASETİNİN TEMELLERİ

4.1. Askeri ve Siyasal Temeller

Eski Türk toplumlarında hakimiyetin kaynağı ilâhî kökenlere dayanmıştır. Devletin idare etme yetkisi ve kudretinin Türk hükümdarına Tanrı tarafından verildiğine inanılmıştır. Bu hakimiyet anlayışı Türklerin İslamiyet'e geçişlerinden sonra da devam etmiştir. Bu hakimiyet anlayışına göre devlet hükümdarın soyunun ortak malıdır. Büyük Selçukluların ilk yıllarında bu anlayış çerçevesinde düzenli bir yapı kurulmuştur.²⁹ Selçuklu Devleti'nde, devletin en büyük temsilcisi sultandır. Sultan, hakimiyet ve yönetim yetkilerinin tümünü üzerinde toplamıştır (Öngül 2018c: 1-3).

Beylik ve hakanlık, aileden başlamak suretiyle ailelerin oluşturduğu boylarda kendini gösterir ve imparatorlukların başına kadar gelişir. Bu sebeple her imparatorlukta, o imparatorluğu kuran kavmin izleri ve gelenekleri görülmüştür. Türklerde devlet geleneği diğer örneklere göre çok daha gelişmiştir. Bu yüzden Türk devletlerinde aile ve boy etkisi daha az görülmüştür (Ögel, 2016: 87).

Türk devlet liderinin görevlerinden birisi de “cihanı idare etme” idealidir. Bu düşünce yapısı, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da devam etmiştir. Fethedilmesi düşünülen ya da fethedilen bölgelerin, daha icraate girişilmeden hanedan mensuplarına paylaştırılması bu cihan hakimiyeti düşüncesinin uygulanma aşamalarındandır. Örneğin Dandanakan Savaşı sonrasında toplanan mecliste buradan sonraki fetih haritası çıkarılmış, bu planlar doğrultusunda vazifelendirilecek komutanlar belirlenmiştir. Selçuklular tarafından Malazgirt Savaşı ve Anadolu fütuhâtı neticesinde düzenli bir şekilde Bizans sınırlarına yerleştirilen Türkmenler, bu yapının önemli bir halkası olmuştur. Ayrıca “melik” olarak adlandırılan hanedan üyeleri de bir bölgenin idaresini üstlenmişlerse de bu kişiler hükümdar için hutbe okutmak ve merkezin yüksek hakimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır. Ayrıca meliklerin hakim oldukları topraklarda meydana gelen sınır değişikliklerinde, merkezden gelecek yeni emirler ile görevlerinin muhteviyatı değişmiştir. Ancak bu durum zaman zaman siyasi karışıklıklara yol açmış, Tanrı tarafından Türk

---

²⁹ Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin devlet yönetimindeki idarî bölüşümü bu düzenli yapıya örnek olarak gösterilebilir.

hükümdarlarına verildiği kabul edilen “kut”un³⁰ veraset yoluyla kendilerine de geçtiğini savunan diğer hanedan üyeleri iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadeleyi kazanan kişinin “kut”a sahip olduğu kabul edilmiş ve halk da onun etrafında toplanmışlardır (Kafesoğlu, 2014b: 347-349).

Türklerin anayurtları dışında yaptıkları planlı ve muntazam seferler ile düşman topraklarını hakimiyetleri altına almaları fütihat olarak tanımlanmaktadır. İlk Türk fütihatları Sakalar tarafından İran coğrafyasında yapılmıştır. Türkler, harp ve fütihatlarını tamamen kendi isteklerine göre düzenlemişler, amaç olarak düşman ülkeleri hakimiyet altına almayı amaçlamışlardır. Türk kavimlerinin “yurt” adı verdikleri ana yurtları olmakla beraber, planlı bir seyyar düzen halinde kendilerini cihan hakimiyeti idealine adanmışlardır. Sürekli hareket halinde olan Türklerin yanında, yarı hareketli ve daha yerleşik bir düzene sahip olan Türkler de bulunmaktadır. Bu topluluk, Göktürk adıyla tanınan ve büyük bir Türk devleti kurmaya muvaffak olan kavimdir. Göktürkler kışları şehir ve köylerde yaşamlarını sürdürmüş, yazları ise yaylalarda geçirmek suretiyle hayatlarına devam etmişlerdir. Diğer önemli bir husus da, Türk milletinin kendilerine mahsus birtakım müspet özelliklere sahip olduğuna ve hakim bir yönetim anlayışıyla yaratıldığına inanmış olmalarıdır (Togan, 2019: 145-149, 152-153).

Oğuzların fetih hareketleri, cihan hakimiyeti düşüncesini ilk olarak anlatan Oğuz Kağan destanına dayanmaktadır.³¹ Bu destan Oğuz Kağan’ın “Çin, Hindistan, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye, Mısır, Anadolu, Rus ve hatta Frenk ülkelerini fethettiğini” anlatmış, “Hun, Göktürk ve Selçuk devirlerini içine almış ve destanın bazı parçaları Osmanlılar dönemine kadar uzanmıştır. Bu inanişâ göre “Gök Tanrı’nın bütün dünyayı” Oğuz Kağan’a ve sonrasında da sultanlarına bağışladığı kabul edilmiştir. Oğuz Han kendi hakimiyetini kabul etmeyen milletlere karşı sefere çıkarak fetihler yapmıştır. Yine Oğuz Destanı’nda “Güneş tuttuğumuz, gök de çadırımız olsun!”

---

³⁰ Yaklaşık olarak 2200 yıldan beri mevcut olan “kut” kavramı, eski Türk devletlerinde siyasi iktidarı ifade etmiştir. Türk yöneticisi için yalnızca hükmetme isteği yeterli değildir. Yöneticiye inanan kişilerin de bunu kabul etmesi gerekmektedir. Türklerde hükümdarlık Tanrı tarafından yöneticiye bağışlanan yetki ve kudretlerin bütünüdür ve bu da “kut” olarak adlanmıştır (Kafesoğlu, 2014b: 239-240).

³¹ Oğuz Kağan Destanı, Türk tarihinin en önemli kaynaklarından birisi olup, Hz. Nuh’tan başlayıp 17. yüzyıla kadar olan Türk tarihini rivayet şeklinde anlatmaktadır. Oğuz Kağan’ın güneşin doğduğu topraklardan battığı topraklara kadar fethinin anlatıldığı bu eserin birçok nüshası olup Türk kültürü, edebiyatı, sosyolojisi ve daha birçok konuda bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Oğuz Kağan Destanı*, haz. Necati Demir, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

şeklinde bir tanımlama yapılmış, burada gök bir çadır kubbesi gibi betimlenmiş, çadırın³² tabanı da dünya olarak gösterilmiştir. Bu şekilde gök, Türk çadırının üstü ve tabanı dünya olmakla birlikte, arasındaki yaşam alanı Türklere ait olmuştur. Ayrıca Orhun Kitabeleri de³³ bütünüyle milli bilinç ve cihan hakimiyeti ideallerini göstermesi bakımından önemli bir kaynaktır (Turan O, 2014b: 97-98, 107; Ögel, 2016: 41, 49).

Cihan imparatorluğu düşüncesi, gerçek ve saf bir düşünce olarak Türklere bulunmaktadır (Ögel, 2016: 31). Türk cihan hakimiyeti düşüncesinin temelleri eski çağlara dayanmakla birlikte Hun imparatoru Mete ile kaynaklarda yer bulmaya başlamıştır. Hun imparatorunun mektupları, “Tanrının tahta çıkardığı Hun milletinin büyük Tan-yu veya Şan-yu”su³⁴ şeklinde başlamış, bu sayede “hakimiyetin semavi menşesine inanıldığını” ortaya koymuştur. Avrupa Hunları ise, Türk cihan hakimiyeti inancını göçler vasıtası ile Avrupa’ya getirmiştir. Bizans elçisi Priskos³⁵, Hunların “Attila’nın ilahi bir menşeden geldiğine inandıklarını, buna itiraz edenlere çok hiddetlendiklerini, dünyanın kendilerine ait olduğu akidesi ile fetih ve savaşlar yaptıklarını” söylemiştir (Turan O, 2014b:105-106; Priskos: 56).

İslam öncesi Türk toplumu, zaman içerisinde gelişen dünya görüşü ve din olgusu ile daha gerçekçi bir istikamete yönelmiştir. Sınırlarını genişleten Türkler, devletleri için idari yönler teşkil etmişlerdir. Örneğin doğudan batıya uzanan Göktürk Devleti için doğu ve batı yönleri önemli kabul edilmiş, kuzey ve güney yönleri olumsuz coğrafi şartlar ve fiziki yapılar neticesinde ulaşılması güç bir konumda olmuştur. Bu sayede Göktürkler, dünyayı tanımlarken “dört bulung”, yani “dört köşe”

---

³² Konargöçer Türkler, ağırlıklı olarak uğraştıkları hayvancılık faaliyetlerinden dolayı yaşam alanı olarak otağ ve çadırları kullanmışlardır. Ayrıca Altay Şamanları da dini ritüellerini gerçekleştirirken “çadırı gök, çadırın direğini göğün direği, çadırın bacasını da Tanrı’ya açılan göğün kapısı olarak” benimsemişlerdir. Bu törenler esnasında Şamanlar çadır direğine tırmanarak göğe çıkmayı sembolize etmişlerdir (Ögel, 2016: 49).

³³ Moğolistan’ın kuzey tarafında Karakurum ve Karabalsagun yakınındaki anıtlar topluluğudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. V. Thomsen, *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, çev. Vedat Köken TDK, Ankara, 2011.

³⁴ Hunların en büyük idarecisi “Göğün yükselttiği Shan-yü” veya “Hunların Yer ve Gök’ten doğmuş ve güneş ile ayın takdir ettiği büyük Shan-yü’sü” idi. Bu konum, Hunlardan Cengizliler’e kadar konargöçer idarecilerin “kut” ideolojisinin temsili olmuştur (Golden, 2012: 79).

³⁵ Trakya civarında ve 420 yılında doğduğu tahmin edilen Priskos, iyi bir hatip olarak tarihe geçmiştir. Priskos, Roma imparatoru II. Theodosius ‘un (408-450) Attila’ya gönderdiği elçilik heyetinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Priskos, *Attila’nın Sarayı’nda Bir Romalı*, çev. Ali Ahmetbeyoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

veya “dört yan”³⁶ olarak belirtmişlerdir. Oğuz Kağan Destanı’nda “yan” ve “köşe” deyimleri kullanılmışsa da, halk arasında “dört köşe” şeklinde yerleşimi daha yaygın olmuştur. Zira Karacaoğlan’ın “güleç yüze tatlı söze doyulmaz, yedi iklim dört köşeden geliyor” söylemi de halk arasındaki kullanımına örnek teşkil etmektedir (Ögel, 2016: 49-50).

Türk devletlerindeki idari teşkilatlanması “yön” çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yönlendirmeler iki türdür. Birincisi “yüzü güneye doğru döndürerek yönlenme veya yönlendirme”, ikincisi “yüzü doğuya doğru çevirerek yönlenme ve yönlendirme” şeklindedir. Birincisi Hun İmparatorluğu ile başlamış ve Oğuz Kağan Destanı ile İslamiyet sonrası Türk devletlerine sirayet etmiş, ikincisi Göktürk Devleti’ndeki yönlendirmeyi temsil etmiştir. Güneşin doğduğu yön olan doğunun Türkler tarafından daha kutsal sayılması, Göktürklerin yönlendirmesinin aslına daha yakın olduğunu göstermektedir (Ögel, 2016: 50-51).

Hükümdarlığın bir soya dayandığı ve “Tengri Kut” ünvanı ile geniş yetkilere sahip olan Hunlarda, hükümdar aynı zamanda ordunun da en yüksek rütbeli komutanı olmuştur. Ordudaki diğer komutanları kendisi seçen hükümdar, aynı zamanda en yüksek hakimlik sıfatını da taşımış ve önemli davalarda suçluları bizzat cezalandırmıştır. Kurultaylar da onun başkanlığında ve onun bulunduğu yerde toplanmıştır. Diğer ülkelerle olan yazışmalarda Hun imparatoru, “Hunların Tanrı tarafından tahta çıkarılmış büyük hükümdarı” ünvanını kullanmıştır.³⁷ Ülkesini istilalara karşı korumak, ekonomik kaygıları gidermek ve asayişini sağlamak ise imparatorun en önemli görevleri olmuştur (Arsal, 2014: 195-196). Hun yöneticiler, her yılın birinci ve beşinci aylarında toplanarak “Hun atalarına, Gök ve Yer’e, ilah ve ruhlara” kurban adama törenleri yapmıştır. Ayrıca Hunlar tamamen konargöçer bir yapıda olmayıp, özellikle Orhon ve Ordos coğrafyasında zirai faaliyetlerde bulunan önemli bir nüfus bulunmaktaydı (Golden, 2012: 80).

Askeri bir yapının hakim olduğu Hunlar, askerlik vazifelerini çocukluktan itibaren öğrenmeye başlamışlardır. Küçüklükten itibaren at binmeyi ve ok atmayı öğrenen çocuklar, ava alışmak için tarla fareleri ve gelincikleri vurarak talimler yapmışlardır. At üzerinde savaşan Hunlar,

---

³⁶ Günümüzde kullanılan “dünyanın dört bucağı” sözü, bu olguyu tanımlamak için bir örnek teşkil etmektedir (Ögel, 2016: 50).

³⁷ Hun imparatoru Mete’nin M.Ö. 176’da Çin imparatoru Hiao Wen’e yazdığı mektubun giriş kısmı bu anlayışa bir örnek teşkil etmektedir. Bu mektubun giriş kısmı, “Tanrı tarafından tahta çıkarılmış büyük Hun Tengri Kutu Çin imparatorunu selamlıyor ve ona sağlık temenni ediyor. İmparator cenaplarından geçenlerde, aramızda sulh ve sıhriyet münasebetleri tesisine dair mektup alınmıştı. Bu mesele her iki tarafın arzusuna muvafık ve mektupların muhteviyatına uygun bir surette hallolunmuştu.” şeklinde yazılmıştır (Arsal, 2014: 207).

savaş sırasında düzenli manevralar yapmışlar, bu sayede düşmanlarının ordu düzenlerini önemli ölçüde bozmuşlardır. Uzaktan oklarını kullanmak suretiyle savaşan Hunlar, düşmanla yakın dövüş gerektirdiği zamanlarda kılıç ve süngü kullanmışlardır (Arsal, 2014: 198-199).

Tarihi vesikalar ile Mete Han'dan başlayan “Gök tarafından tahta çıkarılma inancı”, Göktürk Devleti'nde de görülmüş ve sonrasında kurulacak olan Türk devletlerine bu şekilde geçmiştir (Ögel, 2016: 67).

Göktürkler, devletlerinin birliğini ve sürekliliğini Kül Tegin Yazıtlarına kazımışlar³⁸, doğaüstü bir olay yaşanmadıkça kuracakları veya kurmuş oldukları siyasi teşekküllerin sonsuza kadar süreceğine inanmışlardır (Orkun, 2011: 40).

Askeri organizasyonlara büyük önem veren Türkler, Selçuklular zamanında da bu konuya çok önem vermiş, bu suretle döneminin en büyük askeri kuvvetlerinden birisini oluşturmuştur. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda askeri yapıyı oluşturan muhtelif unsurlar olmuştur. Bunlar; “Hassa kuvvetleri, ıktı sahipleri olan Türk emirlerinin verdiği kuvvetler, vasal devlet kuvvetleri, şehir ve bölge kuvvetleri, gönüllüler, Türkmen kuvvetleri”dir, Hassa kuvvetleri yılda dört defa maaş alırken, uçlardaki Türkmenler vurucu kuvvet olarak ordunun en önemli kısımlarındandır. Türkmenlerin başlarına “sâlâr”, savaşanlara ise gazi denmiş ve bunlar da maaşa tâbi olmuştur. Orduda süvari güçlerin yanında yaya olarak savaşan askerler de bulunmuştur. Bunların yanında “okçular, mızrakçılar, gürzcüler, mancınıkçılar, neftçiler, kementçiler, lağımçılar” gibi muhtelif uzman sınıfları da Selçuklu ordusunda hazır bulunmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti ordusu da Büyük Selçuklu ordusu ile bu çerçevede büyük oranda benzer bir yapıya sahip olmuştur. Anadolu'da orduyu meydana getiren unsurlar; “Türkmenler, hassa kuvvetleri, ıktı sahiplerinin verdiği kuvvetler, vasal devlet kuvvetleri ve ücretli askerler”den oluşmuştur (Sevim-Merçil, 2014: 629-630).

Selçuklularla birlikte Anadolu'ya göç eden Oğuzlar, destanlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu destana göre İslam öncesi dönemde Oğuzlara yol gösteren bir “kurt” tasviri bulunmaktadır. Buna göre bozkurt harekete geçmek istediğinde “göç” diye bağıyor, “Türkler de durduğu yere kadar onu takip ediyor ve orada çadırlarını kuruyorlardı. Uzun zaman rehberlik eden kurt nihayet kaybolunca Türkler de artık geldiklere yerlerde oturup kalmışlardır”. Bu sayede Oğuzlarla birlikte destanlarının Anadolu'ya nasıl geldiği ve diğer milletlerin bu konu hakkında

---

³⁸ “Türk, Oğuz Beyleri; kavmi, işidin: yukarıda Tanrı basmasa, aşağıda yer delinmese Türk milleti ülkeni, töreni kim bozar? Ey Türk kavmi kendine dön!” Kül Tegin Yazıtları ID22).

nasıl bilgi sahibi olduğu görülmüştür. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde ise "kurt" motifi çıkartılmıştır (Turan O, 2014b: 98; Gökalp, 2014: 102-107; Anonim c: 71-74).

Türk ordusu milli duygu ve destanlarına olan bağlılıklarının yanında, kendisini diğer milletlerin ordularından ayıran üç ana unsura sahiptir. Bu unsurlar, ordunun daimi, ücretsiz ve süvarilerden müteşekkil olmasıdır (Kafesoğlu, 2014b: 270-271). Askerlik Türklerde bir meslek olmakla birlikte, eli silah tutan herkes herhangi bir karşılık beklemeden ordu gücünü oluşturmuştur. At kullanımında da yetenekli olan Türkler süratle organize olabilmelerinden dolayı, cihan hakimiyeti ideallerine giden yolda kısa sürede başarılı adımlar atmışlardır. Ayrıca at üzerinde arkaya doğru yaptıkları ok atışları ve ordu düzenleri, düşmanları için oldukça yıpratıcı olmuştur.³⁹ Türklerin savaş stratejileri ise genellikle "keşif ve yıpratma" olmak üzere iki ana unsura dayanmıştır (Ünalp, 2009: 7-8). Konargöçer hayvancılık merkezli bir yapıya sahip olan ekonomileri nedeniyle ömürlerinin çoğunu dağlarda ve geniş otlaklarda geçirmiş olan Türkler, bu sayede güçlü ve dayanıklı bir fiziki yapıya sahip olmuşlar, bu yapıları savaşlarda kendilerine üstünlük sağlamıştır. Sulh zamanlarında dahi büyük av organizasyonları tertip ederek kendilerini daima savaşa hazır tutmuşlardır (Gömeç, 2009: 19-20).

İslam öncesi Türk toplumunda genel olarak hakim olan konargöçer tarzı yaşamın askeri açıdan sağladığı üstünlükler yalnız fiziki yapıları ile sınırlı kalmamıştır. Zira konargöçerler, hareketli yapıları sayesinde düşmanlarının savunma güçlerini sürekli gözlemleyebilmişlerdir. Bu sayede düşmanlarının yapacakları en ufak bir hata ya da gösterecekleri zayıflıklar karşısında hemen harekete geçen Türkler, hedefledikleri devletleri çok hızlı bir şekilde fethedebilmişlerdir (Golden, 2012: 29).

Selçuklu Devleti'nin kurulması ile İslam sancaktarlığı vazifesi Oğuzlara geçmiştir. Bu gelişme Oğuzların tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Zira İslamiyet'i kabul eden Oğuzların büyük bir kısmı süratle Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmeye çalışmış, bu sayede Bizans ve diğer Hristiyan topluluklar Anadolu'nun dışına çıkmaya başlamıştır (Sümer, 2016: 91).

Tarih boyunca birçok devlet kurmuş olan Türklerin içinden, dünya siyasi hayatı için etkin bir güç olarak ön plana çıkan Selçuklular, kurmuş oldukları devlet düzenlerini ve teşkilatlarını

---

³⁹ Türk ordu sisteminin temelleri oldukça eski çağlarda atılmış, askeri düzenleri ile kendilerine yabancı ülkelerde büyük başarılar elde etmişlerdir. Bu ordu sistemine göre Mete Han döneminde büyük birlikler on binlik, küçük birlikler binlik düzeninde oluşturulmuş, on askeri komuta eden kişiye "onbaşı", yüz askeri komuta eden kişiye "yüzbaşı", bin askere komuta edene ise "binbaşı" denmiştir (Okkar, 2010; 104-105).

titizlikle hazırlamış, Türk beylerinde bulunan eski Türk hakimiyet anlayışı doğrultusunda tanzim etmişlerdir. Tüm hakimiyet ve idarenin başındaki kişi “sultan” olarak adlandırılmıştır. Selçuklularda hükümdar, yönetiminde olan kişileri doyurmak, giydirmek, ekonomik açıdan kalkındırmak ve ülkesinde huzuru sağlamakla yükümlü iken halk da sultana sadakatle bağlı olmuştur. Hükümdar belirli bir esas dahilinde fermanlar yayınlamış ve bu fermanlar kanun olarak kabul edilmiştir. Halk ve idari teşkilat bu kanunlara uymakla yükümlü olmuşlardır (Sevim-Merçil, 2014:609-610).

Emevilerin Arap milliyetçisi bir siyaset izlemesi, Abbasilerin idareyi ele alması ile yerini daha ılımlı bir siyasi görüşe bırakmışsa da, mezhep çatışmaları ve sınıf çatışmalarından dolayı Abbasiler de yönetimde muvaffak olamamışlardır. Benzer bir gelişme Selçuklular için de geçerli olmuş, Batınî ve diğer mezhep etkilerinin oluşturduğu karışıklıklara tanık olmuş olan Selçuklular, bu konuda uzun ve yıpratıcı bir mücadele vermişlerdir. Anadolu ve Akdeniz coğrafyasında “Nizâm-ı âlem” davasının en kudretli uygulandığı dönem Osmanlı Devleti ile gerçekleşmiştir. Osmanlılar, kuruluşlarından itibaren güçlü padişahları sayesinde milli duruşlarını İslam idealleri ile birleştirerek cihan hakimiyeti düşüncesinin en önemli temsilcisi olmuştur. (Turan O, 2014b: 231-232).

4.2. Sosyal ve Kültürel Temeller

Türk kültürünün ana kaynağı Türkistan’dır. İslam öncesi Türklerin ana vatanı olan ve binlerce yıl yaşadıkları Türkistan coğrafyası, kendisine özgü birikimleri ile Türk kültür tarihinin temellerini oluşturmuştur. Zaman içerisinde komşu devletlerle girdikleri siyasi ilişkiler neticesinde Çin ve Hint kültürlerini de tanıyan Türkler, bu milletlerin kültürlerini tanımalarına ve bunlarla etkileşime girmelerine rağmen büyük oranda kendi özbenliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır.⁴⁰ Anadolu’ya gelen Oğuzlar ise İslamiyet’i kabullerinden sonra Arap ve Fars kültürleri ile etkileşime geçmiştir. Bunun neticesinde “Türk-İslam Sentezi” olarak tanımlanan bir kültür alanı doğmuştur (Turan Ş, 2014: 54).

---

⁴⁰ Bu noktada tam bir etkileşimsizlikten söz etmek yanlış olur. Zira insanlar karşılaştıkları ve görüştüğü kişilerden birtakım kazanımlar elde etmekte ve kendileri de onlara yeni birtakım bilgiler aktarabilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, karşılaşılan kavimler ile girilen ilişkiler neticesinde onlarla birlikte olup onlar gibi hareket etmek asimilasyon ile sonuçlanır. Bunun neticesinde ise taklit edilen kültür, taklit edeni zamanla ele geçirir ve kendi içinde yok eder. Hunların, Çin topraklarında elde ettikleri başarılarından sonra oraya yerleşmek istememeleri bu düşüncelerin o yıllarda da Türkler tarafından bilinmekte olduğunu ve bunun olmaması için çeşitli tedbirler aldığını göstermektedir.

Türk idareciler, hükmettikleri bölgelerde yaşayan halkların kendi iç yaşamlarına ve şehirlerin işleyişlerine doğrudan müdahale etmemiş, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da bu durumda değişiklik olmamıştır.⁴¹ Bürokrasi genellikle aynı kişilerde kalmış ve veraset yoluyla devam etmiştir. Memurlar görev aldıkları bölgelerde geçerli olan yerel örf ve adetleri gözönünde tutarak kararlarını vermiş ve yönetimlerini sürdürmüştür. Şehirlerde nüfuzlu olan kişiler idari makam sahipleri ve din adamları olmuştur. Şehirlerde ve kasabalarda esnaflar ve zanaatkarlar meslek şekillerine göre loncalar kurmuşlardır. Ovalarda ve tarlalarda çalışan köylüler, topraklarının has veya ikta durumlarına göre devlet kontrolünde geçimlerini sağlamışlardır. Köylüler ile şehirliiler arasında özgürlük açısından belirli bir fark bulunmamakla birlikte toprakları işleyebildikleri müddetçe miras yoluyla devir edebilmişlerdir. Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelen büyük Türk göçü neticesinde gelen kişiler gittikçe yerleşik hayata geçmiş, bahçeler ve evler özel mülkiyet sayılmışsa da tarım arazileri ve ormanlık alanlar devletin malı sayılmıştır (Kafesoğlu, 2014b:357-358).

İslamiyet öncesi Türk devrinde, devletin tek temsilcisi ve sahibi olan Türk hakanının, halkını idare etmek için Tanrı tarafından yaratıldığına inanılmıştır. Hakan, Tanrı'nın emri ile yeryüzünde insanları idare etmek için görevlendirilmiştir. Ancak buradaki yönetim anlayışı sadece Türkler ile sınırlı olmayıp, geniş coğrafi alanlara yayılan devletin hakimiyeti altındaki birçok kavmi de kapsamıştır. Önce Hunlar sonrasında da Göktürkler döneminde, Çin baskıları karşısında Türkistan'daki ticaret şehirleri Türklerle birlikte mücadele etmiş ve Türklere bağlı kalmışlardır. Fakat birçok kavmi içine alan bu yapıda devletin kurucu unsuru olan Türkler, sosyal haklar bakımından ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur (Ögel, 2016: 131-132).

Hun İmparatorluğu devrinde halk genel olarak iki şekilde ilişkilerini ve geçimini temin etmiştir. Birinci zümre tarımsal faaliyetlerle uğraşan Türklerin oluşturduğu ağırlıklı olarak Batı Türkistan'da yaşayanlar, Kırgızlar, Hunların bir kısmı ve güney Uygurların selefleridir. Bunlar genel olarak sabit bir yaşam sürmüştür. İkinci zümre Hunların büyük bir kısmını oluşturan konargöçer Türklerden müteşekkil olan topluluktur. Burada belirtilmesi gereken diğer bir önemli

---

⁴¹ Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki hareketli yapıları, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş, bu yaşam şekli onların sürekli olarak yabancı kavimlerle karşılaşmalarına neden olmuştur. Değişik milletlere ve dinlere mensup olan insanlar, Türk hakimiyeti altında uzun yıllar bir sorun yaşamamışlardır. Ayrıca Türk hakimiyetinde yaşayan yabancı unsurlar kendi kültürlerini de kaybetmemiş ve muhafaza edebilmişlerdir. Gerek Türk halkı gerekse Türk yöneticiler, yabancı kavimlerin belli bir düzen içerisinde yaşamasına hoşgörülü davranmıştır (Turan Ş, 2014: 165).

husus da tüm Hunların hayvancılıkla uğraşmadığı, çoğu ferdin bir toprak parçasını işlediğidir (Arsal, 2014: 205).

Göktürkler dönemine kadar olan İslam öncesi Türk tarihi, ağırlıklı olarak Çin kaynaklarında verilen bilgiler çerçevesinde sınırlı kalmıştır. Ancak Orhun Yazıtları'nda kullanılan dil, Türkçe'nin o günün şartları düşünüldüğünde gayet zengin ve işlek bir edebi yapıya ulaştığını göstermiştir. Uygurlar döneminde milletler arasında ilişkilerin gelişmesiyle farklı milli ve dini unsurlardan etkilenilmiş, bu da yabancı birtakım kelimelerin Uygur Türkçesi'ne karışmasına neden olmuştur. İslam öncesi Türk toplumunda Türkçe, özellikle üç alanda oldukça zengin bir kelime dağarcığına sahip olmuştur. Aile ve aile ilişkileri bunlardan birisi olmakla beraber, akrabalıkları betimleyici kelime çeşitliliğini diğer dillerde bulmak çok zordur. Tarım ise hayvancılığı da içine alarak içeriğinde ekonomik açıdan birçok kelime barındırmıştır. Son olarak devlet yönetimi alanında kullanılan sözcükler de bu alanlara verilen önemi ve çeşitliliği göstermektedir (Turan Ş, 2014: 61-62).

İslamiyet'i kabul etmelerinden önce Türkler, Göktürk ve Uygur alfabelerini kullanmışlar, İslamiyet'e geçişlerinden sonra bazı seslerin yazıya dökülmesinde yaşanan zorluklardan dolayı eklemelerle daha kullanılabilir hale getirilmiş bir Arap alfabesi kullanmaya başlamışlardır. Türkler, İslamiyet'e geçişle birlikte Uygur alfabesini kullanmayı büyük oranda bırakmışlarsa da bu dönüşüm süratli olmamış ve Uygur harfleri uzun yıllar kullanılmaya devam etmiştir.⁴²(Turan Ş,2014: 88-91).

Oğuzlar, İslam dinini benimsemelerinden sonra büyük kitleler halinde Müslüman olmuşlar ve zayıflamaya başlayan Abbasi Halifeliği'nden sonra İslamiyet'in sancaktarlığı görevini de üstlenmişlerdir. Türk ve İslam tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan bu hadise, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulması ile daha da önem kazanmıştır. Bu sayede cihan hakimiyeti ideali ile İslam sancaktarlığı vazifeleri Selçuklularda toplanmış, fetihler bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. Ayrıca İslam dünyası, içinde bulunduğu güçsüz ve sıkıntılı durumdan kurtularak, en önemli düşmanlarından olan Bizans İmparatorluğu üzerinde büyük baskı oluşturmaya başlamıştır. Selçukluların İslamiyet'e geçerek Anadolu yönüne yaptığı fetihler, Türkmenlerin ve İslamiyet'in daha geniş alanlara yayılmasını sağlamıştır. İlk başlarda bir uç vazifesi gören Anadolu toprakları, zaman içerisinde büyük bir Türk yurdu haline gelmiştir. Bu

---

⁴² Ebu Said Mirza tarafından 1468'de Uzun Hasan'a gönderilen mektup Uygur harfleri kullanılarak yazılmış olmakla beraber Osmanlı İmparatorluğu zamanında da sarayda Uygurca bilen kâtipler istihdam edilmiştir (Turan Ş, 2014: 90).

gelişme ileride kurulacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini oluşturmuştur. Anadolu yalnızca “Türk milleti için değil, bütün İslam kavimleri bakımından da bir kale vazifesi görmüştür”. Türklerin İslamiyet'e geçişi neticesinde Selçuklular “maddi kuvvetin”, Abbasi Halifeliği “manevi kuvvetin” temsilcisi olmuştur (Turan O, 2015: 29-31).

Oğuzların Selçuklular adıyla kendi devletlerini kurarak Anadolu'da yerleşmeye başladıkları 11. yüzyılda, dini düşünce yapısında da yeni bir döneme girilmiştir. Felsefi görüşlerin İslamî çerçevede kendisine yer bulmasıyla başlayan bu yeni dönem, tasavvuf adı verilen bir akımla güç kazanmıştır. Tasavvuf yalnızca bir dinsel düşünce yapısı olmamış, toplumsal ilişkileri, edebiyatı, resimi, müziği, giyim ve kuşamı etkileyen bir akım olarak Selçukluların hakim oldukları her bölgede kendisini göstermiştir. Türkler İslamiyet'i kabul etmişlerse de, eski inançlarını tamamen bırakmamışlardır. Bu yüzden Türk-İslam Sentezi ortaya çıkmakla beraber, İslam öncesi Türk yaşayışının yanında Anadolu'daki eski kültürler de bu anlayışta pay sahibi olmuştur. Babailik, Bektaşilik, Mevlevilik gibi dinsel oluşumlar Anadolu coğrafyasında Türkmenler tarafından benimsenmiş, bu inanışlar önce Selçukluların, sonrasında Osmanlı Devleti'nin içerisinde yaşamaya devam etmiştir (Turan Ş, 2014: 139-151).

Selçuklular, İslamiyet'e geçişleri itibariyle Sünnî inancı hakim kılmak için mücadele etmişlerdir. Bu sebeple Moğolların Anadolu'ya gelişlerine kadar Bağdat ile kendilerine fayda sağlayacak şekilde ve halifelerin birtakım olumsuz icraatlerine rağmen saygı çerçevesinde bir iletişim sağlanmıştır. Bu kapsamda birtakım inşaat faaliyetlerine girişilmiş, camiler, medreseler ve zaviyeler kurulmuş, ilim adamları da bu kültürel akım çerçevesinde çalışmışlardır.⁴³ Bu kültürel çerçeve, Selçukluların sağladığı güven ortamı ile ihya olmuş ve bu suretle önemli eserler

---

⁴³ Sultan Melikşah döneminde bir rasathane kurulmuş, matematik ve astronomi bilgini Ömer Hayyam, Ebul-Muzaffer İsfizarî ve Meymun bin Necib Vâsıtî gibi ünlü alimler burada gözlemde bulunmuşlardır. Ayrıca bu ilim adamları “Celâli Takvimi”ni de oluşturarak hizmete sunmuşlardır. Bunların yanında filozof Muhammed bin Ahmed Beyhakî de bu dönemin diğer önemli bir bilgini olarak yaşamıştır. Sultan Sencer devrinde ünlü fizikçi ve gözlemci Ebû Mansur Abdurrahman Hâzini'nin çalışmalarını gerçekleştirdiği bir dönemdir. Ebul-Kasım el-Usturlâbî Bağdat'taki Selçuklu sarayında 1130'da astronomi çalışmaları yapmıştır. Tıp konusunda ise Ebû Saîd Muhammed bin Ali ve bizzat Sultan Sencer'in de tabibi olan Bahaüddin Muhammed bin Mahmud, dönemin önemli tıp alimlerindedir (Sevim-Merçil, 2014: 639-640). Ayrıca Celâli Takvimi ilk Türk takvimi olmayıp, Türklerin İslamiyet'i kabulünden çok daha eski tarihlerde “Oniki Hayvanlı Takvim” olarak bilinen takvimi kullandıkları bilinmektedir (Turan Ş, 2014: 187).

verilmiştir.⁴⁴ Araplarla ilişkiler zaman zaman gerginleşse de genel itibariyle Selçukluların İslamiyet için yaptıkları hizmetler minnetle karşılanmıştır (Turan O, 2015: 32-33).

Abbasiler döneminde İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmıştır. Bu dönemde birçok ilim adamı yetişmişse de üç önemli Türk ilim adamı ön plana çıkmıştır. Bu ilim adamları Farabi, İbni Sina ve Yusuf Has Hacib'dir. Seyhun Irmağı civarındaki Farap bölgesinde doğan Ebu Nasr Muhammed, İslam dinine felsefî bir nitelik kazandırmaya çalışmış, bunun için de Platon ve Aristoteles'in felsefelerini kullanmıştır. Bu çalışmaları ile İslam felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca kendisi *Arâü'l-Medineti'l-Fadıla* adlı eseri ile siyaset sosyolojisi hakkında önemli bir çalışma yapmıştır. İbni Sina olarak tanınan Ebu Ali, Buhara'da doğmuş ve Hemedan'da ölmüştür. Kendisinin birçok konuda çalışmaları olmuş, tıp ve felsefe alanında uzmanlaşmıştır. Tıp alanındaki çalışmaları Avrupa'daki tıp okullarında ders kitabı olarak 17. yüzyıla kadar okutulmuştur. 11. yüzyılın diğer bir önemli Türk ilim adamı Yusuf Has Hacib, kaleme aldığı *Kutadgu Bilig*'i, Karahan hükümdarı Karabuğra Han'a sunmuştur. Bu kitabı devlet yönetimi ile ilgili önemli bir edebiyat eseridir (Turan Ş, 2014: 188-190).

Önemli din adamları ve bilginlerin yetiştiği Büyük Selçuklu İmparatorluğu devrinde büyük alimler, sultanlar tarafından himaye edilmiştir.⁴⁵ Şiir ve edebiyat alanında da Farsça yazılan eserlerin ön plana çıktığı Selçuklular döneminde, bizzat sultanlar da şiir ve edebiyata önem vermişlerdir.⁴⁶ (Sevim-Merçil, 2014: 638).

---

⁴⁴ Nizâmiye Medresesi bu kültürel organizasyonların içerisinde gösterilebilir. Nizâmülmülk tarafından Sultan Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde Irak, Horasan, Suriye ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan bu medreseler ile bilimsel faaliyetlerin yanında Şîi Fâtımîler'in yaptığı ilmî propagandalara da karşı bir tedbir alınmıştır. Bu medreselerin masraflarının karşılanması için vakıflar kurulmuştur. İlk faaliyet zamanlarında medreselerde çalışacak âlimler, bizzat Nizâmülmülk tarafından seçilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özyayın, Nizâmiye Medresesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 33, 2007, İstanbul, 188-191.

⁴⁵ Selçuklu devrinde fikir ve ilim hayatında olan önemli isimlere "İmamül Haremeyn olarak meşhur Ebul-Meâlî Cüveynî, Muhammed eş-Şehristânî, İbnül-Cevzî, Zemahşerî, Ebul-Kasım Kuşeyrî, Ebû İshak Şîrazî, Abdullah el-Ensârî, Ebul-Abbas Fazl bin Muhammed Lukerî, Ebû Tahir Tabesî, Ebû Sâid Funduvercî, Ferid Gîlânî, Ebû Saîd el-Gânimî, Zeynüddin es-Sâvî, Gazzalî, Ali bin Zeyd Beyhakî, Abdurrahman el-Hâzinî, türk asıllı olarak Kadı Abdürrezâk Türkî el-İlâkî, Mahmud Hârizmî ve Serahsî" örnek olarak gösterilebilir (Sevim-Merçil, 2014: 638).

⁴⁶ "Baharzî, Gûrganî, Burhanî, Ezrakî, Enverî, İbnül-Hebbariyye, Ebul-Meâlî Nahhas İsfahanî, Lamii Gürcânî, edib Sabîr, Abdül-Vasî'Cebeî" gibi birçok önemli şair ve edebiyatçı, Selçuklu sultanları tarafından himaye edilmişlerdir (Sevim-Merçil, 2014: 638).

Divânü Lugati't Türk adlı eserin müellifi olan Kâşgarlı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed, Büyük Selçuklu döneminin önemli dilcilerindedir. Kaleme aldığı eser Türk dilinin en eski sözlüğüdür. Ayrıca içeriğinde Türkçe şiirler, coğrafi terimler ve tarihi bilgiler de bulunmaktadır. Büyük Selçuklu döneminin diğer bir önemli dilcisi Abdülkâhir Ebû Bekr bin Abdurrahman el-Cürcânî'dir. *Esrâru'l-belâga, Delâilü'l-i câz* eserlerinin müellifidir. Bu eserleri belâgat ilminin en önemlilerindedir. Zira el-Cürcânî'nin yapıtları, bu alanda yapılan birçok esere temel olmuştur (Öngül, 2018c: 97-98).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Haçlı tehlikeleri, Bizans etkinliği ve diğer tehdit unsurlarını büyük oranda bertaraf etmeleri 12. yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur. Bu tarihten sonra ise Anadolu'da huzur tesis edilmiştir. Bu sayede Anadolu'da hoşgörü ortamı oluşmuş, muhtelif felsefi ve tasavvufi düşüncelerin yayılması mümkün hale gelmiştir. 13. yüzyıl bu ortamın olgunlaştığı, Mevlâna Celalüddin Rûmî ve Yunus Emre gibi kişilerin yetiştiği bir dönem olmuştur. Kadı Burhannedîn Ebû Nasr bin Mes'ûd Anevî, Anadolu Selçukluları zamanında yetişmiş önemli bir ilim adamı olup, *Enisül-Kulüb* isimli eserini I. İzzeddin Keykavus'a takdim etmiştir. İbn Bîbi de 13. yüzyılda yaşamış ve Selçuklu tarihi hakkında *el-Evâmirül-Âliyye* adlı eserini hazırlamış diğer bir önemli şahsiyettir⁴⁷ (Sevim-Merçil, 2014: 640).

Anadolu Selçuklu Devleti şehirleri arasında Konya ve Alaiye'nin önemi, diğer şehirlerden farklı bir şekilde değerlendirmek gerekir. Zira Bizans döneminde bu şehirlerde yalnızca bir kale ve bir miktar nüfus bulunmuştur. Ancak Türklerin Konya'yı fethinden sonra hızlı ve büyük bir gelişme göstermiştir. Diğer Selçuklu şehirleri, büyük ölçüde Bizans şehirlerinin yeniden yapılanması şeklide düzenlenmiştir. Ancak bizzat I. Alaeddin Keykubad tarafından yönetilen Konya'da inşaat faaliyetleri yeni kaidelere uygun şekilde yapılmıştır. Alaiye'nin fethedilmesinden sonra bu şehir de, Konya örnek alınarak oluşturulmuş yeni bir inşaat sürecine tabi tutulmuştur. Bu iki şehirde Türk şehircilik anlayışının birçok özelliğini görmekle birlikte, Kayseri ve Sivas'ı da bu örneklerle dahil edebiliriz (Baykara, 2000: 98-99).

Alaiye fethinden kısa süre sonra bizzat I. Alaeddin Keykubad'ın emriyle Selçuklu topraklarında yaşayan birçok hünerli usta şehre getirilerek imar faaliyetlerine başlanmıştır. Gelen mimarların arasında "Yakut, Karaca ve Ebû Ali el-Kettânî" gibi Türk ve Müslüman mimarlar da bulunmaktaydı. Şehirdeki imar faaliyetleri 1223'de başlayarak 1236'ya kadar devam etmiştir (Koca, 2015: 71-72).

---

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTK, Ankara, 2014, 639-641.

Anadolu Selçuklu Devleti, hükmettikleri süreler boyunca muhtelif şehirlerde ve birçoğu günümüze kadar gelebilen önemli mimari yapıları ile Anadolu'nun imarında büyük rol oynamışlardır. Cami, medrese, türbe, kervansaray ve köprüler inşaa ettirmişlerdir. Konya'da Sultan Mesud tarafından yapımına başlanan Alaeddin Camii çeşitli tadilatlar ile günümüze kadar gelebilen mühim mimari eserlerdendir. I. Alaeddin Keykubad Niğde'de kendi adıyla bilinen camiyi ve Malatya'daki Ulu Cami'yi yaptırmıştır. I. Alaeddin Keykubad'ın hanımı Mâhperi Huand Hatun da Kayseri'de Huand Camii ve külliyesinin yaptırmıştır. Kayseri'deki Çifte Medrese, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tıp medresesi ve Gevher Nesibe'nin şifahânesi, Anadolu Selçuklu sultanları tarafından yapılan ilk eserlerdendir. I. İzzeddin Keykavus, Sivas'ta şifa medresesi yaptırmıştır.⁴⁸ Sultanların yanında önemli devlet adamları da ülkedeki inşaat faaliyetlerine katkıda bulunarak önemli sosyal ve kültürel yapılar yapılmasında girişimlerde bulunmuşlardır. Sahib Ata Fahreddin Ali, Akşehir'de Taş Medrese, Kayseri'de Sâhibiye Medresesi, Konya'da İnce Minareli Medrese'yi yaptırmıştır. Atabek Ertokuş, Isparta'da bir medrese yaptırmış, Celaleddin Karatay Konya'da Karatay Medresesi'ni inşaa ettirmiştir. Muineddin Pervane Sivas'ta Gök Medrese ve Cacabey Medresesi'ni yaptırmışlardır (Sevim-Merçil, 2014: 645).

Selçukluların ilk denizaşırı ilk toprağı Suğdak'ta da Hüsameddin Çoban'ın yaptırdığı imar faaliyetleri, Selçukluların fethettikleri bölgelere kültürlerini de götürdüklerini göstermesi bakımından mühimdir. Zira Suğdak'ın fethini müteakip iki hafta gibi kısa bir sürede büyük bir cami yaptıran Çoban, bu camide kadı, müezzin ve hatipler görevlendirmiştir (İbn Bibi: 343).

Türkistan'dan halı sanatlarını da beraberlerinde Anadolu'ya getiren Türkler, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında bu sanatlarını ilerletmiş, dönemleri için zenginlik ve refah göstergesi sayılan ürünler meydana getirmişlerdir. Kırmızı ve koyu mavi renklerinin hakim olduğu halılarda sekizgen motifler ağırlıklı olmak üzere simetrik şekiller kullanılmıştır. Bitki ve hayvan motiflerinin de süslediği bu halılar, Anadolu'da sonraki yıllarda daha da ilerleyecek bu sanata önemli bir temel oluşturmuştur. Ayrıca 13. yüzyıl Anadolu'sunda çini sanatı da muazzam bir gelişme göstermiş ve kendine has bir motif dünyasının doğmasına sahne olmuştur. Ağırlıklı olarak şifahanelerde,

---

⁴⁸ Anadolu Selçuklu Devleti döneminde tıp medreseleri ve hastaneler, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde ve farklı tarihlerde inşa edilerek kullanıma sunulmuştur. 1116'da Havza'da Mesut bin Kılıç Arslan, 1122'de Mardin'de Necmeddin Gazi, 1217'de Sivas'ta İzzeddin Keykavus, 1228'de Divriği'de Turhan Melik, 1235'te Çankırı'da Atabey Ferruh, 1255'de Konya'da Karatay, 1272'de Kastamonu'da Pervane Ali, 1277'de Tokat'ta Muineddin Pervane, 1308'de Amasya'da Yıldız Hatun bu sağlık merkezlerine örnek olarak gösterilebilir (Turan Ş,2014: 193).

medreselerde, cami ve mescitlerde kullanılan bu çiniler için Konya merkez olmuş, Selçuklu çini sanatı bu şehir üzerinden şekillenmiştir (Sevim-Merçil, 2014: 646).

4.3. İktisadi ve Coğrafi Temeller

Türkler için hakim oldukları topraklarını teşkil eden “yer ve sular” kutsal sayılmaktadır. Onlar için su bulunmayan bir coğrafyanın değeri olmamakla birlikte bu inanışları Göktürkler zamanında kendisini “yer sub” olarak göstermiştir (Ögel, 2016: 43).

Anadolu, Asya ve Avrupa arasında transit ticareti sağlayan bir konumda ve aynı zamanda çeşitli ürün yelpazesine sahip durumda bir kara parçasıdır. Sahip olduğu bu avantajlar neticesinde ilkçağlardan itibaren birçok kavime ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca mevcut konumu ile Anadolu, Mezopotamya, Ege ve Akdeniz arasında önemli ticari ilişkilerin ön plana çıktığı bir coğrafya olmuştur (Tabakoğlu, 2017: 65, 71).

İslam öncesi Türk toplumlarında ticaret yoğun bir şekilde yapılmış olup, canlı hayvan, deri, kürk, kösele ve benzeri ürünler satılarak ziraî ürünler ve giyim eşyaları alınmıştır. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar, bu ticaretin sürekliliği için Çin ile çeşitli anlaşmalar yapmışlardır. Avrupa Hunları döneminde Bizans ile bu ticaret devam ettirilmiştir. Ancak çeşitli ticaret yollarının kullanıldığı bu iletişim hayatının en önemli rotası şüphesiz İpek Yolu⁴⁹ olmuştur. Çin, eski çağlardan itibaren zamanına göre oldukça önemli ve çeşitli ürünlerin üreticisi olmuştur. İpek de ilk olarak Çin’de üretilmiştir. Çin tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan ipek, yalnızca yönetici kadrosu tarafından kullanılmakla birlikte birtakım destanlarda dahi kendine yer bulmuştur. Zamanla üretimi ve dolayısıyla tüketimi de fazlaşan ipek, Çin için oldukça önemli bir ticari ürün⁵⁰ haline gelmiştir (İzgi, 2014:203). Çin’den başlayarak Akdeniz kıyılarında neticelenen bu güzergah için yaklaşık bin yıl kadar Türk ve Çin yönetimleri arasında hakimiyet mücadelesi verilmiştir (Kafesoğlu, 2014b: 312-313).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önce Çin ile yapılan ticari ve coğrafi ilişkiler, Türkleri yalnızca ekonomik olarak etkilememiş, onların yaşam tarzlarında da birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler onların yaşam şekillerinin yanında davranışlarında

---

⁴⁹ İpek Yolu, M.S. birinci yüzyılda Bizans toprağı olan Antakya’dan başlayarak Fırat’ı aşar, buradan Hamedan, Rey ve Merv şehirlerini geçer, Belh’ten sonra Pamir Dağları’nı aşarak Kaşgar’a gelmektedir. Kaşgar’dan sonra yol, kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzeyden giden yol Kuça şehrine ilerlerken, güneyden giden yol Yarkend ve sonrasında Hatan’a gider, her iki yol da Tun-huang’da birleşerek Çin’e ulaşmıştır (İzgi, 2014: 207).

⁵⁰ Çin ile yapılan ticarete ipek çok önemli bir yere sahip olsa da baharat, esans ve çeşitli kuyum ürünleri de Avrupa’nın oldukça talep ettiği ürünlerden olmuştur (İzgi, 2014: 203).

da etkili olmuştur. Kültegin yazıtlarında Bilge Kağan bu duruma karşı uyarılmıştır⁵¹ (Golden, 2012: 28).

İslamiyet'in doğuşu ve Doğu Akdeniz coğrafyasında yayılmaya başlaması Akdeniz ticaret hayatında kısa bir süre duraklamalara sebep olmuşsa da, bu durum hızlı bir şekilde Müslüman tüccarların çoğalmasıyla tekrar hareketlenmeye başlamış, Ak Hun Devleti zamanında ise ticaret hayatının geliştirilmesi ve sürekliliği için çalışılmıştır (İzgi, 2014: 207).

Türklerin Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyasına getirdikleri yeniliklerden birisi de "çek" sistemi olmuştur. Selçuklu yönetiminde olan tüccarların büyük çoğunluğu birbirlerine karşılıklı çek vererek işlerini yürütmüştür. Araplar da bu tekniği öğrenmişler ve sonrasında kullanmaya başlamışlardır. Moğollar zamanında bu ödeme şekli daha geniş alanlara yayılmış ve Avrupa'ya taşınmıştır. Cengiz'in ölümünden kısa bir süre sonra oğlu Ögeday'ın emriyle kağıt para kullanılmaya başlanmış, Türk ve Moğollar ile ticaret yapan tüccarlar için bu sistem büyük kolaylıklar sağlamıştır. İran'da ve Çin'de ticaret yapan tüccarlar da işlerini bu kağıt paralar ile yürütmüşlerdir (Togan, 2019: 167-168).

Oğuzların Anadolu'ya gelmelerinden itibaren ilk teşebbüsleri, bu coğrafyada tutunmak ve siyasi istikrarı sağlamak üzerine olmuştur. Türkmenlerin batıya ilerlemeleri ise Bizans'ın Papa'dan yardım istemesi ile neticelenmiş, bu da Haçlı Seferleri'nin düzenlenmesine neden olmuştur. Anadolu coğrafyasında yaşanan bu kargaşa ortamı neticesinde ekonomik hayat da sekteye uğramıştır. İstikrarın tekrar sağlanması ise 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Selçukluların, Anadolu ve Doğu Akdeniz ile ilk temasları, Çağrı Bey tarafından yapılmakla birlikte, Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya geldiğinde orada yaşayan Türkmenler gördüğü ve onlarla beraber Ermeni ve Gürcüler üzerine gittiği bilinmektedir (Kafesoğlu, 1972: 15-16). 1040 yılındaki Dandanakan Muharebesi'nden sonra Tuğrul Bey, Diyarbakır, Van ve Malazgirt civarına kadar gelmiştir. 1053'te Tebriz'den başlayan bu sefer ile Selçuklular, Doğu Anadolu ve Suriye bölgelerinde mutlak bir üstünlük sağlamıştır (Çetin, 1990: 41; İbnü'l-Esir a: 169; Ayönü, 2014: 21-23).

---

⁵¹ "Çin kavminin sözü tatlı, hediyesi mülayim imiş, Tatlı sözü, mülayim hediyesi ile arayıp uzak kavimleri böylece yaklaştırır imiş. Yakına konduktan sonar da fesat bilgisini orada yayar imiş. Bir kişi yanılrsa soyu, kavmi bisükine (?) kadar ilerlemez imiş. Lakin tatlı sözüne, mülayim hediyesine kapılarak çok Türk kavmi öldü."Kül Tegin Yazıtı, IC5,IC6. (Orkun, 2011: 24-25).

Sultan Alp Arslan dönemi Türk tarihi için bir dönüm noktası olmuş, 1064'te Ani'nin fethedilmesi ve 1071'de Malazgirt Savaşı ile Bizans ordusu uzun yıllar toplanamayacak bir duruma gelmiş, Anadolu coğrafyasının tamamına yakını Türkmenlerin yerleşimine açılmıştır. Bizans bu durum karşısında dehşete düşmüş, yaşanan gelişmeler üzerine Türklere karşı mevcut durumu korumak ve sınırlarını muhafaza için çalışmaya başlamıştır (İbnü'l-Esir a: 237; Mateos: 119-122; Anna Komnena: 25).

Alp Arslan'ın ölümünden sonra onun vasiyeti⁵² ile tahta Melikşah geçmiştir (İbnü'l-Verdi: 37). Sultan Melikşah 1086'da ordularını bizzat Süveydiye'ye kadar getirerek Akdeniz'e ulaşmış, buradan aldığı toprağı babasının mezarına götürerek⁵³ oraya serptirmiştir (Mateos: 171-172). Melikşah'ın bu aşamaya getirdiği Anadolu fütuhata, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla Anadolu coğrafyasında yerleşimi daha da hızlandırmıştır.

Malazgirt Savaşı neticesinde hızla batı yönlü fetih hareketlerine başlayan Türkmenler, Çaka Bey önderliğinde ve İzmir civarında yeni bir siyasi teşekkül meydana getirmişlerdir. Çaka Bey, oluşturduğu donanma ile Türk fütuhatını denizlere taşımış, Ege adalarında fetih hareketlerinde bulunmuştur. Bulunduğu coğrafyada iyice güçlenen Çaka Bey, Peçenekler ile anlaşıp Bizans başkentini fethetmek istemişse de, Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'un karşı girişimleri sonucu bu amacında muvaffak olamamış ve kendisi için hazırlanan bir ziyafette öldürülmüştür (Akad, 2018: 50; Öngül, 2018a: 23-24; İlgürel, 1993: 186-188).

Anadolu'da Türk yerleşiminin başlaması ile bu coğrafya ve Türk milleti için yeni bir ticarî hayat anlayışı başlamıştır. Anadolu'nun fethi sayesinde milletlerarası ticaretle temasa geçen Selçuklular, yaptıkları akınların ticaret ve ekonomik kazanç sağlayabilecek bölgelerde yoğunlaşmasını amaçlamışlardır. Özellikle 12. yüzyıldan itibaren ticaret hayatının kendilerine sağlayacağı kazançları kavrayarak ileri görüşlü fetih politikaları hazırlayan Selçuklular, önemli

---

⁵² Vasiyetinde ayrıca Çağrı Bey'e ait Belh'deki emlak ile beşyüz bin dinar para Ayaz'a verilmesini, Ayaz'ın kardeşi Melikşah'a yardımcı olacağını, eğer olmazsa Melikşah Ayaz ile yapacağı savaşta bu beşyüz bin dinarı kullanabileceğini, Fars ve Kirman civarının Kavurd'a verileceğini, Kavurd'un Şiraz'da oturarak Melikşah'a tâbi olacağını ve Kavurd'un ölümün sonra eşiyile evlenmesini istemiştir (Kafesoğlu, 2014a: 45).

⁵³ Süveydiye'ye gelen Melikşah, Akdeniz'in genişliğini görerek atını denize doğru sürmüş ve kılıcını üç defa denize daldırmıştır. Sonra elbisesini çıkarmış, yere sermiş, namaz kılmış ve Allah'a şükretmiştir. Buradan uşaklarına aldıracağı kumu babasının mezarına serptiren Melikşah, "Ey babam Alp Arslan! İşte sana müjde, henüz bir çocuk olarak bırakmış olduğun oğlun, dünyayı baştan başa fethetmiştir" diyerek zaferini paylaşmıştır (Mateos: 172). Burada belirtilen "dünyayı baştan başa fethetmiştir" açıklaması, Türk cihan hakimiyeti idealini göstermesi açısından önemlidir.

ticaret merkezlerini hakimiyet altına almakla kalmamış, hükmettikleri coğrafyalarda ticaret hayatını koruyucu ve teşvik edici tedbirlerin alınmasına gereken hassasiyeti göstermiştir (Turan, 2014d: 83-84, 87).

Anadolu'da Selçuklu fetihlerinin başlamasından sonra ticaret hayatında olumlu gelişmeler olmuştur. Selçuklular ile Müslüman ve Hristiyanlar arasında ticaret hızlanmış, doğunun ve batının ürünleri için Anadolu coğrafyası önemli bir değişim noktası olmuştur (Turan, 2014c: 117).

Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1075'te İznik'te Selçuklu iktidarını sağlamış ve sonrasında bu şehri devletin başkenti yapmıştır. İznik'in devlet merkezi olmasıyla Bizans sürekli baskı altında tutulmuş ve uçlara yerleştirilen Türkmenler vasıtasıyla fetihler Akdeniz, Ege ve Karadeniz kıyılarına kadar uzanmıştır. Ayrıca bu dönemde Selçuklular, Bizans'ın yaşadığı siyasal kargaşa ortamından da faydalanarak onların taht mücadelelerinde taraf olmuş, bu suretle birtakım ekonomik ve siyasi kazanımlar elde etmiştir. Ayrıca bu dönemde Antakya fethedilmiş, bu suretle de tüm Kilikya topraklarının kontrolü Süleyman Şah'ın denetimine geçmiştir (Sevim, 2015: 21-22,27; Turan, 2014a: 84-85; Yinanç, 2013: 87; Mateos: 161-162).

Ebu'l Kasım'ın İznik yönetimine baktığı dönemde, Bizans ile 1081'de yapılmış olan Dragos Suyu Antlaşması bozulmuş, bunun neticesinde Türkmen akınları Marmara kıyılarına kadar ilerlemiştir. Ancak Emir Porsuk'un batıya gelişi sonucu bu akınlar bir süre duraklamış, Selçukluların Bizans topraklarına doğru ilerlemesi yavaşlamıştır (Ayönü, 2014: 80; Anna Komnena: 198-203).

I. Kılıç Arslan döneminde Anadolu coğrafyası Haçlı saldırılarına maruz kalmıştır. Bu seferler Türk ve Müslüman tüccarlar için Doğu Akdeniz ticaretinde önemli kayıplara neden olmuştur. Bu dönemde İtalyan şehir devletlerinden olan Venedik, Pisa, Cenova ve Amalfi daha etkin duruma gelmiştir. Kudüs ve Antakya'da kurulan Haçlı devletleri, Doğu Akdeniz ticaretini Hristiyanların lehine çevirmiştir (Gregory, 2008: 251; Eco, 2016: 32-33; Ülgen, 2016: 273-283).

1110'da tahta geçen Şahinşah döneminde, Selçuklu emirlerinden olan Muhammed ve Monolog, Bursa ve Ulubat yolunu takip ederek Çanakkale'ye kadar ulaşmışlar, ayrıca Edremit ve Karaağaç'ı da kontrol altına almışlardır. Bu şekilde Selçuklular Ege kıyılarına varmışlardır (Anna Komnena: 479-481). Bu dönem, Haçlılar karşısında zayıfladığı düşünülen Selçukluların, Anadolu coğrafyasındaki etkinliğinin azalmadığını göstermektedir.

I. Mesud döneminde Selçuklu ve Bizans kuvvetleri arasında Anadolu coğrafyasının kuzey ve güney bölgelerinde yoğun şekilde mücadeleler olmuştur. Bu üstünlük mücadeleleri ile önemli liman şehirlerinin elde edilmesi ve bu sayede ekonomik kazanımlar elde etmek amaçlanmıştır.

Danışmendlilerin etkinliğinin yüksek olduğu bu dönemde, Anadolu coğrafyasındaki siyasi iktidar için çaba sarf edilmiş, ayrıca Karadeniz’de önemli bir ticaret merkezi ve Bizans’a Karadeniz üzerinden yapılabilecek akınlarda önemli bir konuma sahip olan Kastamonu 1133’te ele geçirilmiştir. Antalya üzerine de akınlar yapılmış, fakat 1142’de imparator İoannes Komnenos’un bizzat harekete geçmesi üzerine bu girişim neticesiz kalmıştır. Urfa Haçlı Kontluğu’nun 1144’te ortadan kaldırılması yeni bir Haçlı Seferi’ne neden olmuş, fakat Haçlı ordularının girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu gelişme daha sonra Anadolu üzerine gelecek ya da ilerleyen zamanlarda gelmeyi düşünecek olan Haçlı ordularının Anadolu coğrafyasını kullanma düşüncelerini değiştirmelerine neden olmuştur. Zira Fransa kralı VII. Louis, Alman Haçlılarının Eskişehir’de uğradığı yenilgiyi öğrendiğinde yönünü değiştirerek Ege kıyılarından güneye inmeye çalışmış, fakat bu yolda da Türkmenler tarafından engellenerek etkisiz hale getirilmiştir (Turan, 2014a: 185-187; Kesik, 2017b: 83-89; Niketas Khoniates a:13; Sümer, 2004: 340; İbnü’l-Esir b: 169).

1153 tarihinde meydana gelen Oğuz İsyanı, Anadolu’ya yapılan göçleri hızlandırmış, Anadolu coğrafyasına gelen Türkmenler, Selçuklular tarafından uç bölgelere yerleştirilmiştir (Ayan, 2013: 23). Sultan II. Kılıç Arslan döneminde Anadolu’ya gelen Türkler, Denizli, Kırkağaç, Bergama, Edremit ve Eskişehir dolaylarında yerleştirilmiştir. 1176’da meydana gelen Miryakefalon Savaşı neticesinde Bizans ordusunun uğradığı büyük yenilgi, Bizans güçlerinin Anadolu üzerindeki etkisinin yok olmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Anadolu coğrafyasının özellikle batı bölgeleri büyük Türkmen yerleşimlerine sahne olmuştur. Bu Türkmenlerin iskânı ile Selçuklular, Anadolu’da birliklerini sağlamlaştırma yolunda önemli adımlar atmıştır. Kudüs’ün fethi sonrasında meydana gelen 3. Haçlı Seferi ile harekete geçen Friedrich Barbarossa, II. Kılıç Arslan’ın II. Isaakios Angelos ile arasındaki iyi münasebetlere güvenmiş, komuta ettiği Haçlı ordularını Anadolu üzerinden geçirmeye çalışırken Türkmenlerle çatışmış, iki taraf da önemli kayıplar vermiştir, Haçlı orduları oldukça yıpranmış, Friedrich Barbarossa’nın da Silifke Çayı’nda boğulmasıyla sefer önemini kaybetmiştir. Artık Anadolu coğrafyasında Selçukluların etkinliği daha artmış ve ekonomik düzenin tesisine daha da yoğunlaşmaya başlayacakları bir döneme girmişlerdir (Turan, 2014a: 231; Niketas Khoniates a: 123; Özaydın, 2002: 401-402; Sevim-Merçil, 2014: 552-553).

Anadolu’da Bizans direncinin kırılması ve Selçukluların istikrar sağlamaya başladıkları 1176 Miryakefalon Savaşı’ndan sonra Anadolu’da ticaret hızlanmış, II. Kılıç Arslan dönemi ile dış ticarete de önem verilebilmeye başlanmıştır. Aksaray’da bir askeri merkez kuran II. Kılıç Arslan,

bu merkeze Azerbaycan'dan ilim ve sanat adamları ile tüccarlar getirmiştir. II. Kılıç Arslan zamanında Antalya, Aksaray, Konya ve Kayseri arasındaki ticaret yolu işler hale gelmiş, yol üzerine kervansaraylar inşa edilmiştir (Turan O, 2014c: 117-118).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra ekonomi ile yakından ilgilenmiştir. III. Aleksios Angelos'un Konya İstanbul arasındaki tüccar kabilelerine saldırması sonucunda Bizans üzerine sefere çıkarak bu hattın güvenliğini sağlamıştır. Bu sefer sırasında Menderes ırmağına kadar olan bölgeyi kontrol altına almıştır.⁵⁴ Ayrıca seferde aldığı esirleri Akşehir'e getirmiş, oraya yerleştirerek tarım yapmalarını sağlamış ve bu sayede kazanç sağlamıştır (Öngül, 2018a: 110-112).

Keyhüsrev'i tahttan indirerek tahta geçen II. Süleyman Şah, tahta geçtikten kısa bir süre sonra, Selçukluların yaşadığı bu taht mücadelesinden faydalanıp Karadeniz ticaret yoluna saldırı⁵⁵ III. Aleksios Angelos ile bir anlaşma yaparak bu sorunu çözmüştür. Ancak kuzeydeki bu gelişmeleri fırsat bilen Kilikya Ermeni hâkimi II. Leon, Ereğli ve Kayseri üzerine saldırmıştır. Ermeniler üzerine sefere çıkan Süleyman Şah, onları itaat altına almış, bölgede ekonomik istikrarın devamını sağlamıştır. Süleyman Şah buradan sonra Gürcülerin üzerine başarısız bir sefer yapmıştır. Sonrasında Eyyubi el-Melikü'l-Efdal ile anlaşılan Süleyman Şah, bu sayede Eyyubi tehlikesini de engellemiştir. Kardeşi Muhyiddin Mesud üzerine başarılı bir sefer düzenlemiş, ancak kısa bir süre sonra rahatsızlanarak hayatını kaybetmiştir (Kaya, 2010: 93, 97, 105, 107; Brosset, 2003: 406-409).

II. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta geçmiştir. 1204 yılındaki Haçlı Seferi'nden önceki seferlerde umduğunu tam anlamıyla bulamayan Haçlı orduları, 4. Haçlı Seferi ile yaptıkları bu askeri hareketlerin asıl amacını net bir şekilde açığa çıkarmışlardır. 4. Haçlı Seferi ile İstanbul'u yağmalayan Haçlılar, neredeyse Müslümanlara doğrudan hiç zarar vermemesine rağmen, İznik'te ve Trabzon'da iki ayrı devletin kurulmasına

---

⁵⁴ Sultan Keyhüsrev'in dönemi ile birlikte artık Selçuklular sınırlarının dışındaki ticarete de müdahale etmeye başlamıştır. Mısır ile İstanbul arasındaki ticaret yolu Antalya'dan sonra Selçuklu sınırlarında devam etmiş, bu yol üzerinden Mısır sultanının Bizans imparatoruna gönderdiği atlara Keyhüsrev tarafından el konulmuş, bu olay neticesinde imparator da Konya'dan İstanbul'a giden Türk ve Rum tüccarlara saldırmıştır (Turan O, 2014c: 118).

⁵⁵ Gerçekleşen bu hadise, Selçukluların ticaret hayatını denizlere taşıdığı ve aktif bir şekilde bundan faydalandığını göstermesi bakımından önemlidir. III. Aleksios'un Samsun'a yaklaşmakta olan tüccar gemilerini yağma ettirmesi ve sahiplerinin bir kısmını öldürmesi ile üzerine Süleyman Şah imparatora bir elçi göndererek bu kabilelerde bulunan Konya tacirlerine ait olan malların iadesini istemiştir. Sultandan çekinen Aleksios, bu talep üzere Selçukluların zararını tazmin etmiş ve sultana yıllık vergi vermeyi kabul etmiştir (Turan O, 2014c: 118-119).

neden olmuştur. Kurulan bu devletler gerek Anadolu içinde, gerekse Karadeniz’de Türk ticaretine zararlı faaliyetlerde bulunmuştur (Öngül, 2018a: 127-128; Demirkent, 2013a:167-180).

Keyhüsrev’in ikinci saltanat döneminin ilk yıllarında Selçuklular bir limana sahip olmamalarına rağmen Antalya, Samsun ve Sinop vasıtasıyla uluslararası ticarete fiilen girmiştir. Batılı tüccarların yanında Irak ve Horasan’dan gelen tüccarlar da Mısır ve Anadolu arasındaki ticarete etkin bir şekilde bulunmuşlardır. Bunun yanında liman şehirlerinde Selçuklulardan müteşekkil birtakım ticaret kolonileri kurulmuştur (Turan O, 2014c: 119).

1207’de Antalya’nın fethi Selçukluları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, Akdeniz coğrafyasında Türklerin etkisi hissedilir derecede artmıştır. Akdeniz’de önemli bir ticaret merkezini ele geçirmiş olan Gıyaseddin Keyhüsrev, bu önemli şehrin yönetimi için Mübarizeddin Ertokuş’u görevlendirmiştir. Antalya’nın fethinden bir yıl sonra Keyhüsrev, Anadolu üzerinde ekonomik istikrarın korunması ve gelişmesi için bu defa da ticaret kervanlarına ve Selçuklu hudutlarına saldıran Çukurova Ermenileri üzerine sefer düzenlemiştir. Bu sefer neticesinde Ermeniler ile tüccar kabilelerine saldırılmaması için anlaşma yapılmıştır (Anonim a:39; Sevim, 2002a: 348; İbn Bibi: 128).

Sinop’un 1214 yılında fethedilmesi, özellikle Türk tacirleri için önemli bir gelişmedir. Zira bu fetihden sonra Sinop’tan hareket eden gemiler Kırım’daki Suğdak Limanı’na rahat bir şekilde gitmişler, pamuk, ipek ve baharatın başını çektiği çeşitli ürünlerden oluşan hareketli bir ticaret yoluna sahip olmuşlardır (Heyd, 2000: 328). Sinop’un fethi, Karadeniz ticaretinin Selçukluların yararına dönmeye başlamasını sağlamış ve Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağlamlaştırmıştır. Bu tarihten Köseadağ Savaşı’nın gerçekleşeceği 1243’e kadar, Trabzon Rum İmparatorluğu, Selçuklulara karşı önemli bir girişimde bulunamamıştır (Sümer, 2002a: 352).

İzzeddin Keykavus dönemi, Selçuklu ticaretinin geliştirilmesi ve mevcut sınırların korunması için çalışılan bir dönemi olmuştur. Selçuklu ordularının kuzeyde gerçekleştirmeye çalıştığı fetih hareketleri, Anadolu’daki rakiplerinin harekete geçmesi için bir fırsat yaratmış, Ermeni Leon Karaman civarında işgal faaliyetlerine girişmiş ve bu suretle ticaret akışını bozmuştur. 1215’te Leon’un üzerine gidilerek bölgede istikrar yeniden sağlanmıştır (Sevim, 2014: 141). 1216’da iç karışıklıkların baş gösterdiği Antalya üzerine yürüyen İzzeddin Keykavus sükuneti yeniden tesis etmiş, Mübarizeddin Ertokuş’u tekrar şehrin yöneticisi olarak bırakarak Konya’ya dönmüştür (İbn Bibi: 174). Antalya’da istikrarın yeniden tesisinden sonra Doğu Akdeniz

ticaretinde daha etkin bir konum elde eden Selçuklular, Kıbrıs kralı Hugue ile anlaşma⁵⁶ yaparak iki ülke arasındaki ticarete karşılıklı kolaylıklar sağlamıştır (Turan O, 2014c: 107-113).

Eyyubilerin iç işlerini yakından takip eden Keykavus, bölgede yaşanan siyasi istikrarsızlıktan faydalanarak Menbic'i fethetmiştir. Bu coğrafyadaki faaliyetlerini ilerleyen hastalığı sebebiyle tamamlayamayan Keykavus, 1220'de hayatını kaybetmiştir (Sevim-Merçil, 2014: 565-566).

Alaeddin Keykubad dönemine gelindiğinde Anadolu coğrafyası yaklaşan Moğol tehlikesi için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Keykubad'ın tahta çıkışından sonra gerçekleştirdiği ilk icraatlarından birisi Sivas, Konya ve Kayseri gibi önemli şehirlerin tahkimatını yaptırmak olmuştur (Öngül, 2018a: 162).

Keykubad'ın tahta çıktıktan sonra ilk icraati 8 Mart 1220'de Venedikliler ile bir ticaret anlaşması yapmış olmasıdır.⁵⁷ Bu anlaşma, Keykubad'ın ticaretin güvenliğine ve sürekliliğine duyduğu hassasiyeti göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Ayrıca babası ve ağabeyinin kurduğu ticari ilişkilerin devamı konusunda da gereken hassasiyeti gösteren Keykubad, bu girişimleri çoğaltıp içeriklerini daha da genişletmeye çalışmıştır (Turan, 2014c: 120).

Antalya'nın fethi ile Doğu Akdeniz coğrafyasında önemli bir liman şehrini ele geçiren Selçuklular, bu hakimiyet alanını daha da genişletmek üzere ve özellikle Antalya valisi Mübarizeddin Ertokuş'un I. Alaeddin Keykubad'a yaptığı tavsiyeler neticesinde Alanya üzerine harekete geçmiştir. Alanya'nın kuşatmasında kara ordusuyla beraber, Antalya'da hazırlanan bir filo ile denizden de destek sağlanarak şehir fethedilmiştir (Uyumaz, 2003: 22-23; İbn Bibi: 263-272). Bu fetih, Anadolu'nun güney kıyılarında güvenliğin artmasını sağlamış ve Doğu Akdeniz ticaretine olumlu tesirlerde bulunmuştur. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti, Doğu Akdeniz'deki önemli liman kentlerinde kazandığı bu başarılar ile uluslararası ticarete sözü geçen bir konuma gelmiştir. Bu şehirleri fethettikten sonra Kıbrıs ve Venedikliler ile yaptıkları ticaret anlaşmaları, bu durumu ispatlar niteliktedir. Alanya yalnızca ticarî bir nokta olarak değil, bölgede üretilen kereste, badem, kayısı, turunç, muz ve benzeri ürünleri ile Ortaçağ Doğu Akdeniz coğrafyası için önemli bir tedarik noktası olmuştur (Bozkuş, 2014: 38, 41).

---

⁵⁶ Antlaşma içeriği için bkz. 24 numaralı dipnot.

⁵⁷ Bu anlaşma ile Venedikliler Anadolu coğrafyasına serbestçe giriş çıkış yapabilecek, ticari ürünlerin transferinde %2'den fazla vergi alınmayacaktır. Eğer Türk tüccarlar Venedik'e giderse onlar da bu hükümlere göre muamele görecektir (Turan O, 2014c: 121).

Doğu Akdeniz’de hakimiyet sahasını genişleten ve sağlamlaştıran I. Alaeddin Keykubad, Moğol saldırıları nedeniyle kargaşa yaşamaya başlayan Kırım’daki Suğdak’ın fethi ile ilgilenmeye başlamıştır. Moğol saldırıları neticesinde Anadolu’nun kuzey kıyılarına sığınmaya başlayan Suğdak halkı, Karadeniz ticaretinin yavaşlamasına sebep olmuştur.⁵⁸ Bu durum Selçuklu tüccarlarının da zor duruma düşmesine yol açarak ülke içindeki ürün çeşitliliğinde azalmalar ve ekonomik kayıplar ile sonuçlanmıştır. Sultan Keykubad, bu vaziyet karşısında Kastamonu Bey’i Hüsameddin Çoban’ı Suğdak’ın fethi ile görevlendirmiş, Çoban da 1224 yılında Suğdak’ı Selçuklu hakimiyeti altına almıştır. Bu fetih sayesinde Karadeniz ticaret yolu bir süre daha düzgün şekilde işlemiştir (Sümer, 2002b: 358).

Ticari hayatın güvenliği ve sürekliliği için yapılan kervansaraylar gerek mimari ve gerekse işlevselliği ile Anadolu Selçuklu Devleti’nin ticaret hayatına verdiği önemi göstermektedir. Liman şehirlerinin ele geçirilmesi sonrasında özellikle 13. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlaşan bu yapılar, Selçuklular için aynı zamanda bir iletişim ve güvenlik noktası vazifesi de görmüştür (Kunduracı, 2014: 93-94).

Selçuklu şehir hayatında ticaretin her zaman önemli bir yeri olmuştur. Zira tüm Selçuklu halkı az çok bir üretim faaliyetiyle uğraşmış, elde ettikleri ürünleri çarşılarda ve pazarlarda satmış ya da takas etmiştir. Tabiatın ürün toplamak, hayvan yetiştirmek ve zirai üretim Selçuklu ekonomisinin ana hatlarını oluşturmuştur. Kereste, odun, kömür, demir, gümüş, bakır gibi ürünlerin de gerek ticareti, gerekse işlenmesi yoğun bir şekilde yapılmıştır. Ticaretin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için kurulan pazarlar, kuruldukları zamanlara ve büyüklüklerine göre sınıflandırılmış, bu pazarlar ile hem ekonomi canlandırılmış, hem de buralardan vergi alınarak devlete katkı sağlanmıştır (Baykara, 2000: 117-127).

---

⁵⁸ Moğollar, Karadeniz’de ticaret yapan tüccarlara saldırmış ve ticarete mühim zararlar vermiştir. Bu duruma karşı duramayan Suğdak yöneticileri bir elçi göndererek I. Alaeddin Keykubad’dan yardım istemişler ve vergi ödemeyi kabul etmişlerdir. Askerlerini karaya çıkaran Hüsameddin Çoban’a karşı Rus ve Kıpçaklar’dan müteşekkil bir ordu karşı durmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamış ve barış teklif ederek haraç vermeyi kabul etmişlerdir (Turan O, 2014: 378-379; İbn Bibi: 325-340).

SONUÇ

Asya bozkırlarından başlayarak çok geniş coğrafyalara yayılmış bir millet olan Türkler, muhtelif bölgelerde farklı yaşam şekilleri, inanışlar ve iklim tipleri ile karşılaşmışlardır. Bunlar genel olarak gerek seyahatnameler, gerekse Türklerle herhangi bir şekilde etkileşime geçmiş olan diğer milletlerin yazarlarından öğrenilmekte ve değerlendirilmektedir. Zira Selçukluların Anadolu'ya gelişlerinden önceki Türk tarihi, genel itibari ile yabancı müellifler tarafından kaleme alınmıştır. Aslında bu olay birtakım fayda ve sakıncaları beraberinde getirmektedir. Çünkü yabancıların kaleminden çıkan ortaçağ dönemine ait yazılar, Türkler ile aralarında meydana gelen çatışma durumlarından dolayı ön yargılı yazılmış olabilir. Her ulus kendi vatandaşını ve devletini övmek, karşısındaki toplumu da yermek isteyebilir. Bu sayede Türk tarihinde abartılı övüntülere yer verilmemesi bir avantaj gibi gözükürken, ön yargılı bir tarih yaklaşımı belirtmek de çeşitli sakıncalar yaratmıştır.

İslam öncesi Türk tarihinde askerî, siyasî, iktisadî, coğrafi, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan çalışmalar ile medeni yapının büyük oranda ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu yapı çerçevesinde Türkler tarafından yapılan her fethin belirli bir plan ve program dahilinde yapıldığı, hakimiyet altına alınan her bölgenin sonraki fetihler için bir basamak olduğu görülmektedir.

Türk fetihlerinin kökeni cihan hakimiyeti amacına dayanmakla birlikte hakimiyet altına alınan topraklarda sağlanan asayiş ve istikrar, fetihlerin kendisi kadar önemli olmuştur. Hakimiyet altına alınan bölgelerde yerel halkla uyum içinde yaşanmaya çalışılmış, çeşitli bayındırlık faaliyetleri ile kalkınma ve ticarete önem verilmiştir. Ayrıca hükümdarlarının Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanan Türkler de hükümdarları ile birlikte bir uyum içerisinde yaşamış, hükümdar da yönettiği halkın asayişini sağlarken iktisaden kalkınmasını sağlamıştır. Bu suretle geldikleri bölgelerde kalıcı olmayı hedefleyen Türkler, Selçuklular döneminde fethettikleri Anadolu coğrafyasında da bu amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

Bu ilerleyişi sağlayan bir diğer neden de, İslam fetihlerinin Anadolu'da ve ilk başta Doğu Akdeniz olmak üzere tüm Akdeniz'de etkin olmasıdır. Zira İslam öncesi yaşamlarında denizcilik ile pek ilgilenmeyen Araplar, İslamiyet ile tanıştıktan sonra fetih hareketlerine başlamış, bu sayede de denizcilik ile ilgilenen toprakları ele geçirerek süratli bir şekilde Akdeniz üzerinde ticari ve askeri faaliyetlere girişmişlerdir. Bu birikim daha sonradan İslamiyet'i kabul eden Türkler ile bir bilgi transferine yol açmış, kısıtlı da olsa denizcilikle ve coğrafya ile ilgili birtakım bilgiler Türklere geçmiştir. Ancak denizcilik alanındaki asıl dönüm noktası Bizans ile Türklerin temasından sonra

yaşanmış, savaşlarda esir düşen Türkler'den bazıları askerlik yeteneklerinden dolayı Bizans ordusunda görev alarak donanma ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olabilmıştır. Çaka Bey bunların ilk örneklerinden olup, Türk denizcilik tarihinin en mühim isimlerinden birisidir. Çaka Bey, Bizans topraklarında öğrendiği bilgileri İzmir'i ele geçirerek orada uygulamaya koymuş, hazırladığı donanma ile Bizans'ı ve korsanları oldukça uğraştırmıştır.

Çağrı Bey'in Doğu Anadolu üzerine yaptığı keşif akınları, Selçukluları Akdeniz kıyılarına götürecek zincirin ilk halkasını oluşturmuştur. Bu sayede bölgenin siyasi durumu yakından incelenmiş, askeri kabiliyetleri tespit edilmiştir. Tuğrul Bey'in Anadolu üzerine yaptığı sefer Akdeniz'e giden yolda ikinci adımı oluşturmuş, ancak o da Doğu Anadolu bölgesinden daha batıya geçmemiştir. Sultan Alp Arslan tarafından 1071'de kazanılan Malazgirt Savaşı, Anadolu üzerindeki Bizans mukavemetinin kırılması açısından Bizans ve Selçuklu tarihleri için çok önemlidir. Bu savaş neticesinde uzun yıllar boyunca Anadolu'da büyük bir ordu oluşturamayan Bizans, topraklarını Selçuklulara karşı savunamamış, özellikle 1080'de Azerbaycan üzerinden gelen yoğun Türkmen göçleri Ege ve Marmara kıyılarına kadar yayılmıştır. Bu zaferden yalnızca dört yıl sonra Süleyman Şah'ın İznik'i fethetmesi de bu durumu kanıtlamaktadır.

İznik'i ele geçirerek Anadolu Selçukluları için Bizans'a yakın önemli bir şehirde hakimiyet kuran Süleyman Şah, bu aşamadan sonra Antakya'yı fethederek Selçuklu topraklarına kazandırmıştır. İznik'in fethi ile ileride Bizans'a yapılacak olan akınlarda önemli bir yerleşim yeri ele geçirmiş olan Süleyman Şah'ın Bizans başkentine bir akın düzenlemeyi planladığı, bu planı da Antakya'ya gitmeden önce adamlarıyla tartışmış olması muhtemeldir. Zira İznik'i emanet ettiği Ebu'l Kasım, Süleyman Şah'tan kısa bir süre sonra bir donanma hazırlatmaya çalışmışsa da, bu durumunun yaratacağı tehdidi iyi bilen Aleksios'un hızlı davranarak bu donanmayı yaktırması, Selçukluların denizlere açılmasını engellemiştir.

Anadolu Selçukluları için Bizans'ın içinde bulunduğu iç karışıklıklar bir fırsat gibi gözükmüşse de, ilerleyen yıllarda Bizans'ın bu zayıflığı Haçlı Seferleri'nin yapılmasına neden olmuştur. Haçlı Seferleri neticesinde Selçukluların Anadolu'da hakimiyeti önemli derecede sarsılmakla beraber, kısa süre içerisinde Orta Anadolu'da toparlanmayı başarmışlardır. Ayrıca Haçlıların Anadolu üzerinde etkileri, Türkmenlerin yoğun akınları neticesinde kısa zamanda sonuçsuz kalmıştır. Ağırlıklı olarak Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelerek batıdaki uç bölgelere yerleşen Türkmenler, süratle Ege kıyılarına ve Bizans üzerine akınlar yapmıştır. Bu akınlar planlı bir şekilde yapılmış olup, Türklerin coğrafyayı iyi tanımalarını sağlamıştır. Zira

coğrafya bilgileri, 2. ve 3. Haçlı Seferleri sırasında gelen orduların Anadolu üzerinden geçerken önemli kayıplar vermelerinde ve hedeflerine ulaşamamalarında büyük yararlar sağlamıştır.

Türkmenlerin uçlarda sık sık akınlarda bulunması Bizans'ın zayıflıklarını tespit etmelerini sağlamış, onların yapacağı en küçük tedbirsizlik anında Selçuklu akınları süratle ilerleyerek Anadolu kıyılarına ulaşmıştır. Selçuklu komutanlarından Muhammed ve Monolog'un böyle bir durum üzerine Bursa ve Ulubat yoluyla süratle Çanakkale, Edremit ve Karaağaç'a ulaşmaları, bu planlı akınlara neticesinde gerçekleşmiştir.

Anadolu'da Danişmendli üstünlüğünün azalması ve sonrasında Miryakefalon Savaşı ile Bizans'ın artık Selçuklulara mukavemet edememesi neticesinde, Türkmenlerin Anadolu'da yerleşimleri daha da hızlanarak devam etmiştir. Anadolu'da siyasi düzenin oturması ve Selçukluların coğrafyayı daha iyi tanımaları neticesinde, önemli ticaret merkezlerinin kontrolü için mücadeleler vermeye başlanmıştır. Selçuklular, ilk zamanlarında herhangi bir liman şehrine sahip olamamışlarsa da, Anadolu üzerinde kurdukları hakimiyet ile kara ticaretinde etken bir faktör olarak ön plana çıkmışlardır. Ancak Antalya'nın fethi Selçuklu ticaret hayatı için bir dönüm noktası olmuş, bu sayede Akdeniz'e açılan Selçuklular, uluslararası ticarete faaliyet göstermeye başlamışlardır.

I. Alaeddin Keykubad, Antalya'nın fethini bir ileri aşamaya götürerek, Mübarizeddin Ertokuş'un da tavsiyeleri ile Alanya'yı fethetmiştir. Görüldüğü üzere fethettikleri bölgelerdeki ticarî potansiyeli ve coğrafi unsurları çabuk kavrayan Selçuklular, fetihlerini bu doğrultuda şekillendirmişlerdir. Mübarizeddin Ertokuş'un, yalnızca Antalya yöneticiliği ile sınırlı kalmayarak civar bölgelerde yaptırdığı tetkikler yalnızca sultanın değil, Selçuklu devlet adamlarının da bu konularda başarılı ve yol gösterici olduklarını kanıtlamaktadır.

Antalya'nın fethi neticesinde elde ettikleri birikim ve tecrübe ile kısa bir süre sonra Karadeniz kıyılarına yönelen Selçuklular, burada da hakimiyet alanlarını genişlettikleri gibi, Kırım'ın ticaret hayatında önemli bir merkezi Suğdak'ı da fethederek denizaşırı bir ticaret noktasına sahip olmuşlardır. Hüsameddin Çoban'ın, kurduğu donanma ile Suğdak'a gitmesi ve burada verdiği mücadele sonucunda bir zafer kazanması, Türk denizcilik faaliyetlerinin I. Alaeddin Keykubad zamanında geldiği müspet noktayı göstermesi bakımından önemli bir hadisedir.

Suğdak'a yapılan seferin ana nedenlerinden birisi de tüccar kabilelerine yapılan saldırı olmuştur. Bu olay Anadolu Selçuklu Devleti'nin, mevcut ticaret hayatının istikrarının ve devamlılığının korunması için yaptığı mücadeleyi kanıtlar niteliktedir. Zira Suğdak'tan sonra

Anadolu ve Suriye arasında ticaret yapan kervanlara saldırılardan dolayı Ermenilerin üzerine sefere çıkılması da, Keykubad'ın bu konu hakkında ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da Bizans ve Haçlı saldırılarına rağmen gelişen süreci üstün çaba ve sürekli bir disiplin altında yönlendirmeye, bu suretle de siyasi bir birlik oluşturmaya çalışan Selçuklular, bu gayretlerini ve isteklerini Köseadağ Savaşı'na kadar sürdürmekle beraber, bu savaş neticesinde bir daha toparlanamamak üzere büyük bir siyasi bunalıma girmişlerdir. Bu nedenle tezin bitiş noktası olarak 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı belirlenmiştir. Zira bu tarihten itibaren Anadolu'da Selçukluların etkinliği büyük darbe almıştır. Bu savaştan sonra Anadolu'da etkin siyasi güç olarak Moğollar ön plana çıkmakla beraber, Selçuklular varlıklarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Bu nedenle savaştan önce izledikleri politikaları uygulayamamışlar, bu suretle de yaklaşık olarak Osmanlıların ön plana çıkmaya başladığı döneme kadar zayıf bir güç olarak kalmışlardır.

Siyasi açıdan yaşadıkları bu olumsuzluğa rağmen Anadolu'da imar faaliyetlerine devam eden Selçuklular, birçoğu günümüze kadar ulaşmış olan önemli eserlere imza atmışlardır. Yapılan bayındırlık faaliyetleri ile diğer kültürel girişimler, her türlü olumsuzluğa rağmen Selçukluların Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyasını yurt olarak benimsediklerinin ve burada kalıcı olmak istediklerinin en önemli kanıtlarındandır.

KAYNAKÇA

- Abulafia 2005 David Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Abulafia 2012 David Abulafia, *Büyük Deniz*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih, İstanbul, 2012
- Abu'l-Farac Gregory Abu'l-Farac *Tarihi C I*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999.
- Agibalova-Donskoy 2017 Ye. Agibalova-G.Donskoy, *Ortaçağ Tarihi*, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.
- Ağacanov 2015 S.G. Ağacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N.Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ahmed Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camii'd-Düvel Cilt II*, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Akad 2018 Mehmet Tanju Akad, *Deniz Savaşları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Al-Hassani 2007 Ed. Salim T S Al-Hassani, *1001 Inventions Muslim Heritage in Our World*, Science Technology and Civilisation UK, 2007.
- Altan 2003 Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, TTK, Ankara, 2003.
- Anna Komnena *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Aristoteles *Atinalıların Devleti*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Armaoğlu 2016 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Arsal 2014 Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, TTK, Ankara, 2014.
- Anonim a *Tarih-I Al-I Selçuk*, çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- Anonim b *Haçlı Tarihi*, haz. Ergin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Anonim c *Oğuz Kağan Destanı*, haz. Necati Demir, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Avcı 2015 Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, TTK, Ankara, 2015.
- Ayan 2013 Ergin Ayan, *Oğuz İsyanı*, Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Ayönü 2014 Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK, Ankara, 2014.

- Azîmî Ebû Abdullah Muhammed el-Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2006.
- Barthold 2017a V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- Barthold 2017b V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, çev. Ragıp Hulusi Özdem, TTK, Ankara, 2017.
- Baykara 1997 Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*, TTK, Ankara, 1997.
- Baykara 2000 Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2000.
- Belazuri Ahmed b. Yahya el-Belazuri, *Fütuhu'l Büldan*, Tercüme Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.
- Beyhaki Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-I Beyhaki, *Tarih-I Beyhaki*, çev. Nevati Lügal, TTK, Ankara, 2019.
- Bozkuş Mehmet Ali Bozkuş, "Ortaçağ'da Alanya'nın Ticari Konumu", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I*, TTK, Ankara, 2018.
- Braudel 2013 Fernand Braudel, *Akdeniz*, çev.Necati Erkurt-Aykut Derman, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Braudel 2017 Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2017.
- Brockelmann 2018 Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 2018.
- Broodbank 2016 Cyprian Broodbank, *Orta Deniz'in Yapımı*, çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Brosset 2003 Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi*, çev, Hrand D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2003.
- Burslan 2016 Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.
- Burbank-Cooper 2011Jane Burbank-Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi*, çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011.
- Cahen 2000 Claude Cahen, *İslamiyet*, çev. East Mermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

- Cahen 2012 Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- Cahen 2013 Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Cahen 2015 Claude Cahen, *Türkler Nasıl Müslüman Oldular*, çev. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Cahiz Cahiz, *Fezailü'l-Etrak*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Cameron 2015 Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Cheynet 2018 Jean-Claude Cheynet, *Bizans Dünyası (641-1204)*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.
- Çetin 1990 Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990.
- Demircioğlu 2015 Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi I. Cilt Cumhuriyet*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
- Demirkent 1994 Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu C II*, TTK, Ankara, 1994.
- Demirkent 2002 Işın Demirkent, "Kılıçarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 396-399.
- Demirkent 2012 Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Demirkent 2013a Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Demirkent 2013b Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I. Cilt*, TTK, Ankara, 2013.
- Demirkent 2014 Işın Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Devries 2012 K.Devries-I.Dickie-J. Dougherity-G. Jestice-C. Jörgensen-F. Pavkovic, *Haçlı Seferleri C 5*, çev. Emir Yener, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Diamond 2016 Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2016.
- Eberhard 1996 W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Ulutuğ, TTK, Ankara, 1996.
- Eco 2016 ed.Uberto Eco, *Ortaçağ III*, çev. Leyle Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, İstanbul, 2016.

- Eco 2017a ed.Umberto Eco, *Ortaçağ I*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, İstanbul, 2017.
- Eco 2017b ed.Umberto Eco, *Ortaçağ II*, Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, İstanbul, 2017.
- Eco 2017c ed.Umberto Eco, *Ortaçağ IV*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, İstanbul, 2017.
- El-Curcani Minhac-i Sirac el-Curcani, *Tabakat-ı Nasiri*, çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2015.
- El-Hüseyini Şadrüddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali El-Hüseyini, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- El Gırnati Ebu Hamid Muhammed El-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, çev. Fatih Sabuncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Ernoul Ernoul, *Ernoul Kroniği*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.
- Fallmerayer 2011 Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, TTK, Ankara, 2011.
- Fazlullah *Cami'ü'-Tevarih*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.
- Freely 2012 John Freely, *At Üstünde Fırtına Anadolu Selçukluları*, çev. Neşenur Domaniç, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
- Fukuyama 2016 Francis Fukuyama, *Siyasi Düzenin Kökenleri*, çev. Ezgi Başer, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Gibbon 1995 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi C 5*, çev. Asım Baltacıgil, ASY, İstanbul, 1995.
- Goetz 1994a ed. Philip W. Goetz, "Hititler", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul, 1994, 351,352.
- Goetz 1994b ed. Philip W. Goetz, "Kyklad Adaları", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 20, İstanbul, 1994, 144.
- Golden 2012 Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ötüken Neşriyat, 2012, İstanbul.
- Gordlevskiy 2015 Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.

- Gökalp 2014 Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Gömeç 2009 Saadettin Gömeç, “Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti”, *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I, Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Gregory 2008 Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Grousset 2014 Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Harari 2017 Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2017.
- Herodotos *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Herrin 2016 Judith Herrin, *Bizans*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Heyd 2000 W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Hilmi 2018 Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Honigmann 1970 Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, İÜEF Yayınları, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970.
- Ioannes Kinnamos *Historia*, çev. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2001.
- İbn Battuta Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A.Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- İbn Bibi *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuril'l-Ala'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014.
- İbn Fadlan *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbn Havkal *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.
- İbn Kalanisi *Şam Tarihine Zeyl*, çev. Onu Özatağ, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbnü'l-Adîm Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014.

- İbnü'l-Cevzi a Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2011.
- İbnü'l-Cevzi b Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 2014.
- İbnü'l-Esir a İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih Cilt VIII*, çev. Ahmet Ağırakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.
- İbnü'l-Esir b İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih Cilt IX*, çev. Ahmet Ağırakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.
- İbnü'l-Verdi İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- İlgürel 1993 Mücteba İlgürel, "Çaka Bey" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul, 1993, 186-188.
- İnalcık 2016 Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- İplikçioğlu 2015 Bülent İplikçioğlu, *Eskibatu Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
- İzgi 2014 Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK, Ankara, 2014.
- Kafesoğlu 1972 İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1972.
- Kafesoğlu 2014a İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Kafesoğlu 2014b İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Kaya 2006 Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi*, TTK, Ankara, 2006.
- Kaya 2010 Selim Kaya, "Süleyman Şah II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul, 2010, 105-108.
- Kaymaz 2014 Nejat Kaymaz, *II. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara, 2014.
- Kazvini Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, *Tarih-i Güzide*, Editör. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.
- Kesik 2003 Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi*, TTK, Ankara, 2003.
- Kesik 2015 Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2015.

- Kesik 2017a Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kesik 2017b Muharrem Kesik, *Danışmendliler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017.
- Kırzioğlu 1982 Fahrettin Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, San Matbaası, Ankara, 1982.
- Kırzioğlu 1992 Fahrettin Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, TTK, Ankara, 1992.
- Klausner 2019 Carla L. Klausner, *Selçuklularda Vezirlik*, çev. Mehmet Fatih Baş-Sinan Tarıfci, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.
- Koca 1997 Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, TTK, Ankara, 1997.
- Koca 2015 Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.
- Köprülü 2014a Mehmet Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.
- Köprülü 2014b Mehmet Fuad Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.
- Köprülü 2014c Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.
- Köprülü 2015 Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Tarih, İstanbul, 2015.
- Köymen 2013 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara, 2013.
- Köymen 2016a Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri I. Cilt*, TTK, Ankara, 2016.
- Köymen 2016b Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu III. Cilt*, TTK, Ankara, 2016.
- Kuban 1994 Doğan Kuban, *Türkiye Sanatı Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Kuhrt 2017 Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu C I*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kunduracı 2014 Osman Kunduracı, "Selçuklu Kervansaraylarının Eşrefoğlu Beyliği'ne Sunduğu Katkılar", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I*, TTK, Ankara, 2018.
- Kurat 1972 Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimler ve Devletleri*, TTK, Ankara, 1972.
- Kurat 2016 Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.
- Kurpalidis 2011 G.M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari ve Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, çev. İlyas Kamalov, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

- Le Golf 2015 Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Doğu Batı Yayınları, çev. Hanife Güven- Uğur Güven, Ankara, 2015.
- Lewis 1995 Bernard Lewis, *Haşişiler*, çev. Ali Aktan, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Lewis 2015 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015.
- Ligeti 2011 L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, çev. Sadrettin Karatay, TDK, Ankara, 2011.
- Mahmud Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.
- Mansel A. M. 2014 Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Mansel P. 2011 Philip Mansel, *Levant*, çev. Nigar Nigar Alemdar, Everest Yayınları, 2011, İstanbul.
- Marr 2018 Andrew Marr, *Büyük Dünya Tarihi*, çev. Çağla Irmak Ece, Yakamoz Kitap, İstanbul, 2018.
- Mateos *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Memiş 2016 Ekram Memiş, *Tarihi Coğrafya'ya Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2016.
- Merçil 2013 Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.
- Mesudi a *Muruc Ez-Zehab*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2017.
- Mesudi b *Kitabü't-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2018.
- Mirhand a Muhammed Bin Havendşah bin Mahmud Mirhand, *Ravztu's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa*, çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara, 2015.
- Mirhand b Muhammed bin Havendşah bin Mahmud Mirhand, *Ravzatu's-Safa (Mülük-i Gazneviyye)*, çev. Erkan Göksu, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017.
- Mitchell 2016 Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, Çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.
- Nikephoros Bryennios *Taihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Niketas Khoniates a *Historia*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.

- Niketas Khoniates b *Historia (1195-1206)*, haz. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Nicole 2010 David Nicole, Birinci Haçlı Seferi, çev. L. Ece Sakar, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- Norwich 2013a John Julius Norwich, *Bizans Yükseliş Dönemi 803-1081 C 2*, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Norwich 2013b John Julius Norwich, *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi 1082-1453 C 3*, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Ocak 1991a Ahmet Yaşar Ocak, “Baba İlyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1991, 368.
- Ocak 1991b Ahmet Yaşar Ocak, “Baba İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1991, 368-369.
- Okkar 2010 Remziye Okkar, “ Mete Han Döneminden Selçuklulara Kadar Türk Ordu Teşkilatı ve Yapısı” *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II, Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Orkun 2011 Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TTK, Ankara, 2011.
- Ortaylı 2015 İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ostrogorsky 2015 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2015.
- Ögel 2014a Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi C 1*, TTK, Ankara, 2014
- Ögel 2014b Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK, Ankara, 2014.
- Ögel 2016 Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Öngül 2018a Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018.
- Öngül 2018b Ali Öngül, *Büyük Selçuklular*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018.
- Öngül 2018c Ali Öngül, *Selçuklu Kültür ve Medeniyeti*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018.
- Öztuna 1977 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi C I*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Özaydın 2002 Abdülkerim Özaydın, “Kılıçarslan II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 399-403.

- Özaydın 2007 Abdülkerim Özaydın, “Nizâmiye Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul, 2007, 188-191.
- Pirenne 2016 Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Pirenne 2018 Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Priskos *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı*, çev. Ali Ahmetbeyoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Psellos Mikhael Psellos, *Khronographia*, çev. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2014.
- Runciman 2008 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I Cilt*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 2008.
- Sevim 1971 Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK, Ankara, 1971.
- Sevim 1989 Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1989.
- Sevim 2000 Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, Ankara, 2000.
- Sevim 2002a Ali Sevim, “Keyhüsrev I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 347-349.
- Sevim 2002b Ali Sevim, “Keyhüsrev II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 349-350.
- Sevim 2002c Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara, 2002.
- Sevim 2011 Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, TTK, Ankara, 2011.
- Sevim 2014 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Sevim 2015 Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
- Sevim-Sümer 1988 Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Sevim-Merçil 2014 Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Sevin 2016 Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.

- Stathakopoulos 2018 Dionysios Stathakopoulos, *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*, çev. Cumhuriyet Atay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Sümer 2002a Faruk Sümer, "Keykavus I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 352-353.
- Sümer 2002b Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, 2002, 358-359.
- Sümer 2002c Faruk Sümer, "Kösedağ Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul, 2002, 272-273.
- Sümer 2004 Faruk Sümer, "Mesud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, İstanbul, 2004, 339-342.
- Sümer 2016 Faruk Sümer, *Oğuzlar*, TDAV, İstanbul, 2016.
- Şahin 2017 Haşim Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Tabakoğlu 2017 Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.
- Taneri 1998 Aydın Taneri, "Hüsameddin Çoban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18, İstanbul, 1998, 513.
- Tanilli 2015 Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II. Cilt Ortaçağ Feodal Dünya*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tellioğlu 2004 İbrahim Tellioğlu, *Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayıncılık, Trabzon, 2004.
- Thomsen 2011 Vilhelm Thomsen, *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, çev. Vedat Köken, TDK, Ankara, 2011.
- Togan 2019 A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Tolstov 2017 Sergey P. Tolstov, *Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar*, çev. Ekaterina S. Şeremeteva, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2017.
- Tryjarski 2016 Edward Tryjarski, *Türkler ve Doğa*, ed. Dursun Ayan, çev. Hafize Er, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tuncel 1989 Metin Tuncel, "Akdeniz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, 1989, 229-231.
- Turan O.2014a Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.

- Turan O.2014b Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- Turan O.2014c Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara, 2014.
- Turan O.2014d Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, TTK, Ankara, 2014.
- Turan O.2015 Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Turan Ş. 2014 Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.
- Uyumaz 2003 Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi*, TTK, Ankara, 2003.
- Uzunçarşılı 1988 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı 2016 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C I*, TTK, Ankara, 2016.
- Ülgen 2016 Pınar Ülgen, *Doğu-Batı Arasında Teknoloji Transferi Geç Ortaçağlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ünalp 2009 Rezzan Ünalp, "Eski Türk Devletlerinde Ordu Teşkilatı", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I, Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Vasiliev 2016 Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2016.
- Willermus Tyrensis *Haçlı Kroniği*, haz. Ergin Ayan, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.
- Wittek 1999 Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK, Ankara, 1999.
- Yeşilot 2015 Okan Yeşilot, *Hasan Melikzade Zerdabi ve İkinci Gazetesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Yılmaz 2017 Mehmet Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2017.
- Yılmaz M. 2015 Murat Yılmaz (ed.) *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015.
- Yinanç 2013 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, TTK, Ankara, 2013.

- Zeydan 2015 Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi Cilt 2, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Zeydan 2016 Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi Cilt I*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Zonaras Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2019 Erişim adresi:

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44420/gobeklitepe-arkeolojik-alani-sanliurfa.html> erişim tarihi 14.03.2019.

Alanya Belediyesi Erişim adresi: <https://www.alanya.bel.tr/S/415/Alanya-Kalesi> erişim tarihi, 14.05.1019

<http://antalya.bel.tr/Content/UserFiles/GalleryImage/5b962e60-ebd7-4198-81f4-b3bbd106c292.jpg>, erişim tarihi 14.05.2019)

<https://www.alanya.bel.tr/S/549/Alara-Kalesi>, erişim tarihi 14.05.2019)

<https://www.samandag.bel.tr/foto/samandag-dan-kareler.html>, erişim tarihi, 14.05.2019)

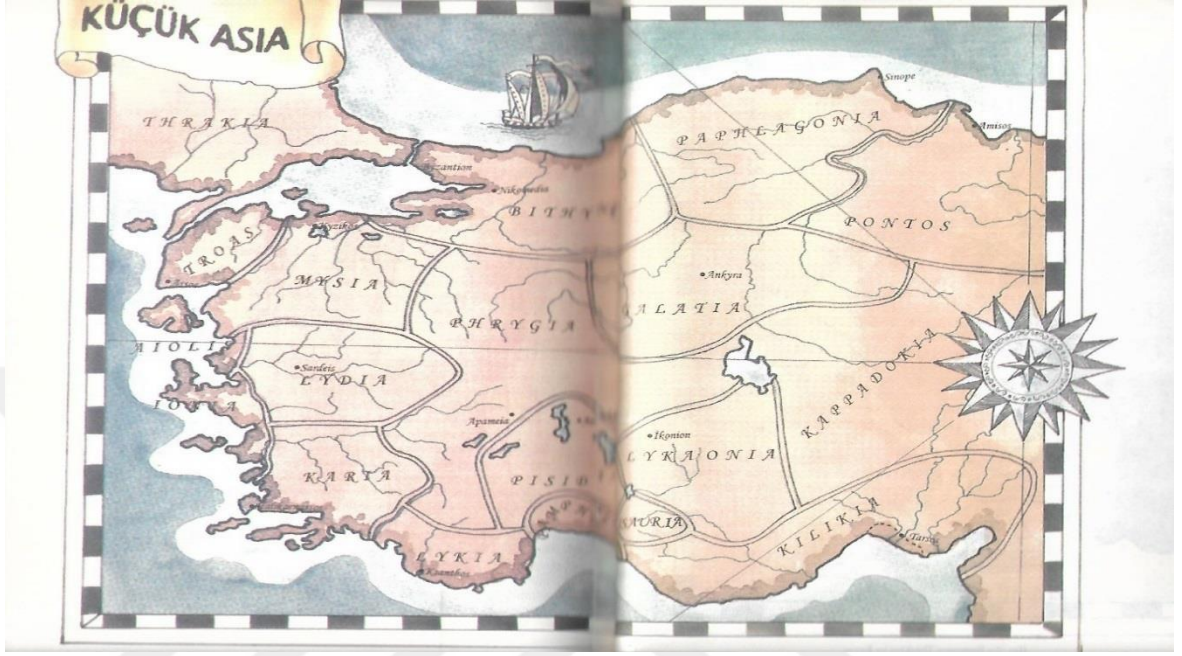
<https://gezimanya.com/kastamonu>, erişim tarihi 14.05.2019)

<https://discover-ukraine.info/index/crimea/sudak>, erişim tarihi 14.05.2019)

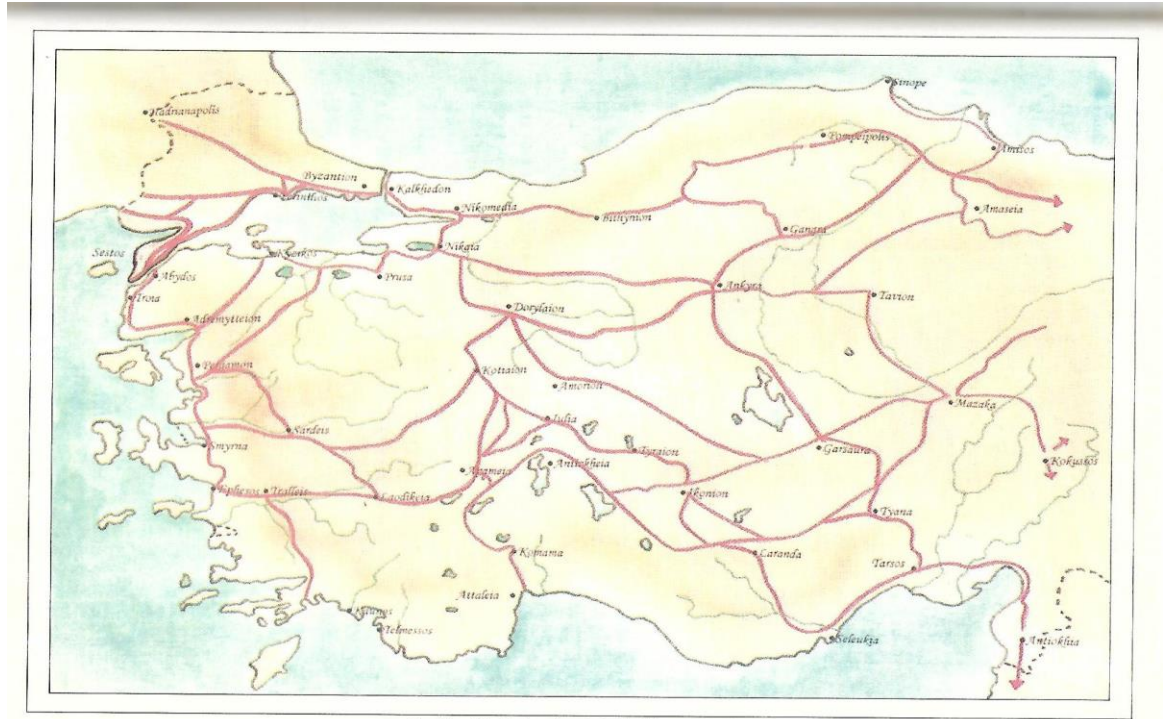
<https://gezipgordum.com/ankara-kalesi/>, erişim tarihi 14.05.2019)

<https://gezimanya.com/cankiri>, erişim tarihi 14.05.2019)

EK - HARİTALAR VE GÖRSELLER

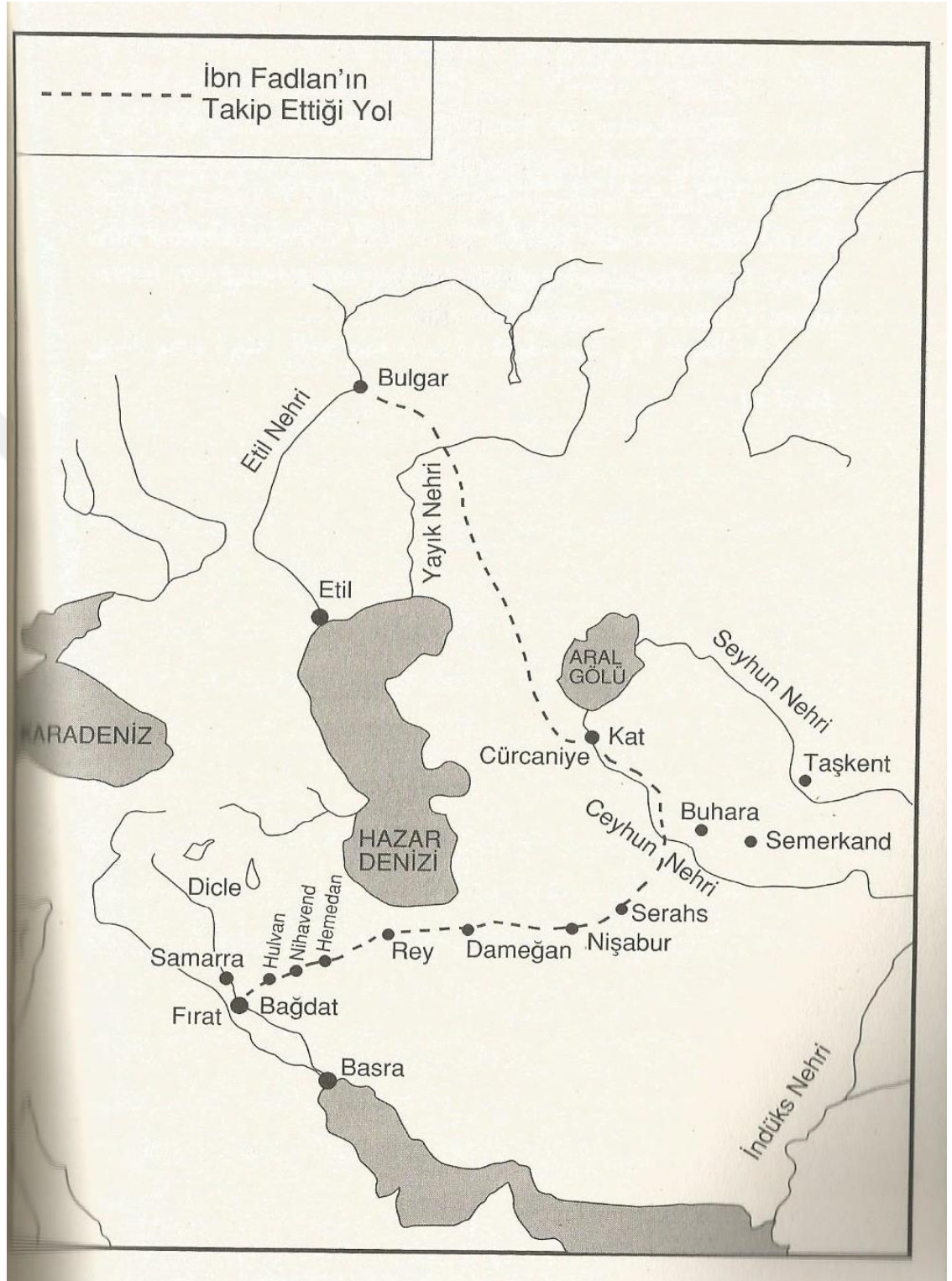

Har. 1: Küçük Asya ve bölgeleri (Sevin 2016, 388)

Res. 3 - Küçük Asya'nın belli başlı karayolu sistemleri

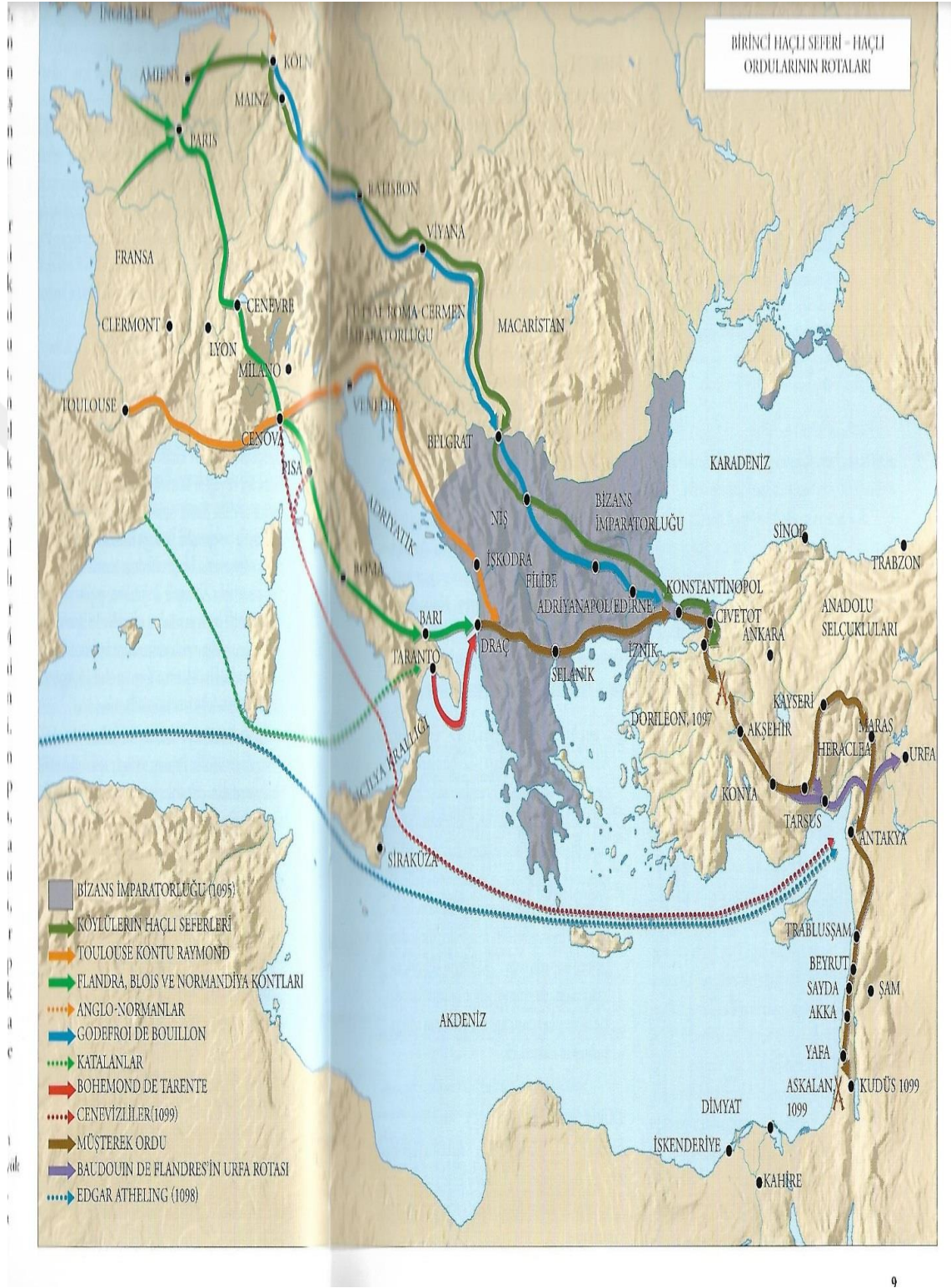
Har. 2: Anadolu'da genel olarak yol güzergahları (Sevin 2016, 391)

Har. 3: İbn Fadlan'ın izlediği yol (Şeşen 2015, 79)

Har.4: Çaka Bey'in hakimiyet alanı, (İlgürel 1993, 187)

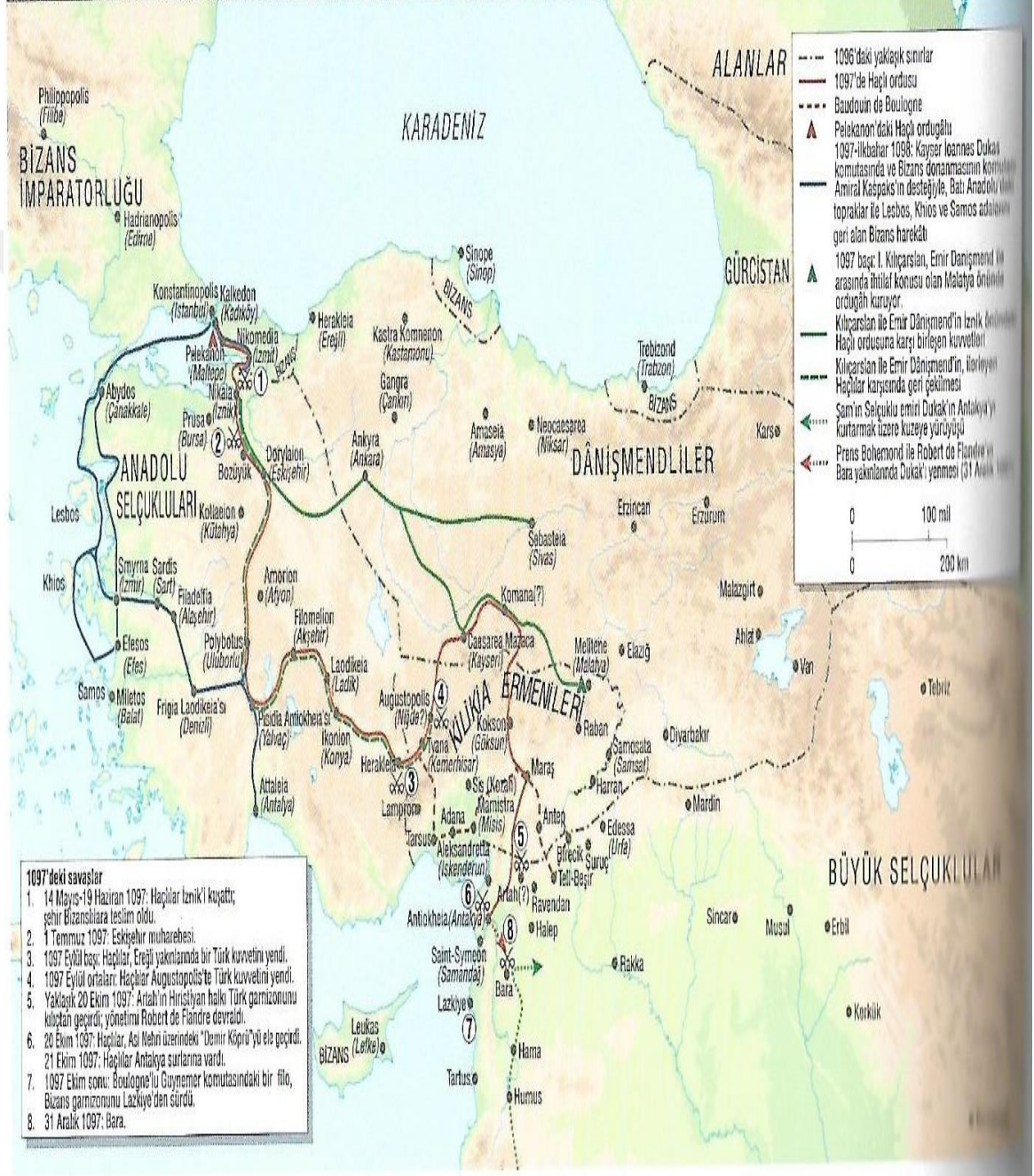

Har. 5: I. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların izlediği rotalar, (Devries-Dickie-Dougherty-Jestice-Jörgensen-Pavkovic, 2012, 9)

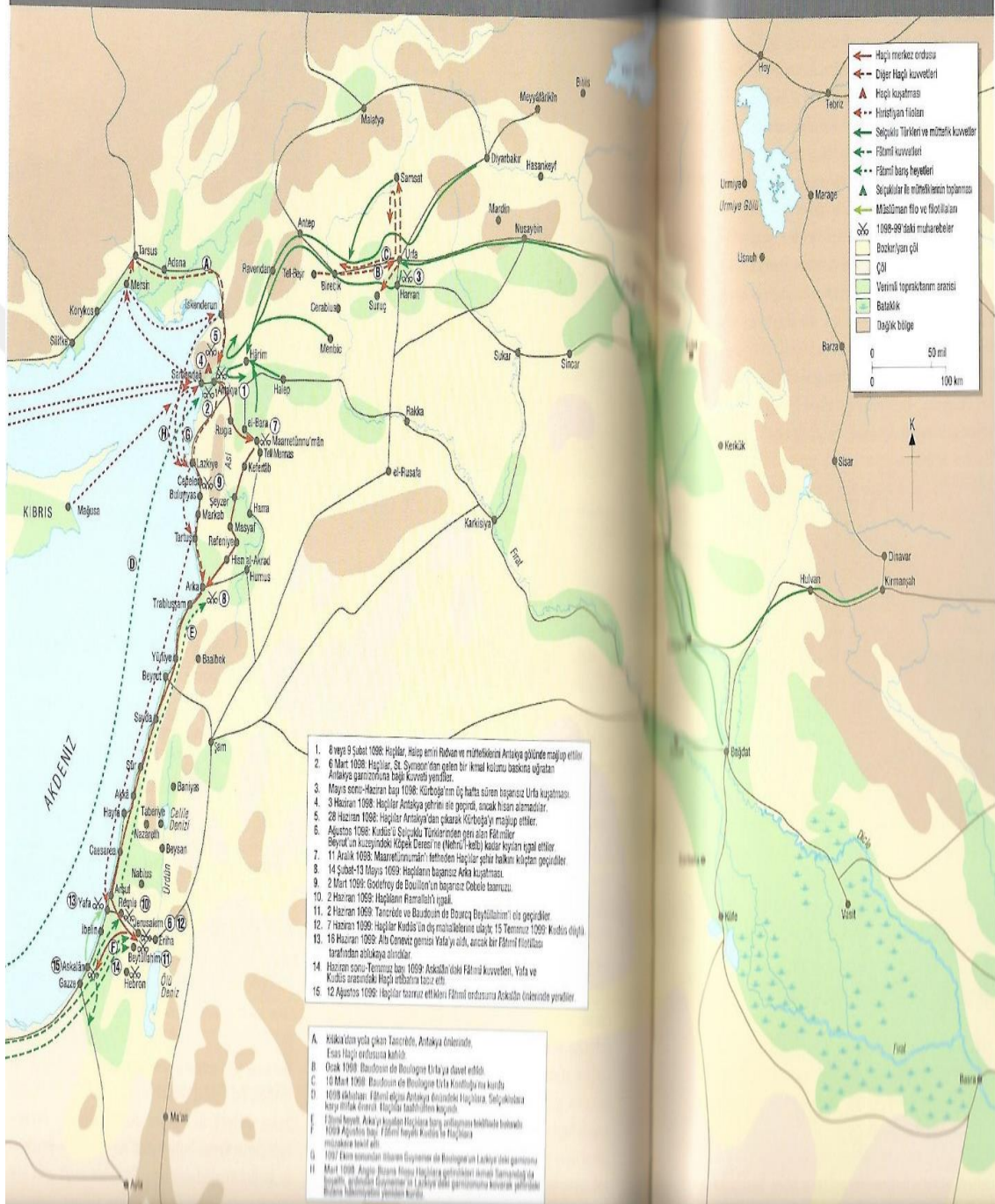
Har. 6: Birinci Haçlı Seferi'nin Anadolu'da ilerleyişi (Demirkent 2013a, 28)

1097 VE 1098 BAŞLARINDA ANADOLU'DAKİ HAREKÂT

Har. 7: I. Haçlı Seferi sırasında Anadolu (Nicolle 2013, 46)

SURİYE VE FİLİSTİN'DEKİ SEFERLER; 1097-98

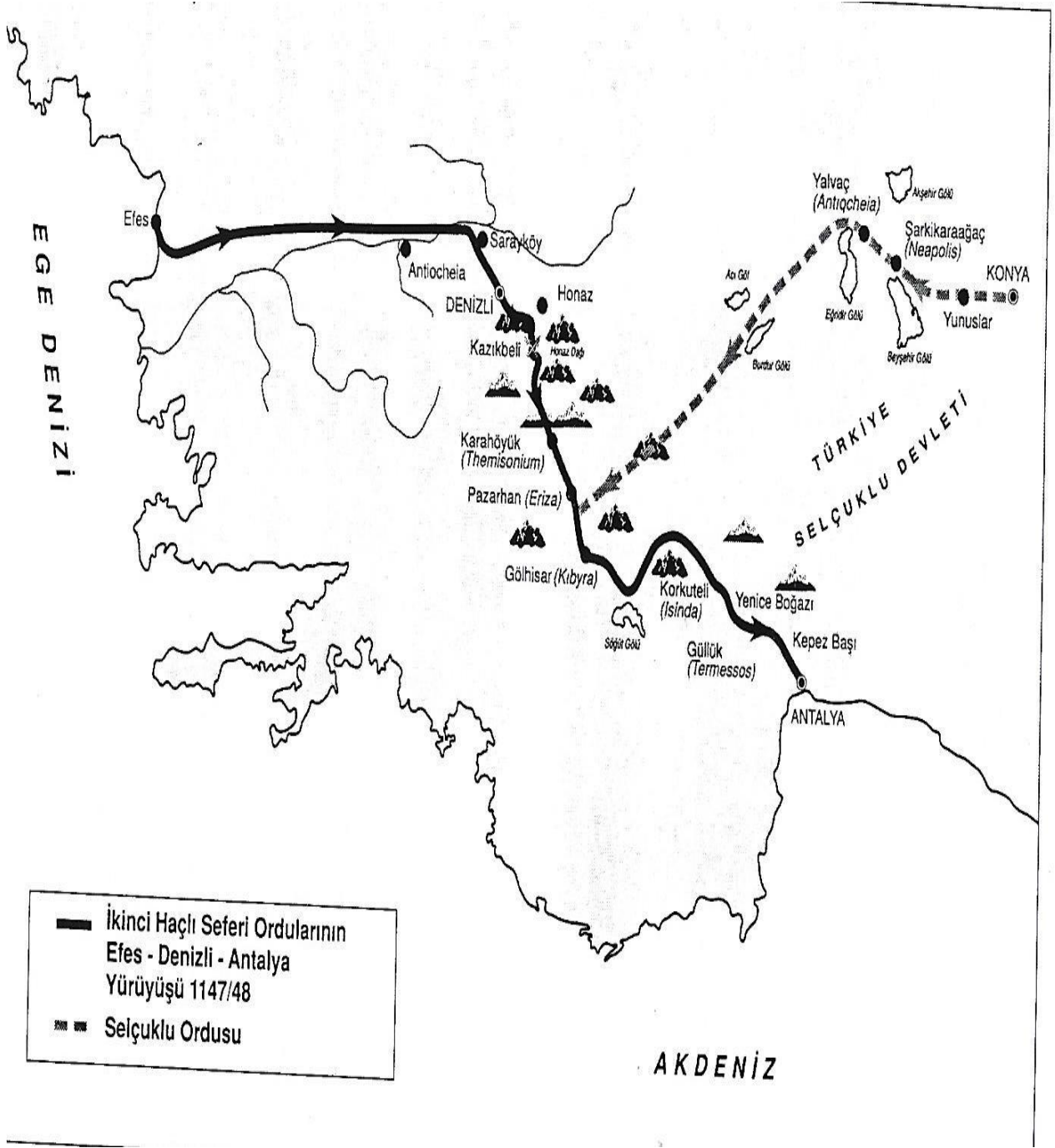

Har. 8: I. Haçlı Seferi esnasında Suriye ve Filistin(Nicole 2013, 66)

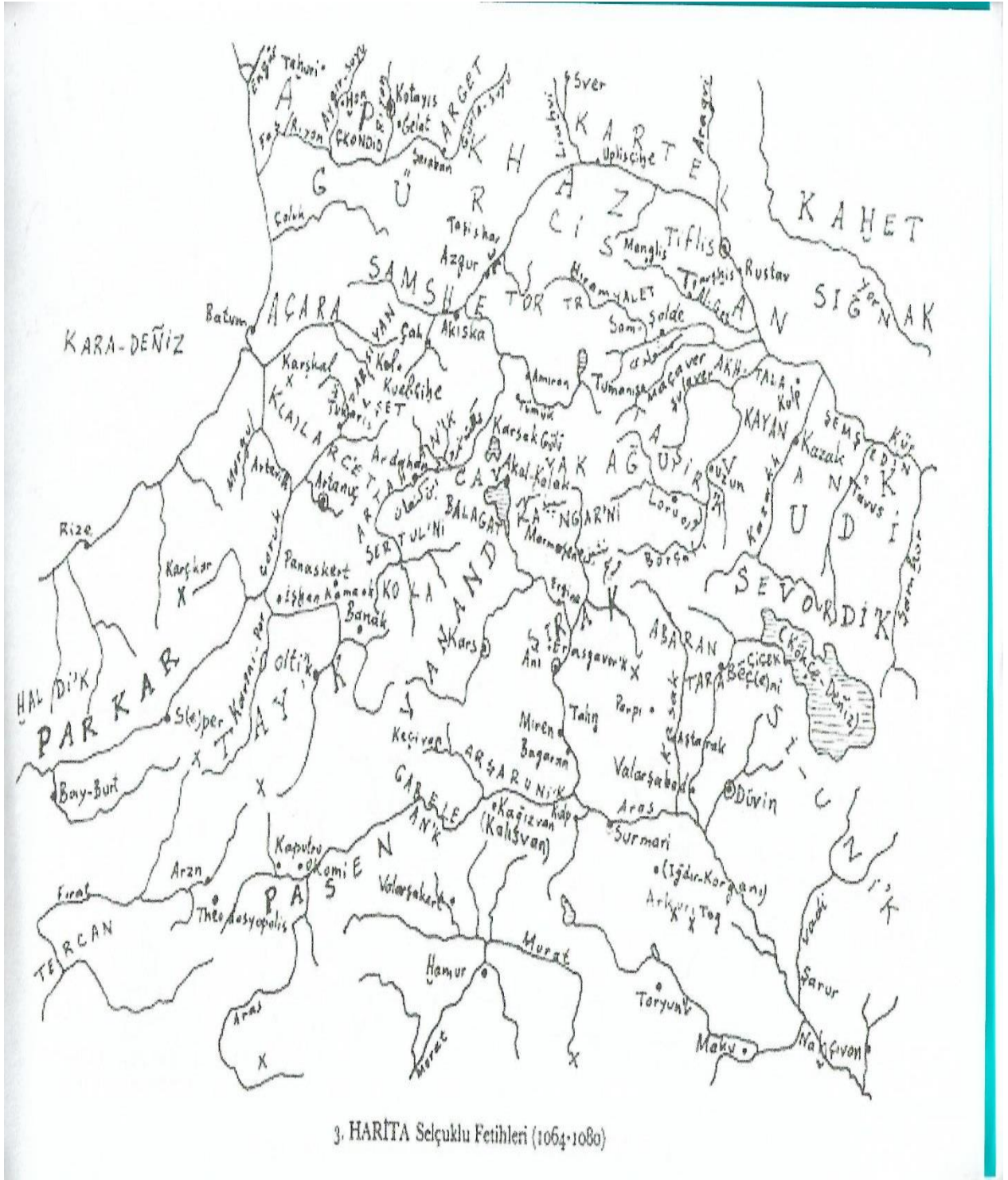

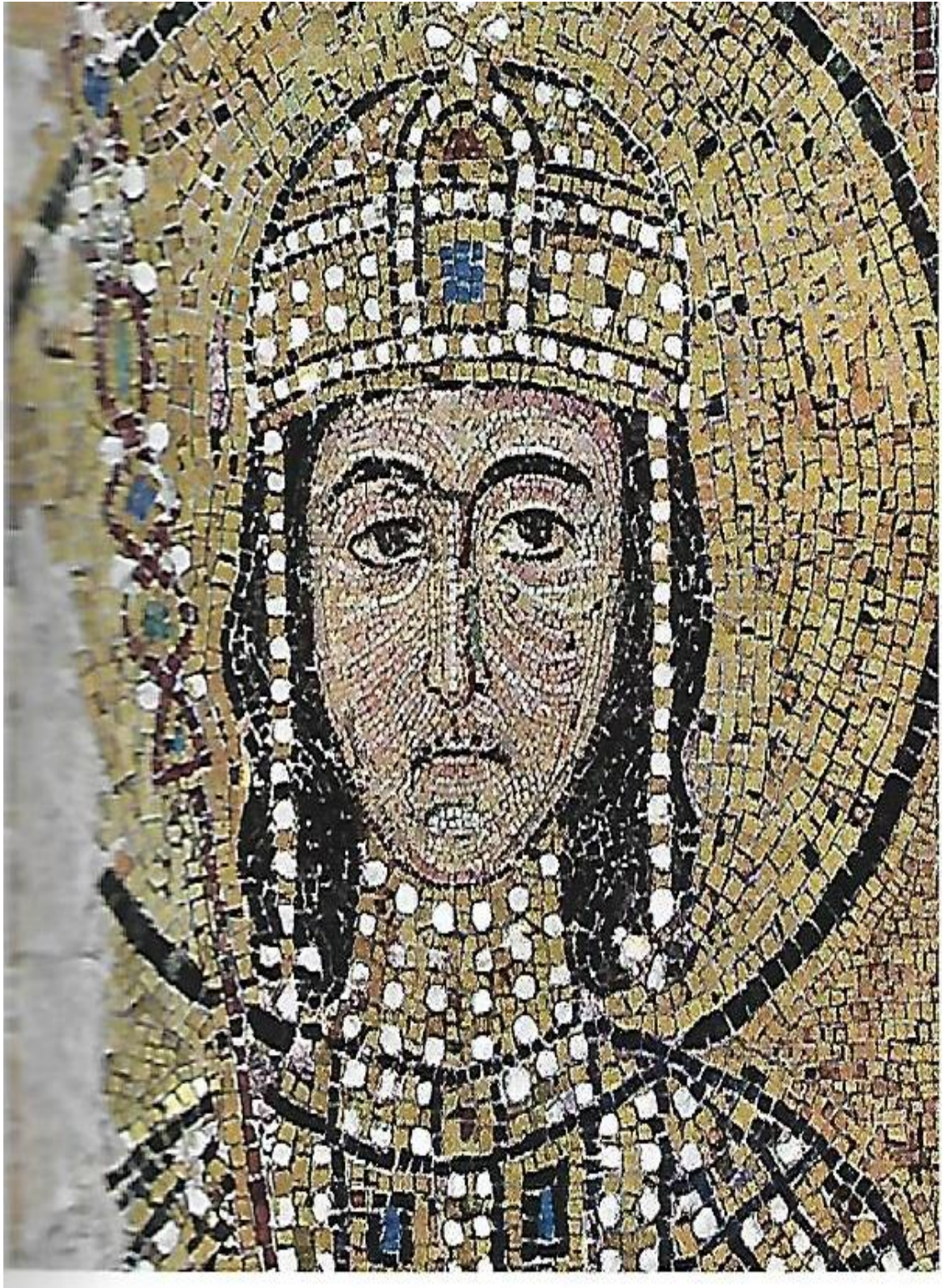
Har.9: 12. yüzyılda Doğu Akdeniz'deki Haçlı Devletleri (Devries-Dickie-Dougherty-Jestice-Jörgensen-Pavkovic, 2012, 68)

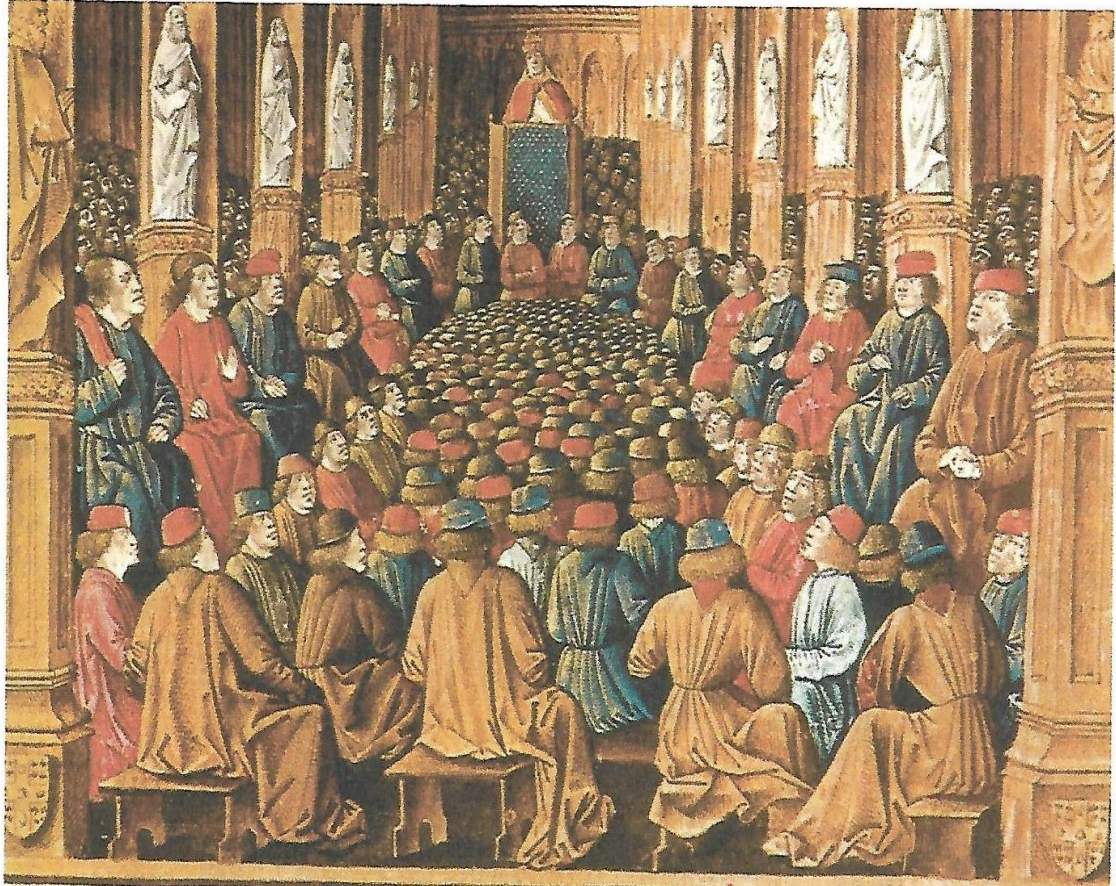
Har. 10: 2. Haçlı Seferi'nde Haçlı ordularının Antalya'ya yürüyüşü (Kesik, 2003: 173).

Har.11: 1064-1080 yıllarında Doğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında Selçuklu fetihleri (Kırzioğlu, 1992: 282).

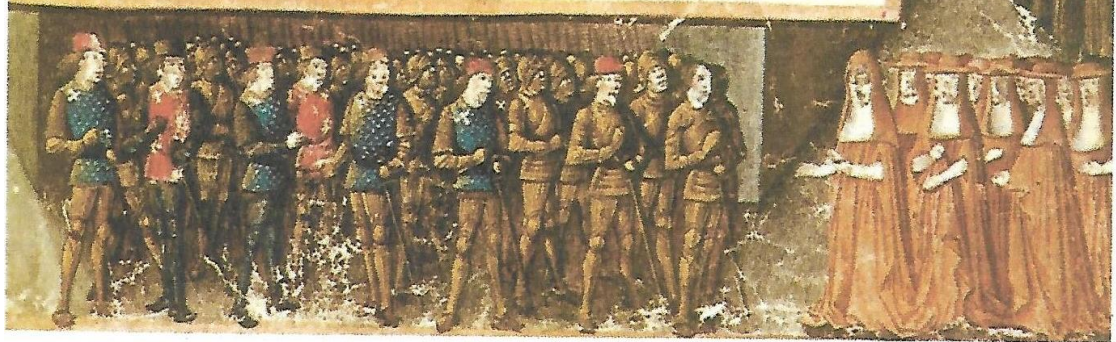

Res 1: Aleksios Komnenos (Nicole 2013, 19)

et autres sans lier la curyon.
 Et les vyens yhabitans & denou
 uns. & que les autres par euly
 tyranniquement & Inhumaine
 ment tues. Ilz auoient resens
 en Jusephacuse vie afin que sur
 euly en loyprobre du saint nom
 vpien peussent continuer plus
 souuentement leurs Inhabitables

maillres. Et comment Ilz
 les tenoient en trop oyprobreuse
 captiuite & seruage. ou tresyunt
 deshonneur & oyprobre de tous
 les vpiens. Concluant & mou
 strant par diuerses raisons tres
 euidentes que le saint peuple
 vpien ne deuoit plus souffrir
 uenduer. que les saints lier et

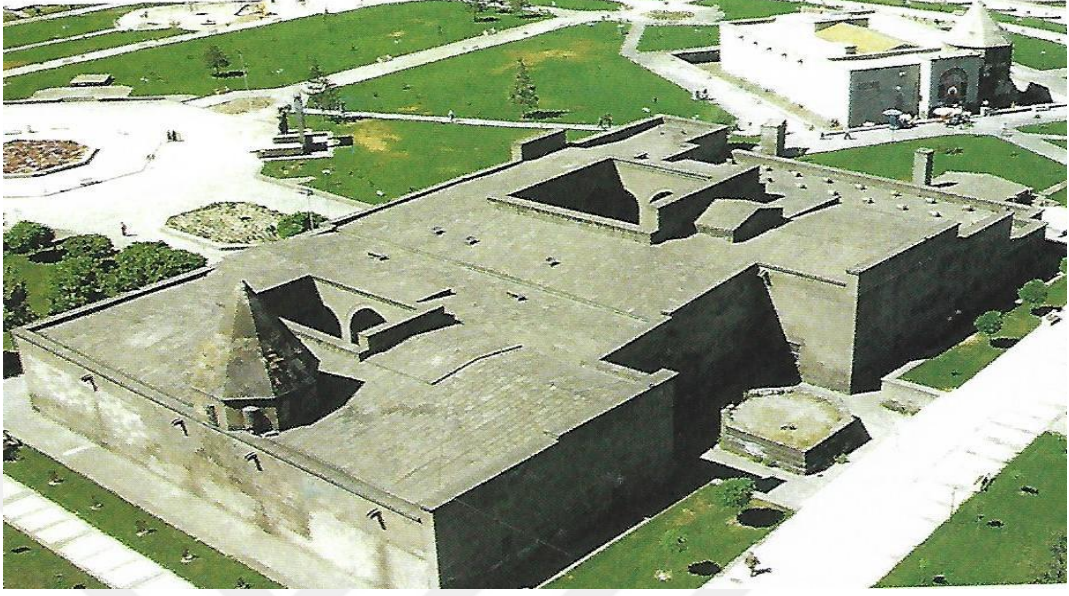

Clermont Konsili, 18-28 Kasım 1095

Res.2: Clermont Konsili (Demirkent 2013a, 7)

Res.3: Haçlıların 1204'te Bizans'ı ele geçirmesi. Tablo, 16. yüzyılda Tintoretto tarafından hazırlanmıştır (Abulafia, 2005: 193).

Res. 4: Kayseri’de bulunan Gevher Nesibe Dârü’ş-Şifası ve Tıp Medresesi (Kaya, 2006: 227).

Res. 5: Alanya Kalesi, <https://www.alanya.bel.tr/S/415/Alanya-Kalesi> erişim tarihi, 14.05.1019

Res. 6: Alanya Tersanesi,(<https://www.alanya.bel.tr/S/427/Tersane> erişim tarihi 14.05.2019).

Res. 7: Alaeddin Keykubad döneminde yaptırılan liman surları, (<https://www.alanya.bel.tr/S/421/Liman-Surlari> erişim tarihi 20.06.2019).

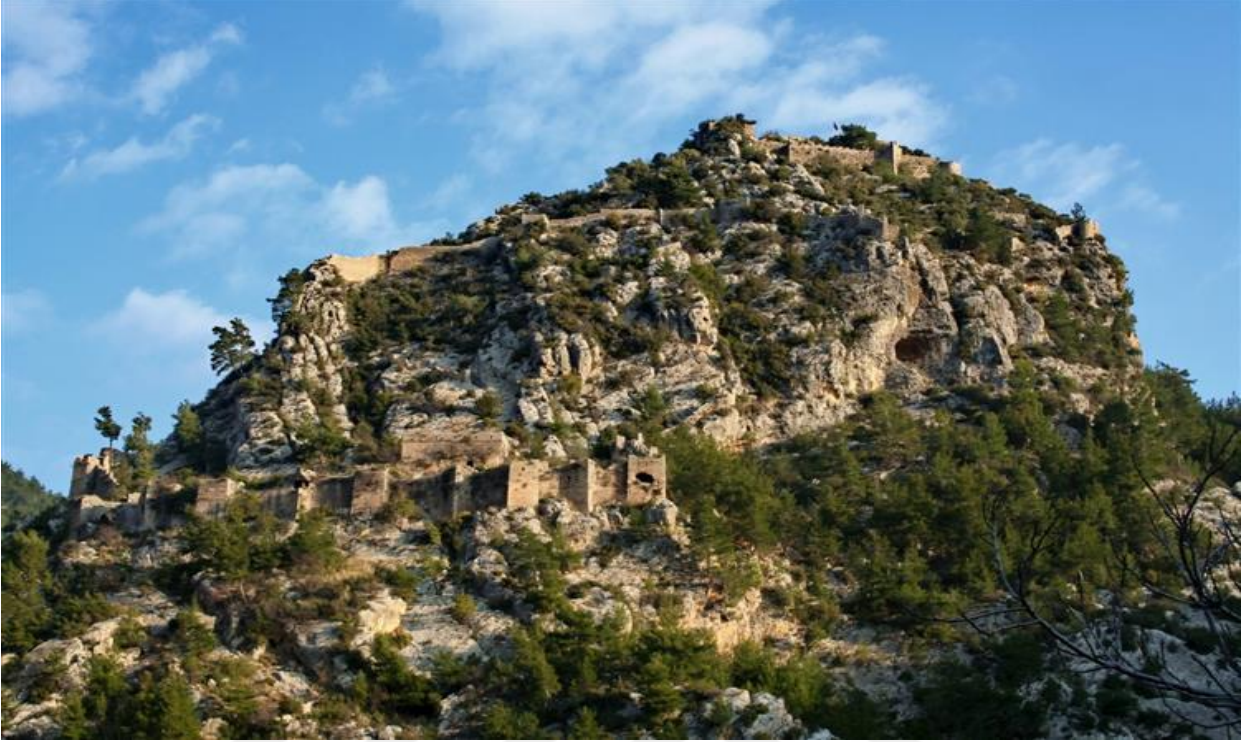

Res. 8: Selçuklu hükümdarı I.Alaaddin Keykubat tarafından Halep’li yapı ustası Ebu Ali Reha el Kettani’ye inşa ettirilen Kızıl kule (<https://www.alanya.bel.tr/S/417/KizilKule>, erişim tarihi 20.06.2019).

Res.9: Antalya Limanı, (<http://antalya.bel.tr/Content/UserFiles/GalleryImage/5b962e60-ebd7-4198-81f4-b3bbd106c292.jpg>, erişim tarihi 14.05.2019).

Res.10: Alara Kalesi, (<https://www.alanya.bel.tr/S/549/Alara-Kalesi>, erişim tarihi 14.05.2019)

Res.11: İznik Surları (Demirkent 2013b, 30)

Res.12: Süveydiye (<https://www.samandag.bel.tr/foto/samandag-dan-kareler.html>, erişim tarihi, 14.05.2019)

Res.13: Kastamonu Kalesi (<https://gezimanya.com/kastamonu>, erişim tarihi 14.05.2019)

Res.14: Suğdak (<https://discover-ukraine.info/index/crimea/sudak>, erişim tarihi 14.05.2019)

Res. 15: Ankara Kalesi, (<https://gezipgordum.com/ankara-kalesi/> , erişim tarihi 14.05.2019)

Res. 16: Çankırı, (<https://gezimanya.com/cankiri>, erişim tarihi 14.05.2019)

Res. 17: Alaeddin Keykubad tarafından Beyşehir'in batısında yaptırılan Kubadabad Sarayı (<http://konya.com.tr/saraylar-ve-hanlar/> erişim tarihi 20.06.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı	Arif Selçuk KISA
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri	Hakkari 01.07.1984
Medeni hali	Bekar
Telefon	0538 051 47 37
E-posta	selcukkisa209@hotmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Ömer Seyfettin Lisesi, Ankara	2001
Üniversite	Bülent Ecevit Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği	2005
Üniversite	Anadolu Üniversitesi, İktisat	2010
Üniversite	Akdeniz Üniversitesi, Tarih	2018
Üniversite	İstanbul Üniversitesi, Coğrafya AUZEF	Devam ediyor
Yüksek Lisans	Antalya Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi (MBA)	2014
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları	2019

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
7 yıl 6 ay	Selin Turizm Ltd. KKTC.	Hesap Uzmanı
3 yıl 5 ay	Antalya Havalimanı, Antalya.	Satış Sorumlusu

Yabancı Dil	
İngilizce	İyi derece
Rusça	Orta derece